

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Επιμέλεια
ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Α.Μ. - 1398024

Επιβλέποντες καθηγητές
ΠΑΝΤΙΔΗΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ
Επικ. καθηγ. Π.Τ.ΔΕ.Π.Θ.
ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
Καθηγ. Π.Τ.ΔΕ.Π.Θ.
ΓΥΙΟΚΑ ΛΙΑ

Λέκτορας Τμήματος Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.

**Ο αποκλεισμός των Αλβανών
οικονομικών μεταναστών
από τον πολιτισμό στο Βόλο.
Η πολιτισμική παιδεία ως μέσο
για την πολιτισμική ένταξή τους.**

Βόλο
2004
Ιανουάριος

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7856/1
Ημερ. Εισ.: 01-12-2009
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΣΕ - ΜΕ
2004
ΚΩΣ

Στη μνήμη του καθηγητή μου
Σταμάτη Παντίδη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ σελ. 2

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 6

1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ..... σελ. 8

1.1. Προσδιορισμός του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός»..... σελ. 8

1.2. Αίτια εμφάνισης του «κοινωνικού αποκλεισμού»..... σελ. 13

1.2.1. Το καπιταλιστικό σύστημα ως φορέας ανισοτήτων στις κοινωνίες των πολιτών..... σελ. 13

1.2.2. Βιομηχανική Επανάσταση, Καταμερισμός της εργασίας, Εξειδίκευση..... σελ. 17

1.2.3. Ανεργία..... σελ. 20

1)Ανεργία κατά ηλικία..... σελ.22

2)Ανεργία κατά φύλο..... σελ. 22

3)Ανεργία και επίπεδο εκπαίδευσης..... σελ. 22

4)Ανεργία και κλάδος οικονομικής δραστηριότητας..... σελ. 23

5)Ανεργία και διάρκεια της ανεργίας..... σελ. 24

1.2.4. Οικονομική Ανισότητα-Φτώχεια..... σελ. 25

1)Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα..... σελ. 28

2)Γεωγραφική κατανομή της φτώχειας..... σελ. 28

3)Δημογραφικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών..... σελ. 29

4)Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών... σελ. 29

5)Η εποχική διακύμανση της φτώχειας..... σελ. 30

1.2.5. Μετανάστευση..... σελ. 31

1.2.6. Μεταβολή των οικογενειακών δομών..... σελ. 39

1.2.7. Αλλοτριώση..... σελ. 42

1.3. Χαρακτηριστικά του «κοινωνικού αποκλεισμού»..... σελ.44

1.4. Οι εκδηλώσεις του «κοινωνικού αποκλεισμού» στην σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα..... σελ. 46

1.4.1. Γεωγραφικός αποκλεισμός..... σελ. 46

1.4.2. Εκπαιδευτικός αποκλεισμός.....	σελ. 47
1.4.3. Αποκλεισμός από την αγορά εργασίας.....	σελ. 52
1)Οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας.....	σελ. 53
2)Μεταβολές και χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας.....	σελ. 53
3)Εξέλιξη του εργατικού δυναμικού.....	σελ. 54
4)Ανεργία.....	σελ. 55
5)Ευάλωτες κατηγορίες εργατικού δυναμικού.....	σελ. 57
Α)Νέοι.....	σελ. 57
Β)Γυναίκες.....	σελ. 59
Γ)Ξένο εργατικό δυναμικό.....	σελ. 61
Δ)Επαναπατριζόμενοι ομογενείς.....	σελ. 62
1.4.4. Αποκλεισμός από τις υπηρεσίες υγείας και το κράτος πρόνοιας.....	σελ. 63
1.5. Μειονοτική ταυτότητα-Μειονοτικές ομάδες και κοινωνικός αποκλεισμός.....	σελ. 68
1.6. Χάραξη πολιτικών στρατηγικών και προγράμματα για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού» στην Ελλάδα.....	σελ. 76
1.6.1. Χάραξη πολιτικών στρατηγικών.....	σελ. 76
1.6.2. Κοινοτικά προγράμματα.....	σελ. 88
Α)Κοινοτικά προγράμματα που έχουν λήξει.....	σελ. 88
Β)Κοινοτικά προγράμματα σε εξέλιξη.....	σελ. 93
1.6.3. Άλλα προγράμματα.....	σελ. 96
Α)Προγράμματα που έχουν λήξει.....	σελ. 96
Β)Προγράμματα σε εξέλιξη.....	σελ. 97
2. ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ : ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ.....	σελ. 102
2.1. Η πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση στην Αλβανία κατά την διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος.....	σελ. 102
2.2. Η πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση στην Αλβανία μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος.....	σελ. 116
2.3. Η μετανάστευση προς την Ελλάδα.....	σελ. 120
2.3.1. Χάρτης της Αλβανίας.....	σελ. 120

2.3.2. Χάρτης της Ελλάδας.....	σελ. 121
2.3.3. Εισαγωγικό σημείωμα.....	σελ. 122
2.3.4. Πέντε Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες μιλούν για την μετανάστευσή τους.....	σελ. 123
2.4. Ο Νομός Μαγνησίας και ο Βόλος ως τόποι υποδοχής Αλβανών μεταναστών.....	σελ. 129
2.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα.....	σελ. 129
2.4.2. Συνεντεύξεις.....	σελ. 129
2.4.3. Εισαγωγικό σημείωμα.....	σελ. 137
2.4.4. Συνέντευξη.....	σελ. 138

3. ΕΡΕΥΝΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΣΤΟ ΒΟΛΟ.....

σελ. 141	
3.1. Καθορισμός της έννοιας του «πολιτισμού».....	σελ. 141
3.2. Ερευνητικό ερώτημα(Υπόθεση).....	σελ. 146
3.3. Μέσα συλλογής δεδομένων.....	σελ. 148
3.4.Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά δείγματος Αλβανών οικονομικών μεταναστών.....	σελ. 149
3.5. Ο αποκλεισμός των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο.....	σελ. 153
3.6. Συμπέρασμα.....	σελ. 159
3.7. Η θέση των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής.....	σελ. 160
3.7.1. Εισαγωγικό σημείωμα.....	σελ. 160
3.7.2. Συνεντεύξεις.....	σελ. 161

4. Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ.....

σελ. 173	
4.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	σελ. 173
4.1.1. Αποσαφήνιση της έννοιας της «πολιτισμικής παιδείας».....	σελ. 173
4.1.2. Ανίχνευση της έννοιας της «πολιτισμικής ένταξης».....	σελ. 177
4.2. Πειραματική προσέγγιση.....	σελ. 180

4.2.1. Ερευνητικό ερώτημα(Υπόθεση).....	σελ. 180
4.2.2. Οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες του Βόλου...και του προγράμματος.....	σελ. 181
4.2.3. Πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης. Μια διαπολιτισμική προσέγγιση.....	σελ. 182
4.2.3.1. Ο Νεολιθικός πολιτισμός.....	σελ. 183
4.2.3.2. Πρόσωπα. Ο ρόλος τους στην διαμόρφωση της ιστορίας.....	σελ. 194
4.2.3.3. Πτυχές της σύγχρονης ιστορίας.....	σελ. 204
4.2.3.4. Η σύγχρονη τέχνη.....	σελ. 210
4.2.3.5. Η διακοσμητική ζωγραφική.....	σελ. 219
4.2.3.6. Η ποίηση.....	σελ. 225
4.2.4. Εφαρμογή του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης.....	σελ. 231
4.2.5. Αξιολόγηση του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης.....	σελ. 234
4.2.6. Συμπέρασμα.....	σελ. 236
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ. 238
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Στατιστικά στοιχεία ανεργίας	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Στατιστικά στοιχεία φτώχειας	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Στατιστικά στοιχεία για αλλοδαπούς μετανάστες στην Ελλάδα	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4: Ερωτηματολόγιο διερεύνησης των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών δείγματος Αλβανών οικονομικών μεταναστών και του αποκλεισμού τους από τον πολιτισμό στο Βόλο	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5: Στατιστικά στοιχεία έρευνας για την διερεύνηση των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών δείγματος Αλβανών οικονομικών μεταναστών και του αποκλεισμού τους από τον πολιτισμό στο Βόλο	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6: Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης και διερεύνησης της ένταξης ομάδας Αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμικό ιστό του Βόλου	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Άραγε τι συμβαίνει όταν ο επιστήμονας είναι ελεύθερος να επιλέξει το αντικείμενο της έρευνάς του, το οποίο κάποτε γίνεται ο άλλος εαυτός του; Ποιες δεσμεύσεις συγκροτούν την συνειδητή επιλογή του; Σύμφωνα με ποια κριτήρια αποφασίζει να διερευνήσει ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πρόβλημα και όχι κάποιο άλλο, πιθανώς πιο ουσιώδες για το σύνολο της επιστημονικής κοινότητας στην οποία σκοπεύει ν' απευθυνθεί;

Αν όμως θεωρηθεί ως κάτι δεδομένο για ολόκληρο τον επιστημονικό κόσμο, η συνειδητή επιλογή του αντικειμένου της έρευνας, με το οποίο υπάρχει αμφίδρομη σχέση, τότε φθάνω στο σημείο, όπου οφείλω ν' αναρωτηθώ για το πώς προέκυψε αυτή η επιλογή.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η γηραιά μας ήπειρος σηματοδεύτηκε από ισχυρότατες ανακατατάξεις, ραγδαίες εξελίξεις και δυναμικές αλλαγές. Η ενοποίηση των κρατών κάτω από ένα κοινό όραμα, το όραμα της συνένωσης των εθνικών ιστοριών και πολιτισμών, η οικονομική ολοκλήρωση, σταθερότητα και πρόοδος, η χάραξη ενιαίας πολιτικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, η διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας που ξεπερνά τις προκαταλήψεις των εθνικών ταυτοτήτων, η εναρμόνιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την παράδοση της δημοκρατίας και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στάθηκαν αδύναμα ως γεγονότα να διασφαλίσουν την συνοχή της Ευρώπης.

Η θέση της στο χάρτη της παγκοσμιοποίησης επιτείνει τις ανισότητες της εσωτερικής κοινωνικής και οικονομικής γεωγραφίας και παράγει νέες διαιρέσεις τόσο ανάμεσα στα κράτη- μέλη όσο και στο εσωτερικό των κοινωνιών των πολιτών. Φαινόμενα όπως η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η συνακόλουθη επικράτηση του καπιταλισμού ως πολιτικό-οικονομικό σύστημα, ο άνισος καταμερισμός του πλούτου, οι ανελέητες πολεμικές συρράξεις, οι απάνθρωπες δικτατορίες, η πολιτική και κοινωνική καταπίεση, οι φυλετικές διακρίσεις, η φτώχεια, η πείνα, η εγκατάλειψη, αναγκάζουν χιλιάδες ανθρώπους να περνούν παράνομα τα σύνορα των κρατών-μελών σε μια πορεία αναζήτησης ενός τόπου καταφυγίου, μιας καινούριας πατρίδας, όπου ελπίζουν να βρουν στοιχειώδεις δυνατότητες επιβίωσης και να ζήσουν οριστικά σαν άνθρωποι. Η Ελλάδα και τα άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαιώνοντας στην πράξη την πολυπολιτισμική τους φυσιογνωμία, απόρροια της παγκοσμιοποίησης, γίνονται οι φάροι υποδοχής ανθρώπων, που μέχρι τότε ζούσαν στο σκοτάδι.

Το ερώτημα όμως που προκύπτει, με βάση όσα ειπώθηκαν παραπάνω, είναι πόσο σημαντικά και τι είδους προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μετανάστες ερχόμενοι στις χώρες υποδοχής.

Αν κοιτάξουμε δίπλα μας με καθαρό βλέμμα και ψυχή δεκτική, θα διαπιστώσουμε, ότι οι άνθρωποι αυτοί περισσότερο από κάθε άλλον υφίστανται το περιθώριο, ως αποτέλεσμα της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται, της αποστέρησης των κοινωνικών δικαιωμάτων καθώς και των διαφορετικών πολιτισμικών μορφωμάτων τα οποία φέρουν με την έλευσή τους. Ο αποκλεισμός τους από σημαντικά κοινωνικά αγαθά, όπως η εκπαίδευση, η εργασία, η υγεία και πρόνοια, ο πολιτισμός, τους ωθεί ακόμα πιο πολύ στο περιθώριο και τροφοδοτεί τον κοινωνικό ρατσισμό ενώ παράλληλα δημιουργεί τους όρους και για τους ίδιους τους ανθρώπους, να μην σέβονται τις κατακτήσεις και τα επιτεύγματα του κυρίαρχου πολιτισμού, όταν αναγκάζονται να βιώνουν τις άθλιες συνθήκες του κοινωνικού απαρχαίντ.

Πιο συγκεκριμένα, οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες-πέραν όλων των άλλων προβλημάτων-διώκονται εκτός χώρας «με επιχειρήσεις-σκούπα», συλλαμβάνονται «ως συνήθεις ύποπτοι» κάθε φορά που διαπράττεται ένα έγκλημα, δέχονται προσβολές από φορείς της κυρίαρχης κουλτούρας, οι οποίοι θεωρούν την εθνική ταυτότητα δύναμη επιβολής ενάντια σ' εκείνους που δεν έχουν όμοια, τραυματίζονται και χάνουν την ζωή τους σε βίαιες επιθέσεις εναντίον τους, αποτέλεσμα της ανεξέλεγκτης δράσης οργανωμένων εθνικιστικών ομάδων.

Ο αποκλεισμός τους από τον πολιτισμό των τόπων υποδοχής-κι ένας τέτοιος τόπος είναι και ο Βόλος-φαίνεται να είναι δεδομένος. Ο αγώνας για την καθημερινή επιβίωση περιορίζει τον χρόνο, την επιθυμία και τη διάθεση να στραφούν στα ενδότερά τους, ν' αναζητήσουν επιλεκτικά κάποια από τα παραγόμενα πολιτιστικά προϊόντα, να γίνουν κοινωνοί του ελληνικού πολιτισμού. Το πολιτισμικό φορτίο, το οποίο κουβαλούν μαζί τους και μέσα τους και είναι αυτό που τους θυμίζει την ιδιότητα του ανήκειν σε μια άλλη χώρα, τους αφαιρεί το δικαίωμα να σκύψουν και ν' αφουγκραστούν κάτι διαφορετικό. Η πολιτική πολιτισμού, η οποία ασκείται από τους πολιτιστικούς φορείς, απευθύνεται αποκλειστικά στους ευνοημένους της κοινωνίας θέτοντας τους απόκληρους εκτός των τειχών.

Εδώ προβάλλουν βασικά ερωτήματα που απασχολούν κάθε λογικά σκεπτόμενο άνθρωπο. Πώς μπορούν οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες να βγουν από τό περιθώριο και να διεκδικήσουν την πρόσβαση και την συμμετοχή τους στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής; Ποιες πολιτικές πρέπει να υιοθετηθούν από τους θεσμοθετημένους αρμόδιους φορείς και τις κοινωνίες των πολιτών, ώστε προοπτικά να προκύψει η κοινωνική συνοχή;

Μια πολιτική για τον πολιτισμό, που θα προωθεί τις ίσες πολιτιστικές ευκαιρίες και θα προτρέπει στην απόλαυση των πολιτισμικών αγαθών, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, προέλευση, γλώσσα, θρησκεία κ.α., που θα επιδιώκει το πλησίασμα των πολιτισμών, παραμερίζοντας τα όποια εμπόδια, την σύμμιξη και τον εμπλουτισμό, μπορεί να συνεισφέρει θετικά στην ένταξη και ενσωμάτωση των Αλβανών μεταναστών στον πολιτισμό των τόπων υποδοχής, επιλέγοντας έτσι τον προσφορότερο ενδιάμεσο δρόμο μεταξύ των ανεδαφικών στρατηγικών της γκετοποίησης και του αποκλεισμού και των στρατηγικών αναγκαστικής αφομοίωσης, ώστε να μπορούμε να μιλάμε για έναν πολιτισμό κοινωνικής συνοχής, ανοικτό προς κάθε ρεύμα, όπου η ετερότητα δεν θ' αποτελεί φρένο, έναν πολιτισμό χωρίς αποκλεισμούς.

Μια πολιτική πολιτισμού, με κεντρικό άξονά της, την πολιτισμική επιμόρφωση, πιστεύουμε, πως θ' ανοίξει διαύλους αμφίδρομης κινητικότητας μεταξύ της αλβανικής μεταναστευτικής κοινότητας και των κοινωνιών των πολιτών των τόπων υποδοχής, με αποτέλεσμα την κατάκτηση της ζητούμενης ως σημείο αναφοράς συνύπαρξης. Με ποια εργαλεία όμως δύναται να λειτουργήσει η πολιτισμική επιμόρφωση τόσο σε επίπεδο επικράτειας όσο και σε περιφερειακό επίπεδο; Η εργασία μας ανταποκρίνεται στον παραπάνω προβληματισμό, προτείνοντας τον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων καθώς και την οργάνωση επιμορφωτικών συναντήσεων, που θ' αποβλέπουν με ρεαλιστικούς σχεδιασμούς να μετουσιώσουν τις θεωρητικές αρχές και ιδέες σε πρακτικούς προσανατολισμούς. Ποιος ο χαρακτήρας τους; Με δεδομένες τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες μιας μειονοτικής ομάδας, όπως οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες, δεν μπορεί παρά να είναι διπολιτισμικός-διαπολιτισμικός.

Τελικά αυτή η ερευνητική προσπάθεια παραδίδεται στην επιστημονική κοινότητα. Ο επιστημονικός διάλογος και οι πιθανές συνθέσεις ή αντιθέσεις για ένα τόσο σοβαρό ζήτημα, με διαστάσεις παγκοσμιότητας, ευελπιστούμε ότι θ' ανοίξουν «λεωφόρους» διακίνησης ιδεών, πρωτοβουλιών και αποφάσεων.

Για την ολοκλήρωση αυτού του πονήματος, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, κ. Θεόδωρο Χρηστίδη, για την ανθρώπινη παρουσία του μετά τον αδόκητο χαμό του επόπτη μου, για την προθυμία του να αναλάβει την στήριξη της πτυχιακής μου εργασίας καθώς και για την πολύτιμη και ουσιαστική συμβολή του.

Ακόμη, οφείλω να ευχαριστήσω την λέκτορα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Λία Γυιόκα, για την ηθική της στήριξη, την άριστη συνεργασία μας καθώς και τις δόκιμες επεμβάσεις της, όπου κατά την γνώμη της θεωρούνταν απαραίτητο.

Παράλληλα, σημαντικοί αρωγοί σ' αυτή την προσπάθεια υπήρξαν η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος και το Παράρτημα Ν. Μαγνησίας, η Περιφέρεια Θεσσαλίας, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, το Γενικό Αρχηγείο Ασφαλείας της Αστυνομικής Διεύθυνσης Μαγνησίας, ο σύλλογος Αλβανών Ν. Μαγνησίας «Η Ιλλυρία» και ιδιαίτερα ο πρόεδρος του συλλόγου, κ. Εντουάρντ Ταφάϊ, ο στατιστικολόγος του ΔΕΟΒ, κ. Γιώργος Παπαμακάριος, ο κοινωνικός ερευνητής του ΔΟΚΠΥ Ν. Ιωνίας Μαγνησίας, κ. Σπύρος Ιατρόπουλος, η ζωγράφος, κ. Μελίττα Κοντογιάννη καθώς και όσα ενεργά μέλη της κοινωνίας ανταποκρίθηκαν, διαμέσου των συνεντεύξεων, να εκφράσουν τις όποιες απόψεις τους, τους οποίους και ευχαριστώ.

Αντί επιλόγου. Στον επόπτη της πτυχιακής μου εργασίας και Επίκουρο καθηγητή του Π.Τ.ΔΕ., Σταμάτη Παντίδη. Από τα μύχια της ψυχής μου σας ευχαριστώ για την αφειδώλευτη προσφορά σας, την ζεστασιά και ευαισθησία σας, τη χωρίς στεγανά και συμβατικότητα συνεισφορά σας, σ' ότι ίσως καλό προέκυψε μ' αυτή μου την εργασία. Η μνήμη σας, μνήμη ζωής για μένα. Οι παραινέσεις σας πυξίδα αναζήτησης και δημιουργίας. Αντίο δάσκαλε...

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μια επιστημονική εργασία τέτοιου εύρους δεν μπορεί παρά να έχει και μια συγκροτημένη διάρθρωση.

Το πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζει το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται ο προσδιορισμός του όρου «**κοινωνικός αποκλεισμός**» και στη συνέχεια εξετάζονται τα σημαντικότερα αίτια εμφάνισης του φαινομένου καθώς και τα χαρακτηριστικά του. Επιπρόσθετα αποτυπώνονται κάποιες από τις εκδηλώσεις του στην σύγχρονη κοινωνία. Ακολουθεί η απόδοση των βασικών παραμέτρων της μειονοτικής ταυτότητας, η ανάλυση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού σε συνάρτηση με την παρουσία των μειονοτικών ομάδων καθώς και η παράθεση των πολιτικών στρατηγικών και των προγραμμάτων για την καταπολέμησή του.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην μειονοτική ομάδα των Αλβανών οικονομικών μεταναστών. Αρχικά γίνεται αναφορά στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση στην Αλβανία κατά την διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος και μετά την πτώση του, ακόμη μνημονεύονται-μέσω συνεντεύξεων-οι συνθήκες μετανάστευσης των Αλβανών οικονομικών μεταναστών προς την χώρα μας και τέλος παρουσιάζονται-μέσω συνεντεύξεων των αρμόδιων νομαρχών και δημάρχων-οι θέσεις και οι πρωτοβουλίες της Νομαρχίας Μαγνησίας και του Δήμου Βόλου, ως τόπων υποδοχής του μεταναστευτικού ρεύματος.

Το τρίτο κεφάλαιο έχει ερευνητικό χαρακτήρα, καθώς εμπεριέχει την διερεύνηση του αποκλεισμού των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο. Στην αρχή καθορίζεται η έννοια του «**πολιτισμού**», έπειτα έπεται η διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος, περιγράφονται τα μέσα συλλογής δεδομένων(ερωτηματολόγιο), ανακοινώνονται τα δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος, δημοσιοποιούνται και ερμηνεύονται τα δεδομένα της έρευνας, από τα οποία συνάγεται το συμπέρασμα και αναζητούνται οι απόψεις εκπροσώπων φορέων και ανθρώπων του πολιτισμού, σε επίπεδο επικράτειας, για την θέση των Αλβανών μεταναστών στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής.

Το τέταρτο κεφάλαιο κινείται τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πειραματικό επίπεδο, διερευνώντας εκείνα τα εργαλεία, με τα οποία η πολιτισμική παιδεία μπορεί ν' αποτελέσει το μέσο για την πολιτισμική ένταξη των Αλβανών μεταναστών. Στο θεωρητικό επίπεδο αποσαφηνίζεται η έννοια της «**πολιτισμικής παιδείας**» και ανιχνεύεται η έννοια της «**πολιτισμικής ένταξης**». Στο πειραματικό επίπεδο συγκροτείται η επιστημονική υπόθεση και αποδίδονται τα χαρακτηριστικά της πειραματικής ομάδας. Επακολουθεί ο σχεδιασμός

ενός προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης, 6 θεματικών ενοτήτων. Καθεμία από αυτές αναφέρεται σε μία εκδήλωση του πολιτισμού και συνοδεύεται από ένα συμπέρασμα. Ο χαρακτήρας του προγράμματος είναι διπολιτισμικός-διαπολιτισμικός. Επίσης κατατίθεται ο τρόπος εφαρμογής του προγράμματος στην ομάδα και η αξιολόγησή του. Τέλος εξάγεται το συμπέρασμα της πειραματικής προσέγγισης και παρατίθεται η βιβλιογραφία.

Τα παραρτήματα περιλαμβάνουν στατιστικά στοιχεία για την ανεργία, για την φτώχεια, για τους αλλοδαπούς μετανάστες στην Ελλάδα, ερωτηματολόγιο έρευνας για την διερεύνηση των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών δείγματος Αλβανών οικονομικών μεταναστών και του αποκλεισμού τους από τον πολιτισμό στο Βόλο, αντίστοιχη στατιστική επεξεργασία καθώς και ερωτηματολόγιο αξιολόγησης του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης και διερεύνησης της ένταξης ομάδας Αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμικό ιστό του Βόλου.

Για το σχεδιασμό και τη δομή της εργασίας στηριχθήκαμε αποκλειστικά στην αποδελτιωμένη πρωτογενή βιβλιογραφία μας, προϊόν μακροχρόνιας και κοπιαστικής έρευνας. Το αποτέλεσμα της δουλειάς μας αποτελεί πρόκληση για περαιτέρω και ουσιαστικότερη εμπάθунση.

1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1. Προσδιορισμός του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός»

Οι κοινωνικές επιστήμες στην προσπάθειά τους να προσδιορίσουν με πληρότητα και σαφήνεια τα κοινωνικά φαινόμενα, με σκοπό να τα μελετήσουν, να τ'αναλύσουν και να τα ερμηνεύσουν, καταφεύγουν συχνά στην διατύπωση όρων και ορισμών υποκειμενικών και άρα μη αποδεκτών, αφού δεν έχουν την ικανότητα ν'αποδίδουν σε βάθος και εύρος την συνολική εικόνα του ίδιου του φαινομένου, τα γνωρίσματα και τις μορφές του, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ούτε και να προβλέπουν και να εξετάζουν γεγονότα, που βρίσκονται σε αιτιώδη συνάφεια με το φαινόμενο που περιγράφει κάποιος όρος ή ορισμός.

Ένας τέτοιος όρος, είναι και ο «κοινωνικός αποκλεισμός», τον οποίο δανείστηκε η κοινωνική επιστήμη από τον χώρο της κοινωνικής πολιτικής, για να μιλήσει για ένα σύνολο προβλημάτων, σοβαρών και δισεπίλυτων, που πλήττουν τις κοινωνίες των πολιτών στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός», χρησιμοποιείται σχεδόν καθημερινά από την επιστημονική κοινότητα, τους διεθνείς οργανισμούς, τον καθημερινό λόγο, αποκτώντας κάθε φορά και διαφορετικό πλαίσιο, καθοριζόμενο από τους προαναφερόμενους, έτσι που αν επιχειρούσε κάποιος ν'αναζητήσει το ακριβές περιεχόμενο της έννοιας, θα βρισκόταν προ εκπλήξεως μπροστά στην ύπαρξη μιας πληθώρας ορισμών, που ο καθένας από αυτούς θέτει από την δική του οπτική γωνία το ζήτημα του «κοινωνικού αποκλεισμού».

Η γλωσσολογία, εκτός του ότι μας παρέχει την ορθή ετυμολογία της έννοιας του «κοινωνικού αποκλεισμού», εκφράζει με διαύγεια το πλαίσιο της. Ο όρος αποκλεισμός συντίθεται από την πρόθεση από, το αρχαίο ελληνικό ρήμα κλείω και την κατάληξη -ισμός. Σύμφωνα με το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας «αποκλεισμός είναι η απομόνωση, η παρεμπόδιση, η απώλεια δικαιώματος συμμετοχής, η απαγόρευση συμμετοχής»¹. Επομένως «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι η απομόνωση ατόμων ή ομάδων από την κοινωνία, η παρεμπόδιση στην πρόσβαση και στην απορρόφηση δημόσιων και κοινωνικών αγαθών, η απώλεια του δικαιώματος συμμετοχής στις κοινωνικές διαδικασίες, η απαγόρευση συμμετοχής στα κοινωνικά γεγονότα και στις κοινωνικές δράσεις.

Η κοινωνική επιστήμη έχει μια διαφοροποιημένη από τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες θεώρηση για τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός». «Τον όρο μεταχειρίστηκε ο Μ.

¹ Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998, σ. 247.

Βέμπερ² (M. Weber), προκειμένου να περιγράψει τη δράση των κοινωνικών ομάδων, που μεγιστοποιούν τα δικά τους οφέλη, περιορίζοντας την πρόσβαση στις οικονομικές ευκαιρίες μόνο στα μέλη τους, αποκλείοντας τους ξένους»³.

«Ο όρος εισήχθη ξανά από τον Φ. Πάρκιν (F.Parkin). Ο Φ. Πάρκιν επιχειρώντας ν'αναλύσει συγχρονικά την κοινωνική τάξη, θεώρησε τον αποκλεισμό ως μία όψη της κατανομής ισχύος μεταξύ των τάξεων. Ομάδες με προνομιακή πρόσβαση στις αμοιβές, προσπαθούν ν'αποκλείσουν τους ξένους και να μεταβιβάσουν τα προνόμια στους ομοίους τους.»⁴.

Εξάλλου η έννοια του «**κοινωνικού αποκλεισμού**» συνδέθηκε και με το σύστημα των καστών. Σ'αυτό το σύστημα κοινωνικής διαστρωμάτωσης, οι κοινωνικές ομάδες, που έχουν αποκλειστεί από την εκτέλεση τελετουργιών θρησκευτικού εξαγνισμού, όπως οι παρίες ή μιάσματα, δεν έχουν πρόσβαση στον πλούτο, το γόητρο και τις επαγγελματικές ευκαιρίες. Η κοινωνική κινητικότητα είναι αδύνατη. Ο αποκλεισμός τους ενισχύεται ακόμη περισσότερο μ'ένα σύστημα κανόνων ενδογαμίας. Πιθανός γάμος μελών δύο διαφορετικών καστών, θεωρείται έγκλημα τιμής.

Ταυτόχρονα οι διεθνείς οργανισμοί, ανανεώνοντας την σκέψη τους σε ότι αφορά τον «**κοινωνικό αποκλεισμό**», καταγράφουν δύο επίσημα θεωρητικά κείμενα, ως ορόσημα της ανανέωσης αυτής.

Το Παρατηρητήριο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που παρακολουθεί τις εθνικές πολιτικές καταπολέμησης του αποκλεισμού, το 1991, ορίζει «τον αποκλεισμό σε σχέση με τα «κοινωνικά δικαιώματα»⁵ των πολιτών, αναφέροντας, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ουσιαστικά η άρνηση ή η μη αποδοχή των κοινωνικών δικαιωμάτων»⁶.

² Max Weber (1864-1920). Γερμανός κοινωνιολόγος, κλασικός της κοινωνιολογίας και ίσως ο σημαντικότερος του 20^{ου} αιώνα. Πρότεινε μια νέα μεθοδολογία έρευνας για τις κοινωνικές επιστήμες, θεμελιωμένη στο συνδυασμό των εννοιών της κατανόησης και του ιδεότυπου. Μετατόπισε το ενδιαφέρον από την οικονομική βάση στις δομές του εποικοδομήματος. Συνέδεσε την κοινωνική τάξη με οικονομικούς παράγοντες και μίλησε για ταξική κατάσταση, η οποία εξαρτάται από την πολιτική δύναμη και το κοινωνικό γόητρο. Παρουσίασε τρεις μορφές πολιτικής εξουσίας, την παραδοσιακή, την νομικο-λογική και την χαρισματική, οι οποίες έχουν την πηγή τους στο εποικοδόμημα.

³ Nicholas Abercrombie et al, *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, επιμ. Παναζής Τερλεξής, ελλην. μτφρ. Αριστοτέλης και Σπύρος Κάντας, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1991, σ.204 (Nicholas Abercrombie et al, *The Penguin dictionary of sociology*, London, Penguin, 1988, 320 page).

⁴ Nicholas Abercrombie et al, ο.π., σ.204.

⁵ Τα δικαιώματα που παρέχονται από την οργανωμένη κοινωνία. Διακρίνονται σε α) αστικά δικαιώματα όπως η ιδιοκτησία, η ελευθερία του λόγου, η ισότητα στην πρόσβαση στην δικαιοσύνη, η απονομή δικαιοσύνης, β) πολιτικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα ψήφου, η ίδρυση πολιτικών κομμάτων, η ελευθερία πρόσβασης και συμμετοχής στο πολιτικό γίνεσθαι και στο πολιτικό σύστημα και γ) σε όσα έχουν να κάνουν με την εξασφάλιση του ανθρώπου όπως πρόνοια σε περίπτωση ανεργίας, ασθένειας, ατυχήματος, δικαίωμα για ανάπτυξη της προσωπικότητας, δικαίωμα στην εκπαίδευση.

⁶ Graham Room et al, *European Community Observatory on National Policies to combat social exclusion : First Annual Synthesis Report*, Brussels, Commission of the European Communities, Directorate General of employment and social affairs, 1991, σ. 5.

Η παραπάνω προσέγγιση, αφενός μεν συνδέει τα κοινωνικά δικαιώματα με την ιδιότητα του πολίτη, αποκλείοντας έτσι όσους δεν έχουν αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα, π.χ. τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, αφετέρου δε υποδηλώνει ότι για να γίνει εφικτή η κατοχή και η χρήση των κοινωνικών δικαιωμάτων χρειάζεται η απόκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Πως όμως είναι δυνατόν μια τέτοια οριοθέτηση να μην είναι ασαφής, την ώρα που, εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, οι περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποδέχονται μετανάστες, που έστω και αν οι περισσότεροι δεν έχουν λάβει τα πολιτικά δικαιώματα, παρά ταύτα χρειάζονται τα κοινωνικά δικαιώματα για να εξασφαλίσουν ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης;

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1994, στο Πράσινο Βιβλίο, που περιέχει τις αποφάσεις της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την άσκηση της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής και ειδικότερα στο κεφάλαιο του «κοινωνικού αποκλεισμού», δεν προχωρά στον προσδιορισμό της έννοιας αλλά δίνει περισσότερη έμφαση στην διαδικασία που αποκλείει άτομα ή ομάδες από τα δημόσια και κοινωνικά αγαθά. Το ίδιο το φαινόμενο περιγράφεται με αναφορές σε κάποιες καταστάσεις και σε κάποια αίτια. Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» ταυτίζεται αρχικά με την φτώχεια και το περιθώριο. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι :

«Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν αφορά μόνο την εργασία και το εισόδημα. Περιλαμβάνει και τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία, η πρόσβαση σε δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες. Τον αποκλεισμό υφίστανται άτομα ή ομάδες της κοινωνίας, που κατοικούν σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης του κοινωνικού κράτους. Οι αδυναμίες του κοινωνικού ιστού, υπονοούν κοινωνική ανισότητα και ενέχουν τον κίνδυνο μιας κατακερματισμένης κοινωνίας.

Τα αίτια του αποκλεισμού πολλά : η μακροχρόνια ανεργία, η βιομηχανική ανασυγκρότηση και η επιρροή της σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών, η παρακμή της αλληλεγγύης, ο ατομικισμός, οι μετακινήσεις του πληθυσμού, η παράνομη μετανάστευση. Τα φαινόμενα αυτά, συνδέονται κάποιες φορές με μορφές φτώχειας, που εκδηλώνονται σε αστικές, ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές, γιατί δεν συνάδουν με την γενική πρόοδο στην κοινωνία»⁷.

Αν κάποιος επιθυμούσε να προσδώσει μια ορθότερη ερμηνεία για την έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού», θα έλεγε ότι πρόκειται για την παρεμπόδιση και αποστέρηση της απορρόφησης «δημόσιου πλούτου»⁸. Όταν άτομα ή ομάδες για διάφορες αιτίες απορροφούν

⁷ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Πράσινο Βιβλίο. Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Επιλογές για την Ένωση, Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1994, σ. 21.

⁸ Ο πλούτος, στον οποίο έχουν πρόσβαση όλοι οι άνθρωποι, που ζουν σε μια χώρα. Ο όρος αναφέρεται κυρίως σε βασικές δομές του κοινωνικού κράτους, όπως η εκπαίδευση, η εργασία, η υγεία, η κοινωνική ασφάλιση και η κοινωνική πρόνοια, οι συγκοινωνίες, ο πολιτισμός κ.τ.λ.

ελάχιστο τμήμα του δημόσιου πλούτου, τότε οδηγούνται σε συνθήκες φτώχειας και εξαθλίωσης και βιώνοντας την οδυνηρή ατμόσφαιρα της γκετοποίησης, οδηγούνται στον αποκλεισμό από την εν δυνάμει κοινωνία.

Η καθημερινότητα από την πλευρά της, δοκιμάζοντας ν'αποδώσει το περιεχόμενο του όρου του «**κοινωνικού αποκλεισμού**», κατευθύνεται άλλοτε προς την απλή παράταξη διαφορετικών ως προς την υφή τους προβλημάτων, που συγκεράζονται κάτω από την ύπαρξη της έννοιας, άλλοτε προς την αναφορά σ'ένα γενικόλογό πλαίσιο, που δεν καθορίζει δηλαδή το φαινόμενο σε όλες του τις διαστάσεις και δεν εμβαθύνει σ'αυτό, επιχειρώντας ν'αναλύσει και να ερμηνεύσει τα προβλήματα που εμπεριέχονται στην φύση του. Άρα η χρήση ορισμών της καθημερινότητας για την προσέγγιση κοινωνικών φαινομένων, δεν ενδείκνυται στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, ακριβώς επειδή τις περισσότερες φορές είναι αβάσιμοι και αυθαίρετοι, ωστόσο στο σημείο αυτό, θα γίνει μια συνοπτική αναφορά σε κάποιους από αυτούς, με την πρόθεση να δοθεί στον αναγνώστη μια ζωντανή εικόνα, απόρροια όχι μόνο του ορθολογισμού του επιστημονικού λόγου αλλά και της εμπειρικής αξίας του καθημερινού λόγου.

Κατά την καθημερινότητα λοιπόν, ο «**κοινωνικός αποκλεισμός**» μπορεί ν'αναφέρεται στην γέννηση και αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων, μετά το άνοιγμα των συνόρων και την υποδοχή 1.500.000 μεταναστών, που πίστεψαν πως θα βρουν μια καινούρια πατρίδα, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και θα ζήσουν οριστικά ως άνθρωποι, παρ' όλα αυτά όμως βιώνουν τις σκληρές συνθήκες του κοινωνικού περιθωρίου : φτώχεια, ανεργία, εξαναγκασμό σε πορνεία, εκμετάλλευση της εργατικής τους δύναμης, έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής πρόνοιας, διώξεις, εξευτελισμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, εγκληματικότητα. Πρόκειται για προβλήματα στοιχειώδους ένταξης σε μια κοινωνία άγνωστη και εχθρική, που αντιμετωπίζει τους μετανάστες, σαν απειλή για την δημόσια τάξη και ασφάλεια, την ιδιοκτησία, τη κοινωνική συνοχή, την ευημερία, τα ήθη, τον πολιτισμό.

Ακόμη «**κοινωνικός αποκλεισμός**» μπορεί να χαρακτηρίζεται το περιθώριο, ο αποκλεισμός από αγαθά, η αποστέρηση του δημόσιου και κοινωνικού πλούτου, η κατάργηση και καταπάτηση των κοινωνικών δικαιωμάτων στην πράξη, οι προκαταλήψεις, ο στιγματισμός. Οι ομάδες που υφίστανται τον αποκλεισμό ή τείνουν να γίνουν κοινωνίοι του, ονομάζονται κοινωνικά αποκλεισμένες ή ευπαθείς ομάδες και είναι οι άνεργοι, οι κάτοικοι των αποβιομηχανοποιημένων περιοχών, οι φτωχοί, οι γυναίκες, τα κακοποιημένα σεξουαλικά άτομα, οι αναλφάβητοι, οι οικονομικοί μετανάστες, οι παλιννοστούντες και πολιτικοί πρόσφυγες, οι ρομ, οι τοξικομανείς, οι φυλακισμένοι, οι φορείς του συνδρόμου επίκτητης

ανοσολογικής ανεπάρκειας (AIDS), οι ομοφυλόφιλοι, οι άστεγοι, οι χρονίως πάσχοντες, τα άτομα με ειδικές ικανότητες (persons with special abilities).

Τέλος, «κοινωνικός αποκλεισμός» μπορεί να είναι η καθημερινή διαβίωση σε συνθήκες φτώχειας και περιθωρίου.

Μετά την περιπλάνησή μας στον κόσμο των ορισμών, θα ήταν ωφέλιμο να ειπωθεί «πως τελικά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, είναι αυτή ενός κατακερματισμένου κόσμου προβλημάτων, μη συνεκτικών μεταξύ τους, που λειτουργούν ως μη κανονικότητες αλλά ως προβληματικότητες στις σύγχρονες κοινωνίες των πολιτών»⁹. Ωστόσο «η επιστημονική αξία του όρου τίθεται υπό αμφισβήτηση, διότι αδυνατεί να ορίσει, να αναλύσει και να ερμηνεύσει τα σημερινά κοινωνικά προβλήματα»¹⁰.

Πιστεύουμε πως θα έρθει η κατάλληλη στιγμή, που εκπρόσωποι των διεθνών οργανισμών, πολιτικοί, κοινωνικοί επιστήμονες και ερευνητές, καθισμένοι στο τραπέζι του διαλόγου και της ανταλλαγής απόψεων και θέσεων, θα προβούν σε μία ορθότερη επαναδιατύπωση και ακριβή, ξεκάθαρη και πλήρη διερεύνηση του φαινομένου του «κοινωνικού αποκλεισμού».

⁹ Γεωργία Πετράκη, «Κοινωνικός Αποκλεισμός : παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος», ΑΑΥΥ, Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Πρακτικά του 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ. 23-24.

¹⁰ Γεωργία Πετράκη, ο.π., σ. 19.

1.2. Αίτια εμφάνισης του «κοινωνικού αποκλεισμού»

1.2.1. Το καπιταλιστικό σύστημα ως φορέας ανισοτήτων στις κοινωνίες των πολιτών

«Το καπιταλιστικό σύστημα ποδηγέτησε την ιστορία των κοινωνιών των πολιτών»¹¹, αναφέρει ο Βέρνερ Ζόμπαρτ¹² (Werner Sombart). Τι είναι όμως ο καπιταλισμός; «Ο καπιταλισμός είναι πρώτα απ' όλα και πάνω απ' όλα ένα ιστορικό κοινωνικό σύστημα»¹³. Ετυμολογικά, η λέξη καπιταλισμός προέρχεται από τον αγγλικό όρο *κάπιταλ* (*capital*), που σημαίνει κεφάλαιο. «Θα ήταν λοιπόν εύλογο να προϋποθέσουμε ότι το κεφάλαιο είναι ένα στοιχείο-κλειδί στον καπιταλισμό. Αλλά τι είναι κεφάλαιο;»¹⁴. Το κεφάλαιο, δεν είναι μόνο το πλεόνασμα καταναλώσιμων αγαθών, μέσω παραγωγής ή χρημάτων, είναι «συσσωρευμένος πλούτος, που επενδύεται μ' έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο. Κατέληξε να χρησιμοποιείται με πρωταρχικό σκοπό και πρόθεση την αυτοεπέκταση»¹⁵. Καπιταλιστικό σύστημα είναι λοιπόν ο αυτοσκοπός του κατόχου του κεφαλαίου, να συγκεντρώνει όλο και περισσότερο κεφάλαιο. Έτσι ο καπιταλιστής εξασφαλίζει κάποιους ανθρώπους, που πουλούν την «εργατική τους δύναμη»¹⁶, με μοναδικό αντάλλαγμα την αμοιβή τους με μισθό και αναγκάζονται να εργάζονται, υπακούοντας στα κελεύσματα του ιδιοκτήτη του κεφαλαίου, που στοχεύει στην παραγωγή ολοένα και περισσότερων αγαθών. Τ' αγαθά αυτά διοχετεύονται στην αγορά, μ' ένα οργανωμένο σύστημα διανομής, όπου και πωλούνται στους καταναλωτές σε μεγαλύτερη τιμή από το πραγματικό τους κόστος και το απόθεμα, το λεγόμενο κέρδος, συσσωρεύεται προς όφελος του κεφαλαιοκράτη, παρέχοντάς του ποικίλες επιλογές. Από τα προαναφερόμενα, είναι έκδηλο ότι για να πετύχει ο καπιταλιστής το ποθητό αποτέλεσμα, δηλ. να πολλαπλασιάσει τα μετρητά χρήματα και να φτάσει σε ανενδοίαστο κέρδος, πρέπει να υπάρχει όχι οργάνωση και μεθοδική λειτουργικότητα στις διαδικασίες παραγωγής, διανομής, επένδυσης αλλά μάλλον εμπορευματοποίηση των παραπάνω διαδικασιών. «Ο καπιταλισμός, ως

¹¹ Βέρνερ Ζόμπαρτ, *Ο αστός. Πνευματικές προϋποθέσεις και ιστορική πορεία του δυτικού καπιταλισμού*, («Ο Νεώτερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός»), επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, ελλην. μτφρ. Κώστας Κουτσουρέλης, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1988, σ.29 (Werner Sombart, *Der Bourgeois. Zur Geistesgeschichte des modernen Wirtschaftsmenschen*, α' έκδοση, Βερολίνο, Duncker and Humboldt, 1913).

¹² Werner Sombart (1863-1941). Γερμανός οικονομολόγος. Καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Breslau και του Βερολίνου. Από τα έργα του βασικότερα είναι: Σοσιαλισμός και κοινωνικό κίνημα στον 19^ο αιώνα (1986), Ο σύγχρονος καπιταλισμός (1902-1927), Η γερμανική οικονομία τον 19^ο αιώνα (1903), Πολυτέλεια και Καπιταλισμός (1913), Πόλεμος και Καπιταλισμός (1913), Κοινωνιολογία (1923), Περί του Ανθρώπου (1938).

¹³ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ. Μέττα Τσικριά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987, σ.17 (Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).

¹⁴ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.17.

¹⁵ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.18.

¹⁶ Το σύνολο των φυσικών και πνευματικών ικανοτήτων που υπάρχουν στο σώμα, στην ζωντανή προσωπικότητα ενός ανθρώπου και που τις βάζει σε κίνηση κάθε φορά που παράγει οποιουδήποτε είδους αξίες χρήσης.

σύστημα, έχει ως συνέπεια την ώθηση προς την εμπορευματοποίηση των πάντων»¹⁷. Άραγε και της κοινωνίας ως οικοδόμημα, άραγε και των δομών που την θεμελιώνουν, άραγε και των κοινωνικών υποκειμένων μεταξύ τους, άραγε και του ανθρώπου ως υπόσταση;

«Οι κανόνες του κεφαλαιοκρατικού συστήματος διείσδυσαν [βαθιά] στο κοινωνικό οικοδόμημα»¹⁸ και το συντάραξαν συθέμελα. Η συνεκτικότητα των κοινωνιών των πολιτών διασπάστηκε. Ο καπιταλισμός διαίρεσε τα κοινωνικά υποκείμενα σε τάξεις και επέβαλλε ταξικές διακρίσεις και αντιθέσεις. Από την μία πλευρά η άρχουσα τάξη αποτελούμενη από τους κεφαλαιοκράτες¹⁹, που ορμώμενοι από παιδικά κίνητρα, είχαν ταυτίσει τα ιδεώδη της ζωής τους με τις δουλειές, την αύξηση της παραγωγής (περισσότερες ποσότητες στις φθηνότερες δυνατές τιμές), την άνθηση και επέκταση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, τα τεράστια ποσά συναλλαγών, την ευημερία και τα κέρδη, ανάμεσα η μεσαία τάξη, που σύμφωνα με τον Μπέρναρ Σω (Bernard Shaw) «προερχόταν από την άρχουσα τάξη»²⁰, περιλαμβάνοντας τους ελεύθερους επαγγελματίες και τους δημόσιους υπάλληλους, οι οποίοι καθοδηγούσαν και διεξήγαν εργασίες της άρχουσας τάξης, παρέχοντας ανεύθυνη δουλειά και από την άλλη πλευρά η αρχόμενη τάξη, αποτελούμενη από τους μισθωτούς εργάτες, στους οποίους «η αποσύνθεση, η αμηχανία και η εκμετάλλευση ήταν μεγαλύτερη από ποτέ»²¹. Θα ήταν εξαιρετικά σημαντικό να περιγράψουμε το πλέγμα της σύγκρουσης των καπιταλιστών με την εργατική τάξη, ξεκινώντας από μια σημαντική επιμέρους δομή του κοινωνικού οικοδομήματος, που είναι η οικονομία. Στο πεδίο της οικονομίας, η σύγκρουση ήταν άνιση και σκληρή, η κατανομή των αμοιβών άδικη και καταπιεστική. Οι κάτοχοι του κεφαλαίου εισέπρατταν περισσότερα χρήματα απ'όσα τους χρειαζόνταν για να ικανοποιήσουν τις άμεσες ανάγκες τους, τα αποταμίευαν και κέρδιζαν, οι εργάτες είχαν λιγότερα χρήματα απ'όσα τους χρειαζόνταν για να ζήσουν. «Οι εργάτες δουλεύοντας μέρα – νύχτα σαν σκλάβοι, όταν τελείωναν την δουλειά τους, μένανε πάντα φτωχοί, όπως ήταν πριν»²². Γρήγορα η αντίθεση μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων ξεπέρασε το επίπεδο της οικονομίας, μεγάλωσε, έγινε όλο και πιο κραυγαλέα. Η επιλεκτικότητα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος όσον αφορά τους οικονομικά δρώντες,

¹⁷ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ Μέττα Τσικρικά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987, σ.20 (Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).

¹⁸ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.23.

¹⁹ Η επιχειρηματική σε συνάρτηση με την αστική φύση και το λογιστικό πνεύμα, συναποτελούν την προσωπικότητα του καπιταλιστή.

²⁰ Μπέρναρ Σω, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήνα, Ο.Ε.Ε. Άτλας, σ.181.

²¹ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ. Μέττα Τσικρικά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987, σ.73 (Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).

²² Μπέρναρ Σω, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήνα, Ο.Ε.Ε. Άτλας, σ.140.

έθετε όρους ή εμπόδιζε την πρόσβαση κάποιων ανθρώπων στο οικονομικό παιχνίδι. Ακόμη και αν αυτοί πετύχαιναν να γίνουν αποδεκτοί ως προλετάριοι²³, «συνεσταλμένα, διστακτικά, σαν τους ανθρώπους που έφερναν στην αγορά για να πουλήσουν το δικό τους τομάρι, ξέροντας ότι το μόνο που τους περίμενε ήταν το γδάρισμα»²⁴, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα μέσα της συντήρησής τους, η εκμετάλλευση της εργατικής τους δύναμης ήταν άγρια και οι αποδοχές μηδαμινές. Στην περίπτωση δε που οι μισθωτοί εργάτες δεν τους ήταν χρήσιμοι, είτε εξαιτίας δυσμενών συνθηκών που έπλητταν τις επιχειρήσεις (μείωση παραγωγής, οπισθοδρόμηση) είτε εξαιτίας της μη εργασίας τους (παρατεταμένη παιδική ηλικία – εφηβεία, βαθμιαία αποχώρηση από την εργατική δύναμη ή λόγω της διασκέδασης, της υποτίμησης δηλ. της εργατικής τους συνεισφοράς, ως αντίβαρο για την απαλλαγή τους από την εργασία, οι κάτοχοι του κεφαλαίου είχαν το δικαίωμα να τους σταματούν όποτε θέλουν, οδηγώντας τους στην ανεργία, στην φτώχεια άρα και στον «**αποκλεισμό**» από το οικοδόμημα της κοινωνίας. Ο Μπέρναρ Σώ περιέγραψε καυστικά την κατάσταση λέγοντας: «[Εσείς οι καπιταλιστές] δεν είχατε υποχρέωση να συντηρείτε [τους εργάτες] στον καιρό της αναδουλειάς. Όταν οι δουλειές δεν ήταν αρκετές, τους πετούσατε στον δρόμο και τους αφήνατε να πεθάνουν της πείνας»²⁵. Πείνα, δίψα, χρόνιες μολυσματικές ασθένειες, αποδεκάτιζαν τους βιομηχανικούς εργάτες. Ο καπιταλισμός στη δίνη του οικονομικού ανταγωνισμού, παραμέρισε ανελέητα κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα προχώρησε εξάλλου και στην διαφοροποίηση της εργασίας σε είδη, θεωρώντας πως η «παραγωγική εργασία ήταν χρέος του ενήλικου άνδρα – πατέρα»²⁶ και των άλλων ενήλικων ανδρών του νοικοκυριού, ενώ η μη παραγωγική εργασία ήταν χρέος της ενήλικης γυναίκας – μητέρας²⁷ και των άλλων γυναικών»²⁸, υποτιμώντας μ'αυτόν τον τρόπο την εργασία των γυναικών, που για να επιβιώσουν και να ισχυροποιήσουν την θέση τους και την ισχύ τους στον εργασιακό χώρο, είτε γίνονταν «δούλες των δούλων»²⁹ είτε επιδίδονταν στον αγοραίο έρωτα, αποτελούσαν δηλ. αντικείμενα σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Στην συνέχεια, το

²³ Οι άνθρωποι της δουλειάς, η μάζα, οι πεινασμένοι.

²⁴ Κάρλ Μάρξ, *Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, ελλην. μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομάτης, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1996, Τόμος πρώτος: Το προτσές παραγωγής του κεφαλαίου, σ.189 (Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Hamburg, Verlag von Otto Meissner, 1867, Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals. Karl Marx, *Le Capital*, επιμ. Karl Marx, γαλλ. μτφρ. M.J.Roy, Paris, Lachatre, 1873. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, επιμ. Φ.Ένγκελς, Germany, (χ.ε), 1890. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Berlin, Verlag JHW Dietz Nachf, 1947. Karl Marx, *Γαββα. Krutuka Politicheskoi Zkhotomiki*, επιμ. Ινστιτούτο Μαρξ – Ένγκελς – Λένιν, ρωσ. μτφρ. Ι.Ι.Στεπάνοφ – Σκβορτσόφ, Moscow, (χ.ε), 1949).

²⁵ Μπέρναρ Σώ, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήνα, Ο.Ε.Ε. Άτλας, σ.191.

²⁶ Αυτός που κερδίζει το ψωμί, η κολόνα του σπιτιού.

²⁷ Η νοικοκυρά, αυτή που εργάζεται στο σπίτι.

²⁸ Ιμμάνουελ Βαλερστίν, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ. Μέττα Τσικρικά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987, σ.30 (Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).

²⁹ Μπέρναρ Σώ, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήνα, Ο.Ε.Ε. Άτλας, σ.197.

κεφαλαιοκρατικό σύστημα πέρασε και σε ιδεολογικού τύπου συγκρούσεις, που άλλοτε είχαν εθνικιστικό χαρακτήρα, ήταν δηλ.

«συγκρούσεις ανάμεσα στους κυρίαρχους λαούς και στους πολυάριθμους καταπιεσμένους λαούς μιας δεδομένης πολιτικής επικράτειας, επειδή οι δεύτεροι είχαν πολύ λιγότερα πολιτικά δικαιώματα, οικονομικές ευκαιρίες και αποδεκτές μορφές πολιτιστικής έκφρασης από τους πρώτους καθώς και επειδή η κατανομή των δικαιωμάτων ήταν ριζικά άνιση, καταπιεστική και άδικη»³⁰

και άλλοτε φυλετικό – ρατσιστικό. «Ο ρατσισμός καθιερώθηκε στον καπιταλισμό, ως ιδεολογικό πρόσχημα για την ιεράρχηση της εργατικής δύναμης και για την υψηλά άνιση κατανομή των αμοιβών της»³¹. «Τα γενετικά ή και χρόνια πολιτιστικά γνωρίσματα των διαφόρων ομάδων, αποτέλεσαν την κύρια παράμετρο για την διαφορική κατανομή των θέσεων τους στις οικονομικές δομές. Διατεινόταν, πως όσοι ήταν οικονομικά και πολιτικά καταπιεσμένοι, ήταν πολιτιστικά κατώτεροι»³². «Ο ρατσισμός [ήταν το προϊόν] ενός τεκτονικού ρήγματος παγκόσμιας ευρύτητας, με γραμμές χρώματος, που χάραζαν την κοινωνική ιδιότητα στο σύνολο του κοσμοσυστήματος. Ότι ήταν άσπρο ή ανώτερης κοινωνικής θέσης ήταν φυσικά ένα κοινωνικό φαινόμενο, δεν ήταν ζήτημα φυσιολογίας»³³. Γενικά ο ρατσισμός ήταν ο πολιτιστικός στυλοβάτης του κεφαλαιοκρατικού συστήματος αλλά και ιδεολογία, που δικαίωνε τις ανισότητες.

Το καπιταλιστικό σύστημα καλύπτει σήμερα το μεγαλύτερο τμήμα της υδρογείου. Το οικονομικό παιχνίδι μέσω του φυσικού κεφαλαίου μετριάστηκε για να δώσει την θέση του στην ανθρώπινη ευφυΐα, στην κατοχή ικανοτήτων, που αποτελούν τον θεμέλιο λίθο της οικονομικής ευημερίας. Η εργατική τάξη κατακερματίστηκε και εξαφανίστηκε μέσα στην τεράστια ασαφή μάζα των μισθοσυντήρητων. Οι ανισότητες όμως στο εσωτερικό των κοινωνιών των πολιτών παραμένουν και είναι περισσότερο επώδυνες από κάθε άλλη φορά. «Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα στην αδιάκοπη μανία του να τοποθετεί κερδοφόρα τα χρήματά του, δεν λογαριάζει κανένα φραγμό, δεν το σταματάει κανένα σύνορο, καταπίνει κάθε θρησκεία, γκρεμίζει κάθε θεσμό που το εμποδίζει, παραδέχεται κάθε κώδικα ηθικής, που το βολεύει να κερδίζει περισσότερο»³⁴. Ο καπιταλισμός ένδειξη προόδου ή οπισθοδρόμησης για τις κοινωνίες των πολιτών;

³⁰ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ. Μέττα Τσικριά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987, σ.74 (Immanuel Wallerstein, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).

³¹ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.84.

³² Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.85.

³³ Ιμμάνουελ Βαλλερστέιν, ο.π., σ.86.

³⁴ Μπέρναρ Σώ, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήναι, Ο.Ε.Ε. Άτλας, σ.270.

1.2.2. Βιομηχανική Επανάσταση, Καταμερισμός της εργασίας, Εξειδίκευση

Ο 19^{ος} αιώνας σημάδεψε καθοριστικά την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας, γιατί μέσα στα χρονικά του όρια, βρίσκονται τα σπέρματα όλων των κοσμογονικών γεγονότων, που συντάραξαν τον αιώνα μας. Ένα τέτοιο σημαντικό γεγονός είναι και η Βιομηχανική Επανάσταση. Με τον όρο Βιομηχανική Επανάσταση, ονομάζουμε το σύνολο των μεγάλων μεταβολών, που συντελέστηκαν στον οικονομικό, στον κοινωνικό, στον τεχνολογικό και στον μορφωτικό τομέα και οι οποίες μεταβολές οφείλονται στην απότομη εκβιομηχάνιση. «Βιομηχανική Επανάσταση είναι η βαθμιαία και συνεχώς επιταχυνόμενη χρησιμοποίηση της μηχανής, ως μέσου παραγωγής αγαθών»³⁵. Η φάση της εκβιομηχάνισης ξεκινά τον 18^ο αιώνα και ολοκληρώνεται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή τους.

Μέχρι πρότινος, σημαντική κερδοφόρα πηγή της οικονομικής δραστηριότητας, υπήρξε η βιοτεχνική παραγωγή. Η βιοτεχνική παραγωγή αποτελούνταν από χειροκίνητες μηχανές και εργαλεία, που μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ακόμη και στο σπίτι, από εργάτες που κατοικούσαν στην ύπαιθρο, σε κωμοπόλεις και χωριά. Τι ήταν λοιπόν εκείνο που συνέβαλλε στην μετάβαση από την βιοτεχνική στην βιομηχανική παραγωγή. Ο Βέρνερ Ζόμπарт (Werner Sombart), σημαντικός μελετητής της ιστορικής πορείας του δυτικού καπιταλισμού, θα απαντούσε πολύ εύστοχα, πώς ο σημαντικότερος παράγοντας, ήταν η επιθυμία του ανθρώπου για ρήξη με την παραδοσιολατρία και η αχαλίνωτη ανάγκη του για την συγκέντρωση περισσότερου πλούτου, που εκείνη την εποχή είχε αναχθεί σε απαραίτητο συστατικό του πολιτισμού. Εμείς θα προσθέταμε, πώς έπαιξε ουσιαστικό ρόλο η συνειδητοποίηση ότι η εργασία με το χέρι ήταν περισσότερο σπατάλη των φυσικών δυνάμεων και της ανθρώπινης ενεργητικότητας, χωρίς ν'αποφέρει ουσιαστικά αποτελέσματα, ενώ αντίθετα η μηχανή, συγκεντρώνοντας πάνω της εξαιρετικά μεγάλες δυνατότητες, θα οδηγούσε στην μαζική παραγωγή αγαθών.

Η Βιομηχανική Επανάσταση ξεκίνησε από την Αγγλία, τον 18^ο αιώνα, λόγω της πρωτοπόρας εκβιομηχάνισής της, που οφειλόταν στην μεγάλη συσσώρευση κεφαλαίου (προηγμένο τραπεζικό σύστημα, αποικιοκρατία), στα πλούσια κοιτάσματα γαιανθράκων του υπεδάφους της, στα άφθονα εργατικά χέρια και στις εφευρέσεις των άγγλων τεχνικών. Ήταν στα 1735, που ο Τζόν Ουάιιατ, έφευρε την πρώτη κλωστική μηχανή, για να κλώθουν χωρίς δάχτυλα. Το 1764, κατασκευάστηκε μια άλλη κλωστική μηχανή, που αντικατέστησε την ανέμη. Η νέα μηχανή μπορούσε να κλώθει 8 κλωστές ταυτόχρονα. Τέτοιου είδους

³⁵ Ν. Δημακοπούλου et al., *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, β' έκδοση, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 1993, τεύχος β', σ.89.

εφευρέσεις, έφεραν την επανάσταση στην κλωστική τέχνη. Ανάλογες εξελίξεις υπήρξαν και στην τέχνη της υφαντικής. Το 1784 κατασκευάστηκε μια μηχανή, που μπορούσε να διώχνει την σαΐτα από την μια και την άλλη άκρη του αργαλειού με μηχανικό τρόπο. Ο Κάρλ Μάρξ (Karl Marx) στο «Κεφάλαιο», αναφέρει πως «η Βιομηχανική Επανάσταση του 18^{ου} αιώνα, ξεκίνησε από την μηχανική εγκατάσταση που λεγόταν εργαλειομηχανή. Οι συσκευές και τα εργαλεία κάθε εργαλειομηχανής, εμφανίστηκαν σαν εργαλεία ενός μηχανισμού ή σαν μηχανικά εργαλεία, αντί σαν εργαλεία του ανθρώπου»³⁶. Φυσικά, ο άνθρωπος στην αρχή ήταν ελεύθερος να παίζει τον καθαρά μηχανικό ρόλο της κινητήριας δύναμης, να επιβλέπει δηλ. την μηχανή με τα μάτια του και να διορθώνει τα λάθη με τα χέρια του.

Η Βιομηχανική Επανάσταση με ραγδαίους ρυθμούς επεκτάθηκε και στις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Ως φαινόμενο, διαιρέθηκε σε δύο σπουδαίες χρονικές φάσεις. Η πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση (1750 – 1870), χαρακτήρισε την εποχή της με την εφεύρεση της ατμομηχανής και την χρησιμοποίηση του άνθρακα και του σιδήρου, με την έντονη βιομηχανοποίηση και τον μετασχηματισμό της ύλης και της βιομηχανοποίησής της. Η δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση (1870 και μετά), αφορούσε τον μετασχηματισμό και την αξιοποίηση της ενέργειας.

Ως απόρροια της εκβιομηχάνισης, στις βιομηχανικές επιχειρήσεις και στα εργοστάσια, εμφανίστηκε ο «καταμερισμός της εργασίας»³⁷. Ο Κάρλ Μάρξ μας περιγράφει με ακρίβεια, το φαινόμενο του καταμερισμού της εργασίας.

Καταμερισμός της εργασίας ήταν η κατανομή των ανθρώπων στις ειδικευμένες μηχανές και η κατανομή των μαζών στα διάφορα τμήματα του εργοστασίου, όπου εργάζονταν σε ομοειδή εργαλειομηχανές, αραδιασμένες ή μία δίπλα στην άλλη, δηλ. υπήρχε απλή συνεργασία ανάμεσά τους. Ο βασικός καταμερισμός γινόταν ανάμεσα στους ανθρώπους, που εργάζονταν στις εργαλειομηχανές και σ'εκείνους που τροφοδοτούσαν ή επέβλεπαν την κινητήρια δύναμη καθώς και στους βοηθούς των παραπάνω, δηλ. σ'αυτούς που τροφοδοτούσαν τις μηχανές με υλικό κατεργασίας. Υπήρχε βέβαια και ένα αριθμητικά ασήμαντο προσωπικό, ένα ανώτερο κοινωνικό στρώμα, επιστημονικά καταρτισμένο, που ασχολούνταν με τον έλεγχο όλων των μηχανών και με την

³⁶ Κάρλ Μάρξ, *Το Κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, ελλην. μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομμάτης, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1996, Τόμος πρώτος: Το προτσές παραγωγής του κεφαλαίου, σ.388 (Karl Marx, *Das Kapital Kritik der politischen Oekonomie*, Hamburg, Verlag von Otto Meissner, 1867, Buch I: Der Produktions process das Kapitals. Karl Marx, *Le Capital*, επιμ. Karl Marx, γαλλ. μτφρ. M.J. Roy, Paris, Lachatre, 1873. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, επιμ. Φ. Ένγκελς, Germany, (χ.ε), 1890. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Berlin, Verlag JHW Dietz Nachf, 1947. Karl Marx, *Γααβα Κρυτυκα Πολυτυχεκον Ζκοhomuku*, επιμ. Ινστιτούτο Μάρξ – Ένγκελς – Λένιν, ρωσ. μτφρ. Ι.Ι. Στεπάνοφ – Σκβορτσόφ, Moscow, (χ.ε), 1949).

³⁷ Ο καταμερισμός της εργασίας διακρίνεται σε τρία είδη: α)γενικός καταμερισμός δηλ. ο χωρισμός των παραγωγών σε γεωργούς, βιοτέχνες και εμπόρους, ανταποκρινόμενος στους τρεις κύριους κλάδους της εθνικής εργασίας β)ειδικός καταμερισμός δηλ. η διαίρεση κάθε κλάδου εργασίας σε είδη γ)καταμερισμός της διαδικασίας εργασίας ή καθαυτός καταμερισμός της εργασίας δηλ. ο καταμερισμός που διαμορφώνεται στις ξεχωριστές τέχνες και τα ξεχωριστά επαγγέλματα και εφαρμόζεται στα περισσότερα εργοστάσια και εργαστήρια.

διαρκή επισκευή τους»³⁸. «Κάθε προϊόν καταμεριζόταν στις διάφορες ιδιαίτερες εργασίες του, από τις οποίες η καθεμιά αποκρυσταλλωνόταν ως αποκλειστική λειτουργία ενός ανθρώπου, ενώ στο σύνολό τους εκτελούνταν από την ένωση αυτών των ανθρώπων»³⁹.

Ο καταμερισμός της εργασίας επέβαλλε την εξειδίκευση του εργαζόμενου ανθρώπου. «Η γενική ανθρώπινη φύση για να μεταβληθεί, έτσι που ν'αποκτήσει δεξιότητα και επιτηδειότητα σ'έναν καθορισμένο κλάδο εργασίας, χρειάζεται μια εξειδικευμένη μόρφωση και εκπαίδευση»⁴⁰. «Κάθε εργασία απαιτεί την κατάρτιση του ανθρώπου, για να μάθει να προσαρμόζει τις δικές του κινήσεις, στην ομοιόμορφη συνεχή κίνηση ενός αυτόματου»⁴¹. Η εξειδίκευση είχε θετική έκβαση για τον εργαζόμενο άνθρωπο, καθώς εκείνος δημιούργησε μια άνετη σχέση με την γνώση, την εργασία και την ζωή, ο κόπος του μειώθηκε ενώ ταυτόχρονα σημειώθηκε η μέγιστη δυνατή απόδοση, ποιοτικά και ποσοτικά, τα οικονομικά οφέλη ενδυναμώθηκαν. Κανείς όμως δεν θα πρέπει να συγκαλύπτει ότι το ανθρώπινο πρόσωπο με την εξειδίκευση μεταμορφώθηκε σε ακούσιο όργανο, τυποποιήθηκε αρνούμενο την προσωπική ελευθερία, έχασε την συνείδηση του συνόλου, η επανάληψη της ίδιας κίνησης για μια ολόκληρη ζωή, ο περιορισμός του οπτικού του πεδίου σε μια απειροελάχιστη μορφή ενέργειας, έκανε και το ίδιο ένα χώρο στεγανό, σκότωσε την ευδιαθεσία του, μάρανε την φαντασία του.

Και οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι, που αποστεωμένοι στις παραδοσιακές αντιλήψεις τους, δεν κατάφεραν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, που επέφερε η Βιομηχανική Επανάσταση με τον ερχομό της στις κοινωνίες των πολιτών, τι απέγιναν; Το ίδιο το εργασιακό σύστημα, δεν θεώρησε απαραίτητη την παρουσία ανειδίκευτων υποκειμένων στους κόλπους του, διότι θα ανέκοπταν την προοδευτικά εξελισσόμενη πορεία του προς την διαμόρφωση νέων μοντέλων εργασίας. Έτσι, οι εργαζόμενοι αυτοί βίωσαν περισσότερο από κάθε άλλον την σκληρότητα της μετάβασης από την εργασία στην ανεργία και κατά συνέπεια από την κοινωνική δράση στο κοινωνικό περιθώριο.

³⁸ Κάρλ Μάρξ, *Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, ελλην. μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομάτης, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1996, Τόμος πρώτος: Το προτσές παραγωγής του κεφαλαίου, σ.436 (Karl Marx. *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Hamburg, Verlag von Otto Meissner, 1867, Buch I: Der Produktions process das Kapitals. Karl Marx, *Le Capital*, επιμ. Karl Marx, γαλλ. μτφρ. M.J. Roy, Paris, Lachatre, 1873. Karl Marx. *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, επιμ. Φ. Ένγκελς, Germany, (χ.ε), 1890. Karl Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Berlin, Verlag JHW Dietz Nachf, 1947. Karl Marx, *Γααβα. Krutuka Politutcheckkon Zkohoimuku*, επιμ. Ινστιτούτο Μάρξ – Ένγκελς – Λένιν, ρωσ. μτφρ. Ι.Ι. Στεπάνοφ – Σκβορτσόφ, Moscow, (χ.ε), 1949).

³⁹ Κάρλ Μάρξ, ο.π., σ.352-3.

⁴⁰ Κάρλ Μάρξ, ο.π., σ.184.

⁴¹ Κάρλ Μάρξ, ο.π., σ.437.

1.2.3. Ανεργία

Η «ανεργία»⁴² είναι ένα κοινωνικό – οικονομικό φαινόμενο, κατά το οποίο άτομα ικανά για εργασία αδυνατούν ν' απορροφηθούν στον εργασιακό χώρο και ν' ασκήσουν το επάγγελμα που ταιριάζει σ' αυτά.

Τα αίτια της ανεργίας πολλά, σχετιζόμενα με τα σύγχρονα προβλήματα που πλήττουν τις κοινωνίες των πολιτών, και κάποια δισεπίλυτα: η αντιφατικότητα των κοινωνικών δομών, η κοινωνική ανισότητα και αδικία, η αστυφιλία και η αστικοποίηση, οι ανακατατάξεις στην οικονομική και παραγωγική δομή των σύγχρονων κοινωνιών, οι αυξανόμενες κοινωνικές απαιτήσεις, η έλλειψη αξιοκρατικών κριτηρίων στις προσλήψεις, ο επαγγελματικός ρατσισμός, η απουσία σωστού οικονομικού και εργασιακού προγραμματισμού από την πολιτεία.

Η ανεργία επιφέρει σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις, τόσο στα άτομα που είναι άνεργα και στις οικογένειές τους όσο και στο σύνολο της κοινωνίας. Σε οικογενειακό επίπεδο, η ανεργία μέλους ή μελών του νοικοκυριού, μειώνει το συνολικό εισόδημα και κατ'επέκταση την κατανάλωση. Σε οικονομικό επίπεδο, η ανεργία επιδρά αρνητικά στην παραγωγικότητα της εργασίας, μειώνει το προϊόν, ενώ αντίθετα αυξάνονται οι δημόσιες δαπάνες για την αντιμετώπισή της. Η ανεργία έχει οικονομικό κόστος, άμεσο και έμμεσο. Το άμεσο οικονομικό κόστος έχει σχέση με το ποσό των χρημάτων που η κοινωνία καταβάλλει είτε για την αναπλήρωση μέρους του εισοδήματος των ανέργων είτε για την ένταξη των ανέργων στην αγορά εργασίας (προγράμματα απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας), καθώς επίσης μειώνονται και οι χρηματικές εισροές προς τα ασφαλιστικά ταμεία. Το έμμεσο κόστος αφορά το προϊόν που θα παραγόταν αν δεν υπήρχε ανεργία.

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, το 2000, κυμαινόταν γύρω στο 10% - 12%. **(Παράρτημα 1: Διαγράμματα 1.1 και 1.2).** Η ετήσια έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, το 2000, αναφέρει ότι «το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα υπερέβη για πρώτη φορά

⁴² Η ανεργία διακρίνεται στις εξής μορφές: α) σταθερή ανεργία. Πρόκειται για την συνήθη ανεργία με πολύ μικρό ποσοστό ανέργων. β) εποχιακή ανεργία. Εξαρτάται από τους φυσικούς παράγοντες, τις κλιματολογικές συνθήκες ενός τόπου, τα ήθη και τα έθιμά του και από τις εποχές του έτους. Το εργατικό δυναμικό δεν απασχολείται μόνιμα αλλά σε ορισμένες χρονικές περιόδους. γ) ανεργία προσαρμογής. Οφείλεται σε προσωπικούς λόγους. δ) τεχνολογική ανεργία. Εξαρτάται από την εισαγωγή νέων τεχνικών μεθόδων παραγωγής, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα να αντικαθίσταται το ανθρώπινο εργατικό δυναμικό από τις μηχανές. ε) δημογραφική ανεργία. Επηρεάζεται από την αστυφιλία και την αστικοποίηση, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την μη φυσιολογική αυξομείωση του πληθυσμού. στ) διαρθρωτική ανεργία. Σχετίζεται με την αλλαγή των πολιτικών συστημάτων και γενικά με τον τρόπο θεώρησης της οικονομικής διάρθρωσης ενός κράτους από την εξουσία.

τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν είναι απίθανο κατά τα επόμενα έτη η Ελλάδα να διεκδικήσει την πρώτη θέση με βάση το ποσοστό ανεργίας στην κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης»⁴³.

Σύμφωνα με προηγούμενη έρευνα, που διεξήχθη από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, το 1997, στις περιφέρειες της χώρας μας, η Δυτική Μακεδονία κατέχει το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας (14,54%), ακολουθεί η Ανατολική Στερεά Ελλάδα με ποσοστό 12,76%, η Αττική με 12,12%, η Ήπειρος και η Κεντρική Μακεδονία με ποσοστό που πλησιάζει το μέσο εθνικό ποσοστό ανεργίας (10 – 12%) ενώ στην Θεσσαλία το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται στο 8,5%, με αριθμό ανέργων γύρω στο 25,4%. **(Παράρτημα 1: Διάγραμμα 1.3).**

«Την περίοδο 2000 – 2002 (Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, β' τρίμηνο) στην Ελλάδα, ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε από 491.080 σε 420.107 (μείωση 14,5%). Την περίοδο 2000 – 2001, ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε κατά 46.368 (μείωση 9,4%) ενώ την περίοδο 2001 – 2002 μειώθηκε κατά 24.605 δηλ. 5,9%»⁴⁴.

Ο αριθμός των ανέργων προσδιορίζεται κυρίως από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού και από τον αριθμό των απασχολούμενων. Η σχέση ανάμεσα στην ανεργία, τους απασχολούμενους και το εργατικό δυναμικό είναι πολύπλοκη. **(Παράρτημα 1: Διάγραμμα 1.4).** Με αφορμή το διάγραμμα, η ανεργία μπορεί να μειωθεί, σε απόλυτα νούμερα, είτε επειδή κάποιοι άνεργοι βρήκαν απασχόληση είτε επειδή απογοητεύτηκαν και αποφάσισαν να μην ψάχνουν άλλο για εργασία, οπότε αποχώρησαν από το εργατικό δυναμικό και εντάχθηκαν στον μη ενεργό πληθυσμό.

Μελετώντας τον πληθυσμό σε ηλικία προς εργασία, το εργατικό δυναμικό, τους απασχολούμενους, τους ανέργους και τους μη ενεργούς την περίοδο 2000 – 2002 στην Ελλάδα **(Παράρτημα 1: Πίνακας 1.5)** διαπιστώνουμε ότι «από τα 115.217 άτομα, που μειώθηκε ο πληθυσμός σε ηλικία προς εργασία, το 58,5% (67.349 άτομα) οφείλεται στην μείωση του εργατικού δυναμικού»⁴⁵. Η μείωση του εργατικού δυναμικού επηρέασε την ανεργία. «Την ίδια περίοδο που μειώθηκε το εργατικό δυναμικό κατά 67.349 άτομα, αυξήθηκε η απασχόληση κατά 3.212 άτομα. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η μείωση της ανεργίας κατά 70.563 άτομα»⁴⁶. Από τα προαναφερόμενα στοιχεία προκύπτει ότι η μείωση του εργατικού δυναμικού συνέβαλλε στην μείωση της ανεργίας.

⁴³ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, ετήσια έκθεση 2000, Αθήνα, 2000, σ.47.

⁴⁴ Μιχάλης Χλέτσος, *Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Τι μας λένε τα στοιχεία για την ανεργία*, Κείμενα εργασίας, Αθήνα, Ελληνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002, σ.7.

⁴⁵ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.8.

⁴⁶ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.8.

Έτσι «το γενικό ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα μειώνεται από 11,1% το 2000, σε 10,2% το 2001 και σε 9,7% το 2002. Αν το ποσοστό ανεργίας θεμελιώνεται στην βάση των ατόμων ηλικίας έως και 64 ετών, τότε το ποσοστό ανεργίας για τα έτη 2000, 2001, 2002 διαμορφώνεται σε 11,3%, 10,4% και 9,8% αντίστοιχα»⁴⁷.

1) Ανεργία κατά ηλικία.

Σύμφωνα με την κατανομή των ανέργων κατά ηλικία στην Ελλάδα, την χρονική περίοδο 2000 – 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.6, Διάγραμμα 1.6**), είναι εμφανές ότι το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων είναι ηλικίας 30 – 44 ετών. «Ειδικότερα το ποσοστό ανέργων ηλικίας 30 – 44 ετών στο σύνολο των ανέργων αυξάνεται από 32,3% το 2000 σε 33,6% το 2002. Αντίθετα το ποσοστό των ανέργων ηλικίας 15 – 19 ετών και 20 – 24 ετών στο σύνολο των ανέργων μειώνεται την ίδια περίοδο. (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.7**)»⁴⁸.

2) Ανεργία κατά φύλο.

Από το σύνολο των ανέργων την χρονική περίοδο 2000, «το 60,7% είναι γυναίκες και το 39,3% είναι άνδρες. Το 2002, το 61,6% είναι γυναίκες και το 38,4% είναι άνδρες»⁴⁹. Έτσι αυξάνεται η συμμετοχή των γυναικών ανέργων στο σύνολο των ανέργων ή διαφορετικά η μείωση των ανδρών ανέργων είναι μεγαλύτερη από την μείωση των γυναικών ανέργων.

Λαμβάνοντας υπόψη τον πίνακα και το διάγραμμα, που παρουσιάζει την κατανομή των ανέργων ηλικίας 15 – 64 ετών και τις μεταβολές τους την περίοδο 2000 – 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.8, Διάγραμμα 1.8**),

«η ποσοστιαία μείωση των ανδρών ανέργων την χρονική περίοδο 2000 – 2002 είναι 16,4% ενώ των γυναικών ανέργων είναι 13,1%. Την πρώτη περίοδο 2000 – 2001 η ποσοστιαία μείωση των ανδρών ανέργων είναι περίπου η ίδια με την μείωση των γυναικών ανέργων (9,6 και 9,4 αντίστοιχα). Την δεύτερη περίοδο 2001 – 2002 η ποσοστιαία μείωση των ανδρών ανέργων είναι μεγαλύτερη από την μείωση των γυναικών ανέργων. (7,5% και 4,1% αντίστοιχα)»⁵⁰.

3) Ανεργία και επίπεδο εκπαίδευσης.

Βλέποντας τον πίνακα και το διάγραμμα, που παρουσιάζει το ποσοστό ανεργίας κατά επίπεδο εκπαίδευσης στην Ελλάδα, την χρονική περίοδο 2000 – 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.9, Διάγραμμα 1.9**), θα λέγαμε ότι το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας κατέχουν αυτοί οι οποίοι έχουν φοιτήσει τουλάχιστον έναν χρόνο σε ΑΕΙ αλλά δεν έχουν τελειώσει. Αυτό ισχύει τόσο για το 2000 όσο και για το 2002. Συγκεκριμένα το ποσοστό ανεργίας την περίοδο 2000 – 2002 «έχει αυξηθεί για τους κατόχους διδακτορικού ή και μεταπτυχιακού τίτλου από 5,7% σε 7,4% και για αυτούς που έχουν φοιτήσει τουλάχιστον έναν χρόνο σε ΑΕΙ αλλά δεν έχουν τελειώσει από

⁴⁷ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.10.

⁴⁸ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.13.

⁴⁹ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.10.

⁵⁰ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.11.

25,8% σε 42,0%. Για τους πτυχιούχους ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης παρέμεινε το ίδιο (13,2% το 2000 και 13,5% το 2002)⁵¹. Παρ'όλα αυτά, εξετάζοντας τον πίνακα και το διάγραμμα που σχηματοποιούν την ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά εκπαιδευτικό επίπεδο ως προς το σύνολο των ανέργων 2000 – 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.10, Διάγραμμα 1.10**),

«το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων αποτελούν οι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης. Το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 38,4% για το 2002. Ακολουθούν οι απόφοιτοι Δημοτικού, οι οποίοι αποτελούν το 21,2% των ανέργων το 2000 και το 19,1% των ανέργων το 2002. Αύξηση στο σύνολο των ανέργων παρουσιάζουν οι πτυχιούχοι ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (από 15,2% σε 17,3%) και οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου (από 0,35 σε 0,5%)⁵².

4) Ανεργία και κλάδος οικονομικής δραστηριότητας.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων που έχουν εργαστεί, βρίσκεται στον τριτογενή τομέα. Ειδικότερα το 2002

«το 72,3% των ανέργων είναι στον τριτογενή τομέα, το 25,8% στον δευτερογενή τομέα και το 1,9 στον πρωτογενή τομέα. Από τους ανέργους στον τριτογενή τομέα το 42,5% είναι άνεργοι ηλικίας 30 – 44 ετών. Το ίδιο ισχύει και για τον δευτερογενή τομέα. Το 40,1% των ανέργων σ' αυτό τον τομέα είναι ηλικίας 30 – 44 ετών. Στον πρωτογενή τομέα το 36,4% των ανέργων είναι ηλικίας 45 – 64 ετών»⁵³.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα που παρουσιάζει την ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και ηλικία το 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.11**), παρατηρούμε ότι

«το 20,1% των ανέργων είναι στον κλάδο της μεταποίησης και το 17% στον κλάδο χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Το 33,2% των ανέργων ηλικίας 15 – 19 ετών είναι στον κλάδο ξενοδοχεία και εστιατόρια και το 17,8% στον κλάδο της μεταποίησης. Το 22,4% των ανέργων ηλικίας 20 – 24 ετών είναι στον κλάδο χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Επιπρόσθετα και οι άνεργοι ηλικίας 25 – 29 ετών, σε ποσοστό 24,2% είναι στον κλάδο χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Το 21,1% των ανέργων ηλικίας 30 – 44 ετών είναι στον κλάδο της μεταποίησης. Το 24% και 20,1% των ανέργων, ηλικίας 45 – 64 ετών και άνω είναι στον κλάδο της μεταποίησης»⁵⁴.

Ακόμη από τον πίνακα που αποδίδει την ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και ηλικία το 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.12**), διαπιστώνουμε ότι

⁵¹ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.15.

⁵² Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.17.

⁵³ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.18.

⁵⁴ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.19.

«το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων είναι ηλικίας 30 – 44 ετών. Στον κλάδο της γεωργίας το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων (41%) είναι ηλικίας 45 – 64 ετών. Στον κλάδο αλιείας, ορυχείας και λατομείας και μεταποιητικές βιομηχανίες το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων (42,5%, 44,4% και 43,9%) είναι ηλικίας 30 – 44 ετών. Στον κλάδο παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού και κατασκευές το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων είναι ηλικίας 45 – 64 ετών. Σ' όλους τους υπόλοιπους κλάδους το μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων είναι ηλικίας 30 – 44 ετών»⁵⁵.

5) Ανεργία και Διάρκεια της Ανεργίας.

Από το σύνολο των ανέργων, το 2000, «το 45,1% ήταν νέοι άνεργοι, δηλ. αναζητούσαν για πρώτη φορά εργασία. Το 2002 οι νέοι άνεργοι αποτελούν το 40,2% του συνόλου των ανέργων»⁵⁶.

Σύμφωνα με τον πίνακα και το διάγραμμα, που περιγράφει αναλυτικά την ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά φύλο και διάρκεια της ανεργίας ως προς το σύνολο των ανέργων του 2002 (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.13, Διάγραμμα 1.13**), το 2002 οι μακροχρόνια άνεργοι, δηλ. αυτοί που είναι στην ανεργία για διάστημα μεγαλύτερο των 12 μηνών αποτελούν «το 27,7% του συνόλου των ανέργων, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αναζητούν για πρώτη φορά εργασία ή και αναζητούν τώρα εργασία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων είναι νέοι άνεργοι, ενώ αυτοί που είναι άνεργοι μέχρι 6 μήνες αποτελούν το 19,3% των ανέργων»⁵⁷. Από τον πίνακα που παρουσιάζει την ποσοστιαία κατανομή των βραχυχρόνια ανέργων κατά φύλο και διάρκεια της ανεργίας ως προς το σύνολο των ανέργων, το 2002, (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.14**), διακρίνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούν οι άνεργοι από 3 μέχρι και 5 μήνες. Αυτό ισχύει για τους άνδρες ενώ για τις γυναίκες άνεργες το μεγαλύτερο ποσοστό είναι στην κατηγορία άνεργες από 6 μέχρι 11 μήνες. Άρα οι γυναίκες εκτός του ότι πλήττονται περισσότερο από την ανεργία, παραμένουν στην ανεργία για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Τέλος, ο πίνακας και το διάγραμμα που απεικονίζουν την ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά φύλο και διάρκεια ανεργίας, το 2002, (**Παράρτημα 1: Πίνακας 1.15, Διάγραμμα 1.15**), παρουσιάζουν την συμμετοχή των ανδρών στο σύνολο των ανέργων αυξημένη όσο μικρότερη είναι η διάρκεια ανεργίας. Όσο αυξάνεται η διάρκεια ανεργίας, τόσο αυξάνεται η συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο των ανέργων. Οι γυναίκες συμμετέχουν πολύ περισσότερο στην κατηγορία νέοι άνεργοι, το οποίο δείχνει ότι η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι μεγαλύτερη από αυτή των ανδρών. Ας σημειώσουμε ότι το εργατικό δυναμικό των

⁵⁵ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.21.

⁵⁶ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.21.

⁵⁷ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.22.

ανδρών την περίοδο 2001 – 2002 μειώνεται «κατά 0,1%»⁵⁸ ενώ στην περίπτωση των γυναικών αυξάνεται «κατά 0,5%»⁵⁹.

1.2.4. Οικονομική Ανισότητα – Φτώχεια

Η διερεύνηση του φαινομένου της οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα, υπήρξε σχετικά πρόσφατη. Οι περιοριστικοί παράγοντες ήταν αφενός η έλλειψη αξιόπιστων και τεκμηριωμένων στατιστικών στοιχείων αφετέρου εξαιτίας του πολυδιάστατου ρόλου του φαινομένου, η έρευνα είχε ν'αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα. Οι περισσότερες μελέτες κινήθηκαν περιγραφικά, αποτυπώνοντας την υφιστάμενη κατάσταση, παρά αναλυτικά.

Σήμερα, οι μελέτες που έχει στα χέρια της η οικονομική επιστήμη έχουν αναλυτικό χαρακτήρα, καθώς εξετάζουν τους παράγοντες που προσδιορίζουν το επίπεδο και την δομή της ανισότητας, αναλύουν την διαχρονική της εξέλιξη και επιχειρούν συστηματικές διεθνείς συγκρίσεις. Οι μελέτες διακρίνονται σε δύο σημαντικότερες κατηγορίες: σ'αυτές που θεμελιώνονται σε δημοσιευμένα ομαδοποιημένα στοιχεία της φορολογίας ατομικού εισοδήματος και σ'αυτές που βασίζονται σε στοιχεία ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών. Από τα μέχρι τώρα γενικά στοιχεία που διαθέτουμε, θεωρούμε πως η παρατηρούμενη ανισότητα προέρχεται κυρίως από διαφορές στα επίπεδα διαβίωσης των μελών των διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών ομάδων παρά σε διαφορές μεταξύ των ομάδων αυτών. Οι διαπεριφερειακές ανισότητες, οι διαφορές μεταξύ δημογραφικών ομάδων όπως και οι διαφορές μεταξύ επαγγελματικών ομάδων, δεν φαίνεται να παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην διαμόρφωση της συνολικής ανισότητας. Αντίθετα οι εκπαιδευτικές ανισότητες δείχνουν να είναι στενά συνδεδεμένες με το φαινόμενο της οικονομικής ανισότητας. Παρακάτω, θ'αναφερθούμε συνοπτικά στις πιο πρόσφατες μελέτες και των δύο κατηγοριών, προσπαθώντας να φωτίσουμε όσο πιο πολύ μπορούμε αυτόν τον δυσπρόσιτο τομέα της οικονομικής έρευνας.

Ξεκινώντας από την πρώτη κατηγορία μελετών, πρέπει να δούμε την έρευνα της Λιβαδά (1991), η οποία «εξετάζει την έκταση της εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα, την χρονική περίοδο 1959 – 1986, πριν την επιβολή της άμεσης φορολογίας. Διαχρονικά φαίνεται μια στατιστικά σημαντική αύξηση της ανισότητας, παρά το ότι ο συντελεστής Gini καταγράφει σταθερή τάση και ο δείκτης Theil μείωση

⁵⁸ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.24.

⁵⁹ Μιχάλης Χλέτσος, ο.π., σ.24.

της ανισότητας»⁶⁰. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο παρατηρείται συνολικά μια στατιστικά σημαντική μείωση των εισοδηματικών μεριδίων του πλουσιότερου και του φτωχότερου πληθυσμού της Ελλάδας και μία αντίστοιχη αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου των μεσαίων στρωμάτων.

Εξάλλου ο Διμέλης και η Λιβαδά (1994), μετά από συνεχείς παρατηρήσεις της χρονικής περιόδου 1959 – 1989, συμπεραίνουν πως

«οι υψηλές εισοδηματικές τάξεις σε περιόδους οικονομικής ανάκαμψης (αύξησης του ΑΕΠ) φαίνεται να αυξάνουν το μερίδιό τους σε σχέση με τις κατώτερες και τις μεσαίες εισοδηματικές τάξεις, αυξάνοντας έτσι και την εισοδηματική ανισότητα. Ταυτόχρονα όμως η αυξημένη ζήτηση για εργασία, που παρατηρείται σε περιόδους οικονομικής ανάκαμψης οδηγεί σε μείωση της ανεργίας, αύξηση των μισθών, βελτίωση των μεριδίων των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων και μείωση της ανισότητας»⁶¹.

Οι Παπαπανάγος (1994) και Δελιπαλλά και Παπαπανάγος (1996), μελετούν την κατανομή ακαθάριστου εισοδήματος ανά φορολογούμενο, πριν την επιβολή της φορολογίας. «Το 1983 εκτιμάται ότι είναι προ φόρων 0,596 και μετά την φορολογία εισοδήματος σε 0,561. Αντίστοιχα οι τιμές για την κατανομή ακαθάριστου εισοδήματος ανά νοικοκυριό εκτιμώνται σε 0,412 και 0,365»⁶². Οι διάφορες φοροαπαλλαγές και μειώσεις του φορολογητέου εισοδήματος, οδηγούν σε αύξηση της ανισότητας. Το 1993 επιτεύχθη η φορολογική μεταρρύθμιση. Η δυναμική αύξηση του αφορολόγητου ορίου και η μείωση των διαβαθμίσεων της φορολογικής κλίμακας, πιθανότατα οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις την συνολική ανισότητα. Η αντικατάσταση των φοροαπαλλαγών και μειώσεων του φορολογητέου εισοδήματος από ισόποσες πιστώσεις φόρου συμβάλλει στην μείωση της ανισότητας.

Η δεύτερη σειρά μελετών αφορά έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών (ΕΟΠ), που διενήργησε η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (ΕΣΥΕ) τις χρονικές περιόδους 1981 – 1982, 1987 – 1988 και 1993 – 1994 στο σύνολο του πληθυσμού της Ελλάδας.

Σύμφωνα με την ΕΟΠ, την χρονική περίοδο 1981 – 1982 «οι ανισότητες στις καταναλωτικές δαπάνες μεταξύ των ομάδων δεν συνεισφέρουν περισσότερο από το 12,5% της συνολικής ανισότητας. Περίπου τα 2/3 της συνολικής ανισότητας αποδίδονται σε διαφορές εντός των ομάδων αυτών»⁶³. Οι ανισότητες εντός των διαφόρων ομάδων παίζουν πολύ πιο σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του εθνικού επιπέδου ανισότητας. Από το 1982 – 1988 η ανισότητα αυξήθηκε

⁶⁰ Θεόδωρος Μητράκος et al, «Μελέτες για τις οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα», ΑΑΥΥ, Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27 – 30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ.247.

⁶¹ Θεόδωρος Μητράκος et al, ο.π., σ.248.

⁶² Θεόδωρος Μητράκος et al, ο.π., σ.248.

⁶³ Θεόδωρος Μητράκος et al, ο.π., σ.244 – 245.

ελαφρά. Την ίδια περίοδο το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας βελτιώθηκε με πολύ βραδύτερους ρυθμούς. Η Ελλάδα υπήρξε μία χώρα με χαμηλό επίπεδο ευημερίας και αισθητά υψηλότερο επίπεδο ανισότητας.

Η ΕΟΠ του 1987 – 1988 έρχεται να ταράξει τα λιμνάζοντα νερά, διατυπώνοντας πως τα εισοδήματα κεφαλαίου, τα εισοδήματα από αυτοαπασχόληση στον αστικό τομέα της οικονομίας, οι μισθοί και τα ημερομίσθια επιτείνουν την ανισότητα ενώ οι συντάξεις, οι μεταβιβαστικές πληρωμές, τα αγροτικά εισοδήματα και τα τεκμαρτά εισοδήματα μειώνουν το επίπεδο της συνολικής ανισότητας.

Από την μεταπολίτευση ως και τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η οικονομική ανισότητα στην Ελλάδα είχε μειωθεί σημαντικά, Πρόσφατα όμως η ανισότητα αυξάνεται και οι περιφερειακές διαστάσεις της είναι πολύ υψηλές. Το επίπεδο της οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα σήμερα είναι υψηλότερο από αυτό των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μήπως ο αναδιανεμητικός ρόλος του ελληνικού κράτους είναι ελαφρά περιορισμένος;

Από την άλλη πλευρά το φαινόμενο της φτώχειας πλήττει στους καιρούς μας ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Ως φτώχεια, ορίζουμε την ανεπάρκεια πόρων που αποκλείει ουσιαστικά το άτομο ή την οικογένεια από το συνηθισμένο επίπεδο διαβίωσης καθώς και από την συμμετοχή του στις συνήθειες και δραστηριότητες της κοινωνίας, στην οποία ζει. «Φτώχεια είναι η κατάσταση εκείνη όπου ένα άτομο λόγω του εισοδήματός του, δεν μπορεί να εκπληρώσει τις θεμελιώδεις ανάγκες μιας αξιοπρεπούς διαβίωσης, δηλαδή την στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση και την συμμετοχή στα πολιτιστικά αγαθά»⁶⁴. Όταν σήμερα αναφερόμαστε στην φτώχεια, μιλάμε για την σχετική φτώχεια, η οποία ορίζεται με βάση μια γραμμή φτώχειας σε σχέση με το μέσο καταναλωτικό πρότυπο, το μέσο εισόδημα, τις μέσες συνθήκες διαβίωσης και εξετάζουμε τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων που πέφτουν κάτω από το όριο. «Σε κατάσταση φτώχειας βρίσκεται ένα άτομο, όταν η κατανάλωσή του είναι μικρότερη από το 50% της μέσης κατανάλωσης του ενηλίκου»⁶⁵.

Πώς όμως γεννήθηκε η φτώχεια στις κοινωνίες των πολιτών; Η φτώχεια και οι οικονομικές ανισότητες είναι χαρακτηριστικά στοιχεία του καπιταλιστικού συστήματος. Ο Oscar Lewis επιχειρώντας μία ανθρωπολογική προσέγγιση της φτώχειας, αναφέρει πώς «οι φτωχοί σχηματίζουν μια υποκοινωνία, που έχει την δική της υποκουλτούρα. Βρίσκονται δηλ. μέσα σ'έναν

⁶⁴ Δημήτρης Κατσορίδας et al, «Η φτώχεια στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, Τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σ.23.

⁶⁵ Σάκης Καράγιωργας et al, *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, επιμ. Σάκης Καράγιωργας, β' έκδοση, Αθήνα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999, Τόμος Α', σ.50.

φαύλο κύκλο, όπου η φτώχεια δεν συντηρεί μόνο αλλά γεννά την φτώχεια»⁶⁶. Η θεωρία του Lewis έχει εφαρμογή σε διάφορες μειονότητες ή περιθωριακές ομάδες του πληθυσμού.

Οι οικονομολόγοι από το δικό τους οπτικό πεδίο, θεωρούν πως «η φτώχεια δημιουργείται από την οικονομική ανισότητα»⁶⁷. Αυτή η οικονομική προσέγγιση συνεισφέρει σε περιορισμένη και ίσως μερική ερμηνεία της φτώχειας.

Παράλληλα οι κοινωνιολόγοι προσεγγίζουν την φτώχεια μέσα από την κοινωνική ανισότητα. Πιστεύουν δηλ. «ότι η φτώχεια είναι προϊόν των αντιθέσεων, που υπάρχουν μεταξύ των ατόμων ως προς την κοινωνική θέση ή το status του επαγγέλματος, ως προς την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν και ως προς την δύναμη που κατέχουν»⁶⁸.

1) Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της χρονικής περιόδου 1993 – 1995, φαίνεται ότι η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) μετά την Πορτογαλία. (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.1**). Αναλυτικότερα,

«το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού που ζει στα όρια της φτώχειας είναι 14,5% ή 1.500.000 εκατομμύρια άτομα. Αν όμως αποδεχτούμε την άποψη που καθορίζει την γραμμή της φτώχειας στο 60% του μέσου εθνικού εισοδήματος, τότε το ποσοστό του πληθυσμού που ζει υπό συνθήκες φτώχειας ανέρχεται στην Ελλάδα στο 20,6% ή 2.000.000 άτομα περίπου»⁶⁹.

Ακόμη από τα στατιστικά δεδομένα που απεικονίζουν τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές παροχές στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.2**), φαίνεται ότι η Ελλάδα είναι η χώρα, όπου οι κοινωνικές παροχές μειώνουν την φτώχεια σε πολύ μικρότερο βαθμό απ'ότι στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. «Συγκεκριμένα η μείωση του κινδύνου φτώχειας για την Ελλάδα είναι μόλις 4,3%»⁷⁰. Έτσι η προαναφερόμενη εικόνα της χώρας μας, φανερώνει την αδυναμία των ασκούμενων πολιτικών στην αντιμετώπιση της φτώχειας.

2) Γεωγραφική κατανομή της φτώχειας.

Τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας συναντώνται στις αγροτικές περιοχές, γεγονός που μας κάνει να υποθέσουμε ότι όσο απομακρυνόμαστε από τα αστικά κέντρα, τόσο αυξάνει ο κίνδυνος ένα νοικοκυριό να έχει περιπέσει σε κατάσταση φτώχειας. «Πράγματι ενώ στην Αθήνα η συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας κυμαίνεται στο 10,23%, στις αγροτικές περιοχές πλησιάζει το 33,29%»⁷¹.

⁶⁶ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.61.

⁶⁷ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.62.

⁶⁸ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.64.

⁶⁹ Δημήτρης Κατσορίδας et al, «Η φτώχεια στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, Τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σ.23 – 24.

⁷⁰ Δημήτρης Κατσορίδας et al, ο.π.,σ.25.

⁷¹ Σάκης Καράγιωργας et al, *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, επιμ. Σάκης Καράγιωργας, β' έκδοση, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999, Τόμος Α', σ.76.

Από τον πίνακα, που απεικονίζει τον κίνδυνο της φτώχειας κατά περιοχή και περιφέρεια διαμονής (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.3**), γίνεται φανερό ότι «ο κίνδυνος εμφάνισης φτώχειας είναι υψηλότερος και κυμαίνεται από 22,52% για την Κρήτη έως 35,48% για την Ήπειρο»⁷². Γενικά ο κίνδυνος φτώχειας εμφανίζεται μεγαλύτερος στις ακριτικές περιοχές, δηλ. στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Πώς όμως ερμηνεύεται η φτώχεια των αγροτικών νοικοκυριών; Το μόνο που θα μπορούσε να ειπωθεί είναι ότι το πρόβλημα της φτώχειας συνδέεται περισσότερο με τον χαρακτήρα και την φύση των γεωργικών εργασιών εξαιτίας της χαμηλής ικανότητας απόκτησης εισοδήματος (υποαπασχόληση, εποχιακή απασχόληση).

3) Δημογραφικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών.

Η ηλικία φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο την φτώχεια. «Πράγματι η φτώχεια ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία από 3,50% για τα νοικοκυριά με αρχηγούς κάτω των 24 ετών έως 25,78% - 42,08% για τα νοικοκυριά με αρχηγούς άνω των 65 ετών»⁷³. (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.4**). Μετά από την ηλικία των 65 ετών, το άτομο που μέχρι τότε ήταν οικονομικά ενεργό, δηλ. εργαζόταν για την συντήρηση ολόκληρης της οικογένειας, αποσύρεται συνήθως από την ενεργό δράση και συνταξιοδοτείται, γι' αυτό και ο κίνδυνος φτώχειας αυξάνει.

Επιπρόσθετα, «ο κίνδυνος φτώχειας αυξάνει και στις ηλικίες από 25 – 34 ετών και 35 – 44 ετών αγγίζοντας το 16,72% και 20,00% αντίστοιχα»⁷⁴. (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.4**). Στις ηλικίες αυτές τα περισσότερα άτομα παντρεύονται και φέρνουν στον κόσμο παιδιά. Η αύξηση του νοικοκυριού σε μέλη έχει ως συνέπεια την αύξηση των αναγκών. Το οικογενειακό εισόδημα δεν αρκεί για να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες και το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται στην αύξηση του κινδύνου φτώχειας.

Ως εκ τούτου, ο αριθμός των παιδιών ενός νοικοκυριού, όσο αυξάνει, αυξάνουν και οι σχετικές ανάγκες χωρίς παράλληλη αύξηση των εισοδημάτων του νοικοκυριού, με αποτέλεσμα το νοικοκυριό να περιπέσει σε κατάσταση φτώχειας. «Ενώ ο κίνδυνος φτώχειας για ζευγάρι μ' ένα παιδί κυμαίνεται στο 13,05% για ζευγάρι με 4 παιδιά ο κίνδυνος φτώχειας αγγίζει το 41,18% και για ζευγάρι με 6 ή περισσότερα παιδιά το 40,14%»⁷⁵. (**Παράρτημα 2: Πίνακας 2.4**). Κατά συνέπεια η φτώχεια συνδέεται άμεσα με την πολύτεκνη οικογένεια.

4) Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού του νοικοκυριού σχετίζεται άμεσα με τον κίνδυνο της φτώχειας. Έτσι

⁷² Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.76.

⁷³ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.78.

⁷⁴ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.80.

⁷⁵ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.81.

ενώ τα νοικοκυριά των οποίων οι αρχηγοί είναι απόφοιτοι κάποιας ανώτερης ή ανώτατης σχολής αποτελούν το 9,53% με συχνότητα εμφάνισης φτώχειας μόνο 2,43%, τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είναι απόφοιτος δημοτικού ή δεν τελείωσε το δημοτικό αποτελούν το 51,62% και 20,99% αντίστοιχα με συχνότητα εμφάνισης φτώχειας 22,60% και 35,67% αντίστοιχα⁷⁶. **(Παράρτημα 2: Πίνακας 2.5).**

Από την κατηγοριοποίηση των νοικοκυριών κατά κατάσταση απασχόλησης αρχηγού, θεωρούμε πως «υψηλό κίνδυνο φτώχειας παρουσιάζουν οι κατηγορίες των αποσυρθέντων από την ενεργό οικονομική δραστηριότητα με ποσοστό 28,40%, των λουπών περιπτώσεων με 25,20% και των ανέργων με 20,24%»⁷⁷. **(Παράρτημα 2: Πίνακας 2.5).**

Προχωρώντας, «τα νοικοκυριά με μη εργαζόμενο αρχηγό αποτελούν το 29,88% του δείγματος. Από αυτά τα φτωχά αποτελούν το 36,28%»⁷⁸. **(Παράρτημα 2: Πίνακας 2.5).** Επίσης από τα νοικοκυριά με αρχηγό εργαζόμενο, «η κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων εμφανίζει υψηλό κίνδυνο και συμμετοχή στην φτώχεια με ποσοστό 26,37%»⁷⁹. **(Παράρτημα 2: Πίνακα 2.5).**

Από την κατάταξη των νοικοκυριών κατά επάγγελμα αρχηγού **(Παράρτημα 2: Πίνακας 2.5)**, φαίνεται ότι «την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης φτώχειας συγκεντρώνει ο πρωτογενής τομέας με ποσοστό 33,72%, ακολουθούν αυτοί που απέφυγαν να δηλώσουν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας με 27,27%, οι απασχολούμενοι στις οικοδομές με 26,22% καθώς και στα αρχεία και μεταλλεία με 25,71%»⁸⁰.

Είναι έκδηλο λοιπόν ότι ο πρωτογενής τομέας κατέχει την μειονεκτικότερη θέση όσον αφορά την φτώχεια.

5) Η εποχική διακύμανση της φτώχειας.

Από τον πίνακα που παρουσιάζει τους φτωχούς κατά τρίμηνο **(Παράρτημα 2: Πίνακας 2.6)**, διαπιστώνουμε ότι η φτώχεια στην Ελλάδα υπόκειται σε ισχυρές εποχικές διακυμάνσεις. «Το ποσοστό των φτωχών ποικίλλει αγγίζοντας μόλις το 17,72% για το τρίμηνο Αυγούστου – Οκτωβρίου σε 25,31% για το τρίμηνο Νοεμβρίου – Ιανουαρίου»⁸¹. Για να εξηγηθεί η παραπάνω κατάσταση, μπορούμε να πούμε ότι η εποχική διακύμανση της φτώχειας αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό την εποχικότητα της απασχόλησης στην χώρα μας. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, η απασχόληση αυξάνεται τόσο σε βαθμούς όσο και σε ώρες απασχόλησης. Αντίθετα κατά τους χειμερινούς μήνες, οι δραστηριότητες αυτές παρουσιάζουν σημαντική ύφεση. Είναι επόμενο λοιπόν να υποθέσουμε ότι το μειωμένο ποσοστό φτώχειας κατά τους μήνες Αύγουστο έως Οκτώβριο οφείλεται σε αυξημένα εισοδήματα που αποκτήθηκαν κατά την

⁷⁶ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.82.

⁷⁷ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.82.

⁷⁸ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.84.

⁷⁹ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.84.

⁸⁰ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.85.

⁸¹ Σάκης Καράγιωργας et al, ο.π., σ.98.

διάρκεια του καλοκαιριού. Αν βέβαια το ποσοστό των ατόμων που βρίσκεται σε φτώχεια, παραμείνει σταθερό και κατά το τρίμηνο Αυγούστου – Οκτωβρίου, τότε τα άτομα αυτά αποτελούν τον σκληρό πυρήνα της φτώχειας στην Ελλάδα και φαίνεται να έχουν μικρότερες πιθανότητες εξόδου από την φτώχεια.

1.2.5. Μετανάστευση

Μετανάστευση ονομάζεται το φαινόμενο της εγκατάλειψης του εδάφους κάποιου κράτους και της μετακίνησης των ανθρώπων για εγκατάσταση σε κάποια άλλη επικράτεια. «Μετανάστευση είναι η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου»⁸². Ως αδιάκοπη ροή ανθρώπων από και προς μία περιοχή, η μετανάστευση είναι μία από τις τρεις βασικές δημογραφικές διαδικασίες. Ειδικότερα με τον όρο σύγχρονη μετανάστευση αναφερόμαστε «σ'εκείνη την μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου, που παρατηρείται στα πλαίσια της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής»⁸³. Η σύγχρονη μετανάστευση διακρίνεται από την παραδοσιακή, επειδή εντοπίζεται με το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και την ανάπτυξη της βιομηχανικής περιόδου. Αναφέρεται κατά κύριο λόγο στην μετακίνηση πληθυσμών με κύριο τόπο προορισμού την Ευρώπη. Ο βασικός σκοπός της μετακίνησης είναι κυρίως ο οικονομικός. «Νεωτερική είναι λοιπόν η σύγχρονη μετανάστευση, που δεν γίνεται για λόγους πολιτικούς (π.χ. προσφυγικά ρεύματα, ανταλλαγές πληθυσμών) αλλά οικονομικούς»⁸⁴. Η νεωτερική μετανάστευση είναι άμεσα συνυφασμένη με την άνθιση της σύγχρονης βιομηχανικής οικονομίας και παραπέμπει στην βιομηχανοποίηση, τόσο ως σύστημα οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, που προέκυψε από την βιομηχανική επανάσταση, όσο και ως τύπο πολιτισμού, που χαρακτηρίζει την βιομηχανική κοινωνία. Άρα νεωτερική είναι εκείνη η μετανάστευση, που όχι μόνο συμβαίνει κατά την σύγχρονη βιομηχανική εποχή, αλλά γίνεται για οικονομικούς λόγους, είναι εκούσια, συνδέεται με την βιομηχανική ανάπτυξη και εντάσσει τους μετακινούμενους στον συγκεκριμένο τρόπο ζωής των βιομηχανικά αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών. Οι μεταναστεύσεις διακρίνονται σε κατηγορίες μετανάστευσης ανάλογα με το κριτήριο της διάκρισής τους, Σύμφωνα με το σημαντικότερο κριτήριο, η μετανάστευση διακρίνεται σε «εσωτερική μετανάστευση»⁸⁵ και

⁸² Χρήστος Μπάγκαβος et al, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, («Μελέτες»), Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σ.11 – 12.

⁸³ Λουκία Μ. Μουσούρου, *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, («Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη»), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1991, σ.16.

⁸⁴ Λουκία Μ. Μουσούρου, ο.π., σ.17.

⁸⁵ Πραγματοποιείται στα γεωγραφικά όρια της εθνικής επικράτειας.

«εξωτερική μετανάστευση»⁸⁶. Επίσης, σύμφωνα με τον τόπο προορισμού διακρίνεται σε ευρωπαϊκή ή ενδοευρωπαϊκή και σε υπερπόντια ή διηπειρωτική. Σύμφωνα με την χρονική περίοδο πραγματοποίησης της μετανάστευσης διακρίνεται σε πολεμική και μεταπολεμική. Τέλος, σύμφωνα με το αν είναι καταγεγραμμένη η μετανάστευση από τις επίσημες αρχές ή όχι διακρίνεται σε νόμιμη και παράνομη ή λαθρομετανάστευση. Ο όρος μετανάστης χρησιμοποιείται για να περιγράψει αλλοδαπό, που έχει γίνει δεκτός ή είναι παρών ανεξάρτητα από τα υποκειμενικά του κίνητρα ή τις επιδιώξεις των αρχών σχετικά με τον στόχο ή την διάρκεια της παραμονής του. «Μετανάστης είναι εκείνο το μέλος μιας κοινωνίας, που εγκαταλείπει εκούσια την χώρα του, για να εγκατασταθεί προσωρινά σε μια άλλη χώρα. συνήθως περισσότερο αναπτυγμένα οικονομικά, με στόχο την αναζήτηση εργασίας»⁸⁷. Οι μετανάστες μπορεί να είναι ξένης ιθαγένειας (αλλοδαποί), ξένης ιθαγένειας αλλά εθνικότητας του κράτους στο οποίο εισέρχονται ή διαμένουν (παλινοστούντες ομογενείς), ακόμη να έχουν την ιθαγένεια της χώρας υποδοχής και να επιστρέφουν σ' αυτή (παλινοστούντες) ή να στερούνται ιθαγένειας (ανιθαγενείς). Όταν αναφερόμαστε σε νόμιμους μετανάστες, εννοούμε εκείνους που έχουν άδεια, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία του κράτους στην επικράτεια του οποίου κατοικούν, να εισέλθουν ή να παραμείνουν στην χώρα ή να εργαστούν (αν είναι οικονομικά ενεργοί) και ικανοποιούν τους όρους που απαιτούνται για την είσοδο, παραμονή και εργασία τους. Στους νόμιμους μετανάστες εντάσσονται και οι ομογενείς. Αντίθετα, ως «παράνομους»⁸⁸ μετανάστες χαρακτηρίζουμε τους τουρίστες, που μένουν σε μια χώρα μεγαλύτερο διάστημα από το επιτρεπόμενο, τους φοιτητές που εργάζονται χωρίς άδεια εργασίας, τους εποχιακούς μετανάστες, τους μόνιμους παράνομους μετανάστες και τους πρόσφυγες, που η αίτησή τους για πολιτικό άσυλο δεν έγινε δεκτή και παραμένουν στην χώρα. Ως χώρες προέλευσης θεωρούμε τις χώρες, που εξάγουν εργατικό δυναμικό και αποστέλλουν μετανάστες σε άλλες χώρες. Ως χώρες υποδοχής μεταναστών θεωρούνται οι χώρες που δέχονται το αντίστοιχο εργατικό δυναμικό.

Ποια είναι όμως τα κίνητρα των ανθρώπων που μεταναστεύουν στην χώρα μας; Η Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου στο βιβλίο της «Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970 – 1990», τα διακρίνει, τοποθετώντας τα σε δύο σημαντικότερες κατηγορίες: α) στην κατάσταση

⁸⁶ Πραγματοποιείται στον διεθνή χώρο.

⁸⁷ Χρήστος Μπάγκαβος et al, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, («Μελέτες»), Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σ.11 – 12.

⁸⁸ Ο όρος «παράνομος» υποδηλώνει παρανομίες θεσμικής προέλευσης, όταν οι πολιτικές και πρακτικές μιας χώρας επιτρέπουν την ύπαρξη παράνομων καταστάσεων, παρανομίες λόγω ισχύοντος νομικού καθεστώτος, όταν οι αλλοδαποί παραβιάζουν περιορισμούς, που είναι αντίθετοι με το εθνικό διεθνές δίκαιο και καθαυτό παρανομίες όταν οι μετανάστες παραβιάζουν νόμους ή κανονισμούς, που συμφωνούν με τις αρχές των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

των χωρών προέλευσης και β) στην γεωπολιτική θέση και την κοινωνικο – οικονομική και δημογραφική κατάσταση της Ελλάδας.

Επιχειρώντας ν' αναλύσουμε διεξοδικότερα την πρώτη κατηγορία, μπορούμε να πούμε ότι «οι ανώμαλες πολιτικές καταστάσεις (δικτατορίες, πραξικοπήματα, διώξεις) καθώς και οι εμφύλιες ή διεθνείς συρράξεις έχουν ως αποτέλεσμα ένα μέρος του πληθυσμού των χωρών αυτών, να επιλέξει την λύση της μετανάστευσης»⁸⁹. Ακόμη «η φτώχεια, η πείνα, οι φυσικές καταστροφές, η αθλιότητα, το μικρό εισόδημα, η ανεργία και η υποαπασχόληση που μαστίζει ένα σημαντικό τμήμα του εργατικού δυναμικού, οι χαμηλοί δείκτες ανάπτυξης αποτελούν βασικά κίνητρα για την μετανάστευση»⁹⁰. Επίσης

«η αλλαγή του τρόπου ζωής στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, η δημιουργία αξιώσεων και καταναλωτικών επιθυμιών που δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθούν με τους πολύ χαμηλούς μισθούς και ημερομίσθια, η επιθυμία κοινωνικής ανόδου των ατόμων και των οικογενειών τους, συντελούν ώστε ν' αποδέχονται δουλειές σε ξένη χώρα, που και οι ίδιοι συχνά τις θεωρούν ταπεινωτικές και υποβαθμισμένες, ελπίζοντας σ' ένα καλύτερο μέλλον, όταν θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους»⁹¹.

Τέλος, «η δημογραφική εξέλιξη ορισμένων χωρών, που δεν συνάδει με την κοινωνικο – οικονομική τους ανάπτυξη, οδηγώντας σε έντονες δημογραφικές πιέσεις, συμβάλλει στην λύση της φυγής.»⁹².

Προχωρώντας στην δεύτερη κατηγορία κινήτρων, που αφορούν αποκλειστικά την χώρα μας, οφείλουμε ν' αναφερθούμε αρχικά στην γεωπολιτική της θέση. «Η Ελλάδα βρίσκεται κοντά στην Μέση Ανατολή, την Τουρκία και τις χώρες της Βόρειας Αφρικής, στο σταυροδρόμι 3 ηπείρων, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Η παραμεθόρια περιοχή της χώρας είναι τεράστια και εύκολα προσπελάσιμη από την θάλασσα και τον ποταμό Έβρο»⁹³. Έπειτα, «η εκβιομηχάνιση, οι δυσλειτουργίες στην αγορά εργασίας και η αποδημία προκαλούν έλλειψη εργατικών χεριών, η οποία καλύπτεται με την εισαγωγή εργαζομένων από φτωχότερες χώρες, που εργάζονται νόμιμα ή παράνομα»⁹⁴. Στην συνέχεια, «μέσα στο κύκλωμα της παραοικονομίας, για το οποίο δεν υπάρχει προσφορά από το γηγενές εργατικό δυναμικό, χρησιμοποιούνται συστηματικά οι παράνομοι μετανάστες εργάτες, με χαμηλά ημερομίσθια και χωρίς ασφαλιστική κάλυψη»⁹⁵. Στα παραπάνω, θα ήταν εύλογο να προσθέσουμε ότι «στην χώρα μας υπάρχουν δυνατότητες εποχικής απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, στις οικοδομές, στον τουρισμό. Το γηγενές εργατικό δυναμικό δεν αρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της περιόδου αιχμής, με αποτέλεσμα την χρησιμοποίηση αλλοδαπών τους καλοκαιρινούς μήνες για τουριστική και αγροτική απασχόληση»⁹⁶. Εξάλλου,

⁸⁹ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, *Μετανάστες και Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970 – 1990*, Αθήνα, Εταιρεία Πτυχιούχων Πανεπιστημιακών Σχολών Κοινωνικής Εργασίας, 1990, σ.28.

⁹⁰ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.29.

⁹¹ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.29.

⁹² Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.30.

⁹³ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.21.

⁹⁴ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.22.

⁹⁵ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.22 – 23.

⁹⁶ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.23 – 24.

«η εξέλιξη της εμπορικής ναυτιλίας και ανάπτυξη των ναυτιλιακών μεταφορών έχει ως απόρροια την απασχόληση νόμιμων και παράνομων αλλοδαπών ναυτικών»⁹⁷.

Στην Ελλάδα, οι καταγραφέντες νόμιμοι αλλοδαποί μετανάστες, το 2001, με βάση την απογραφή πληθυσμού της 18^{ης} Μαρτίου – που διεξήχθη υπό την ευθύνη της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας σε όλη την επικράτεια της χώρας -, ανέρχονταν συνολικά σε 762.191, από τους οποίους 415.552 ήταν άρρενες και 346.639 θήλεις (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.1.**). Οφείλουμε συνάμα να σημειώσουμε, πως το εθνικό σύνολο αλλοδαπών συναποτελούσαν 46.869 μετανάστες από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 715.322 μετανάστες από υπόλοιπες χώρες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.1.**). Οι καταγραφέντες νόμιμοι Αλβανοί μετανάστες στη χώρα μας ανέρχονταν σε 438.036, από τους οποίους 257.149 ήταν άρρενες και 180.887 θήλεις (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.1.**). Κατά τη διετία 2002-2003, ο συνολικός αριθμός νόμιμων αλλοδαπών μεταναστών στη χώρα μας, θεωρούμε πως παρουσίασε αυξητική τάση, πλησιάζοντας κατά προσέγγιση το 10%-12%.

Από την άλλη μεριά, η παράνομη μετανάστευση, ως φαινόμενο, είναι από τη φύση της μη ανιχνεύσιμη και δύσκολα μπορεί ν' αποτελέσει αντικείμενο ποσοτικής επεξεργασίας, ώστε να έχουμε μια σαφή εικόνα των μεγεθών της στη χώρα μας. Μια επιθυμία διερεύνησης του συνόλου των παράνομων αλλοδαπών μεταναστών στην Ελλάδα συνάντησε το κενό. Απευθυνθήκαμε στις κρατικές αρχές, προκειμένου να μας χορηγήσουν έστω και κατά προσέγγιση στοιχεία, που θα μπορούσαν να δια φωτίσουν την έρευνά μας, αλλά παρόλα αυτά βρεθήκαμε αντιμέτωποι με την άγνοια, την ανυπαρξία, την απροσδιοριστία. Ο μόνος τεκμηριωμένος αριθμός, που έστω και ανεπίσημα, η Διεύθυνση Δημοσίων Σχέσεων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης μπόρεσε να μας παραχωρήσει είναι ότι, το 2002 ο συνολικός αριθμός συλληφθέντων αλλοδαπών ήταν 54.611, χωρίς όμως να διατυπώνονται με ευκρίνεια τα αίτια σύλληψής τους. Από την εμπειρία μας υποθέτουμε πως κάποιες από τις αιτίες σύλληψής τους θα μπορούσαν να είναι η παράνομη παρουσία τους στη χώρα μας, η κατοχή πλαστών εγγράφων και άλλες αξιόποινες πράξεις.

Όσο αφορά το εθνικό σύνολο αδειών παραμονής και εργασίας, η Διεύθυνση Αλλοδαπών και Μετανάστευσης του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, με αφορμή σχετική αίτησή μας (3-9-2003) για τη χορήγηση των παραπάνω στοιχείων, απάντησε εγγράφως, ότι δεν είναι σε θέση να μας χορηγήσει τα στοιχεία, πριν την ολοκλήρωση της καταχώρησής τους στη βάση δεδομένων του Υπουργείου, έργο το οποίο εκτιμάται ότι θα λήξει στο τέλος του έτους (**Παράρτημα 3, 3.5. Έγγραφο απάντηση ΥΠ.ΕΣ.ΔΔ.Α. σε αίτηση χορήγησης στοιχείων**).

⁹⁷ Ήρα Έμκε – Πουλοπούλου, ο.π., σ.24.

Κατόπιν σκεφτήκαμε πως θα ήταν εύλογο ν' αφήσουμε κατά μέρος την εθνική περιπλάνηση στον κόσμο των αριθμών και να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στα συνολικά νούμερα του Νομού μας, κινούμενοι ταυτόχρονα μέσα στα όρια του θέματός μας. Εξ αρχής, θα πρέπει να τονίσουμε πως όλα τα στοιχεία παραχωρήθηκαν ανεπίσημα – χωρίς τη συνοδεία γραπτού εγγράφου, που να τεκμηριώνει όσα δημοσιοποιούνται στα πλαίσια της έρευνάς μας – από τις κρατικές αρχές του τόπου μας.

Το Παράρτημα Ν. Μαγνησίας της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, σύμφωνα με τα πληθυσμιακά στατιστικά στοιχεία της απογραφής της 18^{ης} Μαρτίου – τα οποία δεν εμπεριέχονται στο ανάλογο τμήμα της ερευνητικής μας εργασίας -, αναφέρει πως το 2001, οι καταγραφέντες νόμιμοι αλλοδαποί μετανάστες ανέρχονταν συνολικά σε 13.444, από τους οποίους 7.859 ήταν άρρενες και 5.585 θήλειες. Από τους 13.444 αλλοδαπούς μετανάστες, 9.059 ήταν Αλβανοί, 963 Βούλγαροι, 503 Γερμανοί κλπ.

Επιπρόσθετα, το Γενικό Αρχηγείο Ασφαλείας της Αστυνομικής Διεύθυνσης Μαγνησίας, λαμβάνοντας υπόψη ως δεδομένα, ότι το 2002 έγιναν 300 απελάσεις και ότι συνήθως συλλαμβάνονται 1 στους 3 αλλοδαπούς μετανάστες, επισημαίνει πάντα κατά προσέγγιση ότι στον τόπο μας πρέπει να υπάρχουν 900 έως 1.000 παράνομοι μετανάστες.

Τέλος, από την Περιφέρεια Θεσσαλίας γνωρίζουμε, ότι στο Νομό μας, από 1-1-2003 έως 22-10-2003, εκδόθηκαν 9.671 άδειες παραμονής αλλοδαπών μεταναστών ενώ από τη Νομαρχία Μαγνησίας, από 1-1-2003 έως 21-10-2003, εκδόθηκαν 5.155 άδειες εργασίας.

Είναι αλήθεια ότι το φαινόμενο της εισροής μεταναστών γίνεται παράγοντας κοινωνικής μεταβολής για το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι συνδέεται άλλοτε έμμεσα και άλλοτε άμεσα με το δομικό οικοδόμημα της κοινωνίας μέσα από ζητήματα όπως είναι:

- 1) Τα δημογραφικά (γήρανση, χαμηλή γεννητικότητα)
- 2) Τα οικονομικά (οικονομική διεύρυνση, αγορά εργασίας και κοινωνική ασφάλιση)
- 3) Τα ευρύτερα κοινωνικά (η σύσταση μικτών γάμων, ο αναπροσδιορισμός των ζητημάτων εθνικής ταυτότητας, η αναδόμηση της κοινωνικής συνοχής αλλά και η εθνική παράδοση και η ιστορία πάνω στην μετανάστευση αυτή καθ'εαυτή).

Από τα προλεχθέντα φαίνεται ότι ο μεταναστευτικός παράγοντας γίνεται η αφορμή για επαναπροσδιορισμό των βασικών συνιστωσών της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής ενσωμάτωσης, ίσως πολύ πιο καθαρά από οποιοδήποτε άλλο εσωτερικό ή εξωτερικό παράγοντα.

Ο μεταναστευτικός παράγοντας συνδέεται με την δημογραφική γήρανση. « Σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο μεταναστευτικός πληθυσμός παρουσιάζει παρόμοια ηλικιακή δομή: είναι πιο

νεανική από αυτή των γηγενών. Στους μετανάστες συναντούμε μικρότερες αναλογίες ηλικιωμένων ατόμων και επιπλέον γενικά πιο υψηλές αναλογίες νέων»⁹⁸. Πάντως η μετανάστευση δεν θα μπορούσε ν'ανατρέψει τα αποτελέσματα της γήρανσης του πληθυσμού. Η διαπίστωση αυτή μειώνει την σημασία της παρουσίας του μεταναστευτικού παράγοντα, ως καθοριστικού ρυθμιστή της δημογραφικής γήρανσης.

Ο μεταναστευτικός παράγοντας συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη των σύγχρονων οικογενειακών θεσμών. Πιο συγκεκριμένα επηρεάζει την σύσταση γάμων και ειδικότερα μικτών γάμων καθώς και την γεννητικότητα. «Οι μετανάστες παρόλη την οικονομική ένδεια που συνήθως τους χαρακτηρίζει, παντρεύονται περισσότερο από τους γηγενείς και κάνουν περισσότερα παιδιά»⁹⁹. Αυτή η πραγματικότητα, που συνδέεται άρρηκτα με πολιτισμικά κίνητρα, κατασκευάζει μια ρεαλιστική εικόνα ως προς την τάση για γάμο και την γονιμότητα των μεταναστών από αυτή του εθνικού πληθυσμού.

Ο μεταναστευτικός παράγοντας επηρεάζει την οικονομία των χωρών υποδοχής μέσα από ένα ευρύ φάσμα επιπτώσεων που εμπεριέχει την οικονομική διεύρυνση, την απασχόληση, τις αμοιβές, την κατανομή του εισοδήματος και την κοινωνική ασφάλιση. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με την ανεργία και την οικονομική συρρίκνωση στον τομέα των κοινωνικών δαπανών, καθιστούν την αγορά εργασίας και την κοινωνική προστασία ως δύο από τους πιο ευάλωτους τομείς, με τους οποίους συνδέεται η επιχειρηματολογία για την στήριξη ή την αποτροπή της μετανάστευσης. Αναμφίβολα η παρουσία αλλοδαπών εργαζομένων εξελίσσεται σε ένα δομικό στοιχείο της αγοράς εργασίας των χωρών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το ζήτημα της επίπτωσης, που ασκεί η παρουσία των αλλοδαπών εργαζομένων στην απασχόληση των γηγενών, είναι αρκετά πολύπλοκο και σίγουρα προϋποθέτει έναν ορισμό του τομέα απασχόλησης, στον οποίο αναφερόμαστε, στην ύπαρξη ή όχι μιας ενιαίας αγοράς εργασίας στην χώρα υποδοχής καθώς και στην ελαστικότητα ή την ακαμψία των αμοιβών»¹⁰⁰.

Για κάποιες δραστηριότητες, όπου η παρουσία ξένων εργαζομένων δρα ανταγωνιστικά με το εγχώριο εργατικό δυναμικό, η επίπτωση μπορεί να είναι η συρρίκνωση των προοπτικών απασχόλησης του γηγενούς πληθυσμού αν και το τελικό αποτέλεσμα είναι η συνεισφορά των μεταναστών στην αύξηση του Ακαθόριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) και στην δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

⁹⁸ Χρήστος Μπάγκαβος et al, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, («Μελέτες»), Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σ.16.

⁹⁹ Χρήστος Μπάγκαβος et al, ο.π., σ.17.

¹⁰⁰ Χρήστος Μπάγκαβος et al, ο.π., σ. 18.

Ο μεταναστευτικός παράγοντας συνδέεται αναπόφευκτα με τα έσοδα και τις δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης. Τα ζητήματα αυτά οδηγούν σε μια συνολική αξιολόγηση της συνεισφοράς των αλλοδαπών στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, μέσα από την διάκρισή τους σε νόμιμα και παράνομα απασχολούμενους, σε απασχολούμενους και ανέργους, σε εργαζόμενους και σε μέλη οικογενειών τα οποία διαμένουν νόμιμα στις χώρες υποδοχής. Φυσικά, εύλογο είναι να υποθέσουμε ότι τα έσοδα και οι δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης διαφοροποιούνται ανάμεσα σε γηγενείς και αλλοδαπούς κατά ηλικία ή οικογενειακή κατάσταση.

«Η νεανική ηλικιακή δομή των αλλοδαπών εργαζομένων επιδρά θετικά στο ασφαλιστικό σύστημα, αφού τα άτομα αυτά συνεισφέρουν οικονομικά. Αντίθετα η υψηλότερη γονιμότητα των μεταναστών συνδυάζεται με υψηλότερες δαπάνες κοινωνικής προστασίας για τα μέλη των αλλοδαπών οικογενειών. Τα σημερινά παιδιά των μεταναστών θα είναι οι αυριανοί εργαζόμενοι και επομένως ως εργαζόμενοι θα συμβάλλουν στην οικονομική μεγέθυνση και στα έσοδα του ασφαλιστικού συστήματος. Απεναντίας, οι σημερινοί εργαζόμενοι ως αυριανοί συνταξιούχοι θα εκταμιεύσουν τα χρήματα τα οποία κατέβαλλαν»¹⁰¹.

Τέλος ο μεταναστευτικός παράγοντας επηρεάζει τον αναπροσδιορισμό των ζητημάτων εθνικής ταυτότητας και την αναδόμηση της κοινωνικής συνοχής. Στην Ελλάδα, ο ρόλος των μεταναστευτικών πληθυσμών είναι σημαντικός και καθοριστικός, γιατί τέθηκε το ζήτημα της επαναδιατύπωσης και ανασύστασης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Τα γεγονότα που το αποδεικνύουν είναι όλο και πιο πυκνά και πιο αποκαλυπτικά αυτής της κοινωνικής ανάγκης¹⁰².

Γιατί όμως η μετανάστευση και ιδιαίτερα η παράνομη αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες και ίσως τον σημαντικότερο για τον «κοινωνικό αποκλεισμό» των αλλοδαπών μεταναστών στις χώρες υποδοχής; Η απάντηση στον παραπάνω προβληματισμό είναι εφικτό να δοθεί, αφού δούμε πως διαμορφώνεται η ζωή των μεταναστών σε μια χώρα υποδοχής όπως η Ελλάδα.

Οι αλλοδαποί μετανάστες, που εισέρχονται στην χώρα μας, είναι άγαμοι ή έγγαμοι. Οι περισσότεροι άφησαν στη χώρα τους συζύγους και παιδιά. Στην Ελλάδα υφίστανται τις

¹⁰¹ Χρήστος Μπάγκαβος et al, ο.π., σ.19.

¹⁰² Ενδεικτικά αξίζει ν'αναφέρουμε τα γεγονότα της αντίδρασης ως προς το να σηκώσει αριστούχος μαθητής αλβανικής υπηκοότητας την ελληνική σημαία στο χωριό της Νέας Μηχανιώνας στο Νομό Θεσσαλονίκης και σε άλλες ελληνικές κοινότητες, κατά την διάρκεια του εορτασμού της εθνικής επετείου της 28^{ης} Οκτωβρίου. Το γεγονός δίχασε την ελληνική κοινή γνώμη και δημιούργησε ρήξεις στις αντιλήψεις περί εθνικής ταυτότητας. Η κυβέρνηση βέβαια με υπουργική απόφαση έδωσε μια οριστική επίσημη λύση στην διαμάχη προς όφελος των λεγόμενων πολιτικών «ενσωμάτωσης» των μεταναστών.

επιπτώσεις του χωρισμού από την οικογένειά τους και αντιμετωπίζουν μοναξιά και διακρίσεις.

Οι μετανάστες απασχολούνται περισσότερο από τον νόμιμο χρόνο σε βαριές, ανειδίκευτες, βρώμικες, ανθυγιεινές και συνήθως κακοπληρωμένες δουλειές: κατώτατο προσωπικό γεωργίας και κτηνοτροφίας, αλιεία, εργάτες σε ναυπηγεία, ορυχεία, θερμοκήπια, καθαριστές, στις οικοδομές, φορτοεκφορτώσεις, σε εποχικές εργασίες, στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, ως βοηθητικό προσωπικό νοσοκομείων και κουζίνας, ως υπηρέτες – υπηρέτριες σε ξενοδοχεία και σπίτια. Οι γυναίκες μετανάστριες ασχολούνται με το καθάρισμα σπιτιών, την φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων, μερικές εργάζονται σε μπαρ ως σερβιτόρες ενώ άλλες εκδίδονται. Υπάρχουν περιπτώσεις οικιακών βοηθών που εργάζονται από τις 6 το πρωί ως τα μεσάνυχτα χωρίς ανάπαυλα. Οι περισσότερες από τις παραπάνω δουλειές είναι εποχικές και συχνά βρίσκονται χωρίς απασχόληση.

Οι νόμιμοι αλλοδαποί εργαζόμενοι δικαιούνται κοινωνική ασφάλιση. Όταν ο εργοδότης δεν αναλαμβάνει την ευθύνη καταβολής των εισφορών και ο αλλοδαπός εργαζόμενος επωμίζεται το σύνολο των ασφαλιστικών εισφορών, τότε πολλοί εργαζόμενοι προτιμούν να μην είναι ασφαλισμένοι. Υπάρχουν περιπτώσεις αλλοδαπών εργαζομένων που εργάζονται με άδεια εργασίας, χωρίς να είναι ασφαλισμένοι ή που έχουν απολυθεί χωρίς να πάρουν τα επιδόματα ανεργίας που δικαιούνται. Όσοι απασχολούνται σε ανθυγιεινά και επικίνδυνα επαγγέλματα, διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο ατυχημάτων. Οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, που εργάζονται χωρίς άδεια εργασίας, δεν έχουν την δυνατότητα να διεκδικήσουν την νόμιμη αμοιβή και κοινωνική ασφάλιση. Δεν έχουν σταθερή απασχόληση, ούτε δικαίωμα σε κοινωνικές υπηρεσίες, συνδικαλισμό ή επιδόματα ανεργίας. Όταν η παράνομη απασχόλησή τους αποκαλύπτεται, απελαύνονται, Όσοι έχουν άδεια παραμονής και εργασίας δεν συμμετέχουν σε σωματεία, γιατί φοβούνται ότι η συμμετοχή τους θα έχει ως αποτέλεσμα την μη ανανέωση της σύμβασης εργασίας.

Οι αλλοδαποί μετανάστες μειονεκτούν στην ελληνική αγορά εργασίας διότι δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση, στερούνται ειδικευσης, δεν έχουν προϋπηρεσία και δεν γνωρίζουν την γλώσσα.

Οι αλλοδαποί μετανάστες αμείβονται με χαμηλούς μισθούς και κάνουν αιματηρές οικονομίες για να στέλνουν ένα μέρος στους δικούς τους.

Τα ανθυγιεινά και επικίνδυνα επαγγέλματα και η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στους αλλοδαπούς μετανάστες, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις ανάγκης νοσοκομειακής περίθαλψης. Η επαφή με βλαβερά προϊόντα έχει επιπτώσεις στην υγεία τους. Η νοσταλγία της οικογένειας και της πατρίδας τους δημιουργεί σε ορισμένους

ψυχολογικές και ψυχοσωματικές διαταραχές. Οι παράνομοι μετανάστες δεν έχουν δικαίωμα στις υπηρεσίες υγείας.

Οι περισσότεροι αλλοδαποί μετανάστες αναγκάζονται να κατοικούν σε φθηνά ξενοδοχεία ή στα φθηνότερα και χειρότερα καταλύματα δηλ. σε παλιά σπίτια χωρίς θέρμανση και μπάνιο ή σε υπόγεια μικρά διαμερίσματα. Πολλές φορές μοιράζονται πολλές οικογένειες ένα διαμέρισμα ή ζουν 4- 5 άτομα σ'ένα δωμάτιο. Τα διαμερίσματα νοικιάζονται άδεια και οφείλουν ν'αγοράζουν μεταχειρισμένα έπιπλα και σκεύη.

Όσοι εργάζονται ως εσωτερικοί σε σπίτια δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα στέγασης αλλά μπορεί το δωμάτιό τους να είναι μικρό ή να μην έχουν δικό τους δωμάτιο και να κοιμούνται σε χώρο που χρησιμοποιείται από όλη την οικογένεια, με αποτέλεσμα να μην έχουν ησυχία νυχθημερόν.

Κάποιοι ζουν σε κοινόβια που θυμίζουν γκέτο, χωρίς τις στοιχειώδεις ανέσεις και κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες.

Σε βάρος των μεταναστών διαπράττονται αδικήματα όπως κατακράτηση του διαβατηρίου από τον εργοδότη, ξυλοδαρμοί, σεξουαλική κακοποίηση και βία.

Η παράνομη είσοδος και διαμονή τους στην χώρα μας (με λαθραίο τρόπο, με πλαστό διαβατήριο ή βίζες, με δωροδοκία υπαλλήλων) έχει ως απόρροια την τιμωρία τους με επιχειρήσεις – σκούπα και απελάσεις.

Οι αλλοδαποί μετανάστες ξένης υπηκοότητας υφίστανται στην Ελλάδα την στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων.

Θα μπορούσαμε ακόμα ν'αναφέρουμε ότι, το αίτημα των αλλοδαπών μεταναστών για την διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, δηλ. των ηθών – εθίμων, της θρησκείας, της γλώσσας, των κοινωνικών αξιών, των δραστηριοτήτων στον ελεύθερο χρόνο τους, φαίνεται να αντιμετωπίζεται από την χώρα μας με πολιτικές ενσωμάτωσης και ομοιογενοποίησης με την κυρίαρχη κουλτούρα.

Καταλήγοντας, οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι, είναι οφθαλμοφανές πως η φυγή από την χώρα προέλευσης για την αναζήτηση της ελπίδας, για μια καλύτερη ζωή κάπου αλλού γίνεται η γέφυρα της μετάβασης στις κερκόπορτες του περιθωρίου και στο αποκρουστικό πρόσωπο του «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

1.2.6. Μεταβολή των οικογενειακών δομών

Κλυδωνισμούς άλλοτε ισχυρότερους και άλλοτε ασθενέστερους, περνούν ανέκαθεν όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί στην πορεία της ιστορίας. Οι όροι της ζωής, της συλλογικής και

της ατομικής του ανθρώπου βρίσκονται σε αέναη μεταβολή και είναι πολύ φυσικό οι προσωρινά παγιωμένες μορφές του κοινωνικού βίου να κλονίζονται από την πίεση των αναγκών, που δεν μπορούν πια να τις ικανοποιήσουν.

Η οικογένεια είναι μια θεσμοποιημένη βιο-κοινωνική ομάδα, που απαρτίζεται από 2 ενηλίκους, μη συγγενείς εξ αίματος και ετερόφυλους συζύγους και παιδιά κάτω από τους ενηλίκους. Οι λειτουργίες της είναι να παρέχει ικανοποιήσεις και μια κοινωνικοπολιτιστικά προσαρμοσμένη κατάσταση για την δημιουργία, ανατροφή και κοινωνικοποίηση των παιδιών.

«Η οικογένεια είναι θεσμός γιατί συνίσταται σ' ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων, μεταξύ κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων»¹⁰³. «Ο θεμελιακός κοινωνικός θεσμός της οικογένειας περνά στις μέρες μας δοκιμασίες, που γίνονται ολόένα και πιο αισθητές όχι μόνο στις τεχνολογικά εξελισσόμενες χώρες του κόσμου αλλά και στην χώρα μας, κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα»¹⁰⁴. Οι δοκιμασίες αυτές επέβαλλαν στον θεσμό της οικογένειας, ν'αλλάξει δομή, τύπο και οργάνωση.

Ιστορικά η δομή της οικογένειας υπήρξε σύνθετη και περίπλοκη: δεν περιείχε μόνο τον άνδρα, την γυναίκα και τα παιδιά αλλά και τα αδέρφια της μητέρας καθώς και τα αρσενικά παιδιά, τα οποία παντρεύονταν, έμεναν μέσα στην οικογένεια και αποτελούσαν οργανικά μέλη της με διάφορες σχέσεις προς τον αρχηγό και διαφοροποιημένες κάθε φορά θέσεις στην ιεραρχία του θεσμού. Αυτός ο τύπος της οικογένειας, διατηρούσε όλες τις παραδοσιακές λειτουργίες του. Το σπίτι, ήταν το κέντρο, όπου ικανοποιούνταν όλες οι βασικές ανάγκες της ζωής του ανθρώπου: το νοικοκυριό, η ψυχαγωγία, η αγωγή των παιδιών, η περίθαλψη στην αρρώστια και τα γηρατειά.

Η μορφή της πυρηνικής οικογένειας είναι πολύ πρόσφατη και επικράτησε στον δυτικό πολιτισμό. Περιλαμβάνει τον άνδρα, την γυναίκα και τα παιδιά. Ο άνδρας συγκεντρώνει την ισχύ πάνω του, εξουσιάζει την σύζυγό του και το παιδί, οι οποίοι ως πειθήνια όργανα εξαρτώνται από εκείνον και υπακούουν στις διαταγές του. Όσο περνά ο καιρός όμως, οι αποδοχές του άνδρα από την ενασχόλησή του με δραστηριότητες του δημόσιου χώρου, δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες της οικογένειας και επιβάλλεται η ταυτόχρονη έξοδος της γυναίκας στον δημόσιο χώρο. Ως εκ τούτου, η εξουσία του άνδρα υποσκάπτεται καθώς βαθμιαία χάνει τον έλεγχο του ιδιωτικού χώρου. Διακρίνουμε λοιπόν από την μία πλευρά διαταραχή της παραδοσιακής ισορροπίας εξουσίας – εξάρτησης και από την άλλη χαλάρωση της άκαμπτης και απόλυτης εξάρτησης του ρόλου από το φύλο.

¹⁰³ Λουκία Μ. Μουσούρου, *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, («Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής»), γ' έκδοση, Αθήνα, Gutenberg, 1996, σ.16.

¹⁰⁴ Ευάγγελος Π. Παπανούτσος, «Η κρίση της οικογένειας» στο *Η κρίση του πολιτισμού μας*, («Σύγχρονος Προβληματισμός»), Έκδοση 10^η, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1988, σ.260.

Μια σημαντική αποστολή της πυρηνικής οικογένειας είναι και η ικανοποίηση της ανάγκης των μελών της να αισθάνονται ασφαλή και να απολαμβάνουν την στοργή των άλλων. «Φυσικά στις κοινωνίες μας, όπου η ταχύτητα των κοινωνικών μετασχηματισμών δημιουργεί ρευστότητα στις κοινωνικές σχέσεις και ανασφάλεια στα άτομα, οι προσδοκίες των μελών για σταθερότητα και ασφάλεια είναι υπερβολικές, προσδοκίες στις οποίες η οικογένεια δύσκολα μπορεί ν' ανταποκριθεί»¹⁰⁵.

Η πυρηνική οικογένεια όμως «χάνει σταδιακά και την θεμελιώδη λειτουργία κάλυψης των προνοιακών αναγκών των μελών της. Μια σειρά από εξειδικευμένους φορείς αναλαμβάνουν πλέον την φροντίδα των ασθενών, των αδύναμων, των ηλικιωμένων, των ανέργων, των απόρων. Η οικογένεια τείνει ν' αποδεσμευτεί από την υλική μέριμνα, που τώρα εξασφαλίζει το ίδρυμα, η υπηρεσία και ούτω καθεξής. Μήπως όμως τελικά αποδεσμεύεται και από την συναισθηματική στήριξη;»¹⁰⁶

Η σύγχρονη οικογένεια παρουσιάζει μια εντελώς διαφοροποιημένη δομή από την προγενέστερή της πυρηνική. Στην σύγχρονη οικογένεια, το άτομο είναι απόλυτα ελεύθερο ν' αποδεχθεί ή ν' αποποιηθεί δεσμούς με ορισμένους συγγενείς (έλλειψη παρεμβολής των αξιών της ευρείας οικογένειας). Η διακοπή των δεσμών με τα διαπροσωπικά δίκτυα (οικογένεια, συγγενείς, φίλοι, γείτονες), είναι η αιτία του αισθήματος μόνωσης και κατά συνέπεια «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

Διάφοροι παρατηρητές της ελληνικής κοινωνίας έχουν υποστηρίξει ότι και τα διαπροσωπικά δίκτυα από την πλευρά τους έχουν αλλάξει ριζικά τα τελευταία χρόνια, όπως άλλαξαν σε άλλες χώρες κάτω από την επίδραση της αστικοποίησης και της εκβιομηχάνισης και ότι δεν προσφέρουν τις ίδιες υπηρεσίες σε άτομα με αυξημένες ανάγκες. Και βέβαια θα ήταν περίεργο εάν οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, που έχουν συντελεστεί στην χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες, δεν είχαν επηρεάσει την δυνατότητα ή την προθυμία των διαπροσωπικών δικτύων να παρέχουν διάφορα είδη φροντίδας. Από τις αλλαγές που επηρέασαν την δυνατότητα ή την προθυμία παροχής φροντίδας είναι αλλαγές στις αντιλήψεις για τα δικαιώματα και υποχρεώσεις και αλλαγές που οφείλονται στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε προσοδοφόρα εργασία έξω από το σπίτι. Άλλωστε στην Ελλάδα, το μεγάλο βάρος της παροχής φροντίδας φέρουν οι γυναίκες.

Πως λοιπόν η απουσία των διαπροσωπικών δικτύων, να μην παρεμποδίζει την πρόσβαση στους διάφορους μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων; Πως λοιπόν οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού να μην οδηγούνται στο περιθώριο και άρα στον «**αποκλεισμό**» από το κοινωνικό οικοδόμημα;

¹⁰⁵ Λουκία Μ. Μουσούρου, *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, («Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής»), γ' έκδοση, Αθήνα, Gutenberg, 1996, σ.22.

¹⁰⁶ Λουκία Μ. Μουσούρου, ο.π., σ.22.

1.2.7. Αλλοτρίωση

Ζούμε σε μια εποχή σκληρή, ανελέητη και ψυχρή. Ο σύγχρονος άνθρωπος έχοντας λύσει μια σειρά προβλημάτων με την βοήθεια των επιτευγμάτων της επιστήμης και της τεχνολογίας, θα έπρεπε να έχει πιο ευτυχισμένες σχέσεις τόσο με τον εαυτό του όσο και με τους συνανθρώπους του. Βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης, καταπολέμησε τις αρρώστιες, εκμηδένισε τις αποστάσεις, εφεύρε την μηχανή, υπέταξε ως ένα βαθμό την φύση και την αξιοποίησε, όμως μέσα σ'αυτές τις διαρκώς εξελισσόμενες συνθήκες πολιτισμού, αλλοτριώνεται όλο και περισσότερο.

Τι είναι όμως η αλλοτρίωση; Η αλλοτρίωση είναι η διαδικασία ή το αποτέλεσμα της διαδικασίας με την οποία ένα όν αποξενώνεται από το εγώ του, από την φύση του, από τους άλλους ανθρώπους. «Αλλοτρίωση είναι η πράξη ή το αποτέλεσμα εκείνης της διαδικασίας, με την οποία πρόσωπα ή πράγματα γίνονται ή έχουν γίνει ξένα μεταξύ τους»¹⁰⁷. Η αλλοτρίωση αποτελεί ένα ατομικό αίσθημα ή μία ατομική κατάσταση αποκόλλησης από το εγώ, από τους άλλους αλλά και από τον κόσμο γενικά. Η κοινωνιολογία και η ψυχολογία αναφέρουν πως «αλλοτρίωση χαρακτηρίζεται το αίσθημα της ξενικότητας του ατόμου απέναντι σε όλα»¹⁰⁸. Αλλοτρίωση σημαίνει ότι ο άνθρωπος, όταν ιδιοποιείται τον κόσμο, δεν αισθάνεται σαν ένα όν που ενεργεί αλλά ότι είναι ξένος ως προς όλα αυτά, που στέκουν απέναντί του σαν εχθρικά αντικείμενα, αν και έχουν δημιουργηθεί από αυτόν.

Η αλλοτρίωση ως φαινόμενο, έχει διάφορα πρόσωπα, διάφορες όψεις. Ο Γκάγιο Πέτροβιτς αναφέρει τις εξής μορφές: α)αλλοτρίωση του ανθρώπου από την ανθρώπινη φύση του β)αλλοτρίωση του ανθρώπου από τους άλλους ανθρώπους γ)αλλοτρίωση του ανθρώπου από τα προϊόντα της οικονομικής δραστηριότητάς του (χρήμα, εμπόριο, κεφάλαιο) δ)αλλοτρίωση του ανθρώπου από τα προϊόντα της κοινωνικής του δραστηριότητας (κράτος, δίκαιο, κοινωνικές ομάδες, κοινωνικοί θεσμοί)¹⁰⁹.

Αν και η συνεχής αναδιάρθρωση των καταστάσεων και των πραγμάτων στην ζωή, δεν μας επιτρέπει να διακρίνουμε με καθαρότητα τα αίτια που γεννούν την αλλοτρίωση, εμείς θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια συνοπτική αναφορά σ'αυτά, για να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο της αλλοτρίωσης.

Τι άλλο από την εισαγωγή των μηχανών στον εργασιακό χώρο, την αύξηση της παραγωγής και τον καταμερισμό της εργασίας, που επιβλήθηκε κατά την βιομηχανική

¹⁰⁷ Γκάγιο Πέτροβιτς, «Η αλλοτρίωση και η κατάργηση της αλλοτρίωσης», AAVV, *Αλλοτρίωση*, ελλην. μτφρ. Γιώργος Βαμβαλής, Αθήνα, Εκδόσεις Επίκουρος, 1973, σ.9 (Gajo Petrovic, "Entfremdung und Aufhebung der Entfremdung", AAVV, *Wider der autoritären Marxismus*, Frankfurt, a. M., 1969).

¹⁰⁸ Γκάγιο Πέτροβιτς, ο.π., σ.9.

¹⁰⁹ Γκάγιο Πέτροβιτς, ο.π., σ.17.

επανάσταση, θα μπορούσε να είναι πιο επικίνδυνο και καταστροφικό, αφού μέσα του κρύβει την απελπισία και την ερημιά αναρίθμητων ανθρώπων.

Άλλα αίτια είναι η άσκηση της εξουσίας από τους λίγους και κοινωνικά ισχυρούς, η αδικία, η εκμετάλλευση, οι κοινωνικές διακρίσεις, η απομάκρυνση του ανθρώπου από το φυσικό περιβάλλον, η αστικοποίηση και η αποπροσωποποίηση.

Επομένως η αποξένωση του ανθρώπου απ' όλους τους τομείς της ζωής, στους οποίους θα μπορούσε να προσφέρει θαυμαστά έργα, συμβάλλει στην αλλοτρίωση του, ως ατόμου. Μαθαίνει να ζει μόνος, κρύβεται και επειδή δεν έχει καλλιεργήσει την αυτογνωσία, την αυτοπεποίθηση και τον αυτοσεβασμό, γιατί φοβάται την κατάργηση της επιείκειας απέναντι στον εαυτό του, έρχεται σε σύγκρουση με το βαθύτερο «είναι» του και εφόσον δεν έχει καλή σχέση με τον εαυτό του, δεν μπορεί να έχει καλή σχέση και με τους συνανθρώπους του.

«Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος είναι ένας άνθρωπος που στην πραγματικότητα δεν είναι άνθρωπος, ένας άνθρωπος που δεν αναγνωρίζει και δεν πραγματοποιεί τις ιστορικά δημιουργημένες δυνατότητές του»¹¹⁰. Αλλοτριωμένος σημαίνει να είναι κανείς εσωτερικά διχασμένος, διασπασμένος σε δύο τουλάχιστον μέρη, που έχουν αποξενωθεί μεταξύ τους. «Αλλοτριωμένος άνθρωπος είναι ένας άνθρωπος, που στην πραγματικότητα δεν είναι αυτός που είναι με την φύση του, ένας άνθρωπος που η πραγματική του ύπαρξη δεν ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη ουσία του»¹¹¹.

Ο σύγχρονος άνθρωπος γίνεται όλο και περισσότερο αδιάφορος, κάτι που δυσκολεύει πολύ την πορεία του εγώ προς το εσύ, που τον εμποδίζει να βρεί τον σωστό δρόμο προς τον άλλο. Γίνεται ολοένα και περισσότερο ατομικιστής, όλο και πιο εγωιστής, όλο και κλείνεται μέσα στον εαυτό του, όσο και αν συναντιέται με τους άλλους, γιατί κρατά τον εσωτερικό του κόσμο κλειστό, κάτω από ένα περιχαρακωμένο εγώ. Είναι δύσκολος ο προσανατολισμός του εγώ προς το εσύ, αφού η κάθε σχέση του ενός ατόμου προς το άλλο διαπνέεται από πνεύμα συμφεροντολογικό και παζαρέματος, κάτι που καθιστά αδύνατη την αρμονική συνάντηση του εγώ προς το εσύ, την δημιουργία ανθρώπινων σχέσεων.

Ζούμε σε κοινωνίες φόβου, δυσπιστίας, εγωισμού, βίας, σκληρότητας, έλλειψης ανθρωπιάς, αβεβαιότητας, γιατί φαίνεται πως έχουμε χάσει τον δρόμο που οδηγεί προς το συνάνθρωπό μας, γιατί ξεμάθαμε να ζούμε από την πρωτογενή αυθορμησία της καρδιάς μας. Έτσι η ερημιά όλο και μεγαλώνει. Όπου όμως μεγαλώνει αυτή, αλίμονο σ' αυτόν που κρύβει ερημίες.

Καντός είναι ο πόθος του σημερινού ανθρώπου για ζωή και παγωμένη η μοναξιά του μέσα στις μάζες των ανθρώπων.

¹¹⁰ Γκάγιο Πέτροβιτς, ο.π., σ.12.

¹¹¹ Γκάγιο Πέτροβιτς, ο.π., σ.22.

1.3. Χαρακτηριστικά του «κοινωνικού αποκλεισμού»

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός», όπως κάθε άλλη μη κανονικότητα του σύγχρονου κόσμου, έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που προσδιορίζουν την ταυτότητά του και συμβάλλουν στην διαφοροποίησή του από άλλα κοινωνικά φαινόμενα, το ίδιο οδυνηρά για την συνοχή των κοινωνιών των πολιτών. Σ'αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα θ'αναφερθούμε αμέσως παρακάτω.

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι ένα πολύ δυναμικό φαινόμενο με μεγάλη χρονική διάρκεια. Ως τέτοιο, δεν δημιουργείται από μόνο του αλλά θεμελιώνεται μέσα από ανεπαρκείς διαδικασίες και μηχανισμούς. Η μορφή και η έντασή του μεταβάλλεται τόσο από περιοχή σε περιοχή του ίδιου κράτους όσο και μεταξύ των κρατών. Ειδικότερα, ποικίλλουν οι μηχανισμοί που διαμορφώνουν τους περιορισμούς στην πρόσβαση, οι περιορισμοί είναι διαφορετικοί για κάθε χώρα – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχει μία ανομοιογένεια καταστάσεων «αποκλεισμού» καθώς και μια ποικιλομορφία ανάμεσα στο ποιες μπορεί να είναι κάθε φορά οι ευπαθείς ομάδες πληθυσμού.

Στον «κοινωνικό αποκλεισμό» ουσιαστικά εντοπίζουμε έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα αποστερήσεων διαρθρωτικής φύσης. Οι αποστερήσεις, που βιώνουν τα άτομα και οι ομάδες, δεν συναντώνται μόνο σε μια δομή αλλά σε περισσότερες από μία δομές του κοινωνικού οικοδομήματος (οικονομία, εργασία, εκπαίδευση, κράτος πρόνοιας κ.λ.π.) και δεν εξαφανίζονται παρά μόνο με ενεργές παρεμβάσεις.

Η συσσώρευση μάλιστα αποστερήσεων είναι που θέτει τα άτομα και τις ομάδες στο περιθώριο της γενικότερης ευημερίας, αφού εμποδίζεται η παρουσία τους στον οικονομικό και κοινωνικό τρόπο ζωής, που απολαμβάνει το σύνολο των πολιτών και η συμμετοχή τους σε κοινωνικές αντιλήψεις και πρακτικές. Οι αποστερήσεις απειλούν την επίτευξη της οικονομικής και κοινωνικής συνεκτικότητας ενός κράτους.

Στο σύνολο των αποστερήσεων που συναποτελούν τον «κοινωνικό αποκλεισμό», εμπεριέχεται και η αποστέρηση των θεμελιωδών «κοινωνικών δικαιωμάτων»¹¹². Ο περιορισμός των βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων αποτρέπει την συμμετοχή των ατόμων και των ομάδων, ως πολιτών στην δική τους κοινωνία. Η παρεμπόδιση στην διεκδίκηση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ορισμένους τομείς μπορεί να οφείλεται είτε στο ότι άτομα και ομάδες δεν μπορούν να τα διεκδικήσουν είτε στο ότι επιλέγουν συνειδητά να μην τα διεκδικήσουν.

¹¹² Δες και 1.1., παρ.7, στχ.2 – 4 και παρ.8, στχ.1 – 9. Δες επίσης σελ.2, υποσημείωση 5.

Τα άτομα και οι ομάδες, που πλήττονται από τον «**αποκλεισμό**», βρίσκονται σε ισχνή σχέση με τους θεσμούς ή τους κύριους κοινωνικούς μηχανισμούς που παράγουν και διανέμουν πόρους (αγορά εργασίας, διαπροσωπικά δίκτυα, κράτος), γι' αυτό και ο «**κοινωνικός αποκλεισμός**» εμφανίζεται σε περιοχές κοινωνικά κατακερματισμένες και σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι ο «**κοινωνικός αποκλεισμός**» εμφανίζεται όταν υπάρχουν ελλείψεις πολιτικών επιλογών, διογκώνεται όταν οι εφαρμοζόμενες πολιτικές και οι παρεχόμενες υπηρεσίες σε διάφορους τομείς είναι ανεπαρκείς και αντιστέκεται σε παραδοσιακές κοινωνικές πολιτικές. Μόνο η φαντασία και τα οράματα στις πολιτικές αποφάσεις και επιλογές, θα μπορούσαν να στηρίξουν τις όποιες δυναμικές πρωτοβουλίες κατά του «**αποκλεισμού**» ατόμων και ομάδων από τις σύγχρονες κοινωνίες μας.

1.4. Οι εκδηλώσεις του «κοινωνικού αποκλεισμού» στην σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα

Όπως η κοινωνία είναι ένας συνολικός σχηματισμός που συγκροτείται από επιμέρους θεσμούς και δομές, κατ'αναλογία και ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι ένα συνολικό φαινόμενο, που αντικατοπτρίζει την κατακερματισμένη συνοχή των σύγχρονων κοινωνιών των πολιτών.

Από τα προαναφερόμενα βέβαια φαίνεται να συνάγεται ένας προβληματισμός, για το πώς μπορεί να εκδηλώνεται ο «κοινωνικός αποκλεισμός» μέσα στο κοινωνικό οικοδόμημα. Στο κοινωνικό οικοδόμημα εμφανίζεται προσβάλλοντας και πλήττοντας κάθε κοινωνική δομή ξεχωριστά π.χ. την εκπαίδευση, την εργασία, το κράτος πρόνοιας. Κατά συνέπεια όλες οι πληττόμενες δομές αποτελούν την συνολικότητα του «κοινωνικού αποκλεισμού».

Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο «κοινωνικός αποκλεισμός» έχει διάφορα πρόσωπα, πολλές και διαφορετικές όψεις. Οι κοινωνικοί επιστήμονες και ερευνητές μιλούν για εκπαιδευτικό αποκλεισμό, αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και το κράτος πρόνοιας, γλωσσικό αποκλεισμό, θρησκευτικό αποκλεισμό, χωροταξικό – γεωγραφικό αποκλεισμό, αποκλεισμό από τον πολιτισμό κ.τ.λ.

Επειδή όμως ο σκοπός αυτής της ερευνητικής εργασίας δεν είναι η εξαντλητική διαπραγμάτευση του φαινομένου του «κοινωνικού αποκλεισμού» αλλά η παράθεση των βασικών χαρακτηριστικών του για την καλύτερη κατανόηση από τον αναγνώστη των όσων θα παρατεθούν και θ'αναλυθούν στην συνέχεια, στην παρούσα φάση θ'ασχοληθούμε με κάποιες από τις μορφές του, προσπαθώντας να τεκμηριώσουμε τους παραπάνω συλλογισμούς.

1.4.1. Γεωγραφικός αποκλεισμός

Ο «γεωγραφικός αποκλεισμός» ως συνιστώσα του «κοινωνικού αποκλεισμού» περιλαμβάνει προβλήματα, που έχουν ως αφετηρία γεωγραφικούς παράγοντες.

Ο «γεωγραφικός αποκλεισμός» αναφέρεται κυρίως στο επίπεδο ανάπτυξης και στην ανεργία και στις σημαντικές τους διαφοροποιήσεις ανά περιφέρεια, νομό ή περιοχές υπονομαρχιακής κλίμακας.

Περιφέρειες που τείνουν να έχουν χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης ή υψηλή ανεργία, εξαιτίας των δυσκολιών πρόσβασης στην αγορά εργασίας, αποτελούν για τους κατοίκους τους έναν παράγοντα «κοινωνικού αποκλεισμού». Συνήθως πρόκειται για περιφέρειες με

αναπτυξιακή καθυστέρηση, βιομηχανική παρακμή, με υψηλά ποσοστά μακροχρόνιας ανεργίας, που πλήττει ιδιαίτερα τους νέους και αποκλείει πρόσωπα από την αγορά εργασίας και την κοινωνία γενικότερα. Οι εργαζόμενοι στις περιφέρειες αυτές δεν έχουν προσαρμοστεί στις μεταβολές της βιομηχανίας και την εξέλιξη των συστημάτων παραγωγής.

Οι περιφερειακές ανισότητες στην αγορά εργασίας είναι ιδιαίτερα έντονες. Οι δυσκολίες πρόσβασης λόγω δυσχερειών συμβάλλουν στον «γεωγραφικό αποκλεισμό» από την αγορά εργασίας, που λειτουργεί συσσωρευτικά προς τον «αποκλεισμό» που απορρέει από άλλους παράγοντες. Οι περιφερειακές ανισότητες όσον αφορά το επίπεδο ανάπτυξης είναι σχετικά περιορισμένες.

«Γεωγραφικός αποκλεισμός» απορρέει εξάλλου και από ανεπάρκειες του συστήματος μεταφορών. Οι αδυναμίες της μεταφορικής υποδομής κάνουν ακόμη εντονότερο το πρόβλημα του γεωγραφικού αποκλεισμού.

Μια άλλη περίπτωση «κοινωνικού αποκλεισμού» γεωγραφικής προέλευσης είναι και οι ορεινές ζώνες περιφερειών, που αδυνατούν ν'ακολουθήσουν τους ρυθμούς ανάπτυξης της περιφέρειας. Αυτές οι ορεινές ζώνες δεν υφίστανται περιορισμούς μόνο από την μεταφορική απομόνωση αλλά και από άλλες παραμέτρους, το ίδιο σοβαρές όπως η διασπορά του πληθυσμού σε μεγάλο αριθμό μικρών οικισμών και η δημιουργία δισεπίλυτων προβλημάτων (τεράστιες επενδύσεις για πλήρη κάλυψη με εξοπλισμό αλλά μικρή απόδοση), η αδυναμία εκμηχάνισης της γεωργίας, τα προβλήματα του ανθρώπινου δυναμικού (δυσαναλογίες στην δημογραφική πυραμίδα, χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, απουσία νέων ειδικοτήτων, έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος).

1.4.2. Εκπαιδευτικός αποκλεισμός

Ο «εκπαιδευτικός αποκλεισμός» ως παράμετρος του «κοινωνικού αποκλεισμού» εκδηλώνεται με την μορφή των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Οι εκπαιδευτικές ανισότητες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των γενικότερων γεωγραφικών, κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων που καταπονούν τις παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες μας. Έτσι, παρακάτω θα δούμε τις εκπαιδευτικές ανισότητες μέσα από το πρίσμα της γεωγραφικής, της κοινωνικής και της οικονομικής τους διάστασης.

Αναφερόμενοι στην γεωγραφική διάσταση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, μπορούμε να πούμε ότι στις αγροτικές και νησιώτικες περιοχές της χώρας εμφανίζονται φαινόμενα διαρροών στην υποχρεωτική εκπαίδευση, μη ολοκλήρωσης της φοίτησης στο δημοτικό ή στο

γυμνάσιο, μη συμμετοχή στην μεταύποχρεωτική εκπαίδευση ή και «αποκλεισμός» από το εκπαιδευτικό σύστημα. Πώς όμως μπορούν να ερμηνευθούν τα φαινόμενα αυτά;

Η αλήθεια είναι «πως οι μαθητές των αγροτικών και νησιώτικων περιοχών εγκαταλείπουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από αυτούς των αστικών κέντρων την υποχρεωτική εκπαίδευση»¹¹³. Μήπως το χαμηλό βιοτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, τους υποκινεί να λάβουν την απόφαση αυτή; Μήπως η φτώχεια και οι οικονομικές δυσχέρειες ωθούν τους μαθητές στην απασχόληση, για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα προς το ζην; Μήπως το υψηλό ποσοστό διαρροών στην υποχρεωτική εκπαίδευση αντικατοπτρίζει την τάση των μαθητών να εγκαταλείπουν τις δυσπρόσιτες, υποβαθμισμένες και προβληματικές αγροτικές και νησιώτικες περιοχές της χώρας, όπου κατοικούν, και να μεταναστεύουν προσωρινά στα αστικά κέντρα, για να σπουδάσουν; Αξίζει ν'αναφερθεί ότι «ένα ποσοστό μαθητών της τάξης του 20% ακόμη και μετά την θέσπιση της υποχρεωτικότητας της φοίτησης στην βασική εννιάχρονη εκπαίδευση, την εγκαταλείπουν όχι μόνο χωρίς εφόδια αλλά και χωρίς ελπίδα αναπλήρωσης του εκπαιδευτικού κενού. Οι νέοι αυτοί δεν είναι απλώς υποεκπαιδευμένοι αλλά λειτουργικά αναλφάβητου»¹¹⁴.

Ποια είναι όμως η ταυτότητα των μαθητών που εγκαταλείπουν το σχολείο; Πρόκειται συνήθως για παιδιά οικογενειών που ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι είτε αγρότης είτε εργάτης με χαμηλό εισόδημα, χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο ή αναλφάβητος, είτε εκτός ενεργού πληθυσμού είτε άνεργος.

Την μη ολοκλήρωση της φοίτησης στο δημοτικό ή το γυμνάσιο την συναντούμε κυρίως σε απασχολούμενους, εκτός εργατικού δυναμικού, ανέργους, γυναίκες και άνδρες. Ιδιαίτερα για τους ανέργους, που είναι ήδη «**εκπαιδευτικά αποκλεισμένοι**», οφείλουμε να σημειώσουμε ότι αποκλείονται και σε κοινωνικό επίπεδο.

«Τα παιδιά από φτωχές και μειονεκτούσες ομάδες και περιφέρειες είναι εκείνα που επωφελούνται λιγότερο από τα εκπαιδευτικά συστήματα και είναι αυτά που έχουν τις λιγότερες πιθανότητες να συνεχίσουν στην μεταύποχρεωτική εκπαίδευση»¹¹⁵. Ο ρυθμός συμμετοχής του πληθυσμού από 15 – 24 ετών στην μεταύποχρεωτική εκπαίδευση είναι πεσμένος ειδικότερα στις νησιώτικες περιοχές. Το κόστος των σπουδών είναι δυσβάστακτο για τα νοικοκυριά.

Ακόμη ένα μεγάλο ποσοστό ατόμων από 15 – 24 στις νησιώτικες περιοχές είναι εκτός εκπαιδευτικού συστήματος, εξαιτίας προκαταλήψεων που θέλουν τον άνδρα ενεργό αλλά την γυναίκα μη ενεργή.

¹¹³ Γιώργος Καββαδίας et al, *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση*, («Παιδαγωγική Σειρά»), β' έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 2000, σ.106.

¹¹⁴ Γιώργος Καββαδίας et al, ο.π., σ.105.

¹¹⁵ Γιώργος Καββαδίας et al, ο.π., σ.111.

Ωστόσο οι γυναίκες στις αγροτικές και νησιώτικες περιοχές έχουν βελτιώσει σημαντικά την εκπαιδευτική τους κατάσταση και εμφανίζονται γενικά ωφελημένες από την εφαρμογή της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης όσον αφορά την απόκτηση ενός ελάχιστου, θεσμικά κατοχυρωμένου εκπαιδευτικού επιπέδου.

«Η πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική προέλευση. Νέοι και νέες που προέρχονται από γονείς με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, με επάγγελμα υψηλής στάθμης και που κατοικούν σε γεωγραφικό διαμέρισμα με καλύτερες ευκαιρίες προπανεπιστημιακής εκπαίδευσης έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες πρόσβασης στο πανεπιστημιακό σύστημα»¹¹⁶.

Αντίθετα για τους φτωχούς, το κόστος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα υψηλό και ως εκ τούτου η πρόσβαση στα πανεπιστήμια κρίνεται αρκετά δύσκολη.

Προχωρώντας προς την οικονομική και κοινωνική διάσταση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, θεωρούμε ότι οι εκπαιδευτικές ανισότητες με την φτώχεια βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης, αλληλεξάρτησης και αλληλοκαθορισμού. Τα παιδιά των φτωχών οικογενειών είναι οι εξοστρακισμένοι του εκπαιδευτικού συστήματος. (μη ολοκλήρωση της βασικής εκπαίδευσης, πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου, χαμηλή επίδοση και σχολική αποτυχία). «Η χαμηλή επίδοση είναι συνάρτηση της κοινωνικής προέλευσης των μαθητευομένων»¹¹⁷.

Πάρα πολλές αναλύσεις και μελέτες, που βασίζονται στην επιστημονική έρευνα, αποδεικνύουν ότι η σχολική αποτυχία είναι συνάρτηση της επαγγελματικής κατάστασης του επιπέδου σπουδών των γονέων, της οικογενειακής κατάστασης και των συνθηκών ζωής στην οικογένεια. Όλα τα παραπάνω βέβαια είναι μεταβλητές μιας σταθερής, της ταξικής προέλευσης. «Τα παιδιά των ασθενέστερων οικονομικών στρωμάτων κληρονομούν εκτός από την οικονομική στέρηση, την στέρηση των μορφωτικών αγαθών. Από την πρώτη επαφή τους με το σχολείο μαθαίνουν ότι δεν ξέρουν να μιλούν δεν έχουν τρόπους, δεν παίρνουν τα γράμματα. Για τα παιδιά αυτά η αποτυχία θεωρείται φυσιολογική»¹¹⁸.

Τα παιδιά των φτωχών φοιτούν σε μονοθέσια σχολεία, διπλής βάρδιας, με άθλια κτιριακή και υλικοτεχνική υποδομή και ελλείψεις διδακτικού προσωπικού. Οι προκαταλήψεις κατευθύνουν έστω και ασυνείδητα την συμπεριφορά των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές.

Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ, πως συνηθίζεται να προβάλλεται η ερμηνεία των εκπαιδευτικών ανισοτήτων ως αποτέλεσμα αντιλήψεων, στάσεων και συμπεριφορών των γονέων, ενώ αποσιωπούνται οι ισχυροί μηχανισμοί άλλων παραγόντων. Στην περίπτωση δε

¹¹⁶ Βασίλης Δρακόπουλος, *Η άνιση πρόσβαση*, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1989, σ.10.

¹¹⁷ Γιώργος Καββαδίας et al, *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση*, («Παιδαγωγική Σειρά»), β' έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 2000, σ.35.

¹¹⁸ Γιώργος Καββαδίας et al, ο.π., σ.56.

της σχολικής αποτυχίας, η ευθύνη δεν επικεντρώνεται μόνο στους γονείς, που «θεωρούν φυσιολογικό να μην πάει το παιδί σχολείο ή να μην σπουδάσει, γιατί δεν παίρνει τα γράμματα»¹¹⁹ αλλά και στο εκπαιδευτικό σύστημα, στην υποδομή του σχολείου, στα αναλυτικά προγράμματα, στην καταλληλότητα των βιβλίων, στην ποιότητα και στους ρυθμούς της διδασκαλίας, στην ποιότητα της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, στην επαρκή μισθοδοσία.

Στο σημείο αυτό, θ' αφήσουμε την διαπραγμάτευση του ζητήματος των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, για να περάσουμε στο σημαντικό θέμα του «**εκπαιδευτικού αποκλεισμού**». Ποια είναι τα χαρακτηριστικά λοιπόν που παίρνει ο «**εκπαιδευτικός αποκλεισμός**» μέσα στα ίδια τα σπλάχνα του σχολείου; Ποια είναι τα προειδοποιητικά συμπτώματά του για τους μαθητές – ναυαγούς της εκπαιδευτικής διαδικασίας;

Για τους μαθητές με χαμηλό κοινωνικό status, που έχουν χαμηλή βαθμολογία και η πρόβλεψη των δασκάλων είναι ότι θα τελειώσουν μόνο την υποχρεωτική εκπαίδευση, ο «**αποκλεισμός**» από το σχολείο είναι διπλός: απορρίπτονται και από το σχολείο, γιατί δεν ανταποκρίνονται στα κριτήριά του, απορρίπτονται και από τους συμμαθητές τους ως ανεπιθύμητοι. Τα χνάρια της άσχημης κοινωνικής τους μοίρας έχουν προδιαγραφεί με σαφήνεια.

«Η κοινωνική προέλευση των μαθητών προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο την επίδοσή τους αλλά και τις κοινωνικές τους σχέσεις με τους άλλους μαθητές. Άρα τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμαθητών, με τους οποίους ο μαθητής κάνει παρέα ή επιθυμεί να κάνει αλλά απωθείται ή επιθυμούν οι άλλοι αλλά εκείνος απωθεί, συνιστούν δείκτη ενός κοινωνικού παιχνιδιού αποδοχών και «**αποκλεισμών**», πολύ σοβαρού για το κοινωνικό μέλλον του παιδιού, που διαδραματίζεται στο σχολείο»¹²⁰.

Όσο αφορά τον «**αποκλεισμό από την εκπαίδευση**» παιδιών ευπαθών ομάδων πληθυσμού (μετανάστες, παλιννοστούντες, τσιγγάνοι, άτομα με μαθησιακές δυσκολίες, ΑΜΕΑ), αυτός διακρίνεται σε τρεις φάσεις:

- α) παιδιά ειδικών ομάδων, τα οποία μένουν από την αρχή εκτός σχολείου
- β) παιδιά ειδικών ομάδων, τα οποία περιθωριοποιούνται μέσα στο σχολείο και ως συνέπεια οδηγούνται στην σχολική αποτυχία και στην οριστική διακοπή της φοίτησής τους. Η περιθωριοποίηση συντελείται στην αρχή της σχολικής ζωής, στην διάρκεια της φοίτησής τους ή στην μετάβασή τους από την μια εκπαιδευτική βαθμίδα στην άλλη.

¹¹⁹ Γιώργος Καββαδίας et al, ο.π., σ.54.

¹²⁰ Γιώργος Καββαδίας et al, ο.π., σ.122.

γ)παιδιά ειδικών ομάδων δεν καταφέρνουν παρά μόνο σε πολύ χαμηλό ποσοστό να περάσουν με επιτυχία ολόκληρο τον κύκλο της δημόσιας θεωρητικά ανοικτής σε όλους τους ανθρώπους εκπαίδευσης.

Στην πρώτη περίπτωση **«αποκλεισμού από την εκπαίδευση»** ανήκουν οι τσιγγάνοι. Οι τσιγγάνοι δεν εγγράφονται ποτέ σε σχολείο, ελάχιστοι ολοκληρώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και πολύ μικρά ποσοστά προχωρούν στις επόμενες βαθμίδες. Το σχολείο, ως δομή και λειτουργία, είναι ξένο προς την δομή της κοινωνίας, την λειτουργία της οικογένειας και το περιεχόμενο των εμπειριών των τσιγγάνων. «Η εκπαιδευτική κοινότητα από την δική της πλευρά εξοβελίζει συνειδητά τα τσιγγανόπαιδα και αρνείται να τα εγγράψει στο σχολείο όταν π.χ. δεν είναι εμβολιασμένα»¹²¹.

Στην δεύτερη περίπτωση **«εκπαιδευτικού αποκλεισμού»** ανήκουν οι φυλακισμένοι νέοι στην Κασσαβέτεια, ηλικίας 15 – 20 ετών. Το μαθητικό δυναμικό του σχολείου αποτελείται από Έλληνες, διάφορες πολιτισμικές μειονότητες, κυρίως τσιγγάνους και Πομάκους και μετανάστες ιδιαίτερα Αλβανούς. Οι νέοι αυτοί δεν έχουν φοιτήσει καθόλου στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή φοιτούν λίγο και εγκαταλείπουν το σχολείο. Η μαθητική διαρροή στο σχολείο της φυλακής κυμαίνεται γύρω στο 80% τον χρόνο και δικαιολογείται μόνο όταν συντρέχουν υπηρεσιακοί λόγοι π.χ. αποφυλάκιση, μεταγωγή σε άλλη φυλακή, εργασία των κρατουμένων στο ποίμνιο. «Εδώ, το σχολείο δεν λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ομάδας, ούτε τις ειδικές συνθήκες και το περιβάλλον, στο οποίο η ομάδα λειτουργεί με αποτέλεσμα ν'αποτελεί ισχυρό παράγοντα **«αποκλεισμού»**»¹²².

Το ίδιο συμβαίνει και με τους πόντιους μαθητές, οι οποίοι μετέχουν σε μία εκπαίδευση ποιοτικά και ποσοτικά κατώτερη της αντίστοιχης των παιδιών της ευρύτερης κοινωνίας, μετέχουν σε μία εκπαίδευση, που δεν λαμβάνει υπόψη τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, τις προηγούμενες σχολικές τους εμπειρίες και τα βιώματά τους, που μειώνει την αυτοεκτίμησή τους, τους απογοητεύει και τους περιθωριοποιεί.

Ο **«εκπαιδευτικός αποκλεισμός»** είναι ακόμη μια όψη του **«κοινωνικού αποκλεισμού»**, που κατακερματίζει την συνοχή των κοινωνιών των πολιτών.

¹²¹ Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς» και Συμβούλιο της Ευρώπης, *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός – Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη*, επιμ. Ελένη Σπανού, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ.244.

¹²² Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς» και Συμβούλιο της Ευρώπης, ο.π., σ.246.

1.4.3. Αποκλεισμός από την αγορά εργασίας

Ο «**αποκλεισμός από την αγορά εργασίας**» εκδηλώνεται ως κατάσταση προσωρινής ή μη αποξένωσης του ατόμου από την προσφορά εργασίας. Ο εκτοπισμός ενός ατόμου από την αγορά εργασίας συνδέεται με την απουσία εισοδήματος από απασχόληση και κατά συνέπεια με αυξημένο κίνδυνο για την εμφάνιση φτώχειας και «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

Η αγορά εργασίας έχει δύο βασικές λειτουργίες: αφενός είναι η σφαίρα στην οποία κατανέμεται το υπάρχον εργατικό δυναμικό στις διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες και αφετέρου εκεί προσδιορίζεται το ύψος του μισθού της εργατικής δύναμης. Οι δύο βασικές αυτές λειτουργίες της αγοράς εργασίας προδιαγράφουν τους παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να οδηγήσουν ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού στον χώρο των «**κοινωνικά αποκλεισμένων**» ατόμων ή ομάδων.

Ο «**αποκλεισμός από την αγορά εργασίας**» εμφανίζεται κυρίως όταν υπάρχει ανεργία¹²³ σε σχετικά υψηλά επίπεδα και αυξανόμενη διάρκεια και επιμονή. Το ζητούμενο στην περίπτωση αυτή είναι να εντοπιστούν οι ομάδες, που είναι περισσότερο εκτεθειμένες στον κίνδυνο της ανεργίας και κατ'επέκταση είναι πολύ πιθανό να βρεθούν στον χώρο της φτώχειας ακόμα και του «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

Ο «**αποκλεισμός από την αγορά εργασίας**» παρουσιάζεται όμως και με την μορφή της υποαπασχόλησης, της ετεροαπασχόλησης, της αποχώρησης από το εργατικό δυναμικό λόγω μακροχρόνιας ανεργίας, της χαμηλά αμειβόμενης απασχόλησης και των τάσεων στην διανομή του εισοδήματος και στην φτώχεια, οι οποίες υποδηλώνουν τις μεταβολές στο συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων σε βάρος των αδύναμων κοινωνικοοικονομικών ομάδων του πληθυσμού.

Στην παρούσα ανάλυση θ'ασχοληθούμε με τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας (χαρακτηριστικά απασχόλησης και ανεργίας, μεταβολές της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό) με σκοπό αφενός ν'αναδειχθεί η επίπτωση των εξελίξεων αυτών στις πιθανότητες αύξησης των περιπτώσεων φτώχειας και «**κοινωνικού αποκλεισμού**» και αφετέρου να δημιουργηθεί μία εικόνα για τις ομάδες του εργατικού δυναμικού, οι οποίες κατέχουν μειονεκτική θέση στην αγορά εργασίας και επομένως είναι περισσότερο ευάλωτες στον κίνδυνο της φτώχειας και του «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

¹²³ Η αγορά εργασίας αδυνατεί ν'απορροφήσει το σύνολο των ατόμων που μπορούν και ζητούν ν'απασχοληθούν.

1) Οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας.

Η αγορά εργασίας υφίσταται μια ανοιχτή κρίση. Η τεχνολογική καθυστέρηση, η απουσία κλάδων που παράγουν τεχνολογικές γνώσεις, η δαπανηρή οργάνωση της παραγωγής, η αδυναμία δημιουργίας μιας σταθερής και συνεχώς διευρυνόμενης βιομηχανικής βάσης και η κυριαρχία μονάδων παραγωγής μικρού μεγέθους αφορούν την σημερινή συγκυρία.

2) Μεταβολές και χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας.

Αρχικά η αργή και μικρή οικονομική ανάπτυξη συνέβαλλε στην μικρή, σταδιακή αύξηση της ζήτησης εργασίας, η οποία δεν επαρκούσε να καλύψει την γρήγορη αύξηση της προσφοράς εργασίας με αποτέλεσμα την σταδιακή αύξηση της ανεργίας.

Έπειτα, αφενός η δύσκολη προσαρμογή της προβληματικής βιομηχανίας, η αναλογική μείωση της απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα και η εξάντληση των δυνατοτήτων του δημόσιου τομέα για απορρόφηση εργατικού δυναμικού και αφετέρου η επερχόμενη νέα επιτάχυνση της εξόδου από τον πρωτογενή τομέα και η εισροή ξένου εργατικού δυναμικού αποτελούν βασικές πλευρές της κρίσης στην αγορά εργασίας. Εξάλλου τα δημόσια ελλείμματα θεωρούνται το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα της οικονομίας και το σταθεροποιητικό πρόγραμμα που άρχισε να εφαρμόζει η κυβέρνηση συμβάλλει τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα στην επιδείνωση της κατάστασης στην αγορά εργασίας.

Ακόμη η απασχόληση μειώθηκε σε πολλούς οικονομικούς κλάδους (βιομηχανία, κυβερνητικές υπηρεσίες, οργανισμοί κοινής ωφέλειας). Οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η απασχόληση στην Ελλάδα κυριαρχείται ακόμα από την αγροτική οικονομία. Δεδομένου ότι:

- α) η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από έντονες περιφερειακές ανισότητες και
 - β) στο βαθμό που περιφέρειες με δευτερογενή και τριτογενή τομέα ανήκουν σε υψηλότερο εισοδηματικό επίπεδο από τις περιφέρειες με δραστηριότητες πρωτογενούς φύσεως καθώς και το ότι η φτώχεια συναντάται περισσότερο στις αγροτικές περιοχές,
- μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ιδιαιτερότητα αυτή της απασχόλησης ευνοεί τον κίνδυνο ανάπτυξης φαινομένων «κοινωνικού αποκλεισμού».

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερα δυσμενής εξέλιξη στην αγορά εργασίας είναι η κάμψη του ποσοστού της απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα και ακόμα περισσότερο στην βιομηχανία. Η άνοδος του ποσοστού της ανεργίας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την επιβράδυνση της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας στη βιομηχανία και την έναρξη απώλειας θέσεων. Οι δυνατότητες επέκτασης της απασχόλησης στον κλάδο φαίνεται να έχουν εξαντληθεί. Ο τομέας των προβληματικών επιχειρήσεων αποτελεί σημαντικό παράγοντα επηρεασμού της αγοράς εργασίας.

Στην συνέχεια, η συνεχόμενη αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα αφορά προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων. Το ρουσφέτι και οι δημόσιες δαπάνες για απασχόληση με σκοπό την αποκατάσταση της εκλογικής πελατείας αποτελούν κεντρικό στοιχείο της ελληνικής αγοράς εργασίας. Η επέκταση του δημόσιου τομέα ήταν μια διέξοδος στην ανεργία και την υποαπασχόληση για μεγάλο μέρος εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού. Τα περιθώρια επέκτασης του δημόσιου τομέα έχουν εξαντληθεί και δεδομένων των δημοσίων ελλειμμάτων, το ποσοστό της απασχόλησης στον τομέα θα επιτείνει την ανισορροπία στην αγορά εργασίας. Πέρα απ'αυτό, η επικράτηση πολιτικών κριτηρίων στις προσλήψεις στο δημόσιο τομέα αποτελεί μορφή «**κοινωνικού αποκλεισμού**» και παραβίαση των βασικών δικαιωμάτων για εργασία.

Επίσης, χαρακτηριστικό για την χώρα είναι ότι οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι έφεραν και φέρουν το βάρος των σταθεροποιητικών προγραμμάτων και των αναποτελεσματικών συστημάτων φορολογίας. Η εισοδηματική πολιτική κρίνεται περιοριστική, με αποτέλεσμα το ύψος των πραγματικών μισθών να μειώνεται.

Καταλήγοντας, σημειώνονται δυσμενείς εξελίξεις στην αγορά εργασίας από την εντεινόμενη εισροή ξένου εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα προερχόμενου από τις βαλκανικές χώρες και την Ανατολική Ευρώπη. Η κρίση στην αγορά εργασίας και η συνεχής αύξηση του ξένου εργατικού δυναμικού το μεγαλύτερο μέρος του οποίου εργάζεται παράνομα, παρέχουν έδαφος για εκμετάλλευση και άνιση μεταχείριση στον χώρο της αγοράς εργασίας. Η ύπαρξη ενός τόσο ευμεγέθους αριθμού κατά κανόνα παράνομων εργαζομένων από άλλες χώρες εκτός του ότι εντείνει την ανεργία του γηγενούς εργατικού δυναμικού, από την άλλη εκτρέφει την παραοικονομία με άμεσα ωφελημένους τους εργοδότες και άμεσα ζημιωμένους τους ξένους εργάτες, οι οποίοι διαβιούν σε πλήρη απομόνωση από την κοινωνία και κάτω από άθλιες συνθήκες απολαβών και ζωής.

Κατά πόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να οδηγηθούν ολοένα και ευρύτερα τμήματα του εργατικού δυναμικού στον χώρο της φτώχειας και του «**κοινωνικού αποκλεισμού**», αυτό θα διαφανεί στο άμεσο μέλλον.

3) Εξέλιξη του εργατικού δυναμικού.

Το εργατικό δυναμικό αποτελεί την βάση της συνολικής προσφοράς εργασίας. Οι βασικοί παράγοντες που προσδιορίζουν το εργατικό δυναμικό μιας χώρας είναι το μέγεθος του πληθυσμού, η σύνθεση των ομάδων ηλικιών, η εξέλιξη της παλίννοστησης και μετανάστευσης καθώς και το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό.

Σημαντική εξέλιξη όσον αφορά την σύνθεση του πληθυσμού παραγωγικής ηλικίας είναι η συνέχιση της δημογραφικής γήρανσης υπονοώντας με τον τρόπο αυτό ότι η ανανέωση

των δεξιοτήτων στην αγορά εργασίας θα πρέπει να προέλθει ολοένα και περισσότερο από το ενήλικο τμήμα του εργατικού δυναμικού.

Γενικά σημειώνεται αύξηση του εργατικού δυναμικού και συγκεκριμένα αύξηση της συμμετοχής των νέων σ' αυτό. Παρά ταύτα, παρουσιάζεται μείωση του ρυθμού συμμετοχής των ανδρών ενώ η μείωση της συμμετοχής των γυναικών είναι μικρότερη.

Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό παρουσιάζει αυξητική τάση, ενώ σε σύγκριση με τις χώρες της Ε.Ε. παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Στην αύξηση αυτή συμβάλλουν κάποιοι μακροχρόνιοι παράγοντες όπως η αναστροφή της εξωτερικής μετανάστευσης και η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου των νέων γυναικών. Η νομοθεσία περί ισότητας των 2 φύλων, τα μέτρα για την απασχόληση των γυναικών και η πρόσφατη οικονομική κρίση, όπου τα νοικοκυριά προσπαθούν να κρατήσουν ανέπαφο το βιοτικό τους επίπεδο με φυσικό επακόλουθο την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, επιδρούν θετικά στην συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Η μεταβολή αυτή έχει σοβαρές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, δεδομένου ότι οι γυναίκες είναι μία από τις ομάδες, που είναι περισσότερο εκτεθειμένες στον κίνδυνο της ανεργίας και στις χαμηλές αποδοχές, όταν εργάζονται.

Κατά συνέπεια, η φτώχεια και ο «κοινωνικός αποκλεισμός» σε ορισμένες περιπτώσεις πλήττουν σε εξαιρετικά υψηλά ποσοστά γυναίκες που αντιμετωπίζουν οξυμένα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα (π.χ. μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό γυναίκα).

4) Ανεργία.

Οι αυξανόμενες διαστάσεις και η εμμονή είναι τα χαρακτηριστικά της ανεργίας στην Ελλάδα.

Το ποσοστό της ανεργίας μεταβάλλεται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της αγοράς εργασίας. Στην Ελλάδα οι μισθωτοί δεν υπερβαίνουν το 50% του εργατικού δυναμικού, οι αυτοαπασχολούμενοι το 30%, οι εργοδότες το 5,5% και τα μη αμειβόμενα μέλη το 14,7%.

Το ποσοστό ανεργίας διαφοροποιείται σημαντικά κατά βαθμό αστικότητας, η οποία δεν μεταβάλλεται διαχρονικά. Η εικόνα, που προκύπτει για τις αγροτικές περιοχές, όσον αφορά το ποσοστό ανεργίας, είναι ως ένα βαθμό παραπλανητική. Τα προβλήματα της απασχόλησης είναι εξίσου οξυμένα, απλώς παίρνουν άλλη μορφή –η χαμηλή παραγωγικότητα, η υποαπασχόληση και τα χαμηλά εισοδήματα είναι συνηθισμένα φαινόμενα στις περιοχές αυτές-.

Η ανεργία δεν θίγει με την ίδια ένταση τις διάφορες κατηγορίες του εργατικού δυναμικού. Αναμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι οι νέοι, οι γυναίκες, τα ΑΜΕΑ ζουν πιο

έντονα το δράμα της ανεργίας. Ιδιαίτερα οι άνεργες γυναίκες παρουσιάζουν αυξανόμενο κίνδυνο να βρεθούν στην ανεργία και αυξανόμενη συμμετοχή στο σύνολο της ανεργίας.

Ένα ιδιαίτερης σημασίας χαρακτηριστικό για την αναγνώριση των ανέργων είναι το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας αντιμετωπίζουν όσοι έχουν επίπεδο μέσης εκπαίδευσης καθώς και οι πτυχιούχοι ανώτερων τεχνικών και επαγγελματικών σχολών. Τα άτομα αυτά ενδέχεται ν'αντιμετωπίζουν ανεργία είτε επειδή οι δεξιότητές τους δεν ζητούνται είτε επειδή η υπερβάλλουσα προσφορά πτυχιούχων ανωτάτων σχολών αναγκάζει τους τελευταίους να καταλάβουν θέσεις εργασίας που κανονικά προορίζονται για άτομα με τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση. Χαμηλότερη ανεργία εμφανίζεται στα άτομα με στοιχειώδη εκπαίδευση καθώς και σε άτομα με μεταπτυχιακές και ανώτατες σπουδές. Δεδομένου ότι το ποσοστό των ατόμων με χαμηλή εκπαίδευση μειώνεται στις νεότερες ηλικίες με γρήγορους ρυθμούς, η πρώτη από τις προαναφερόμενες κατηγορίες προφανώς αφορά άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, τα οποία απασχολούνται στους παραδοσιακούς κλάδους (που απαιτούν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και χαρακτηρίζονται από χαμηλή παραγωγικότητα, υποαπασχόληση και χαμηλά εισοδήματα). Γι'αυτούς το βασικό πρόβλημα δεν είναι η ανεργία αλλά οι περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης και αποδοχές, τέτοιες που δύσκολα βοηθούν την αποφυγή καταστάσεων φτώχειας.

Ένα ανησυχητικό φαινόμενο είναι το μεγάλο ποσοστό ανεργίας μακράς διαρκείας. Ο αριθμός των ατόμων που παρέμειναν άνεργοι για μεγάλο διάστημα αυξάνεται συνέχεια με γρήγορους μάλιστα ρυθμούς. Η παραμονή χωρίς εργασία για χρονικό διάστημα πάνω από 12 μήνες αφορά περισσότερο τις γυναίκες. Γενικά παρατηρείται μια αυξανόμενη συγκέντρωση των ανδρών ηλικίας 25 – 29 στην μακροχρόνια ανεργία ενώ μία ανάλογη συγκέντρωση παρουσιάζεται στις άνεργες γυναίκες ηλικίας 30 – 44 και 45 – 64 ετών. Η μακροχρόνια ανεργία γίνεται όλο και μεγαλύτερο πρόβλημα για τους ηλικιωμένους άνεργους (25+) με σοβαρές προεκτάσεις στον κοινωνικό χώρο, εάν θεωρήσουμε ότι τα άτομα αυτής της ηλικίας έχουν κάποια οικογένεια με εξαρτημένα μέλη. Η αύξηση του μεριδίου ανεργίας μακράς διαρκείας υπονοεί ότι το πρόβλημα της ανεργίας έχει σε κάποιο βαθμό διαρθρωτικό χαρακτήρα. Αφορά, ολοένα και περισσότερο μόνιμο απόθεμα ατόμων, για τους οποίους οι δυνατότητες επανένταξης στην αγορά εργασίας περιορίζονται διαρκώς με την πάροδο του χρόνου.

Επιπρόσθετα πρέπει να γίνει αναφορά και στο φαινόμενο της συγκαλυμμένης ανεργίας, η οποία συνδέεται με την υποαπασχόληση και την μερική απασχόληση. Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες με υψηλό ποσοστό προσωρινής απασχόλησης. Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των παράνομων ξένων εργατών σε συνδυασμό με την

επέκταση της απασχόλησης σε κατ' οίκον εργασία, τους απασχολούμενους με μερική απασχόληση και τα συμβοηθούσα μέλη της οικογένειας συμβάλλουν στο συμπέρασμα ότι όλο και μεγαλύτερο τμήμα του εργατικού δυναμικού είτε απασχολείται ανασφάλιστο στην άτυπη αγορά εργασίας με αμφίβολες δυνατότητες για εξασφάλιση εισοδημάτων υψηλότερων από τα όρια φτώχειας είτε είναι άνεργο.

Η ανεργία φαίνεται ν'αποτελεί πια μόνιμο φαινόμενο και οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης δεν είναι πλέον σε θέση να δημιουργήσουν τόσες νέες θέσεις εργασίας όσες είναι απαραίτητες για την απορρόφηση της αύξησης της προσφοράς εργασίας.

Η σημερινή έκταση της ανεργίας, που προκύπτει και ως αποτέλεσμα της αντιπληθωριστικής σταθεροποιητικής πολιτικής και η περαιτέρω επιδείνωσή της από την εφαρμογή των προγραμμάτων ιδιωτικοποίησης, δεν πρόκειται να είναι ένα παροδικό φαινόμενο.

Τα ποσοστά ανεργίας θα είναι ιδιαίτερα υψηλά ανεξάρτητα από το ύψος του πληθυσμού. Αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι οι άνεργοι μακράς διάρκειας αυξάνονται συνέχεια και με γρήγορους ρυθμούς, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι όλο και μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού προσεγγίζει τα όρια που περιγράφουν οι όροι «**νέα φτώχεια**», «**αποκλεισμός από την αγορά εργασίας**» άρα και «**κοινωνικός αποκλεισμός**».

5) Ευάλωτες κατηγορίες εργατικού δυναμικού.

A) Νέοι

Σε όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης η καμπύλη κατανομής της ανεργίας ανά ηλικιακή ομάδα εμφανίζει ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά και μεγάλη διάρκεια στις νεαρές ηλικίες. Το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο ανεργίας φαίνεται να τιμωρεί τις πιο αδύνατες κατηγορίες εργατικού δυναμικού, καθιστώντας προβληματική την ένταξή τους στην απασχόληση.

Οι νέοι¹²⁴ και ειδικότερα οι νέες αποτελούν τον κύριο όγκο των ανέργων και στην Ελλάδα.

«Το ποσοστό ανεργίας των νέων μέχρι τα 24 είναι 3 φορές υψηλότερο από το γενικό ποσοστό ανεργίας. Η ηλικιακή ομάδα των 25 – 29 ετών πλήττεται σαφώς λιγότερο, γι'αυτό και το ποσοστό ανεργίας της

¹²⁴ Άνθρωποι ηλικίας μικρότερης των 25 ετών.

είναι μόνο 1,6 φορές μεγαλύτερο του γενικού. Η ηλικιακή ομάδα των 20 – 24 ετών έχει την υψηλότερη συμμετοχή στην συνολική και μακροχρόνια ανεργία»¹²⁵.

Το ύψος της ανεργίας διαφοροποιείται σημαντικά από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού και την διαφορετική προσαρμογή των τοπικών παραγωγικών συστημάτων στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του ανταγωνισμού.

«Το ποσοστό ανεργίας των νέων είναι υψηλότερο στις αστικές περιοχές και μάλιστα περισσότερο στις υπόλοιπες αστικές πλην της περιοχής πρωτεύουσας και του πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης»¹²⁶.

Το πρόσωπο της νεανικής ανεργίας είναι κυρίως γένους θηλυκού. Η ανεργία των νέων έγινε περισσότερο γυναικεία το 1980. Την χρονιά εκείνη οι 2 στους 3 ανέργους ήταν γυναίκες. Η διάκριση αυτή σε βάρος των γυναικών στην αγορά εργασίας, εντάσσεται στο νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο, όπου η δομή της απασχόλησης συνδυάζεται με συστήματα φροντίδας και πρόνοιας στηριγμένα στην οικογένεια και με την σημαντική παρουσία άτυπων μορφών εργασίας και παραγωγής.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ανέργων νέων, στην χώρα μας είναι πολύ υψηλό, δεδομένου ότι «οι μισοί από αυτούς έχουν τελειώσει το λύκειο ενώ 23,5% είναι απόφοιτοι ανώτατης εκπαίδευσης»¹²⁷.

Δύο στους τρεις ανέργους νέους ζητούν για πρώτη φορά δουλειά και ένας στους τέσσερις έχασε την δουλειά του. «Το 6% αυτών που ζητούν δουλειά ήταν πριν ανενεργοί (φοιτητές/τριες, ασχολούμενες με τα οικιακά και πρώην στρατευμένοι»¹²⁸.

«Μόνο 20,8% των ανέργων νέων γυναικών και 5,4% των ανδρών είναι παντρεμένου»¹²⁹. Οι υπόλοιποι είναι άγαμοι. Οι παντρεμένες νέες έχουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας απ'ότι οι ανύπαντρες αλλά υψηλότερο όταν αποκτήσουν παιδί από αυτές που δεν έχουν. Η μητρότητα και όχι ο γάμος καθιστά τις γυναίκες περισσότερο ευάλωτες στην ανεργία.

Γιατί όμως οι νέοι παρά τα ατομικά προσόντα και εφόδια (εκπαίδευση, κατάρτιση, εμπειρία) αισθάνονται περισσότερο από ποτέ ανασφαλείς; Αφενός γιατί η ανεργία, που πλήττει τις επιμέρους περιφερειακές ή τοπικές αγορές εργασίας, αποσταθεροποιεί τις διαδικασίες επαγγελματικής ένταξης τους και τους οδηγεί στην στασιμότητα και στην περιθωριοποίηση. Αφετέρου γιατί σε περιόδους υψηλής ανεργίας, λίγες από τις θέσεις που προσφέρονται είναι κανονικές (τυπικές). Οι νέοι-ες συχνά παγιδεύονται σ'ένα φαύλο κύκλο

¹²⁵ Ντ. Βαΐου et al, «Διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27 – 30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ.375.

¹²⁶ Ντ. Βαΐου et al, ο.π., σ.376.

¹²⁷ Ντ. Βαΐου et al, ο.π., σ.376.

¹²⁸ Ντ. Βαΐου et al, ο.π., σ.376.

¹²⁹ Ντ. Βαΐου et al, ο.π., σ.376.

προσωρινότητας, «άτυπης εργασίας»¹³⁰, οικονομικής εξάρτησης και κοινωνικής περιθωριοποίησης. Η περιθωριοποίηση, ως μόνιμη κατάσταση, αναφέρεται στον φαύλο κύκλο προσωρινών – ευκαιριακών απασχολήσεων, πλήρους ανεργίας, αδράνειας και αδυναμίας επαγγελματικής ένταξης, όπου οι νέοι παραμένουν σε μια κατάσταση φτώχειας και «**αποκλεισμού**» ή μακροχρόνιας εξάρτησης από την οικογένεια. Η περιθωριοποίηση, ως κοινωνική διαδικασία, αναφέρεται στο γενικότερο φαινόμενο της καθυστέρησης και της συνεχούς αναβολής της ενηλικίωσης των νέων, που συνδέεται με την έλλειψη προοπτικών στην αγορά εργασίας, πράγμα που οδηγεί τις πιο ευάλωτες κατηγορίες νέων σε μονιμότερες καταστάσεις μη ενταξιμότητας και «**κοινωνικού αποκλεισμού**».

Β) Γυναίκες

Το γεγονός της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα παρέμεινε μεταπολεμικά σε σταθερά επίπεδα, γύρω στο 30 – 35%, αντίθετα από τις άλλες χώρες της Ευρώπης, όπου σημείωσε σημαντική άνοδο. «Τα ποσοστά οικονομικής δραστηριότητας κυμαίνονταν γύρω στο 30 – 35% καθ'όλη την μεταπολεμική περίοδο 1951 – 1995»¹³¹.

Το γεγονός αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνικοοικονομική εξέλιξη της χώρας κατά την μεταπολεμική περίοδο όπως στην περιορισμένη βιομηχανική ανάπτυξη, στην ελλειμματική παρουσία του Κράτους Πρόνοιας και στην έντονη εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση.

«Όσον αφορά την ζήτηση εργασίας, το γεγονός ότι η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο υπήρξε περιορισμένη, οδήγησε σε μειωμένη ζήτηση απασχόλησης και σε έντονο ρεύμα εξωτερικής μετανάστευσης κατά την δεκαετία 1960 – 1970 προς τις χώρες της Δ. Ευρώπης και κυρίως προς την Δ. Γερμανία. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την δεκαετία 1961 – 1971 το εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά 9%»¹³².

«Επιπλέον το κύμα εσωτερικής μετανάστευσης προς τα αστικά κέντρα, πρέπει να επηρέασε σημαντικά στην μείωση του εργατικού δυναμικού»¹³³.

Ένας ακόμη καθοριστικός παράγοντας στην γυναικεία απασχόληση υπήρξε το γεγονός ότι

¹³⁰ Οποιαδήποτε δουλειά ασκείται κάτω από συνθήκες προσωρινότητας, μερικής απασχόλησης, σε εποχιακή ή ευκαιριακή βάση και χωρίς να υπακούει στην εργατική και κοινωνική νομοθεσία. Η άτυπη εργασία καθορίζεται με μια σειρά από κριτήρια: α)μη τήρηση των κατατάτων μισθών των συλλογικών συμβάσεων εργασίας β)μη καταβολή των εργοδοτικών εισφορών γ)απλήρωτες υπερωρίες και δουλειά το Σαββατοκύριακο δ)μη κανονικά ωράρια εργασίας ε)προσωρινότητα και μη εξασφάλιση της απασχόλησης.

¹³¹ Χάρη Συμεωνίδου, «Μορφές έμμεσου κοινωνικού αποκλεισμού: απασχόληση και ανεργία των γυναικών στην Ελλάδα», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού, συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27 – 30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ.348.

¹³² Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.350.

¹³³ Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.350.

«το κράτος πρόνοιας δε σημείωσε ανάπτυξη μεταπολεμικά στην Ελλάδα. Επομένως δεν υπήρξε στήριξη για την συμφύλιωση της εργασιακής και οικογενειακής ζωής. Αντίθετα οι γυναίκες υπήρξαν οι κύριοι φορείς φροντίδας για όλα τα μέλη της οικογένειας, με αποτέλεσμα ν' αφήνουν την εργασία τους όχι μόνο για την ανατροφή των παιδιών τους αλλά και για την φροντίδα κάποιου ηλικιωμένου ή άλλου μέλους της οικογένειας που έχει ειδική ανάγκη και να οδηγούνται συχνά σε κατάσταση φτώχειας ή και «κοινωνικού αποκλεισμού»¹³⁴.

Η διάρθρωση της απασχόλησης επηρεάστηκε σημαντικά από την αστικοποίηση της δεκαετίας του 1960. Η συμμετοχή των γυναικών στον πρωτογενή τομέα παραγωγής «ως συμβοηθόντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας», παρά την αισθητή μείωση που σημείωσε τα τελευταία 40 χρόνια, παραμένει η υψηλότερη σε σύγκριση με τις λοιπές χώρες της Ε.Ε. Το ποσοστό απασχόλησης στον τριτογενή τομέα και στην μισθωτή απασχόληση είναι πολύ χαμηλότερο. Ο δευτερογενής τομέας παραγωγής εμφανίζεται συρρικνωμένος ενώ τα ποσοστά των εργαζομένων ως αυτοαπασχολούμενων είναι από τα υψηλότερα σε σύγκριση με τις λοιπές χώρες της Ε.Ε. Η μερική απασχόληση εμφανίζεται ως εξαιρετικά χαμηλή ή χαμηλότερη σε σύγκριση με όλες τις χώρες της Ε.Ε.

Η εκτεταμένη ωστόσο συμμετοχή των γυναικών στην παραοικονομία, η οποία είναι εξαιρετικά υψηλή, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν γίνεται αναφορά στο γυναικείο εργατικό δυναμικό. Η κατηγορία των γυναικών αυτών μπορεί να θεωρηθεί ως «κοινωνικά αποκλεισμένη», «εφόσον εργάζονται ανασφάλιστες και κατά κανόνα με ιδιαίτερα χαμηλές αμοιβές»¹³⁵.

Ακόμη, λόγω της εξαιρετικά περιορισμένης ύπαρξης υπηρεσιών στήριξης της οικογένειας, η οικογενειακή και εργασιακή ζωή των γυναικών παρουσιάζονται ασύμβατες, με αποτέλεσμα πολλές γυναίκες ν' αναγκάζονται ν' αφήσουν την εργασία τους με τον γάμο ή με την γέννηση του πρώτου παιδιού. Και πάλι, θεωρούμε ότι πρόκειται για «αποκλεισμό» των γυναικών, αυτή τη φορά από οποιαδήποτε μορφή αγοράς εργασίας.

Όσον αφορά την ανεργία των γυναικών σημειώνει αύξηση ιδιαίτερα στις νεότερες ηλικίες. Είναι δε πολύ υψηλότερη από την ανεργία των ανδρών. «Τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών είναι διπλάσια, από τα ποσοστά των ανδρών. Αυτή την φορά πρόκειται για άμεσο «αποκλεισμό» των γυναικών από την αγορά εργασίας»¹³⁶. Είναι εύλογο ότι οι νέες γυναίκες αποτελούν ομάδα με υψηλότερο κίνδυνο «αποκλεισμού» από την αγορά εργασίας. Ιδιαίτερα η ανεργία μακράς διάρκειας είναι κατά πολύ υψηλότερη ανάμεσα στις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες και

¹³⁴ Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.351.

¹³⁵ Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.349.

¹³⁶ Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.353.

καταδεικνύει τις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες να επανενταχθούν στο εργατικό δυναμικό.

«Η αύξηση στον αριθμό των ανέργων γυναικών για διάστημα 12 μηνών και άνω υπήρξε πολύ ταχύτερη από των ανδρών. Η ανεργία μακράς διάρκειας θα πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με τις περιορισμένες ευκαιρίες για τις γυναίκες όπως και για άλλες ομάδες του εργατικού δυναμικού, να επανενταχθούν ή να ενταχθούν για πρώτη φορά στο εργατικό δυναμικό»¹³⁷.

Γ) Ξένο εργατικό δυναμικό

Το νόμιμα απασχολούμενο ξένο εργατικό δυναμικό δεν υπερβαίνει το 1% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ενώ το εργατικό δυναμικό που απασχολείται παράνομα δεν υπερβαίνει το 10%. (Αλβανοί, Ρουμάνοι, Πολωνοί, Βούλγαροι, Γιουγκοσλάβοι, Φιλιπινέζοι, Κούρδοι).

Το ξένο εργατικό δυναμικό ενσωματώνεται στην συνεχώς επεκτεινόμενη «δευτερεύουσα αγορά εργασίας»¹³⁸ και την παραοικονομία. Πολλοί εργοδότες κυρίως στον τομέα της παραοικονομίας, προτιμούν τους ξένους, επειδή εκτός από την μικρή αμοιβή κερδίζουν και τις ασφαλιστικές εισφορές για τους εργαζομένους.

Στην Ελλάδα, οι αλλοδαποί απασχολούνται σε εργασίες, οι οποίες είναι ανεπιθύμητες από τον ντόπιο πληθυσμό, διότι είναι βρώμικες, ανθυγιεινές και χαμηλοαμοιβόμενες. Ένα μεγάλο ποσοστό εργάζεται και στο εμπόριο, τα εστιατόρια, τα ξενοδοχεία, την βιομηχανία.

Στην Ελλάδα, το 2001, με βάση τα στοιχεία της απογραφής της 18^{ης} Μαρτίου, οι καταγραφέντες απασχολούμενοι αλλοδαποί ανέρχονταν σε 391.674. Η κατανομή τους στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας ήταν η ακόλουθη: α) 68.682 στη γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία, κυνήγι, δασοκομία, β) 648 στα ορυχεία και λατομεία, γ) 46.553 στις μεταποιητικές βιομηχανίες, δ) 569 στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού, ε) 96.003 στις κατασκευές, στ) 61.497 στο εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια, ζ) 10.721 στις μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες, η) 1.506 στους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, θ) 80.488 στις λοιπές υπηρεσίες (Παράρτημα 3, Πίνακας 3.2.).

Από τους 391.674 καταγραφέντες απασχολούμενους αλλοδαπούς, οι 270.771 ήταν άρρενες και οι 120.903 θήλειες (Παράρτημα 3, Πίνακας 3.3.). Ακόμη από το εθνικό σύνολο,

¹³⁷ Χάρη Συμεωνίδου, ο.π., σ.353.

¹³⁸ Την χαρακτηρίζει η χαμηλή αμοιβή, η εργασιακή αβεβαιότητα, η ανάληψη εργασιών κατώτερου κύρους, η ανυπαρξία επαγγελματικής εξέλιξης. Σ' αυτήν ανήκει το αλλοδαπό εργατικό δυναμικό.

οι 15.987 προέρχονταν από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι 376.687 από υπόλοιπες χώρες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.2.**).

Στο Νομό Μαγνησίας, το 2001, οι καταγραφέντες απασχολούμενοι αλλοδαποί μετανάστες ανέρχονταν σε 6.466. Η κατανομή τους είχε ως εξής: α) στη γεωργία, κτηνοτροφία, κυνήγι, δασοκομία, αλιεία 2.362, β) στα ορυχεία, λατομεία 48, γ) στις μεταποιητικές βιομηχανίες 389, δ) στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού 5, ε) στις κατασκευές 1.763, στ) στο εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια 715, ζ) στις μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες 70, η) στους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς 7, θ) στις λοιπές υπηρεσίες 713 (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.3.**). Από το σύνολο του Νομού, 4.834 ήταν άρρενες και 1.632 θήλειες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.3.**).

Στην Ελλάδα, το 2001, οι καταγραφέντες απασχολούμενοι Αλβανοί μετανάστες άγγιζαν τους 226.301. Αυτοί κατανέμονταν στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας με τον παρακάτω τρόπο: α) στη γεωργία, κτηνοτροφία, κυνήγι, δασοκομία, αλιεία 47.059, β) στα ορυχεία, λατομεία 441, γ) στις μεταποιητικές βιομηχανίες 23.777, δ) στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού 273, ε) στις κατασκευές 72.657, στ) στο εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια 30.550, ζ) στις μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες 4.282, η) στους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς 265, θ) στις λοιπές υπηρεσίες 33.762 (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.4.**). Από το εθνικό σύνολο καταγραφέντων απασχολούμενων Αλβανών μεταναστών, οι 172.136 ήταν άρρενες και οι 54.165 θήλειες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.4.**).

Στο Νομό Μαγνησίας, το 2001, οι καταγραφέντες απασχολούμενοι Αλβανοί μετανάστες άγγιζαν τους 4.827. Από αυτούς, εργάζονταν α) 1.841 στην γεωργία, κτηνοτροφία, κυνήγι, δασοκομία, αλιεία, β) 40 στα ορυχεία, λατομεία, γ) 270 στις μεταποιητικές βιομηχανίες, δ) 1 στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού, ε) 1.549 στις κατασκευές, στ) 444 στο εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια, ζ) 32 στις μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες, η) 398 στις λοιπές υπηρεσίες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.4.**). Από το σύνολο καταγραφέντων απασχολούμενων Αλβανών μεταναστών του νομού, 3.876 ήταν άρρενες και 951 θήλειες (**Παράρτημα 3, Πίνακας 3.4.**).

Οι ξένοι εργάτες και ιδιαίτερα οι Αλβανοί εντάσσονται στην ελληνική πραγματικότητα με το χειρότερο δυνατό τρόπο. Κρούσματα εκμετάλλευσης, απανθρωπιάς ακόμα και ρατσισμού διαπιστώνονται συχνά.

Δ) Επαναπατριζόμενοι ομογενείς

Η Ελλάδα έχει ζήσει πολλά χρόνια με φαινόμενα επαναπατριζόμενων Ελλήνων ή προσφύγων.

Με τον επαναπατρισμό τους τα άτομα αυτά βρίσκονται αντιμέτωπα με μια σειρά από προβλήματα, που έχουν σχέση με την επαγγελματική τους αποκατάσταση, την αναγνώριση των τίτλων σπουδών, τις δυσκολίες στην χρήση της ελληνικής γλώσσας, την άγνοιά τους για τις κρατικές υπηρεσίες και παροχές.

Σε επίπεδο πολιτείας έχουν εισαχθεί ειδικές ρυθμίσεις για την ενίσχυση της ομάδας αυτής (ανώτερο όριο ηλικίας στις προσλήψεις στο δημόσιο, λιγότερα ένσημα για απόκτηση δανείων από εργατική εστία κ.λ.π).

1.4.4. Αποκλεισμός από τις υπηρεσίες υγείας και το κράτος πρόνοιας

Ο «αποκλεισμός από τις υπηρεσίες υγείας» εκδηλώνεται με ανισότητες στη πρόσβαση, χρήση και ποιότητα των παραπάνω υπηρεσιών. Είναι έκδηλο ότι, η βαθύτερη ρίζα όλων των παραπάνω ανισοτήτων είναι για μια ακόμη φορά οι γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ή το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των ασθενέστερων ομάδων του πληθυσμού.

Ως ανισότητες στην πρόσβαση, χρήση και ποιότητα των υπηρεσιών υγείας θεωρούμε τις διαφορές που είναι μη αναγκαίες, μη δίκαιες και δύνανται ν' αποφευχθούν. Οι ανισότητες αυτές εμφανίζονται ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, πλήττοντας συγκεκριμένα τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα του πληθυσμού. Φαίνεται μάλιστα πως το εισόδημα είναι η παράμετρος κλειδί, που αιτιολογεί την ύπαρξη και την έκταση των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού.

Όσον αφορά τη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, «τα ασθενέστερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα πληθυσμού παρεμποδίζονται εξαιτίας της έλλειψης ασφαλιστικής κάλυψης»¹³⁹. Η απουσία κοινωνικής ασφάλισης καθιστά το κόστος δυσβάσταχτο γι' αυτές τις ομάδες. Επιπρόσθετα, «οι χαμηλές κοινωνικές τάξεις χρειάζονται μέσο χρόνο μετάβασης στις υπηρεσίες υγείας πάνω από μισή ώρα»¹⁴⁰, χρόνος που καταναλώνεται στη χρήση μαζικών μέσων μεταφοράς, επειδή το αντίτιμο της διαδρομής είναι φθηνότερο.

Στην χρήση των υπηρεσιών υγείας παρατηρούνται ισχυρές τάσεις ανισότητας κυρίως στον αριθμό των επισκέψεων στα εξωτερικά ιατρεία των νοσοκομείων, στην αιτία της επίσκεψης καθώς επίσης και στην επίσκεψη σε ιδιώτη γιατρό.

¹³⁹ Κ. Καλομενίδης et al, «Κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στο επίπεδο της υγείας και στη χρήση των υπηρεσιών υγείας στον ελληνικό πληθυσμό», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27 – 30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ.703.

¹⁴⁰ Κ. Καλομενίδης et al, ο.π., σ.703.

Ειδικότερα, «τα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα του πληθυσμού εμφανίζουν μια επιλογή πολλαπλών επισκέψεων στα εξωτερικά ιατρεία των νοσοκομείων, περισσότερο για συνταγογράφηση φαρμάκων και λιγότερο για διαγνωστικές εξετάσεις»¹⁴¹. Η τάση αυτή μπορεί να εξηγηθεί ενδεχομένως ως αποφυγή του ιδιωτικού τομέα, όπου απαιτούνται χρήματα για την παροχή υπηρεσιών υγείας, ή ως άρνηση όλων εκείνων των ενεργειών που θα μπορούσαν να επιφέρουν πρόσθετο κόστος.

Ωστόσο οι υπηρεσίες υγείας του δημόσιου τομέα χαρακτηρίζονται συχνά από έλλειψη επαρκούς υποδομής, κακές συνθήκες παροχής περίθαλψης, μεγάλους χρόνους αναμονής και χαμηλή ποιότητα επικοινωνίας μεταξύ γιατρού και ασθενή.

Πρόσφατα μόνο το αρμόδιο υπουργείο προέβη στην σύσταση και λειτουργία απογευματινών εξωτερικών ιατρείων στα δημόσια νοσοκομεία, προκειμένου να βελτιώσει την ποιότητα της παροχής υπηρεσιών υγείας.

Πρόκειται πράγματι για ένα νέο εγχείρημα, δεδομένου ότι ένα τμήμα του ΕΣΥ (καθηγητές, διευθυντές κλινικών και πρώτοι επιμελητές) καλείται καθημερινά να πιστοποιήσει την δυναμική και ποιοτική του συμπεριφορά απέναντι στον πολίτη.

Το μέτρο αυτό σε πρώτη προσέγγιση φαίνεται να καλύπτει επιλεκτικές ανάγκες υγείας του πολίτη, μ'ένα κόστος όμως σημαντικό –μέρος της δαπάνης λαμβάνει ο φορέας υγείας (το νοσοκομείο) και το υπόλοιπο ο θεράπων ιατρός- που δεν καλύπτει ο ασφαλιστικός φορέας του πολίτη, δεδομένου ότι στην καλύτερη των περιπτώσεων από το αντίτιμο του κόστους επιστρέφεται μόνο το ένα πέμπτο στον ασφαλισμένο. Αυτό και μόνο το γεγονός αποδεικνύει την ανισότητα χρήσης αυτού του μοντέλου υγείας απ'όλους τους πολίτες λόγω του υψηλού κόστους, που ορισμένες φορές εξισούται με το κόστος της ελεύθερης αγοράς στον τομέα της υγείας.

Ακόμη «τα ασθενέστερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα προτιμούν την επίσκεψη σε γιατρό του ασφαλιστικού οργανισμού από την επίσκεψη σε ιδιώτη γιατρό ή την κατ'οίκον επίσκεψη γιατρού»¹⁴². Ασφαλώς οι λόγοι που δικαιολογούν την προτίμηση είναι οικονομικοί, αφού η κοινωνική ασφάλιση παρέχει πλήρη κάλυψη στον ασφαλισμένο για οποιαδήποτε επίσκεψη σε γιατρό συμβεβλημένο με τον ασφαλιστικό οργανισμό.

Ο «**αποκλεισμός από το «κράτος πρόνοιας»**¹⁴³» εμφανίζεται με τη μορφή ανισοτήτων στη κοινωνική ασφάλιση, με την άνιση διανομή των κοινωνικών παροχών καθώς και με ανισότητες στην πρόσβαση, χρήση και ποιότητα των υπηρεσιών πρόνοιας.

¹⁴¹ Κ. Καλομενίδης et al, ο.π., σ.704 – 705.

¹⁴² Κ. Καλομενίδης et al, ο.π., σ.705.

¹⁴³ Το κράτος που μεριμνά για τους πολίτες, εφαρμόζοντας σχεδιασμένη και οργανωμένη κοινωνική πολιτική. Στην Ευρώπη το κράτος πρόνοιας διακρίνεται σε: α) σοσιαλδημοκρατικό β) φιλελεύθερο γ) κορπορατίστικο .

Στην συνέχεια θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε κάποιες από τις ανισότητες, προκειμένου να δοθεί στον αναγνώστη μια σαφής εικόνα για τις διαστάσεις που τείνει να υιοθετήσει ο **«αποκλεισμός από το κράτος πρόνοιας»** στις μέρες μας.

Αρχικά το ασφαλιστικό σύστημα στην Ελλάδα έχει φθάσει στα όριά του, αποδεικνύεται ανίκανο να αντιμετωπίσει τις νέες ανάγκες που έχουν εμφανιστεί στην ελληνική κοινωνία. Ως εκ τούτου, γίνεται φανερό ότι συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού παραμένουν ή εμπλέκονται σε συνθήκες μερικής ή καθόλου κάλυψης. Ανάμεσα σ' αυτούς οι νέοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, τα μονομελή νοικοκυριά, κάποιες ομάδες ηλικιωμένων και ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών αποτελούν ομάδες πληθυσμού, που δεν καλύπτονται επαρκώς ή δεν καλύπτονται καθόλου από τις υπάρχουσες παροχές.

Αναφερόμενοι στην συνταξιοδοτική πολιτική, που σε συνθήκες εύρυθμης λειτουργίας κατοχυρώνει σε μεγάλο βαθμό το δικαίωμα του ηλικιωμένου για κοινωνική προστασία, ερχόμαστε αντιμέτωποι με πάμπολλα προβλήματα, όπως η σωρεία των διάφορων ταμείων, τα οποία καλλιεργούν την πελατειακή σχέση στα μέλη τους, ενισχύοντας αποκλειστικά το συμφέρον των δικών τους ασφαλισμένων, πολλές φορές σε βάρος άλλων ταμείων που περιλαμβάνουν μη προνομιούχους συνταξιούχους.

«Σύμφωνα με μελέτη του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), η βασική πηγή εισοδήματος των ηλικιωμένων είναι η σύνταξη. Όμως σε πολλούς η σύνταξη δεν επαρκεί ενώ η μέση οικονομική τους κατάσταση υστερεί έναντι των νεώτερων. Φαίνεται δηλαδή ότι οι συντάξεις υστερούν έναντι των εργατικών μισθών και συγκεκριμένα υστερούν κατά 75 – 90% του εθνικού μέσου εισοδήματος»¹⁴⁴.

Τα προγράμματα επιδομάτων για την ενίσχυση οικογενειών που βρίσκονται σε πιεστική οικονομική ανάγκη κρίνονται τις περισσότερες φορές αναποτελεσματικά. Τα όρια του εισοδήματος για τη θεμελίωση του δικαιώματος ενίσχυσης είναι εξαιρετικά χαμηλά, με αποτέλεσμα τον **«αποκλεισμό»** των οικογενειών που έχουν ανάγκη. Αλλά και όσες οικογένειες έχουν δικαίωμα πρόσβασης στα επιδόματα, είναι αμφίβολο εάν επαρκούν για να διαφύγουν από την ανέχεια. Έτσι, γονείς, επειδή δεν μπορούν να καλύψουν τα έξοδα συντήρησης των παιδιών τους, τα παραδίδουν σε ιδρύματα. Διαφορετικά ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών επιβιώνει μέσα σε συνθήκες φτώχειας, μιζέριας και εξαθλίωσης.

¹⁴⁴ Αφροδίτη Τεπέρογλου, «Η περιθωριοποίηση των ηλικιωμένων ατόμων: παρόν και μέλλον», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27 – 30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998, σ.598.

Ο «αποκλεισμός από το κράτος πρόνοια» υιοθετεί εξάλλου την μορφή της παρεμπόδισης στην πρόσβαση, χρήση και ποιοτική παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και μέριμνας ιδιαίτερα για τις ασθενέστερες και αδύναμες ομάδες πληθυσμού.

Όσον αφορά την προσχολική φροντίδα των παιδιών οι χαμηλές κοινωνικοοικονομικές τάξεις προτιμούν τους κρατικούς παιδικούς σταθμούς, επειδή δεν έχουν την οικονομική άνεση ν'αναζητήσουν καλύτερη ποιότητα παρεχόμενης φροντίδας στον ιδιωτικό τομέα.

Οι κρατικοί παιδικοί σταθμοί βέβαια στεγάζονται πολλές φορές σε μη κατάλληλες εγκαταστάσεις, παρουσιάζουν ανεπάρκεια προσωπικού και η ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας είναι εξαιρετικά χαμηλή.

Εξάλλου, τα άτομα της τρίτης ηλικίας βιώνουν καθημερινά οικονομικές ή άλλου είδους ανισότητες. Το βοήθημα που δίνεται από το κράτος για την οικονομική στήριξη των ανασφάλιστων, που κατοικούν σε αστικές περιοχές, όπου το κόστος επιβίωσης είναι μεγαλύτερο, θεωρείται πενιχρό. Αξίζει ν'αναφέρουμε ότι το χρηματικό βοήθημα που προσφέρεται στους ανασφάλιστους εξισούται μ'εκείνο των αγροτών του ΟΓΑ, ενώ θα έπρεπε να το ξεπερνά.

Επιπρόσθετα, παρουσιάζεται έλλειψη υπηρεσιών στήριξης των ηλικιωμένων. Δεν υπάρχει ανεπτυγμένο σύστημα βοήθειας στο σπίτι, σε λίγα μόνο ΚΑΠΗ λειτουργούν κάποιες υπηρεσίες, που απευθύνονται όμως σ'ένα ελάχιστο ποσοστό ηλικιωμένων που έχουν ανάγκη τέτοιας βοήθειας. Έτσι οι εύποροι ηλικιωμένοι προτιμούν τα ιδιωτικά ιδρύματα (κλινικές, γηροκομεία) ενώ οι άποροι καταλήγουν στα δημόσια ιδρύματα (κλινικές, γηροκομεία).

Καταλήγοντας, θα πρέπει να τονιστεί ότι ορισμένες ευπαθείς ομάδες πληθυσμού (παλιννοστούντες, μετανάστες, πρόσφυγες) είτε εξαιτίας της άγνοιας ύπαρξης των υπηρεσιών πρόνοιας είτε εξαιτίας της παρεμπόδισης της πρόσβασής τους σ'αυτές λόγω γραφειοκρατικών διαδικασιών, δεν έχουν την δυνατότητα ν'αντλήσουν τη βοήθεια ή τις υπηρεσίες, που συνηθίζονται ν'αντλούνται και που θα συνέβαλλαν στην ανεύρεση εργασίας, στην οικονομική στήριξη, στην προσωρινή στέγαση και στην φροντίδα των παιδιών.

Άρα, οφείλουμε να θέσουμε ένα σημαντικό προβληματισμό, που έχει να κάνει με το αν τελικά, αποστολή του κράτους πρόνοιας αποτελεί η κατάργηση όλων των εμποδίων στην πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες πρόνοιας, με την προώθηση στη πράξη της γεωγραφικής κατανομής των υπηρεσιών και με τη χρήση μοντέλων προσιτών σε όλο τον πληθυσμό, η χρήση των υπηρεσιών απ'όλα τα κοινωνικοοικονομικά στρώματα του πληθυσμού για ίση ανάγκη και η πρόσληψη εκείνης της ποιότητας του παραγόμενου προϊόντος των υπηρεσιών για την επίτευξη της ικανοποίησης των επιθυμιών των ανθρώπων. Αν και όσα λέχθηκαν πιο πάνω δεν βοηθούν τον αναγνώστη να διαμορφώσει μια τέτοια

εικόνα, ας ελπίσουμε ότι στο μέλλον οι στόχοι θα επιτευχθούν και τα πράγματα θα λειτουργήσουν πιο ευνοϊκά στον τομέα της πρόνοιας, πάντα προς όφελος του συνόλου των πολιτών.

1.5. Μειονοτική Ταυτότητα-Μειονοτικές ομάδες και κοινωνικός αποκλεισμός

Ο όρος «**ταυτότητα**» έλκει την καταγωγή του από την αρχαία παράδοση. Η **ταυτότητα** είναι «η σύμπτωση εαυτού και προσωπικότητας, της υποκειμενικής και της αντικειμενικής διάστασης της ατομικής υπόστασης του προσώπου»¹⁴⁵. Η **ταυτότητα** αναγνωρίζεται εκεί όπου η προσωπικότητα εμφανίζει σταθερή δομή. Η ύπαρξή της επαληθεύεται από την πράξη ενός διττού ελέγχου: της διαχρονικής αυτοομοιότητας και της συγχρονικής ανομοιότητας έναντι όλων των άλλων. Η **ταυτότητα** σφυρηλατείται από τις προσδοκίες, την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα.

Η **ατομική ταυτότητα** είναι η ξεκάθαρη εικόνα που έχουμε για τον εαυτό μας. Περιλαμβάνει τις ατομικές αναζητήσεις μας, τα ατομικά συναισθήματα και τις αλλαγές, τις ελπίδες και τα όνειρα για το μέλλον, την γνωριμία με τον εαυτό μας, την εκτίμηση αυτού που είμαστε, τις θετικές σκέψεις και πράξεις μας. **Ατομική ταυτότητα** είναι «όλες οι συνεκτικά ενωμένες αυτοαντιλήψεις του ατόμου, δίνοντάς του μια πλήρη εικόνα αυτού που θα γίνει. Στην ατομική ταυτότητα εμπεριέχεται ο ιδεώδης εαυτός και οι ώριμοι στόχοι ζωής»¹⁴⁶.

Η **κοινωνική ταυτότητα** αναφέρεται άμεσα στην θέση, στις ενέργειες και στην λειτουργία του ατόμου ως μέλους της κοινωνίας. Η **κοινωνική ταυτότητα** περικλείει την διαμόρφωση ιδεολογίας, τις ηθικές αξίες, τις κοινωνικές στάσεις και τις επαγγελματικές επιλογές. «Η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί ένα φίλτρο μέσω του οποίου κατηγοριοποιείται ο κοινωνικός κόσμος. Υπό την έννοια αυτή, η κοινωνική ταυτότητα αναπαριστά την κοινωνική συνείδηση του ατόμου, της υπαγωγής σε μια ομάδα»¹⁴⁷.

Η **εθνική ταυτότητα** αποτελεί το ουσιαστικό μας υπόβαθρο, την κληρονομιά της φυλής, της ιστορίας, της γλώσσας και ταυτόχρονα την φυσιολογική πρόσβαση σ' αυτές τις μυστηριώδεις οντότητες, που τις βιώνουμε αυθόρμητα χωρίς να τις κατανοούμε. Είναι ο πυρήνας της ύπαρξής μας. Πρόκειται για μια ουσία, η οποία προϋπάρχει αναλλοίωτη μέσα στον χρόνο, για μία αίσθηση του ομαδικού εαυτού, που έχει υιοθετήσει από την ιστορία τις αξίες που ενσαρκώνει και τα σύμβολα μέσω των οποίων μεταδίδεται. «Η εθνική ταυτότητα

¹⁴⁵ Δημήτριος Τσαούσης, *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, («Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη»), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1984, σ.267.

¹⁴⁶ David Fontana, *Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς*, μτφρ. Μαρίνα Λώμη, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 1996, σ.330 (David Fontana, *Psychology for Teachers*, Britain, British Psychological Society, 1981. David Fontana, *Psychology for Teachers*, Britain, χ.ε., 1988. David Fontana, *Psychology for Teachers*, Britain, Mac Millan Press Ltd, 1995).

¹⁴⁷ Christianne Louis – Guerin et al, *Κοινωνική Ταυτότητα και Συνείδηση. Εισαγωγή στην Εγω-Οικολογία*, επιμ. Αναστασία – Βαλεντίνη Ρήγα, μτφρ. Κ. Θεοφιλοπούλου et al, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1996, σ.173 (Christianne Louis – Guerin et al, *Identite Sociale et Consience. Introduction a l'ego – ecologie*, X.T., Les Presses de l'Universite de Montreal, 1984).

προβάλλεται ως ενοποιητική δύναμη που διατηρεί την συνοχή της κοινωνίας και αυξάνει το κύρος της»¹⁴⁸. Η **εθνική ταυτότητα** ορίζεται από κάποια βασικά χαρακτηριστικά όπως η καταγωγή, το έδαφος, η εργασία, η γλώσσα, η κουλτούρα, η θρησκεία, το κράτος.

Η «**πολιτισμική ταυτότητα**»¹⁴⁹ αναφέρεται στην ιστορία, την παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά της εκάστοτε κατασκευασμένης ομάδας. Η διαμόρφωση της **πολιτισμικής ταυτότητας** σηματοδοτεί μια συνεχή εξελικτική και δυναμική διαδικασία. Ο Μ. Δαμανάκης αναφέρει ότι «η **πολιτισμική ταυτότητα** είναι το προϊόν της διαδικασίας της πολιτισμοποίησης, που λαμβάνει χώρα κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες και στο βαθμό που αυτές διαφοροποιούνται, διαφοροποιείται και η διαμόρφωση της **πολιτισμικής ταυτότητας**». Αν τα καθημερινά βιώματα, οι εμπειρίες, οι παραστάσεις και οι γνώσεις προέρχονται από ένα μονοπολιτισμικό περιβάλλον, τότε και η **πολιτισμική ταυτότητα** του ατόμου θα έχει μονοπολιτισμικό χαρακτήρα, αν προέρχονται από ένα διπολιτισμικό περιβάλλον, θα έχει διπολιτισμικό χαρακτήρα, ενώ αν προέρχονται από ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, θα έχει πολυπολιτισμικό χαρακτήρα.

Η **μειονοτική ταυτότητα** δεν είναι αυθύπαρκτη, κατασκευάζεται υπό την επίδραση εξωγενών παραγόντων. Ποιών; Η **μειονοτική ταυτότητα** αποτελεί το φυσικό επακόλουθο της ιδεολογίας των δομών εξουσίας και του κρατικού μηχανισμού, που συνίσταται «στην απόρριψη της μη κυρίαρχης ή των μη κυρίαρχων πολιτισμικών ή άλλων ξεχωριστών ομάδων»¹⁵⁰. Το κράτος, μη σεβόμενο τις ιδιαιτερότητες και τα δικαιώματα ατόμων μη κυρίαρχων ομάδων, συμβάλλει καθοριστικά στην διαμόρφωση της μειονοτικής ταυτότητας. Εντούτοις, η διαμόρφωση της μειονοτικής ταυτότητας ολοκληρώνεται, όταν η κυρίαρχη ισχυρότερη και πολυπληθέστερη ομάδα προσπαθεί να δείξει την ισχύ της σε βάρος των πολιτισμικά άλλων, αποδίδοντάς τους τις ετικέτες του διαφορετικού, του φορέα ιδιαιτεροτήτων απειλητικών για την κοινωνική συνοχή και την ευημερία του κοινωνικού οικοδομήματος, του περιθωριακού άρα και του μειονοτικού.

«Η εθνική, γλωσσική, θρησκευτική ή πολιτισμική ιδιαιτερότητα αποτελεί τον πυρήνα της **μειονοτικής ταυτότητας**. Η ταυτότητα εμπεριέχει στοιχεία όπως η συνείδηση της συμμετοχής σε εθνικό χώρο ξένο προς το σύνολο αξιών και πεποιθήσεων, που μπορεί να περιγραφεί γενικευμένα από τον όρο «ελληνικό έθνος», η χρήση άλλης μητρικής γλώσσας εκτός από τα ελληνικά, η πίστη σε διαφορετική θρησκεία από τον ορθόδοξο χριστιανισμό, η συνειδητοποίηση της παρουσίας σε πολιτιστικό χώρο διαφορετικό προς το σύνολο αξιών που συνθέτουν τον ελληνικό πολιτισμό»¹⁵¹.

¹⁴⁸ Θεόφιλος Βεΐκος, *Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ.28.

¹⁴⁹ Η πολιτισμική και η εθνική ταυτότητα συνιστούν την κοινωνική ταυτότητα. Η κοινωνική ταυτότητα και η ατομική ταυτότητα συναποτελούν την ταυτότητα του εγώ.

¹⁵⁰ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, («Εθνη – Πολιτική Ιστορία»), επιμ. Κ. Γσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1997, σ.209.

¹⁵¹ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, ο.π., σ.431.

Ιδιαίτερα η χρήση διαφορετικής γλώσσας, είναι μία από τις ενδείξεις, ένα από τα επιμέρους κομμάτια του *πάζλ* που συναποτελούν την **μειονοτική ταυτότητα**, μέσα από την οπτική της ίδιας της ομάδας, δηλ. την εκδήλωση συλλογικής βούλησης επιβίωσης και τις συναφείς διεκδικήσεις αλλά και μέσα από την ματιά που ο ερευνητής διαμορφώνει με τα εργαλεία της επιστήμης του.

Επομένως η **μειονοτική ταυτότητα** συγκροτείται όχι μόνο από τις κάθε λογής ιδιαιτερότητες αλλά χαρακτηρίζεται και από ένα συλλογικό αίσθημα, που εμφανίζεται με την μορφή της συνειδητοποίησης της ύπαρξης κοινών ιδιαιτεροτήτων, της επιθυμίας διατήρησής τους και της διεκδίκησης της κατοχύρωσής τους.

Ειδικότερα η συνειδητοποίηση της ύπαρξης κοινών ιδιαιτεροτήτων μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους π.χ. με την σύσταση σωματείων ή συλλόγων με σκοπό την διατήρηση της γλώσσας ή του πολιτισμού, με την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων, με την συμμετοχή σε εκδηλώσεις, που συνιστούν και συμβάλλουν στην συνέχεια των παραδόσεων και του πολιτισμού και με την δημιουργία αντιπροσωπευτικού οργάνου ή πολιτικού κόμματος, με σκοπό την προώθηση και διεκδίκηση κοινών αιτημάτων.

Οφείλουμε δε να παρατηρήσουμε πως όπου απουσιάζει το συλλογικό αίσθημα, τα μειονοτικά χαρακτηριστικά μπορεί να είναι εμπειρικά εντοπίσιμα αλλά δεν υπάρχει ο ισχυρός πυρήνας που συνιστά την **μειονοτική ταυτότητα**.

Τι εννοούμε όμως χρησιμοποιώντας τον όρο «μειονότητα»; Ποια η διαφορά ανάμεσα στον νομικό και τον κοινωνικό ορισμό; Ποιος από τους δύο παρουσιάζει μεγαλύτερη διεύρυνση; Σε πόσες κατηγορίες διακρίνονται οι μειονότητες και ποιες είναι οι βασικότερες **μειονοτικές ομάδες**;

Μειονότητα έχουμε, όταν μία ομάδα ατόμων επιλέγει μερικά από τα χαρακτηριστικά της (γλώσσα, θρησκεία, παράδοση), επιδιώκοντας την διεκδίκησή τους. Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο των μειονοτήτων (νομικός ορισμός), για να έχουμε μειονότητα, θα πρέπει

«τα μέλη της ομάδας που εξετάζεται να έχουν την ιθαγένεια του κράτους στο οποίο βρίσκονται, ν'αποτελούν μειοψηφία μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού, να χαρακτηρίζονται και να εκδηλώνουν εθνικές, εθνοτικές, γλωσσικές, πολιτιστικές ή θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, που δεν συνάδουν με την πλειοψηφία, να βρίσκονται σε μειονεκτική θέση εξαιτίας της έκφρασης των παραπάνω ιδιαιτεροτήτων από κοινωνική, οικονομική, πολιτική ή νομική άποψη, να εκφράζουν συλλογική επιθυμία διατήρησης της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους»¹⁵².

¹⁵² Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, ο.π., σ.430 – 431.

Αν η μειονότητα ορίζεται σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, πρέπει να επισημάνουμε ότι διακρίνεται σε τρεις επιμέρους κατηγορίες: α)εθνική ή εθνοτική μειονότητα β)γλωσσική μειονότητα γ)θρησκευτική μειονότητα.

Η έκφραση «εθνική μειονότητα» περιγράφει «μια ομάδα ανθρώπων σ'ένα κράτος, οι οποίοι α)κατοικούν στο έδαφος του κράτους του οποίου είναι πολίτες και β)διατηρούν αρχαίους, σταθερούς και διαρκείς δεσμούς με το κράτος αυτό»¹⁵³. Επιπρόσθετα «εθνοτική μειονότητα είναι εκείνη που χαρακτηρίζεται από τις παραδόσεις και τα έθιμα, που δεν αποτελούν προϊόν ούτε αναπαραγωγή της παράδοσης, των συνθηγιών και των εθίμων, που συνιστούν τον πολιτισμό ενός κράτους»¹⁵⁴.

Ακόμη «γλωσσική μειονότητα θεωρείται εκείνη η ομάδα ατόμων, που χρησιμοποιεί μια γλώσσα διαφορετική από την επίσημη εθνική γλώσσα του κράτους, στο οποίο κατοικεί»¹⁵⁵. Οι σημαντικότερες γλωσσικές μειονότητες στην Ελλάδα είναι: α)οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης β)οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης γ)οι σλαβόφωνοι της Δυτικής Μακεδονίας δ)οι Κουτσόβλαχοι ε)οι Αρμένιοι στ)οι ισπανόφωνοι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ζ)οι Αρβανίτες η)οι Ρομ.

Εξάλλου, θρησκευτική μειονότητα ονομάζεται εκείνη η ομάδα ατόμων, που πιστεύει σε διαφορετική θρησκεία από την επίσημη θρησκεία του κράτους στο οποίο βρίσκεται. Οι βασικότερες θρησκευτικές μειονότητες στην χώρα μας είναι: α)οι μουσουλμάνοι β)οι καθολικοί γ)οι προτεστάντες δ)οι ευαγγελιστές ε)οι Εβραίοι στ)οι μάρτυρες του Ιεχωβά ζ)οι παλαισημερολογίτες.

Πράγματι ο κοινωνικός ορισμός της μειονότητας παρουσιάζεται αρκετά διευρυμένος, όταν σύμφωνα με αυτόν, «μειονότητα είναι κάθε πληθυσμός, που παρουσιάζει όλα τα εμπειρικός εντοπίσιμα χαρακτηριστικά της έννοιας, εκτός από την ιθαγένεια»¹⁵⁶.

Στο σημείο αυτό θα ήταν σκόπιμο να προβούμε σε μια απαρίθμηση των πιο γνωστών μειονοτικών ομάδων, που συγκροτούν την πολυπολιτισμική φυσιογνωμία της χώρας μας: 1)Μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης (Τουρκόφωνοι, Πομάκοι και αθίγγανοι) 2)Σλαβόφωνοι της Δ. Μακεδονίας 3)Σαρακατσάνοι 4)Κουτσόβλαχοι 5)Αρβανίτες 6)Τσιγγάνοι 7)Ομογενείς από την ΕΣΣΔ και την Αλβανία 8)Παλινοστούντες Πόντιοι από την ΕΣΣΔ, από την Βόρεια Ήπειρο, από την Δυτική Ευρώπη 9)Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες 10)Αλλοδαποί μετανάστες από τις βαλκανικές χώρες, την Ασία, την Αφρική, την Αμερική 11)Πρόσφυγες από το Κοσσυφοπέδιο, την Ασία, την Αφρική κ.τ.λ..

¹⁵³ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*, («Μελέτες»), επιμ. Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2002, σ.158.

¹⁵⁴ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, («Έθνη – Πολιτική Ιστορία»), επιμ. Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1997, σ.435.

¹⁵⁵ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, ο.π., σ.441.

¹⁵⁶ Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*, («Μελέτες»), επιμ. Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2002, σ.157.

Όλες οι παραπάνω μειονοτικές ομάδες, εξαιτίας της διαφορετικότητάς τους, των εθνικών, γλωσσικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων που κουβαλούν –οι οποίες, δεν συνάδουν με το πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής- και των προβλημάτων –με τα οποία έρχονται αντιμέτωπες, στην προσπάθειά τους ν’αποτελέσουν αναπόσπαστο κομμάτι κάθε κοινωνικού σχηματισμού, αφού διαπιστώνονται ελλείψεις πολιτικών σχεδιασμών, επιλογών και αποφάσεων, που θα μπορούσαν ν’απαλύνουν τα προβλήματα και να συμβάλλουν καθοριστικά στην ομαλή ένταξη-, υφίστανται «**κοινωνικό αποκλεισμό**».

Στην παρούσα φάση, νομίζοντας από την μία πλευρά πώς θα ήταν άσκοπο να εξετάσουμε τον «**κοινωνικό αποκλεισμό**» κάθε μειονοτικής ομάδας ξεχωριστά και από την άλλη πλευρά λαμβάνοντας υπόψη πως αυτή η ερευνητική εργασία, έχει ως αντικείμενο τον «**αποκλεισμό**» των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό, θεωρήσαμε εύλογο –πριν να ξεκινήσουμε την διαπραγμάτευση του θέματος που μας αφορά- να δώσουμε το στίγμα μιας γενικότερης εικόνας «**αποκλεισμού**» τους και από άλλες επιμέρους δομές του κοινωνικού οικοδομήματος. Αυτό θα πράξουμε αμέσως παρακάτω.

Οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες αντιμετωπίζουν ανισότητες στην αγορά εργασίας. Επιλέγουν εποχιακές εργασίες, που ανήκουν στον τομέα της παραοικονομίας. Οι άνδρες ασχολούνται κυρίως με οικοδομικές εργασίες, ενώ οι γυναίκες εργάζονται ως καθαρίστριες σε σπίτια, φροντίζουν ηλικιωμένους και παιδιά, ως υπάλληλοι και λαντζέρισσες σε ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ενώ δεν λείπουν και εκείνες, που, εξαιτίας της δυσκολίας εύρεσης εργασίας κάθονται στο σπίτι ασχολούμενες με τις οικιακές δουλειές και τα παιδιά. Οι αμοιβές των Αλβανών μεταναστών δεν κρίνονται ικανοποιητικές και νιώθουν να τους εκμεταλλεύονται οι εργοδότες. Σε κανέναν μισθό δεν προστίθενται επιπλέον χρήματα για κάθε παιδί (απουσία επιδόματος παιδιού/ιών). Οι συνθήκες εργασίας τους είναι εξοντωτικές. Δεν έχουν δικαίωμα να κάνουν στάση εργασίας ή απεργία, ούτε να συμμετέχουν σε σύλλογο εργαζομένων για την διεκδίκηση των εργατικών τους απαιτήσεων (συμμετοχή σε συνδικάτο). Λόγω της έλλειψης κανόνων ασφαλείας κατά την διάρκεια της εργασίας πολλές φορές προκαλούνται εργατικά ατυχήματα εις βάρος τους. Το μόνο θετικό γεγονός απόρροια της νομιμοποίησής τους, είναι ότι όσοι εργάζονται, χρήζουν δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης (συνήθως στο ΙΚΑ).

Οι Αλβανοί μετανάστες υφίστανται ανισότητες στην χρήση των υπηρεσιών υγείας. Συνήθως επιλέγουν τα δημόσια νοσοκομεία και τα ιατρεία των ασφαλιστικών οργανισμών για την περίθαλψή τους ενώ σπάνια επισκέπτονται τους ιδιώτες γιατρούς. Θεωρούν πως η επιλογή τους οφείλεται τόσο στην άμεση εξυπηρέτηση, που οι κρατικές υπηρεσίες υγείας προσφέρουν όσο και στις οικονομικές δυσχέρειες που έχουν. Οι Αλβανοί είναι

010

ευχαριστημένοι από την περίθαλψη που παρέχουν τα δημόσια νοσοκομεία και θεωρούν πως το ιατρικό και διοικητικό προσωπικό των νοσοκομείων και των ασφαλιστικών οργανισμών τους αντιμετωπίζει με σεβασμό, με προθυμία να τους εξυπηρετήσει, με καλοσύνη και χαμόγελο, ενώ αντίθετα το νοσηλευτικό προσωπικό, με ρατσισμό και προκλητική συμπεριφορά. Την ίδια καλή συμπεριφορά εισπράττουν και από τους ιδιώτες γιατρούς.

Οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες εμφανίζουν πλήρη «αποκλεισμό» από το κράτος πρόνοιας. Αγνοούν την ύπαρξη κοινωνικών υπηρεσιών στον τόπο, όπου κατοικούν, δεν έχουν πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες, δεν είναι ενημερωμένοι και δεν συμμετέχουν στα προγράμματα που διενεργούνται (προγράμματα ενημέρωσης, στήριξης, βοήθειας, ένταξης) και δεν λαμβάνουν κοινωνικές παροχές.

Τα πρώτα χρόνια διαμονής τους στην χώρα μας, αντιμετώπισαν ποικίλα προβλήματα στην χρήση της ελληνικής γλώσσας. Τα σημαντικότερα προβλήματα αφορούσαν την ομιλία, την έκφραση, την σύνταξη, την σημασιολογία των λέξεων, την άγνοια δημιουργίας προτάσεων, τον ανολοκλήρωτο λόγο, την εκφορά.

Τώρα τα πράγματα κρίνονται από τους ίδιους ελαφρώς καλύτερα, δεδομένου ότι πια μπορούν να μιλήσουν, να συνεννοηθούν, να επικοινωνήσουν στην ελληνική γλώσσα και να κατανοήσουν τις απαντήσεις της κυρίαρχης ομάδας. Τα προβλήματα επικεντρώνονται τώρα στον γραπτό λόγο, όπου εμφανίζεται μεγάλο ποσοστό αναλφάβητων, ενώ στο διάβασμα ελληνικών εντύπων, περιοδικών και βιβλίων τα καταφέρνουν λίγο περισσότερο. Για το ξεπέραςμα των δυσκολιών κανείς από τους ερωτηθέντες Αλβανούς δεν συμμετείχε σε προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας.

Οι Αλβανοί δεν αισθάνονται αποκλεισμένοι από την ενημέρωση, καθώς κανάλια της κρατικής και ιδιωτικής τηλεόρασης (EPT 3, Ant1, Star, Alpha) αλλά και τοπικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί (Δημοτικό Ραδιόφωνο Βόλου) τους παρέχουν την πληροφόρηση, που χρειάζονται, στην αλβανική γλώσσα.

Οι συνθήκες στέγασης θεωρούνται από τους ίδιους απάνθρωπες. Κατοικούν με ενοίκιο, σε παλιές, άθλιες μονοκατοικίες, δίπλα σε κάδους σκουπιδιών, 4 ή 3 άτομα. Η στέγαση σε διάωροφο σπίτι σπανίζει. Οι κατοικίες δεν είχαν θέρμανση και οικιακό εξοπλισμό και κάποιες ούτε λουτρό. Έτσι αναγκάστηκαν ν'αγοράσουν σόμπες, με καύσιμη ύλη ξύλα ή πετρέλαιο, για να ζεσταίνονται τον χειμώνα καθώς και οικιακές συσκευές. Τα προβλήματα και οι προστριβές με τους ιδιοκτήτες των σπιτιών δεν λείπουν (αναφέρθηκε περίπτωση ιδιοκτήτη σπιτιού, που διαμένει στον πάνω όροφο κατοικίας, να δημιουργεί προβλήματα στους Αλβανούς, που κατοικούν ήσυχα στον κάτω όροφο).

Ως προς το θρήσκευμα, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι οι Αλβανοί μετανάστες, που είναι χριστιανοί ορθόδοξοι, γνωρίζουν σε γενικές γραμμές τις βασικές αρχές της ορθόδοξης πίστης και εμφανίζουν μερικό «**θρησκευτικό αποκλεισμό**». Αντίθετα, οι Αλβανοί μετανάστες, που ασπάζονται την μουσουλμανική θρησκεία, εκδηλώνουν πλήρη «**θρησκευτικό αποκλεισμό**», καθώς παρεμποδίζονται από την Αρχιεπισκοπή Αθηνών και πάσης Ελλάδος να συμμετέχουν στις εκδηλώσεις της θρησκείας τους (απουσία χώρων λατρείας). Εκείνο που θα πρέπει να σημειωθεί είναι ότι το/τα παιδί/ιά αλβανικών μουσουλμανικών οικογενειών είναι χριστιανός/οί ορθόδοξος/οι, γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί λαμβάνοντας υπόψη την επικρατούσα αντίληψη των Αλβανών μεταναστών ότι η ένταξη στο σώμα της Χριστιανικής εκκλησίας συμβάλλει καθοριστικά στην ένταξη στην κοινωνία.

Οι Αλβανοί μετανάστες αποστερούνται τα πολιτικά δικαιώματα (δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι, δικαίωμα πρόσβασης και συμμετοχής σε πολιτική παράταξη). Αποστερούνται επίσης την ελληνική ιθαγένεια, γι' αυτό και νιώθουν υπήκοοι του αλβανικού κράτους, ενώ μόνο λίγοι νιώθουν Έλληνες, κι ας μην είναι.

Οι Αλβανοί μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο ελληνικό σχολείο, καθώς δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα και η διδασκαλία γίνεται εξ' ολοκλήρου σε αυτήν. Στο ερώτημα, αν υπάρχουν Αλβανοί εκπαιδευτικοί σε όλες τις βαθμίδες του ελληνικού σχολείου, που θα συμβάλλουν στην απρόσκοπτη ένταξη των μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και συνάμα θα στοχεύουν στην διατήρηση του αλβανικού μορφωτικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, η απάντηση ήταν αρνητική. Άλλες δυσχέρειες, που υφίστανται οι Αλβανοί μαθητές, είναι η επικοινωνία και η συνεργασία με τους Έλληνες εκπαιδευτικούς καθώς και οι συναναστροφές με τους Έλληνες μαθητές.

Οι Αλβανοί μετανάστες δεν είναι «αποκλεισμένοι» από τις ανθρώπινες σχέσεις με την κυρίαρχη ομάδα. Πιστεύουν μάλιστα πως οι Έλληνες τους αντιμετωπίζουν φιλόξενα, με καλοσύνη και αγάπη καθώς και με προθυμία να τους βοηθήσουν και να τους εξυπηρετήσουν. Κάποιοι Αλβανοί θεωρούν ότι οι Έλληνες τους εκμεταλλεύονται, τους συμπεριφέρονται με ρατσισμό ή απλά τους ανέχονται ενώ λίγοι νομίζουν ότι η συμπεριφορά των Ελλήνων είναι προκλητική, ότι ενοχλούνται από την παρουσία των Αλβανών στην χώρα τους και ότι επιθυμούν πολύ να τους διώξουν από αυτή. Αναφέρουν μάλιστα ότι έχουν ακούσει τους Έλληνες να εκφράζονται για τους Αλβανούς με εκφράσεις όπως «οι άλλοι», «οι διαφορετικοί», «οι περιθωριακοί», που δηλώνουν τάση για διακρίσεις και ρατσιστική συμπεριφορά, ενώ αρνούνται την εκτέλεση αδικημάτων από Έλληνες εις βάρος τους.

Στο αν επιθυμούν να επιστρέψουν στην Αλβανία ή να παραμείνουν στην Ελλάδα οι απαντήσεις μοιάζουν συγκεχυμένες, η φωνή τρεμοπαίζει, τα μάτια δακρύζουν. Κάποιοι καταφέρνουν να ψελλίσουν ότι επιθυμούν να παραμείνουν στην Ελλάδα και κάνουν όνειρα για το μέλλον, όνειρα επιβίωσης. Εύχονται να πάρουν ένα δικό τους σπίτι, να έχουν δουλειά, να έχουν τα παιδιά τους καλή σταδιοδρομία, να κάνουν οικογένεια, να εξελιχθούν στο επιστημονικό αντικείμενο που κατέχουν, να είναι καλά, να κάνουν λεφτά, να ζήσουν σαν άνθρωποι.

1.6. Χάραξη πολιτικών στρατηγικών και προγράμματα για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού» στην Ελλάδα

1.6.1. Χάραξη πολιτικών στρατηγικών

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» αποτελεί την μεγαλύτερη πρόκληση για την κοινωνική επιστήμη, την κοινωνική πολιτική και το σύνολο του πολιτικού κόσμου στη Ελλάδα σήμερα, καθώς χρειάζεται επιστημονικές προσεγγίσεις και ρηξικέλευθες πολιτικές στρατηγικές, που θα καταπολεμούν τα προβλήματα του «αποκλεισμού» στην ρίζα τους.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι ο «κοινωνικός αποκλεισμός» είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο καθώς εμπεριέχει έναν πολύπλευρο χαρακτήρα αποστερήσεων διαρθρωτικής φύσης¹⁵⁷. Άρα και οι πολιτικές στρατηγικές, που επιλέγονται και εφαρμόζονται κάθε φορά για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του «αποκλεισμού», πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις αποστερήσεις αλλά και τις διαστάσεις της αποστερήσης ως σύνολο. Στην πραγματικότητα όμως έχει επιτευχθεί αυτό;

Οι παραδοσιακές πολιτικές που ασκούνται από φορείς του κρατικού τομέα στην Ελλάδα για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού» είναι μονοδιάστατες, τομεακές πολιτικές, επικεντρωμένες στα προβλήματα μιας μόνο δομής του κοινωνικού οικοδομήματος (εκπαίδευση, απασχόληση, υγεία, στέγαση). Οι Καραντινός, Καβουνίδης και Ιωάννου στην έκθεση για τις εθνικές πολιτικές καταπολέμησης του «κοινωνικού αποκλεισμού», που ετοίμασαν το 1993 και κατέθεσαν στο Παρατηρητήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αναφέρουν ότι «παραδοσιακά οι δημόσιοι φορείς επιδιώκουν μονο-τομεακές πολιτικές»¹⁵⁸.

Για να τεκμηριωθούν οι παραπάνω ισχυρισμοί, εύλογο θα ήταν να καταθέσουμε τις πολιτικές κατά του «κοινωνικού αποκλεισμού», που έχουν υιοθετήσει και εφαρμόζουν επίσημοι φορείς του κρατικού μηχανισμού.

- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας.

1. Ολοκλήρωση του προγράμματος ενάντια στη φτώχεια και τον «αποκλεισμό».
2. Πολιτική για την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης.
3. Αύξηση των εισοδηματικών ενισχύσεων σε χαμηλοσυνταξιούχους.
4. Δράσεις κοινωνικής πρόνοιας.

¹⁵⁷ Δες και 1.3., παρ. 3, σελ. 1 – 6.

¹⁵⁸ D. Karantinos et al, *European Community Observatory on policies to combat social exclusion: agencies, institutions and programmes. Their interrelationships and coordination in the administration of social exclusion in Greece*, Athens, Institute of Educational and Vocational Guidance, 1993, σ.25.

5. Κατάρτιση και απασχόληση των ατόμων με ειδικές ικανότητες (persons with special abilities).

Πιο συγκεκριμένα:

- α) Δεκαπέντε χιλιάδες οικογένειες συμμετέχουν σε προγράμματα ενάντια στον «αποκλεισμό».
- β) Το 2003 οι συνταξιούχοι δικαιούνται από τον προϋπολογισμό 150.000.000 ευρώ παραπάνω.
- γ) Διάθεση στη δημόσια περίθαλψη 55.000.000 ευρώ.
- δ) Αύξηση των προνοιακών επιδομάτων για τους δικαιούχους τους.
- ε) Επιτάχυνση των προγραμμάτων κατάρτισης και απασχόλησης.

- Υπουργείο Εξωτερικών.

1. Πολιτική για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών.
2. Πολιτική για τους παλιννοστούντες. (Προτάσεις για θέματα στέγασης, εκπαίδευσης, απασχόλησης, πολιτισμού, ίδρυση 15 κέντρων πληροφόρησης και υποστήριξης και 3 κινητών μονάδων, επιχορήγηση όλων των συλλόγων παλιννοστούντων κοινωνική στήριξη μέσω προγραμμάτων γλωσσικής επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης δημιουργία οδηγού παλιννόστησης).
3. Πολιτική για τους ομογενείς. (Κατασκηνώσεις για τα παιδιά των ομογενών Ελλήνων, αποστολή παιδικών, εκπαιδευτικών, λογοτεχνικών, επιστημονικών βιβλίων στις οργανώσεις τους, οργάνωση αθλητικών συναντήσεων γηγενών συλλόγων και ομογενών ελληνικών συλλόγων, ίδρυση αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας, της «Ελληνιάδας» για την διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και αθλητικών αγώνων).
4. Συμμετοχή του Υπουργείου Εξωτερικών σε Ευρωπαϊκή συνάντηση με θέμα «την ένταξη των Ρομά στην αγορά εργασίας». Διοργάνωση συμβούλιο της Ευρώπης και Ελληνική Προεδρία.

- Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (Γ.Γ.Α.Ε.).

1. Έκδοση εντύπου με προγράμματα που αφορούν παλιννοστούντες.
2. Δημιουργία τμήματος συμπαράστασης παλιννοστούντων.
3. Συμμετοχή σε επιτροπές για την προώθηση μέτρων και ρυθμίσεων που αφορούν παλιννοστούντες.
4. Επιχορήγηση συλλόγων παλιννοστούντων.
5. Έκδοση φυλλαδίου ευαισθητοποίησης για τους παλιννοστούντες από πρώην ΕΣΣΔ.

6. Δημιουργία κέντρων πληροφόρησης και υποστήριξης παλιννοστούτων.
7. Διοργάνωση ημερίδας με θέμα «κοινωνικός αποκλεισμός και παλιννόστηση». Δεκέμβριος 1996.

- Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων (Ε.Ι.Υ.ΑΠ.Ο.Ε.).

1. Δραστηριοποίηση σε θέματα υποδοχής και κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων της πρώην ΕΣΣΔ.
2. Περίθαλψη αλλογενών και ομογενών αλβανών.

- Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

Νόμος 2910/2001.

1. Απόκτηση Ελληνικής ιθαγένειας. (Για τους αλλογενείς αλλοδαπούς επιτρέπεται η πολιτογράφηση μετά από νόμιμη 10ετή παραμονή στην Ελλάδα στο διάστημα της τελευταίας 12ετίας, για τους ανιθαγενείς αλλοδαπούς αρκεί η διαμονή 5 ετών στην Ελλάδα για το ίδιο χρονικό διάστημα).
2. Μακροχρόνια παραμονή αλλοδαπών. (Η άδεια παραμονής για παροχή εξαρτημένης εργασίας χορηγείται για 1 έτος. Στην περίπτωση άσκησης ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας, η άδεια παραμονής χορηγείται για 2 χρόνια. Μετά την πάροδο 6 ετών η άδεια παραμονής έχει 2ετή διάρκεια. Μετά από 10ετή παραμονή στην Ελλάδα είναι δυνατή η απόκτηση άδειας παραμονής αόριστης διάρκειας).
3. Παροχή άδειας εργασίας. (Σε περίπτωση παροχής εξαρτημένης εργασίας, η άδεια εργασίας χορηγείται για 1 έτος, ενώ για εποχιακή εργασία, η άδεια εργασίας καθορίζεται στους 6 μήνες).

- Υπουργείο Δημόσιας Τάξης.

Νόμος 1975/1991.

1. Άδεια παραμονής. (Χορήγηση προσωρινής άδειας παραμονής διάρκειας 3 μηνών. Η άδεια παραμονής για λόγους απασχόλησης καθοριζόταν σε 1 έτος και μπορούσε να ανανεώνεται ανά χρόνο για ανώτατο χρονικό διάστημα 5 ετών. Μετά την παρέλευση των παραπάνω ετών η άδεια μπορούσε να ανανεώνεται κάθε 2 χρόνια. Μετά από παραμονή 15 ετών ο αλλοδαπός μπορούσε να υποβάλλει αίτηση μόνιμης παραμονής στην Ελλάδα. Οι αλλοδαποί/ές που ήταν παντρεμένοι με Ελληνίδες/ Έλληνες μπορούσαν να αποκτήσουν άδεια παραμονής χωρίς χρονικό περιορισμό).
2. Άδεια εργασίας. (Η χορήγηση άδειας εργασίας περιοριζόταν σε τομείς της οικονομίας που παρουσίαζαν αυξημένη ζήτηση).
3. Παροχή ασύλου. (Οι αιτήσεις για χορήγηση της Ελληνικής ιθαγένειας γίνονταν ανεκτές μόνο για τους αλλοδαπούς που ήταν παντρεμένοι με Έλληνες/ίδες και

διέμεναν στην Ελλάδα τουλάχιστον 5 χρόνια. Επίσης δικαίωμα ασύλου είχαν οι πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Ελλάδα για ανθρωπιστικούς λόγους, χωρίς να κατοχυρώνουν την ιδιότητα του πρόσφυγα).

- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

1. Ίδρυση διαπολιτισμικών σχολείων. (13 δημοτικών, 9 γυμνασίων και 4 λυκείων).
2. Ίδρυση μειονοτικών σχολείων. (δημοτικών και γυμνασίων).
3. Δημιουργία 14 διευθύνσεων ειδικής αγωγής.
4. Κέντρο Ελληνικής γλώσσας. Μέριμνα της πολιτείας για θέματα γλωσσικής στήριξης και αρωγής των ομογενών, παλιννοστούντων και αλλοδαπών.

- Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γ.Γ.Λ.Ε.).

1. Γραμματισμοί και συμπλήρωση βασικής εκπαίδευσης.
2. Ανάπτυξη και αναβάθμιση βασικών και νέων δεξιοτήτων.
3. Επαγγελματική κατάρτιση.
4. Συμβουλευτική υποστήριξη.

Σε γυναίκες, κοινότητες ρόμα, μετανάστες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, φυλακισμένους – αποφυλακισμένους, ανέργους, πρώην χρήστες, άτομα τρίτης ηλικίας, νέους που απειλούνται με «κοινωνικό αποκλεισμό».

- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

1. Προεδρικό διάταγμα 358/1997. (Χορήγηση στους αλλοδαπούς μετανάστες κάρτας προσωρινής άδειας παραμονής – λευκής κάρτας, που τους εξασφαλίζει την νόμιμη παραμονή και το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης με τον Έλληνα εργαζόμενο).
2. Προεδρικό διάταγμα 359/1997. (Χορήγηση στους αλλοδαπούς μετανάστες κάρτας περιορισμένης παραμονής – πράσινης κάρτας, με χρονική διάρκεια 1 – 3 έτη. Οι αλλοδαποί με 5ετή παραμονή στην Ελλάδα μπορούσαν να λάβουν κάρτα παραμονής για χρονική διάρκεια 5 ετών).
3. Διαμόρφωση νέας στρατηγικής για την απασχόληση. (Πλήρης απασχόληση, περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας, δημιουργία και λειτουργία μιας αγοράς εργασίας που θα προάγει την κοινωνική ένταξη και την ενσωμάτωση, μετατροπή της αδήλωτης εργασίας και της παραοικονομίας σε νόμιμη απασχόληση, ενεργός ενσωμάτωση του ανθρώπινου δυναμικού στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία, ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, στήριξη των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας ώστε να μην αποκλείονται από την αγορά εργασίας, διασύνδεση της εργασίας με την κοινωνική προστασία, ανταποδοτική εργασία, καλύτερες αμοιβές).

4. Εκσυγχρονισμός του Ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου. (Πολιτικές κοινωνικής ένταξης και αντιμετώπισης των κινδύνων του «κοινωνικού αποκλεισμού» και της περιθωριοποίησης, επάρκεια, βιωσιμότητα, προσαρμοστικότητα των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης – συντάξεις, πολιτικές για την υγεία και την φροντίδα των ηλικιωμένων, διασύνδεση της απασχόλησης με την κοινωνική προστασία, ενίσχυση της ευαισθητοποίησης διασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών σε όλους τους τομείς, εξάλειψη των εμποδίων των ατόμων με αναπηρίες).

5. Αλλαγές στο σύστημα ενίσχυσης των μακροχρόνια ανέργων.

- Οργανισμός Αποκατάστασης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ).

1. Πρόληψη και καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού».
2. Ενσωμάτωση των πληθυσμιακών ομάδων, που πλήττονται από «κοινωνικό αποκλεισμό» στην αγορά εργασίας. Διεύθυνση ειδικών κοινωνικών ομάδων.

- Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (Ο.Ε.Κ.).

1. Σχεδιασμός και υλοποίηση κατασκευαστικών και δανειοδοτικών προγραμμάτων καθώς και προγραμμάτων επιδότησης ενοικίου.
2. Προσφορά ιδιωτικής στέγης σε χιλιάδες εργαζομένους.
3. Το Ολυμπιακό χωριό θα προσφέρει κατοικία σε περισσότερους από 10.000 πολίτες.

- Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας.

1. Άσκηση κοινωνικής πολιτικής για την υγεία και την πρόνοια.
2. Χάραξη στρατηγικής στον τομέα της κοινωνικής προστασίας. (Εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους τους πολίτες, πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων και του «κοινωνικού αποκλεισμού», δράσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου, εθνικό σύστημα κοινωνικής φροντίδας, προνοιακός χάρτης της χώρας, προώθηση της εθελοντικής δράσης των πολιτών).
3. Ίδρυση εθνικού παρατηρητηρίου ατόμων με αναπηρίες.
4. Για την τρίτη ηλικία. (Βοήθεια στο σπίτι, κέντρα ημερήσιας φροντίδας).
5. Για την οικογένεια και το παιδί. (Παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης).
6. Για τα άτομα με αναπηρίες. (Κέντρα υποστήριξης ατόμων με αναπηρίες, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης, αναμόρφωση του πλαισίου ιδρυματικής φροντίδας – αποασυλοποίηση, επιδοματική πολιτική).
7. Για τις ευπαθείς ομάδες. (Προστατευόμενα διαμερίσματα, κέντρα φιλοξενίας και υποστήριξης προσφύγων, δράσεις που αφορούν έργα και υπηρεσίες για τους

τσιγγάνους, ιατροκοινωνικά κέντρα – κινητές μονάδες ιατροκοινωνικής φροντίδας σε καταυλισμούς σκηνιτών τσιγγάνων).

- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.).

1. Σχεδιασμός ανθρώπινων πόλεων με φροντίδα για όλους χωρίς «αποκλεισμούς».
2. Ολοκλήρωση 10 οδηγιών για το σχεδιασμό και την κατασκευή κτιρίων και κοινόχρηστων χώρων. (Γενικές αρχές – ανθρωπομετρικά στοιχεία, διαμόρφωση εξωτερικών χώρων κίνησης πεζών, ράμπες ατόμων και αμαξιδίων, κλίμακες ή σκάλες, μηχανικά μέσα κάλυψης υψομετρικών διαφορών, σήμανση, είσοδοι κτιρίων, δημόσιοι χώροι υγιεινής, κτίρια που χρησιμοποιούνται από κοινό, κατοικία).

- Υπουργείο Δικαιοσύνης.

1. Σωφρονιστική πολιτική. (Στήριξη, αγωγή, εκπαίδευση, κατάρτιση, συμμετοχή σε πολιτιστικές ή αθλητικές δραστηριότητες, κοινωνικοποίηση, κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων και αποφυλακισομένων).
2. Τμήμα επαγγελματικής κατάρτισης. Διεύθυνση σωφρονιστικής αγωγής ανηλίκων. (Οργάνωση εργασίας κρατουμένων και κοινωνική επανένταξη αποφυλακισομένων).
3. Κοινωνικές υπηρεσίες στα καταστήματα κράτησης. (Νέες θέσεις εργασίας σε αποφυλακισόμενα, νεαρά παραβατικά άτομα ή άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο).

Γνωρίζουμε ήδη ότι ο «κοινωνικός αποκλεισμός» απαιτεί πολυδιάστατες πολιτικές. Η ανάγκη για πολυδιάστατες πολιτικές σημαίνει ότι πρέπει ή να δημιουργηθούν συνεργασίες ανάμεσα σε φορείς που έχουν ασκήσει παραδοσιακά μονοδιάστατες, τομεακές πολιτικές ή να αναλάβουν καινούριοι φορείς την εφαρμογή πολυδιάστατων στρατηγικών.

Παρόλα αυτά, απ'όσα εκτέθηκαν παραπάνω οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι οι κρατικοί φορείς χαρακτηρίζονται από έλλειψη στη δημιουργία συνεργασιών για την άσκηση πολυδιάστατων πολιτικών. Ο κρατικός τομέας δεν έχει καλές περγαμηνές ούτε στη δημιουργία συνεργασιών ανάμεσα σε φορείς που ασκούν τομεακές πολιτικές στον ίδιο τομέα ούτε στην δημιουργία συνεργασιών ανάμεσα σε φορείς που ασκούν πολιτικές σε διαφορετικούς τομείς. Απουσιάζει εντελώς μια παράδοση συνεργασίας φορέων του κρατικού τομέα, παράδοση που θα ήταν ωφέλιμη για το σχεδιασμό και την εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών κατά του «κοινωνικού αποκλεισμού».

Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της λειτουργίας των φορέων του κρατικού τομέα δυσχεραίνουν σοβαρά την δημιουργία συνεργασιών και γενικότερα την αποτελεσματική άσκηση κοινωνικών πολιτικών.

Αρχικά, ο συγκεντρωτισμός και ο έντονος ιεραρχικός χαρακτήρας του κρατικού τομέα θέτει μεγάλα προβλήματα στη δημιουργία συνεργασιών. Μια όψη του συγκεντρωτισμού είναι «η συγκέντρωση εξουσιών και αρμοδιοτήτων στις κεντρικές υπηρεσίες των Υπουργείων σε αντίθεση με τις περιφερειακές νομαρχιακές υπηρεσίες»¹⁵⁹. Άλλη όψη είναι «η συγκέντρωση εξουσιών διοίκησης και ελέγχου στους τομείς οικονομικής διαχείρισης και προσωπικού σε κεντρικά Υπουργεία»¹⁶⁰. Εδώ παρεμβάλλονται πολλαπλά επίπεδα ελέγχου αποστερώντας τους κρατικούς φορείς από βασικές προϋποθέσεις άσκησης διοίκησης. Διαφορετική μορφή του συγκεντρωτισμού είναι «η συγκέντρωση αρμοδιοτήτων διοίκησης προσωπικού σε πολιτικά όργανα στην κορυφή των Υπουργείων και υπηρεσιών και ο περιορισμένος ρόλος του κανονικού προσωπικού»¹⁶¹.

Ο συγκεντρωτισμός και ο έντονος ιεραρχικός χαρακτήρας του κρατικού τομέα έχει σοβαρές επιπτώσεις για την δημιουργία συνεργασιών. Οι Καραντινός, Καβουνίδης και Ιωάννου στην έκθεση του 1993 αναφέρουν πως «το προσωπικό κάποιων υπηρεσιών στην έρευνά μας σημειώνει τις αρνητικές επιδράσεις του συγκεντρωτισμού στις προσπάθειες συνεργασίας των φορέων τους»¹⁶². Για παράδειγμα,

«οι εκπρόσωποι των υπηρεσιών, που πηγαίνουν στις δια – υπηρεσιακές συναντήσεις, βρίσκονται συνήθως ψηλά στην ιεραρχία των υπαλλήλων της υπηρεσίας αλλά δεν έχουν το δικαίωμα να πάρουν αποφάσεις. Πρέπει να συμβουλευτούν πρώτα τους ανωτέρους τους πριν από την επόμενη συνάντηση. Αλλά στην επόμενη συνάντηση πάντα υπάρχουν νέες εξελίξεις. Έτσι πριν παρθεί πάλι απόφαση πρέπει να γίνουν καινούριοι γύροι διαβουλεύσεων στην κάθε υπηρεσία»¹⁶³.

Άλλο χαρακτηριστικό του κρατικού τομέα, που έχει αρνητικές επιπτώσεις για τη δημιουργία συνεργασιών, είναι η κυριαρχία γραφειοκρατικών κανόνων με έμφαση στη νομιμοφάνεια και την τυπική προσέγγιση προβλημάτων. Όπως υποστηρίζει ο Βαρελίδης, οι διάφορες υπηρεσίες του κρατικού τομέα στην Ελλάδα «δείχνουν να μην είναι προσανατολισμένες προς την επίτευξη κάποιων συγκεκριμένων ουσιαστικών στόχων αλλά την διεκπεραίωση γραφειοκρατικών κανόνων»¹⁶⁴. Οι νομότυπες διαδικασίες που απαιτούνται για να υλοποιηθούν σχέδια στο

¹⁵⁹ Νίκος Βαρελίδης, «Ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης», *Αντί*, τεύχος 503, 1992, σ.36.

¹⁶⁰ Νίκος Βαρελίδης, ο.π., σ.36.

¹⁶¹ Νίκος Βαρελίδης, ο.π., σ.36.

¹⁶² D. Karantinos et al, *European Community Observatory on Policies to combat social exclusion: agencies, institutions and programmes: their interrelationships and coordination in the administration of social exclusion in Greece*, Athens, Institute of Educational and vocational Guidance, 1993, σ.79.

¹⁶³ D. Karantinos et al, ο.π., σ.79.

¹⁶⁴ Νίκος Βαρελίδης, «Ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης», *Αντί*, τεύχος 503, 1992, σ.38.

δημόσιο τομέα είναι συνήθως και χρονοβόρες και εξουθενωτικές και είναι ικανές να οδηγήσουν σε ναυάγιο αρκετές προσπάθειες δημιουργίας συνεργασιών καθώς και να αποθαρρύνουν τέτοιες προσπάθειες. Λείπει εντελώς από τον κρατικό τομέα η ευελιξία που θα διευκόλυνε την λήψη και καρποφορία πρωτοβουλιών για την δημιουργία συνεργασιών.

Ένα άλλο στοιχείο της λειτουργίας του κρατικού τομέα που αποβαίνει δυσμενές για την δημιουργία συνεργασιών σχετικά με την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού» αλλά και για την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής γενικότερα είναι οι πρακτικές στελέχωσης που εφαρμόζονται.

Η κομματικοποίηση είναι ίσως το σημαντικότερο παθολογικό στοιχείο στον τομέα αυτό. «Οι προσλήψεις και οι επιλογές προϊσταμένων για θέσεις ευθύνης δεν γίνονται σύμφωνα με τα ατομικά προσόντα και τις απαιτήσεις των θέσεων εργασίας»¹⁶⁵ αλλά έχουν κομματικό και πελατειακό χαρακτήρα και βέβαια όχι σύμφωνα με τις αρχές της αξιοκρατίας. Εκτός από τις τυπικές προαγωγές γίνονται ουσιαστικές αναβαθμίσεις και υποβαθμίσεις υπαλλήλων με πολιτικά κριτήρια. Όταν διορίζεται νέος επικεφαλής σε υπηρεσία ή Υπουργείο, συχνά αναδιανέμονται οι αρμοδιότητες των ανώτερων υπαλλήλων. Έτσι οι αρμοδιότητες και οι ευθύνες των υπαλλήλων είναι συχνά αποτέλεσμα των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Με την πρακτική αυτή, όχι μόνο δεν αξιοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο τα πιο ικανά στελέχη αλλά γίνονται συχνές εναλλαγές στα πρόσωπα που έχουν σημαντικές ευθύνες, με αποτέλεσμα να χάνεται η συσσωρευμένη εμπειρία. Οι Καραντίνος, Καβουνίδης και Ιωάννου στην έκθεση 1993, αναφέρουν ότι «οι συχνές εναλλαγές των υπεύθυνων προσώπων κρατικών υπηρεσιών συνιστούν ένα ακόμη εμπόδιο για την δημιουργία συνεργασιών»¹⁶⁶.

Πολιτικοί και κομματικοί υπολογισμοί διαπερνούν όχι μόνο τις πρακτικές στελέχωσης των κρατικών υπηρεσιών αλλά και την επιλογή των ίδιων των κοινωνικών πολιτικών. Τα κριτήρια επιλογής κοινωνικών πολιτικών συνδέονται συχνά με κομματικά συμφέροντα. Επιπρόσθετα, υπάρχει δισταγμός ν'αναγνωριστούν πιθανά προβλήματα ή λάθη στο σχεδιασμό ή την εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων, επειδή θεωρείται μια τέτοια αναγνώριση μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στο κόμμα ή στον πολιτικά διορισμένο επικεφαλής της υπηρεσίας. Προσπάθειες για την εισαγωγή διαδικασιών αξιολόγησης έχουν συναντήσει την αντίσταση όχι μόνο υπαλλήλων αλλά και των πολιτικά διορισμένων ανωτέρων τους και όμως

¹⁶⁵ Νίκος Βαρελίδης, ο.π., σ.38.

¹⁶⁶ D. Karantinos et al, *European Community Observatory on Policies to combat social exclusion: agencies, institutions and programmes: their interrelationships and coordination in the administration of social exclusion in Greece*, Athens, Institute of Educational and Vocational Guidance, 1993, σ.81.

χωρίς διαδικασίες αξιολόγησης είναι δύσκολο να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους αλλά αλληλένδετα. Όλα μαζί συνιστούν ένα σύνολο που δυσχεραίνει τη δημιουργία συνεργασιών και τον αποτελεσματικό σχεδιασμό και εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής γενικότερα.

Σε όσα προαναφέρθηκαν, ενδεχομένως θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι, οι επίσημοι κρατικοί φορείς στην Ελλάδα σήμερα φαίνεται να παρουσιάζουν κάποιες ελλείψεις στη κατάρτιση και εφαρμογή εθνικών σχεδίων πολιτικής δράσης για την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών μεταναστών που εισρέουν στην χώρα μας. Οι ήδη υπάρχουσες πολιτικές αποτελούν οι περισσότερες επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά από κοινή συμφωνία των κρατών-μελών και παρόλο που πολλά διατυπώνονται σε θεωρητικό επίπεδο, η πράξη απέχει από την θεωρία χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν θα υπάρξει σύγκλιση των απόψεων στο μέλλον.

Άραγε οι εθνικές παραλήψεις στη χάραξη πολιτικών κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών μεταναστών υποδηλώνουν την μη ετοιμότητα του συνόλου του κρατικού μηχανισμού να αντιμετωπίσει σε βάθος το φαινόμενο της μαζικής εισροής τους; Τελικά η χώρα μας θεωρεί την μετανάστευση ένα από τα πιο σημαντικά δημογραφικά και πολιτισμικά φαινόμενα των καιρών μας; Στη σύνοδο κορυφής της Θεσσαλονίκης υπήρξε εμφανής η πρόθεση των Ευρωπαίων ηγετών για μια διαφορετική προσέγγιση της μετανάστευσης και ιδιαίτερα της λαθρομετανάστευσης, προκειμένου να υιοθετηθεί από το σύνολο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης η χάραξη μιας κοινής πολιτικής ωστόσο οι συζητήσεις δεν κατέληξαν σε μια ολοκληρωμένη κοινή πολιτική απόφαση εξαιτίας ιδιαιτεροτήτων και διαφωνιών. Εξ αυτού του γεγονότος προκύπτει εύλογα το παρακάτω ερώτημα. Μήπως θα πρέπει η Ελλάδα να προτείνει για έγκριση στην Ευρώπη έναν εθνικό σχεδιασμό για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές συνθήκες του εσωτερικού της, ώστε να μεταμορφώσει με τον τρόπο αυτό την κοινωνία από απωθητική σε συνεκτική του διαφορετικού;

Συνοψίζοντας, ο «κοινωνικός αποκλεισμός» έχει πολυδιάστατο χαρακτήρα και απαιτεί πολυδιάστατες κοινωνικές πολιτικές για την αντιμετώπισή του. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει παράδοση άσκησης πολυδιάστατων πολιτικών. Υπάρχει μεν παράδοση άσκησης μονοδιάστατων πολιτικών, εκείνη των μονοδιάστατων τομεακών πολιτικών του κρατικού τομέα, είναι αμφίβολο όμως εάν θα μπορούσε ο κρατικός τομέας να αξιοποιήσει αυτή την παράδοση, ώστε να οικοδομήσει γόνιμες συνεργασίες για την άσκηση πολυδιάστατων πολιτικών.

Το άλλο χαρακτηριστικό του «κοινωνικού αποκλεισμού», που καθορίζει εν μέρει το είδος των κοινωνικών πολιτικών που απαιτούνται για την αντιμετώπισή του, είναι η μεγάλη ποικιλία των μορφών του και από περιοχή σε περιοχή και στο εσωτερικό μιας περιοχής. Αυτό το στοιχείο σημαίνει ότι οι ομάδες που βρίσκονται σε κίνδυνο «κοινωνικού αποκλεισμού» πρέπει να εντοπιστούν σε τοπικό και όχι σε εθνικό επίπεδο και ότι τα μέτρα που στοχεύουν στην ένταξή τους πρέπει να σχεδιαστούν σε τοπικό επίπεδο, ανάλογα με τις ανάγκες των συγκεκριμένων ομάδων ή ατόμων και τις ιδιαιτερότητες του τόπου τους.

Σ' αυτό το ζήτημα, ο κρατικός τομέας μάλλον υστερεί από πλευράς δυνατοτήτων. Λόγω της απόστασής τους, οι συγκεντρωτικές κρατικές υπηρεσίες δύσκολα θα αποκτήσουν γνώσεις ως προς το ποια προβλήματα υπάρχουν σε τοπικό επίπεδο, πως βιώνονται τα προβλήματα αυτά και ποια μέτρα θα μπορούσαν να επιτύχουν.

Αλλά και σε τομείς που υπάρχουν υπηρεσίες του κράτους σε τοπικό επίπεδο – όπως για παράδειγμα στο τομέα της πρόνοιας, που σύμφωνα με τον προνοιακό χάρτη της χώρας στο Βόλο υπάρχουν 10 βρεφονηπιακοί σταθμοί, 7 ειδικά σχολεία, 2 δομές «Βοήθειας στο σπίτι», 1 κέντρο αποθεραπείας – αποκατάστασης, 2 φορείς κοινωνικής παρέμβασης, 1 ιατροκοινωνικό κέντρο, 1 κέντρο ημερήσιας φροντίδας ηλικιωμένων, 3 ΚΑΠΗ, 1 ίδρυμα περίθαλψης ηλικιωμένων, 1 κέντρο παιδικής μέριμνας και στην Ν. Ιωνία Μαγνησίας υπάρχουν 5 βρεφονηπιακοί σταθμοί, 2 δομές «Βοήθεια στο σπίτι», ένας φορέας κοινωνικής παρέμβασης και 3 ΚΑΠΗ – είναι αμφίβολο εάν θα μπορούσαν να δράσουν αποτελεσματικά, λόγω της έλλειψης αυτονομίας τους από τις κεντρικές υπηρεσίες. Οι υφιστάμενες δομές του κρατικού τομέα δεν αφήνουν περιθώριο για πρωτοβουλία ή ευελιξία, προϋποθέσεις για την άσκηση αποτελεσματικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο.

Έτσι, ενώ ο κρατικός τομέας είχε μέχρι σήμερα ένα μονοπώλιο σχεδόν στην άσκηση της κοινωνικής πολιτικής και άρα είναι ο φορέας με την μεγαλύτερη παράδοση και εμπειρία στο χώρο αυτό, δε θεωρούμε ότι είναι ο πιο ενδεδειγμένος φορέας για να αναλάβει το σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού». Λόγω διαφόρων χαρακτηριστικών της λειτουργίας του, είναι αμφίβολο εάν θα μπορούσε να οικοδομήσει συνεργασίες πολυδιάστατης πολιτικής ανάμεσα στις επιμέρους μονοδιάστατες υπηρεσίες του. Είναι επίσης αμφίβολο εάν μπορεί να συλλάβει και ν'αντιμετωπίσει σε τοπικό επίπεδο τα προβλήματα του «κοινωνικού αποκλεισμού» όπως απαιτείται.

Στην Ελλάδα, η τοπική αυτοδιοίκηση έχει εισχωρήσει σχετικά πρόσφατα στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής. Δεν έχει ούτε παράδοση ούτε κάποια σχετική υποδομή. Αλλά πιστεύουμε, όπως άλλωστε υποστηρίζουν και οι Καραντινός, Καβουνίδης και Ιωάννου στην

έκθεση του 1993 προς το Παρατηρητήριο «**Κοινωνικού Αποκλεισμού**» ότι «πρέπει να θεωρηθεί μια σημαντική δύναμη για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής στον τομέα του «**κοινωνικού αποκλεισμού**»»¹⁶⁷.

Διαθέτει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι δεν έχει τις παγιωμένες δομές και πρακτικές του κρατικού τομέα, που δύσκολα ξεριζώνονται. Και το γεγονός ότι είναι τοπικός φορέας σημαίνει ότι είναι σε πλεονεκτική θέση να εντοπίζει τις ομάδες ή τα άτομα που αντιμετωπίζουν κίνδυνο «**αποκλεισμού**», να συλλαμβάνει τα προβλήματά τους και να έχει τις γνώσεις των τοπικών συνθηκών που είναι απαραίτητες για το σχεδιασμό και την εφαρμογή μέτρων για την ένταξή τους. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις ομάδες που διατυπώνουν δημόσια κάποια προβλήματά τους ή κάποια αιτήματα απευθύνονται σε τοπικούς φορείς και όχι σε εθνικούς φορείς ή σε κεντρικές υπηρεσίες.

Επίσης η άσκηση σε τοπικό επίπεδο πολιτικών καταπολέμησης του «**κοινωνικού αποκλεισμού**» ευνοεί την συνεχή επαφή με τα άτομα που έχουν ανάγκη. Η συνεχής επαφή θα διευκολύνει τους τοπικούς φορείς να αντιληφθούν τις διάφορες διαστάσεις των ομάδων ή ατόμων και να τις αντιμετωπίσουν συλλογικά.

Επιπλέον ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών σε τοπικό επίπεδο διευκολύνει την συμμετοχή των ομάδων που βοηθούνται στη λήψη των αποφάσεων που τις αφορούν. Η συμμετοχή τους σε αυτές τις διαδικασίες ευνοεί τον εντοπισμό νέων προβλημάτων ή διαστάσεων του «**αποκλεισμού**» τους που πρέπει να ληφθεί υπόψη στον περαιτέρω σχεδιασμό των μέτρων.

Νομίζουμε λοιπόν ότι η τοπική αυτοδιοίκηση παρουσιάζει καλές προοπτικές για να διαδραματίσει έναν θετικό ρόλο στον αγώνα καταπολέμησης του «**κοινωνικού αποκλεισμού**». Πιστεύουμε μάλιστα, ότι ένα μοντέλο που έχει ίσως μεγάλες προοπτικές επιτυχίας είναι εκείνο της δημιουργίας συνεργασιών σε τοπικό επίπεδο, ανάμεσα σε φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλους φορείς. Όλων των ειδών οι φορείς μπορούν να συμμετέχουν σε τέτοιες συνεργασίες (τοπικές υπηρεσίες εθνικών φορέων, ιδιωτικές οργανώσεις κερδοσκοπικές ή μη κερδοσκοπικές, κοινωνικοί εταίροι). Όλοι μαζί μπορούν να εξετάσουν τις συνθήκες της περιοχής και τις ευκαιρίες της τοπικής αγοράς εργασίας. Και όλοι μαζί μπορούν να σχεδιάσουν ένα σύνολο κοινωνικών μέτρων και υπηρεσιών για τη συγκεκριμένη περιοχή.

Έτσι θα αξιοποιείται η εμπειρία μεγάλης ποικιλίας φορέων που εμπλέκονται στα προβλήματα «**κοινωνικού αποκλεισμού**». Υπηρεσίες και φορείς του κρατικού τομέα δεν πρέπει να αποκλειστούν από αυτές τις συνεργασίες επειδή έχουν σημαντική εμπειρία σε

¹⁶⁷ D. Karantinos et al, ο.π., σ.65.

πολλούς τομείς που άπτονται του φαινομένου του «κοινωνικού αποκλεισμού». Αυτό που έχει σημασία είναι να δημιουργηθούν οι συνεργασίες σε τοπικό κάθε φορά επίπεδο, ώστε το αντικείμενο της συνεργασίας να είναι τα προβλήματα συγκεκριμένης περιοχής.

Βέβαια οι συνεργασίες δεν αποτελούν πανάκεια για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Για να μπορούν να ευδοκιμούν οι τοπικές συνεργασίες που προτείνουμε εδώ για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού», πρέπει πρώτα να αμβλυνθούν ορισμένα σημαντικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν τέτοιες προσπάθειες σήμερα.

Πρώτα, σύμφωνα πάντα με την έκθεση του 1993 των Καραντινού, Καβουνίδη και Ιωάννου, «πρέπει να δημιουργηθούν οι νομικές και θεσμικές προϋποθέσεις που θα διευκολύνουν την σύσταση τέτοιων συνεργασιών»¹⁶⁸. Η τοπική αυτοδιοίκηση πρέπει να συμμετέχει σε αστική εταιρεία δηλαδή μια νομική μορφή που είναι η πιο κατάλληλη για την δημιουργία τέτοιων συνεργασιών γιατί υπόκειται σε πιο ευνοϊκές ρυθμίσεις. Ωστόσο, αφού δεν υπάρχει νομοθεσία που επιβεβαιώνει τέτοιο δικαίωμα, αμφισβητείται η νομιμότητα της συμμετοχής της τοπικής αυτοδιοίκησης σε τέτοιες προσπάθειες. Άρα είναι απαραίτητη η τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου για να μπορεί η τοπική αυτοδιοίκηση να συμμετέχει σε αστική εταιρεία.

Δεύτερον, «θα πρέπει να ανατεθούν περισσότερες αρμοδιότητες και εξουσίες στην τοπική αυτοδιοίκηση, με την μεταφορά τους από ανώτερα διοικητικά επίπεδα»¹⁶⁹. Η μεταβίβαση αυτή μπορεί να προσκρούει στην αντίσταση ορισμένων κεντρικών συγκεντρωτικών υπηρεσιών καθώς και ορισμένων πολιτικών συμφερόντων.

Τρίτον,

«το επίπεδο της τεχνογνωσίας πρέπει να βελτιωθεί. Πρέπει να διατεθούν πόροι για την εκπαίδευση των ατόμων που θα στελεχώσουν τους τοπικούς αγώνες κατά του «κοινωνικού αποκλεισμού». Χρειάζονται σφαιρική εκπαίδευση, ώστε να αντιλαμβάνονται τις διάφορες διαστάσεις των προβλημάτων των αποκλεισμένων και να μπορούν να σχεδιάσουν ένα ολοκληρωμένο σύνολο μέτρων που θα λαμβάνει υπόψη τις διάφορες διαστάσεις»¹⁷⁰.

Εκτός από την συνέχιση της διαδικασίας της αποκέντρωσης και την δυναμική των φορέων όλων των ειδών σε τοπικό επίπεδο, πιστεύουμε ότι πρέπει να υπάρξουν διαφορετικές προϋποθέσεις ώστε ν'αυξήσουμε την αποτελεσματικότητα της χρήσης των πόρων για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού».

Αρχικά,

¹⁶⁸ D. Karantinos et al, ο.π., σ.97.

¹⁶⁹ D. Karantinos et al, ο.π., σ.97.

¹⁷⁰ D. Karantinos et al, ο.π., σ.97.

«πρέπει να γίνουν έρευνες για τον εντοπισμό των ομάδων πληθυσμού που έχουν τις μεγαλύτερες ανάγκες. Χρειαζόμαστε περισσότερες γνώσεις για τα προβλήματα των αποκλεισμένων. Οι γνώσεις θα βελτιωθούν και με τη διεξαγωγή ερευνών για τον «κοινωνικό αποκλεισμό» και με την μεγαλύτερη διάδοση των πληροφοριών για τον «αποκλεισμό» είτε αυτές προέρχονται από έρευνες είτε από προγράμματα δράσης για τη καταπολέμησή του. Η διάδοση αυτή μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους (διοργάνωση συνεδρίων και δημόσιων συναντήσεων, δημοσιεύσεις)»¹⁷¹.

Ακόμη πρέπει να βελτιωθεί η ροή των πληροφοριών ανάμεσα στους αποκλεισμένους και τα στελέχη που ασχολούνται με την ένταξή τους.

Βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι και η γενική υιοθέτηση διαδικασιών αξιολόγησης. Οι Καραντίνος, Καβουνίδης και Ιωάννου στην έκθεση συντονισμού 1993 αναφέρουν ότι «η αξιολόγηση θα είναι ο καλύτερος κριτής των διαφόρων μοντέλων δράσης και των διάφορων φορέων ώστε να αντιμετωπίσουν με αποτελεσματικό τρόπο τα προβλήματα του «κοινωνικού αποκλεισμού»»¹⁷².

Αναμένουμε λοιπόν τις διαδικασίες αξιολόγησης για να κρίνουμε εάν το μοντέλο των τοπικών συνεργασιών είναι η πιο εφικτή στρατηγική στη περίπτωση της Ελλάδας για την καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού». Οι διαδικασίες αυτές πιστεύουμε ότι θα αναδείξουν τα καλύτερα μοντέλα και τους κατάλληλους φορείς που θα αναλάβουν δράση εναντίον του «κοινωνικού αποκλεισμού».

1.6.2. Κοινοτικά Προγράμματα

Α) Κοινοτικά προγράμματα που έχουν λήξει.

1. Poverty 3 (φτώχεια 3)

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Συμμετέχουσες χώρες: Ελλάδα, Γερμανία, κ.τ.λ.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Δήμος Περάματος, Δήμος Ελευθερίου – Κορδελιού, Δήμος Ευόσμου, Δήμος Μενεμένης, Δήμος Καλλιθέας, Δήμος Αργυρούπολης.

Ομάδες πληθυσμού: Άνεργοι, ηλικιωμένοι, νέοι, γυναίκες, μονογονεϊκές οικογένειες, πρόσφυγες, οικογένειες ρομ, Πόντιοι επαναπατρισθέντες από την πρώην ΕΣΣΔ, ΑΜΕΑ, πρώην χρήστες ναρκωτικών.

¹⁷¹ D. Karantinos et al, ο.π., σ.98.

¹⁷² D. Karantinos et al, ο.π., σ.98.

Φιλοσοφία: Το πρόγραμμα poverty 3 στοχεύει στην ανάπτυξη της οικονομικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης των λιγότερων προνομιούχων ομάδων. Κύριος σκοπός του προγράμματος είναι η μείωση της φτώχειας μέσα από την οικονομική και κοινωνική ένταξη των λιγότερα ευνοημένων ατόμων και την παράλληλη δημιουργία πρότυπων θεσμών κοινωνικής πολιτικής για την πρόληψη των συνθηκών που οδηγούν στην οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση. Η στρατηγική του προγράμματος για την καταπολέμηση της φτώχειας συνίσταται στη δημιουργία ολοκληρωμένων εμπειριών και κατ'επέκταση θεσμών στην τοπική κοινωνία. Οι εμπειρίες αυτές και οι θεσμοί θα επιτρέψουν την άμεση διαπίστωση της φτώχειας και των κινδύνων διολίσθησης στην φτώχεια και θα δίνουν δυνατότητες πρόληψης και ολόπλευρης αντιμετώπισής της ακόμη και στη περίπτωση που οι εκάστοτε μορφές της φτώχειας θα είναι πρωτόγνωρες.

Χρόνος υλοποίησης: 1989 – 1994.

Προϋπολογισμός: Επιδότηση 55% από την 5^η Διεύθυνση Κοινοτικής Πολιτικής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με 1.500.000 ECU και 45% από τους εθνικούς φορείς που συμμετέχουν σ' αυτό.

2. **Employment 1 (απασχόληση 1)**

- **Euroform.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συμμετέχουσες χώρες: Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Δανία, Ολλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Βρετανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Γερμανία, Ελλάδα.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Φορείς κατάρτισης του δημοσίου και ευρύτερου δημοσίου τομέα, Πανεπιστήμια, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδιωτικοί φορείς.

Ομάδες πληθυσμού: Άνεργοι μακράς διάρκειας άνω των 25 ετών, νέοι μετά το τέλος της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης, άτομα απειλούμενα από ανεργία, εργαζόμενοι σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις, άτομα που δουλεύουν με σύμβαση μαθητείας ή εκπαιδευόμενοι στα πλαίσια εθνικών συστημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Φιλοσοφία: Η πρωτοβουλία Euroform αφορά την προώθηση νέων επαγγελματικών προσόντων – ικανοτήτων, νέων ειδικοτήτων και νέων ευκαιριών απασχόλησης στους τομείς παραγωγής και χρήσης νέας τεχνολογίας.

Χρόνος υλοποίησης: 1991 – 1995.

Προϋπολογισμός: Η Κοινοτική συνδρομή (Ε.Κ.Τ. και Ε.Τ.Π.Α.) έφτασε τα 23.500.000 ECU, δηλαδή 6.000.000.000 δρχ.

- **Now.**

Συμμετέγουσες χώρες: Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Δανία, Ολλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Βρετανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Γερμανία, Ελλάδα.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Αρμόδιοι φορείς για θέματα ισότητας, γυναικείες οργανώσεις, εθνικές και τοπικές αρχές.

Ομάδες πληθυσμού: Μακροχρόνια άνεργες γυναίκες, γυναίκες που επανεντάσσονται στην αγορά εργασίας, γυναίκες που έχουν ιδιαίτερα οικογενειακά και κοινωνικά προβλήματα.

Φιλοσοφία: Η πρωτοβουλία Now συγκεντρώνει τις προσπάθειες της σε 3 τομείς: α) Δημιουργία επιχειρήσεων ή συνεταιρισμών για την προαγωγή της αυτοαπασχόλησης των γυναικών. β) Επαγγελματική κατάρτιση για επανένταξη στην αγορά εργασίας και γ) Διευκόλυνση στη φύλαξη παιδιών.

Χρόνος υλοποίησης: 1991 – 1995.

Προϋπολογισμός: Αρχική κοινοτική χρηματοδότηση μικρή. Πρόσθετη χρηματοδότηση της Επιτροπής με κονδύλι ύψους 3.700.000 ECU.

- **Horizon.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συμμετέγουσες χώρες: Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Δανία, Ολλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Βρετανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Γερμανία, Ελλάδα.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Ιδρύματα αρμοδιότητας Υπουργείου υγείας και πρόνοιας, Δήμοι, Πανεπιστήμια και λοιποί φορείς.

Ομάδες πληθυσμού: ΑΜΕΑ και μειονεκτούντα άτομα (παλιννοστούντες ομογενείς, φυλακισμένοι, εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες).

Φιλοσοφία: Η πρωτοβουλία Horizon συγκεντρώνει τις προσπάθειές της σε 2 τομείς: α) Για τα ΑΜΕΑ η πρωτοβουλία αποβλέπει στη βελτίωση της ικανότητάς τους για πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα μέσω της επαγγελματικής κατάρτισης στις νέες τεχνολογίες και με την προσαρμογή των υποδομών, έτσι ώστε να λαμβάνουν υπόψη τους τις ειδικές ανάγκες των εν λόγω ατόμων. β) Για τις μειονεκτούσες ομάδες ατόμων ή πρωτοβουλία αποβλέπει στη βελτίωση της συνειδητοποίησης του προβλήματος της ανεργίας μακράς διάρκειας και της υποβάθμισης της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης

ορισμένων ομάδων πληθυσμού. Βοηθά έτσι να εξευρεθούν λύσεις για τα προβλήματα αυτά.

Χρόνος υλοποίησης: 1991 – 1995.

Προϋπολογισμός: Για την Ελλάδα το ποσό χρηματοδότησης από την Κοινότητα για την πρωτοβουλία ανέρχεται σε 22,2 MECU, δηλαδή 5,55 δις δρχ..

3. Employment 2 (απασχόληση 2)

- **Now.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Φιλοσοφία: Στόχος της πρωτοβουλίας Now είναι η προώθηση ίσων ευκαιριών απασχόλησης για τις γυναίκες σε ότι αφορά τον προσανατολισμό, την κατάρτιση και την απασχόληση, την διεκδίκηση θέσεων διοικητικής ευθύνης καθώς και την εξασφάλιση επαγγελματικής εξέλιξης.

Χρόνος υλοποίησης: 1996 – 1999.

- **Horizon.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: ΟΑΕΔ, Διεύθυνση ειδικής αγωγής του ΥΠΕΠΘ, Γενική Γραμματεία Πρόνοιας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, ΚΕΔΚΕ, Διεύθυνση Κλινικής και Κοινωνικής Ψυχολογίας του ΑΠΘ, ΥΠΕΧΩΔΕ, Σύλλογοι και μη κυβερνητικές οργανώσεις των ομάδων στόχων, Ιδρύματα αποκαταστάσεων ατόμων με ειδικές ανάγκες, ΕΛΚΕΠΑ, Επιμελητήρια, Τοπική και Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, κ.λ.π..

Ομάδες πληθυσμού: ΑΜΕΑ, Αρμόδια στελέχη φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Φιλοσοφία: Σκοπός της πρωτοβουλίας Horizon είναι η βελτίωση της δυνατότητας πρόσβασης των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην αγορά εργασίας και η προώθηση σταθερών προοπτικών απασχόλησής τους.

Χρόνος υλοποίησης: 1996 – 1999.

- **Integra.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Φιλοσοφία: Η πρωτοβουλία Integra στοχεύει στην βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας και της δυνατότητας απασχόλησης ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, όπως οι μετανάστες, οι πρόσφυγες, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι φυλακισμένοι και οι πρώην φυλακισμένοι, οι νομάδες, οι

μονογονεϊκές οικογένειες, οι εξαρτημένοι και οι απεξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες, κ.λ.π..

Χρόνος υλοποίησης: 1996 – 1999.

- **Youthstart.**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Φιλοσοφία: Η πρωτοβουλία Youthstart στοχεύει στην διευκόλυνση της ένταξης στην αγορά εργασίας νέων ηλικίας 16 – 24 ετών, οι οποίοι δεν διαθέτουν βασικά επαγγελματικά προσόντα.

Χρόνος υλοποίησης: 1996 – 1999.

4. **Καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ομάδες πληθυσμού: ΑΜΕΑ, μετανάστες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, πρώην χρήστες ναρκωτικών και οροθετικοί, άτομα με πολιτισμικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, άτομα απομακρυσμένων ορεινών και νησιώτικων περιοχών, αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, άτομα με ψυχικές ασθένειες.

Φιλοσοφία: Οι κύριοι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Καταπολέμηση των αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών, αιτίων και μηχανισμών που οδηγούν στον «**αποκλεισμό**» από την αγορά εργασίας και συμβολή στην αναστολή των διαδικασιών αναπαραγωγής και διαίωξης του φαινομένου.
- Ανάπτυξη των δεξιοτήτων, ικανοτήτων και επαγγελματικών προσόντων των ατόμων που ανήκουν στις παραπάνω ομάδες πληθυσμού και διευκόλυνση της πρόσβασής τους στην αγορά εργασίας.
- Κοινωνική και ψυχολογική στήριξη και ενίσχυση των ατόμων και πληθυσμιακών ομάδων, προκειμένου να υπερβούν τις πάσης φύσεως υποκειμενικές αναστολές και τους κάθε μορφής αντικειμενικούς φραγμούς, που εμποδίζουν την πρόσβαση στη τυπική αγορά εργασίας.
- Καταπολέμηση των διακρίσεων, των αρνητικών κοινωνικών στερεοτύπων και του κοινωνικού στιγματισμού και προαγωγή της κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Προώθηση της ισότητας ευκαιριών, της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής σύγκλισης.
- Ενθάρρυνση για την δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

- Μεταφορά εμπειριών και τεχνολογίας.
- Προώθηση της απασχόλησης.

Χρόνος υλοποίησης: 1994 – 2001.

Προϋπολογισμός: 240.000.000 ευρώ.

5. **Οίκος II στα πλαίσια του προγράμματος RAPHAEL**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συμμετέχουσες χώρες: Αγγλία, Πορτογαλία, Ελλάδα.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του Υπ. Πο., Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας, Εταιρεία Μελετών PRISMA.

Ομάδες πληθυσμού: Μειονότητες.

Φιλοσοφία: Το πρόγραμμα εστιάζει στο θέμα της πολιτισμικής συνεισφοράς μειονοτικών ομάδων στη κοινωνία υποδοχής σε ποικίλους τομείς (καθημερινή ζωή, διατροφή, ένδυση, οικιακό εξοπλισμό) για την περίοδο από το 16^ο – 20^ο αιώνα. Οι βασικότεροι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Η συμβολή στην ενδυνάμωση της εκτίμησης και της κατανόησης του κοινού για την παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά.
- Η ελαχιστοποίηση φαινομένων «κοινωνικού αποκλεισμού».
- Η σύναψη καλών σχέσεων ανάμεσα στις μειονοτικές ομάδες και στην κοινωνία υποδοχής, αξιοποιώντας τις μουσειακές συλλογές των συνεργαζόμενων φορέων και την σύγχρονη συνεργασία.

Χρόνος υλοποίησης: 1996 – 1999.

B) Κοινοτικά προγράμματα σε εξέλιξη.

1. **Equal**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Δημόσιες αρχές φορείς για την ισότητα μεταξύ των ανδρών και γυναικών, ιδιωτικές εταιρείες, εργοδοτικές οργανώσεις, συνδικάτα, κέντρα κατάρτισης ή επαγγελματικού προσανατολισμού, Πανεπιστήμια, τοπικά υποκαταστήματα των δημοσίων υπηρεσιών απασχόλησης, μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Ομάδες πληθυσμού: Νέοι, γυναίκες, ΑΜΕΑ, απασχολούμενοι με ελλιπή εκπαίδευση, παλιννοστούντες, μετανάστες, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, τσιγγάνοι, Πομάκοι, ανεξαρτημένα άτομα.

Φιλοσοφία: Το Equal εισάγει μέτρα για την καταπολέμηση οποιασδήποτε μορφής άνιση μεταχείριση και διακρίσεων στην αγορά εργασίας συμπεριλαμβανομένων των διακρίσεων φύλου, εθνικής καταγωγής, ηλικίας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού ή περιορισμένων προσόντων και εξασφαλίζει την πρόσβαση στην αγορά εργασίας για όλους.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: Η ενίσχυση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου για την καταπολέμηση των διακρίσεων και των ανισοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας ανέρχεται σε 104,1 εκατ. Ευρώ. Ο συνολικός προϋπολογισμός του ελληνικού προγράμματος ανέρχεται σε 138,8 εκατ. Ευρώ, από τα οποία 34,7 εκατ. Ευρώ προέρχονται από το δημόσιο ελληνικό τομέα και 104,1 εκατ. Ευρώ από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

2. Έργο **«Εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας, ανέργων παλιννοστούντων – μεταναστών – προσφύγων, σε πιστοποιημένα κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης (ΚΕΚ) για την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών»** του Μέτρου 1, του Άξονα 2, του Επιχειρησιακού Προγράμματος **«Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση»**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Πιστοποιημένα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης της ημεδαπής.

Ομάδες πληθυσμού: Παλιννοστούντες, μετανάστες, πρόσφυγες, άνεργοι, άνδρες και γυναίκες από 16 ετών και άνω.

Φιλοσοφία: Στόχος είναι η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σε ανέργους παλιννοστούντες, μετανάστες, πρόσφυγες, ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβασή τους στην Ελληνική αγορά εργασίας και η ένταξή τους σε ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ανέργου.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: Το τίμημα του συνόλου παροχής υπηρεσιών ανέρχεται στο ποσό των 21.916.947,91 ευρώ ή 7.468.200.000 δρχ.. Το έργο χρηματοδοτείται 100% από δημόσιους πόρους, με συμμετοχή του ΕΚΤ κατά 75% και Εθνική συμμετοχή (Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων) κατά 25%.

3. Μέτρο **«Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών»** του Άξονα προτεραιότητας 2 του επιχειρησιακού προγράμματος **«Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση»**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Πιστοποιημένα Κέντρα Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών από το ΕΚΕΠΙΣ, Πιστοποιημένα Εξειδικευμένα Κέντρα από το ΕΚΕΠΙΣ, Ν.Π.Δ.Δ. και Ν.Π.Ι.Δ, μη κυβερνητικές οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κοινωνικού τομέα, κέντρα του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, σύλλογοι γονέων ατόμων με νοητική στέρση και ατόμων με ψυχικές ασθένειες που διαβιούν εκτός ιδρυμάτων.

Ομάδες πληθυσμού: Άνεργα ΑΜΕΑ, άτομα με ψυχικές ασθένειες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, μετανάστες, φυλακισμένοι – αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες, ειδικές πολιτισμικές ομάδες (τσιγγάνοι, Πομάκοι), ειδικές κατηγορίες γυναικών που απειλούνται με «κοινωνικό αποκλεισμό», μακροχρόνια άνεργοι άνω των 45 ετών, λοιπές κατηγορίες ανέργων σε περιοχές ή κλάδους υψηλής ανεργίας, πρώην χρήστες ουσιών ή άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης, οροθετικοί, λοιπές κατηγορίες ατόμων που απειλούνται με «αποκλεισμό από την αγορά εργασίας».

Φιλοσοφία: Βασικός στόχος της παροχής ΣΥΥ είναι η κοινωνική και εργασιακή προετοιμασία, η άρση των διακρίσεων, με ενδυνάμωση των ατόμων που απειλούνται με «αποκλεισμό από την αγορά εργασίας», προκειμένου μετά την ολοκλήρωση της παροχής ΣΥΥ να ενταχθούν σε μια ή περισσότερες παρεμβάσεις που προβλέπονται στο πλαίσιο των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: 12.000.000.000 δρχ.

4. **Leader Plus**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Ομάδες τοπικής δράσης.

Περιοχές εφαρμογής: Ορεινές και νησιώτικες περιοχές στις οποίες παρουσιάζεται κοινωνικοοικονομική στέρση μεταξύ των αγροτικών περιοχών της χώρας, μειονεκτικές περιοχές.

Φιλοσοφία: Το πρόγραμμα εξυπηρετεί την προώθηση της ανάπτυξης και τις διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: Το συνολικό κόστος του προγράμματος εκτιμάται στα 392,6 εκατ. Ευρώ περίπου, ενώ το ύψος της δημόσιας δαπάνης ανέρχεται σε 251,18

εκατ. Ευρώ από τα οποία τα 182.900.000 ευρώ αποτελούν την κοινοτική συμμετοχή.

5. **Κοινοτικό πρόγραμμα δράσης για την προώθηση μέτρων καταπολέμησης των άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων με βάση την φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, την θρησκεία, τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία, και το γενετήσιο προσανατολισμό**

Φορέας εκπόνησης: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς, οργανισμοί που συμμετέχουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων.

Ομάδες πληθυσμού: ΑΜΕΑ, ηλικιωμένοι, παιδιά, μετανάστες, εθνοτικές μειονότητες (ρόμα, σίντι, κ.λ.π.).

Φιλοσοφία: Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος είναι :

- Η ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία.
- Η ίση μεταχείριση προσώπων ανεξάρτητα της φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: Το κόστος του προγράμματος για το 2003 είναι 17,76 εκατ. ευρώ.

1.6.3. Άλλα προγράμματα

A) Προγράμματα που έχουν λήξει.

1. Ο πολιτισμός ως μέσω κοινωνικής ένταξης – μια διαπολιτισμική προσέγγιση

Φορέας εκπόνησης: Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Α' Εφορία Προϊστορικών και Κλασσικών Αρχαιοτήτων, Γ' Εφορία Προϊστορικών και Κλασσικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων – Κέντρο Εθνομουσικολογίας, Κέντρο Μελέτης Νεότερης Κεραμικής, Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ομάδες πληθυσμού: Παιδιά μουσουλμανικών οικογενειών (τσιγγάνων και τουρκογενών).

Φιλοσοφία: Το πρόγραμμα επιχειρεί να ανιχνεύσει τους δρόμους της συνύπαρξης διαφορετικών πληθυσμών στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον και να

συμβάλλει στην ομαλή ένταξη των παιδιών στον κοινωνικό ιστό μέσα από ένα κύκλο εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, σχεδιασμένων με σεβασμό στα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους.

Χρόνος υλοποίησης: 1994 – 1998.

2. **Ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα**

Φορέας εκπόνησης: Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων Υπουργείου Πολιτισμού.

Ομάδες πληθυσμού: Θεραπευτικές κοινότητες, ΑΜΕΑ.

Χρόνος υλοποίησης: Συνοδευτικά των εκθέσεων «Στα Ίχνη Της Γραφής», «Ομήρου Ιλιάδα. Από τον μύθο στην πραγματικότητα», «Τι ταύτα προς Διόνυσον», «Από το λιμάνι της Μεσογαίας στα λιμάνια της Μεσογείου».

Β) Προγράμματα σε εξέλιξη.

1. **Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για πρόσληψη ΑΜΕΑ με σύμβαση αορίστου χρόνου πλήρους απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδα πληθυσμού: ΑΜΕΑ από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών. Ο εργοδότης υποχρεούται να εκπαιδεύσει το άτομο στο αντικείμενο απασχόλησής του και να το βοηθήσει να ενταχθεί ομαλά στην παραγωγική διαδικασία.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

2. **Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για πρόσληψη ΑΜΕΑ με σύμβαση αορίστου χρόνου μερικής απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδα πληθυσμού: ΑΜΕΑ από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών, μερικής απασχόλησης, για άτομα που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του πλήρους ωραρίου. Η ημερήσια απασχόληση του ατόμου θα πρέπει να είναι τουλάχιστον 4 ώρες.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

3. **Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εποχιακών επιχειρήσεων για πρόσληψη ΑΜΕΑ με σύμβαση ορισμένου χρόνου πλήρους απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδα πληθυσμού: ΑΜΕΑ από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Πρόγραμμα ορισμένου χρόνου σύμβασης για την επιχορήγηση επιχειρήσεων, που λειτουργούν σε εποχιακή βάση, με ελάχιστο χρονικό διάστημα απασχόλησης 4 μήνες και το ανώτερο 9 μήνες.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

4. **Τετραετές πρόγραμμα νέων ελεύθερων επαγγελματιών ΑΜΕΑ**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδα πληθυσμού: ΑΜΕΑ από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

5. **Πρόγραμμα επιχορήγησης για την εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας ΑΜΕΑ**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδα πληθυσμού: ΑΜΕΑ από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Επιδοτείται η εργονομική διευθέτηση χώρου εργασίας σύμφωνα με τις προσωπικές ανάγκες κάθε εργαζόμενου (π.χ. δημιουργία ράμπας, ειδικής τουαλέτας, πάγκου εργασίας, κ.λ.π.).

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

6. **Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών απεξαρτημένων, αποφυλακισμένων και νεαρών παραβατικών ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο με σύμβαση αορίστου χρόνου πλήρους απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδες πληθυσμού: Απεξαρτημένα άτομα από 18 – 65 ετών, αποφυλακισμένα άτομα από 18 – 65 ετών, νεαρά παραβατικά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο από 16 – 24 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών. Ο εργοδότης υποχρεούται να εκπαιδεύσει το άτομο στο αντικείμενο απασχόλησής του αλλά και να το βοηθήσει να ενταχθεί ομαλά στην παραγωγική διαδικασία.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

7. **Πρόγραμμα επιχορήγησης εποχιακών επιχειρήσεων για απασχόληση απεξαρτημένων, αποφυλακισμένων και νεαρών παραβατικών ατόμων ή νεαρών ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο με σύμβαση ορισμένου χρόνου πλήρους απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδες πληθυσμού: Απεξαρτημένα άτομα από 18 – 65 ετών, αποφυλακισμένα άτομα από 18 – 65 ετών, νεαρά παραβατικά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο από 16 – 24.

Φιλοσοφία: Πρόγραμμα ορισμένου χρόνου σύμβασης για την επιχορήγηση επιχειρήσεων που λειτουργούν σε εποχιακή βάση, με ελάχιστο χρονικό διάστημα απασχόλησης του ατόμου 4 μήνες και το ανώτερο 9 μήνες.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

8. **Πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για πρόσληψη απεξαρτημένων, νεαρών παραβατικών ατόμων ή νεαρών ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο με σύμβαση αορίστου χρόνου μερικής απασχόλησης**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδες πληθυσμού: Απεξαρτημένα άτομα από 18 – 65 ετών, νεαρά παραβατικά άτομα ή νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο από 16 – 24 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών, μερικής απασχόλησης, για άτομα που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις πλήρους ωραρίου. Η ημερήσια απασχόληση του ατόμου θα πρέπει να είναι τουλάχιστον 3 ώρες.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

9. **Πρόγραμμα επιχορήγησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών από φυλακισμένων και απεξαρτημένων ατόμων**

Φορέας υλοποίησης: ΟΑΕΔ – Υπηρεσία Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων.

Ομάδες πληθυσμού: Απεξαρτημένα άτομα από 18 – 65 ετών, αποφυλακισμένα άτομα από 18 – 65 ετών.

Φιλοσοφία: Τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών.

Χρόνος υλοποίησης: 2002 – 2006.

10. **Άξονας άρσης κοινωνικού αποκλεισμού και φυλετικών διακρίσεων – πολυπολιτισμικότητας του προγράμματος Ολυμπιακής Παιδείας**

Φορέας εκπόνησης: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της ημεδαπής.

Φιλοσοφία: Μέσα στο υποπρόγραμμα εμπεριέχονται εκπαιδευτικές δραστηριότητες, προγράμματα και ενέργειες προσανατολισμένες στη γνωριμία και στη διάδραση μεταξύ πολιτισμών και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης περιθωριοποιημένων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων χωρίς καμιά διάκριση.

11. Πρόγραμμα υποστήριξης γυναικών

Φορέας υλοποίησης: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Φιλοσοφία: Οι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Η προώθηση της επιχειρηματικότητας.
- Η παροχή πληροφόρησης μέσω τηλεματικού δικτύου για την υποστήριξη γυναικείων επιχειρήσεων και πληροφόρησης για τις δυνατότητες χρηματοδότησης γυναικείων επιχειρήσεων.
- Η κατάρτιση, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην διοίκηση γυναικείων επιχειρήσεων στο πολυδύναμο κέντρο προώθησης και πιστοποίησης επιχειρήσεων Trade House, που θα λειτουργήσει στην Αττική και σε 5 περιφέρειες της Ελλάδας.
- Η διερεύνηση και εφαρμογή καινούργιων μοντέλων επιχειρηματικής υποστήριξης καθώς και επαγγελματικής και εκπαιδευτικής πληροφόρησης.
- Η ευαισθητοποίηση του γυναικείου πληθυσμού σε θέματα ισότητας, απασχόλησης, κοινωνικής οικονομίας, προώθηση εναλλακτικής πίστωσης και μικροπίστωσης γυναικών.

12. Μέτρο της πρώτης προτεραιότητας «προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς – περιγραφή και στόχοι» του επιχειρησιακού προγράμματος «πολιτισμός»

Φορέας εκπόνησης: Υπουργείο Πολιτισμού.

Φιλοσοφία: Αναφέρεται ότι ο πολιτισμός θα ενισχύσει την κοινωνική συνοχή. Θα προωθηθεί η πολιτική ίσων ευκαιριών για την πρόσβαση στα πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες με την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων και επιμορφωτικών – ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: 62.825.516 δρχ.. Το ΕΤΠΑ καλύπτει τα 46.519.137 δρχ..

13. Πρόγραμμα υποδοχής και αποκατάστασης παλιννοστούντων στην περιοχή της Θράκης

Φορέας εκπόνησης: Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Νομός Ξάνθης, Νομός Κομοτηνής, Νομός Έβρου.

Φιλοσοφία: Στα πλαίσια του προγράμματος λειτουργούν στην Θράκη κέντρα φιλοξενίας παλιννοστούντων, οικισμοί υποδοχής και έχουν κατασκευαστεί 676 κατοικίες όπου έχουν εγκατασταθεί 3.131 άτομα.

14. Προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Φορέας εκπόνησης: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Ομάδες πληθυσμού: Τσιγγάνοι, Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές.

15. Ειδικά προπαρασκευαστικά προγράμματα

Φορέας εκπόνησης: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της ημεδαπής.

Ομάδες πληθυσμού: Αλλοδαποί, παλιννοστούντες και τσιγγάνοι μαθητές.

Φιλοσοφία: Σκοπός των προγραμμάτων αυτών είναι η λειτουργία τάξεων υποδοχής και φροντιστηριακών τμημάτων στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της ημεδαπής, προκειμένου να επιτευχθεί η προετοιμασία της ομαλής ένταξης στην ελληνική εκπαιδευτική διαδικασία.

16. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης «Παιδεία Μπροστά»

Φορέας εκπόνησης: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ελληνικοί φορείς υλοποίησης: Εποπτευόμενοι φορείς του ΥΠΕΠΘ που είναι αρμόδιοι για την εκτέλεση έργων, επιχειρήσεις, φυσικά κοινωνικά πρόσωπα, Υπουργεία.

Ομάδες πληθυσμού: Εκπαιδευτικοί, μαθητές, φοιτητές, γονείς, σπουδαστές ΙΕΚ, ακαδημαϊκή κοινότητα, ενήλικες καταρτιζόμενοι.

Φιλοσοφία: Οι στόχοι του προγράμματος είναι:

- Βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και των δυνατοτήτων της νεολαίας για ένταξη στον κοινωνικό ιστό.
- Προώθηση της ισότητας των ευκαιριών.
- Προώθηση της ισότητας των φύλων.
- Καταπολέμηση του «κοινωνικού αποκλεισμού»

Χρόνος υλοποίησης: 2000 – 2006.

Προϋπολογισμός: Το κόστος του προγράμματος ανέρχεται σε 2,486,6 εκατ. Ευρώ (846,6 δις δρχ.). Το 75% του κόστους καλύπτεται από το ΕΚΤ και το ΕΤΠΑ και το 25% από εθνικούς πόρους.

2. ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ : ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

2.1. Η πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση στην Αλβανία κατά την διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος

*Σαν τον μετανάστη στην δική σου γη
μέρα-νύχτα λύνεις, δένεις την πληγή
κι όλα γύρω ξένα
κι όλα πετρωμένα
και δεν ζημερώνει να 'ρθει η χαραγή.*
NAZIM XIKMET

Τον Ιούνιο του 1941, με πρωτοβουλία του ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας Τίτο, ιδρύεται στην Αλβανία Κομμουνιστικό Κόμμα, με επικεφαλής τους Μίλαντιν Πόποβιτς και Ντούσαν Μουγκόσα . Στην θέση του γραμματέα του Κόμματος οι Γιουγκοσλάβοι τοποθέτησαν τον Εμβέρ Χότζα, έναν από τους οργανωτές του κόμματος στην Κορυτσά. Όλοι οι ιδρυτές του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας ήταν διανοούμενοι μεσοαστικής προέλευσης.

Τον Μάρτιο του 1943, μετά την πραγματοποίηση της πρώτης Εθνικής Συνδιάσκεψης του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας στο Λαμπινόντ, κοντά στο Ελμπασάν, γενικός γραμματέας του πολιτικού γραφείου του κόμματος εξελέγη ο Εμβέρ Χότζα.

Στις 20 Οκτωβρίου 1944, στην δεύτερη σύσκεψη του Αντιφασιστικού Εθνικοαπελευθερωτικού Συμβουλίου(LNC)-μετονομασία του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας-, όπου αποφασίστηκε η μετατροπή της Αντιφασιστικής Επιτροπής σε Δημοκρατική Κυβέρνηση της Αλβανίας, ο Εμβέρ Χότζα ανέλαβε την θέση του πρωθυπουργού και του υπουργού Εθνικής Άμυνας.

«Οι κομμουνιστές ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να συμπληρώσουν το κενό εξουσίας σε μία χώρα, που είχε απομείνει χωρίς συνεκτικούς πολιτικούς θεσμούς. Το καθοριστικότερο όμως γι' αυτούς ήταν η υποστήριξη της πλειονότητας των αγροτών, που επηρεάστηκε από την υπόσχεση πως θα εφαρμόζαν αγροτική μεταρρύθμιση»¹⁷³.

¹⁷³ Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί*, (« Ανθρώπων Άστεα»), επιμ. Γιάννης Κοΰλης, ελλην. μτφρ. Ένα Πέππα, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1997, σ.225 (Miranda Vickers, *The Albanians*, London, I.B. Tauris and Co Ltd.1995).

Ο Εμβέρ Χότζα το 1944 σχημάτισε κυβέρνηση στα Τίρανα. Στις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 2 Δεκεμβρίου 1945, το Δημοκρατικό Μέτωπο κέρδισε ποσοστό 93%. Μετά τον θρίαμβο του Δημοκρατικού Μετώπου, η Συντακτική Συνέλευση ανακήρυξε την χώρα Λαϊκή Δημοκρατία και κατήργησε επίσημα την μοναρχία.

Πρώτο μέλημα της προσωρινής κομμουνιστικής κυβέρνησης του Εμβέρ Χότζα ήταν το ξεκαθάρισμα των λογαριασμών της με τους «εγκληματίες πολέμου» και τους συνεργάτες των κατακτητών, βγάζοντας από την μέση σε σύντομο χρονικό διάστημα όσες αντιπολιτευόμενες δυνάμεις είχαν απομείνει.

Την άνοιξη του 1946, η Λαϊκή Εθνοσυνέλευση εξέλεξε νέα κυβέρνηση, στην οποία ο Εμβέρ Χότζα ανέλαβε το αξίωμα του πρωθυπουργού, τα Υπουργεία Εξωτερικών και Εθνικής Αμυνας καθώς και το αξίωμα του αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων ενώ διατήρησε και την θέση του Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας.

Η κυβέρνηση του Χότζα σύντομα επέβαλλε αυστηρούς περιορισμούς στις κινήσεις των στελεχών της Βρετανίας και των Η.Π.Α., κατηγορώντας τους πως βοηθούσαν και υποκινούσαν τους εχθρούς του καθεστώτος. Εξ αυτού του γεγονότος, τον Απρίλιο του 1946, η Βρετανία ανακάλεσε την διπλωματική της αποστολή, με την αιτιολογία ότι οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών είχαν καταστεί αδύνατες υπό τις παρούσες συνθήκες. Επτά μήνες αργότερα, τη μιμήθηκε η κυβέρνηση των Η.Π.Α.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας υπήρξε παράρτημα του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας και μάλιστα επιδιωκόταν η πλήρη συγχώνευση της Αλβανίας στην Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία. Πάντοτε τα Τίρανα έπαιζαν τον ρόλο του υποτελούς στον βόρειο γείτονά τους.

Οι σχέσεις της Αλβανίας με την Γιουγκοσλαβία δεν είχαν διαταραχθεί ακόμη. Μάλιστα τον Ιούλιο του 1946, αφού οι Αλβανοί δεν είχαν άλλη εναλλακτική λύση από την συνεργασία με το Βελιγράδι, υπέγραψαν συνθήκη φιλίας, συνεργασίας και αμοιβαίας βοήθειας.

Ωστόσο, ο Εμβέρ Χότζα αποπειράθηκε ν' απαλλαγεί από τους Γιουγκοσλάβους, βλέποντάς τους ως απειλή για την εξουσία του. Τον Ιούλιο του 1947, παρόλο που η Γιουγκοσλαβία παραχώρησε δάνειο για την υποστήριξη των οικονομικών στόχων του έτους, η αντίδραση κατά της γιουγκοσλαβικής επιρροής ολοένα μεγάλωνε. Η αλβανική κυβέρνηση άρχισε να διαμαρτύρεται για τις τιμές που προσέφεραν οι Γιουγκοσλάβοι για την αγορά ακατέργαστων προϊόντων, για την μέθοδο με την οποία υπολόγιζαν το αλβανικό ποσοστό συμμετοχής στις μεικτές αλβανογιουγκοσλαβικές επιχειρήσεις, για την άρνησή τους να καταβάλλουν το προσυμφωνημένο μερίδιο κεφαλαίου στις επιχειρήσεις αυτές και για την

απροκάλυπτη προσπάθεια μιας μεικτής ναυτιλιακής εταιρείας να πάρει στα χέρια της τον έλεγχο του εξωτερικού εμπορίου της χώρας.

Μετά δε από την επίσκεψη του Χότζα στην Μόσχα και την συνάντηση με τον Στάλιν, η Αλβανία υπέγραψε, με την έγκριση του Στάλιν, συνθήκη φιλίας και συνεργασίας με την Βουλγαρία ως ένδειξη ανεξαρτησίας από την Γιουγκοσλαβία.

Τον Ιανουάριο του 1948, ο Στάλιν δήλωσε σε γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία πως η Σοβιετική Ένωση δεν έτρεφε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Αλβανία και πως η Γιουγκοσλαβία ήταν ελεύθερη να την καταβροχθίσει όποτε ήθελε, ενώ συζητήθηκε και η επιδείνωση των αλβανογιουγκοσλαβικών σχέσεων. «Η προσπάθεια καθυπόταξης της Αλβανίας απέτυχε με τα κομμουνιστικά κηρύγματα της Γιουγκοσλαβίας περί οικειοθελούς συγχώνευσης των δύο χωρών και αυτοδιάθεσης των λαών»¹⁷⁴.

Τον Ιούνιο του 1948 η Γιουγκοσλαβία εκδιώχθηκε από την Κομινφόρμ και ο Χότζα αποφάσισε να ποντάρει υπέρ των Σοβιετικών. Την 1^η Ιουλίου του 1948, ο ομφάλιος λώρος που συνέδεε την Αλβανία με την Γιουγκοσλαβία επιτέλους κόπηκε, με την ακύρωση όλων των οικονομικών συμφωνιών μεταξύ των δύο χωρών. Η Αλβανία ζήτησε από την Γιουγκοσλαβία να κλείσει το κέντρο πληροφοριών στα Τίρανα ενώ δόθηκε προθεσμία 48 ωρών στο γιουγκοσλαβικό προσωπικό να εγκαταλείψει την χώρα.

Στις 11 Ιουνίου του 1949 ο Χότζα ξεκίνησε την ανελέητη συντριβή όλων των αντιπάλων του, με σειρά αιματηρών εκκαθαρίσεων, στην προσπάθειά του να διασφαλίσει την θέση του. Προκειμένου να εξασφαλίσει προστασία και βοήθεια, η Αλβανία συνέχισε να ευθυγραμμίζεται με την Σοβιετική Ένωση, μεταβαλλόμενη σε σκληρό επικριτή της Γιουγκοσλαβίας μέσα στο κομμουνιστικό μπλοκ.

Το τίμημα της ανεξαρτησίας της Αλβανίας από την Γιουγκοσλαβία ήταν η μεγαλύτερη εξάρτησή της από την Σοβιετική Ένωση. Η περίοδος της σοβιετικής οικονομικής κυριαρχίας στην χώρα άρχισε τον Σεπτέμβριο του 1948, με την υπογραφή της πρώτης κοινής οικονομικής συμφωνίας και ολοκληρώθηκε με την επίσκεψη του Χότζα στην Μόσχα, το 1949.

Στο εσωτερικό, η κατάσταση που είχε ν' αντιμετωπίσει το αλβανικό καθεστώς ήταν περισσότερο αντίξοη απ' ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο σοσιαλιστικό κράτος, εξαιτίας της σχετικής καθυστέρησης της χώρας και του χαμηλού επιπέδου διαβίωσης.

Η ηγεσία προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση, υιοθετώντας το πρότυπο του συγκεντρωτικού σχεδιασμού της οικονομίας, με έμφαση στην αυτάρκεια της βαριάς βιομηχανίας, ενώ τόσο η Γιουγκοσλαβία όσο και η Σοβιετική Ένωση επεδίωκαν να στρέψουν

¹⁷⁴ Miranda Vickers, ο.π., σ.238.

την Αλβανία στην ανάπτυξη της γεωργίας αντί να εκμεταλλευτεί τους αξιόλογους φυσικούς πόρους της σε μεταλλεύματα.

Το πρώτο πενταετές πρόγραμμα(1950-1955) αποδείχθηκε υπερβολικά φιλόδοξο καθώς είχε αγνοήσει την αλβανική πραγματικότητα : την τεράστια έλλειψη κατάλληλων μηχανημάτων, ειδικευμένου προσωπικού και αναπτυγμένου συγκοινωνιακού δικτύου.

Η εφαρμογή της κολεκτιβοποίησης είχε ως συνέπεια την μείωση της παραγωγής σιτηρών αλλά και του αριθμού των βοοειδών και αιγοπροβάτων κατά 20-25%, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ανεπάρκεια τροφίμων. Οι μέθοδοι καλλιέργειας εξακολουθούσαν να είναι πρωτόγονες και η μηχανοποίηση παρέμενε μακρινό όνειρο.

Ένας τομέας στον οποίο ο Χότζα επέβαλλε εντελώς ανεξάρτητη γραμμή, ήταν αυτός της θρησκείας. Όλοι οι θρησκευτικοί οργανισμοί τέθηκαν υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης. Για την επίτευξη αυτού του στόχου η κυβέρνηση επιστράτευσε ειδική νομοθεσία, ενώ εκδίωξε διακεκριμένους κληρικούς που δεν δέχτηκαν να συνεργαστούν, αντικαθιστώντας τους με άλλους, περισσότερο συνεργάσιμους. Στις 26 Νοεμβρίου 1949 τέθηκε σε ισχύ ένας νόμος, που επέβαλλε σε όλες τις θρησκευτικές κοινότητες να καλλιεργούν στα μέλη τους το αίσθημα της αφοσίωσης στην λαϊκή εξουσία και την Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας.

Σύμφωνα με τον νόμο αυτό, που αρχικά στρεφόταν κατά της καθολικής κοινότητας απαγορευόταν η δημιουργία παραρτημάτων(τάγματα, αποστολές, φιλανθρωπικά ιδρύματα) σε όσες θρησκευτικές κοινότητες ή παρακλάδια τους είχαν την έδρα τους εκτός του αλβανικού κράτους, ενώ όσα τέτοια παραρτήματα λειτουργούσαν ήδη, υποχρεώθηκαν να διακόψουν την λειτουργία τους εντός ενός μηνός από την έναρξη της ισχύος του παρόντος νόμου.

Με τον τρόπο αυτό διαλύθηκαν τα τάγματα των Ιησουϊτών και των Φραγκισκανών. Όσοι κληρικοί αρνήθηκαν να συνεργαστούν είτε φυλακίστηκαν είτε εκτελέστηκαν. Σύμφωνα με έγγραφο που δημοσίευσε το 1953 η Εθνική Επιτροπή για μια Ελεύθερη Αλβανία, «από τους 93 καθολικούς κληρικούς που υπήρχαν στην Αλβανία το 1945, 10 μόνο εξακολουθούσαν να είναι ελεύθεροι, 24 δολοφονήθηκαν, 35 φυλακίστηκαν, 10 πέθαναν ή εξαφανίστηκαν, 11 εκδιώχθηκαν από τις θέσεις τους και 3 διέφυγαν στο εξωτερικό»¹⁷⁵. Ο διωγμός που εξαπέλυσε η κυβέρνηση των Τιράνων εναντίον του καθολικού κλήρου ήταν σκληρότερος από αυτόν που υπέστησαν οι μουσουλμάνοι και οι ορθόδοξοι.

Το 1949, ο Χότζα αντικατέστησε προληπτικά τον ορθόδοξο μητροπολίτη Τιράνων, Χριστόφορο Κίση, μ' έναν έγγαμο κληρικό-αντίθετα με τις αρχές της ορθόδοξης εκκλησίας- που συμπαθούσε τους κομμουνιστές.

¹⁷⁵ Miranda Vickers, ο.π., σ.247.

Το 1951, η καθολική εκκλησία της Αλβανίας υποχρεώθηκε να διακόψει τους δεσμούς της με την Ρώμη και να γίνει Αυτοκέφαλη Εθνική Εκκλησία με δικό της καταστατικό, που αναγνώριζε την πλήρη υποταγή της στο κράτος.

Μέλη της κυβέρνησης και στελέχη του κόμματος εξαπέλυσαν συστηματική εκστρατεία για την δυσφήμιση της θρησκευτικής πίστης και την απομάκρυνση του λαού από τους εκκλησιαστικούς θεσμούς. Υποστήριζαν πως η θρησκευτική κοσμοθεωρία ήταν ασυμβίβαστη με την κομμουνιστική και πως οι κληρικοί ήταν εχθροί του σοσιαλισμού και κατά συνέπεια του λαού. Ο Μακαριότατος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας κ.Αναστάσιος, στο άρθρο του «Η ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα» αναφέρει πως

«μαζί με την κομμουνιστική θύελλα ξεκίνησε στην Αλβανία και ο συστηματικός διωγμός εναντίον κάθε μορφής θρησκείας. Τα πρώτα 23 χρόνια (1944-1967), η προσπάθεια του καθεστώτος επικεντρώθηκε στην υπονόμευση και την καταστροφή της Εκκλησίας. Αν ληφθεί υπόψη, ότι σύμφωνα με τις στατιστικές που έδωσε το κομμουνιστικό καθεστώς, οι Μουσουλμάνοι αποτελούσαν το 70% του πληθυσμού, οι Ορθόδοξοι το 20% και οι Ρωμαιοκαθολικοί το 10%, η Ορθόδοξος Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας [σύμφωνα με τον Μακαριότατο] ήταν αυτή που υπέστη τις μεγαλύτερες καταστροφές, 11 φορές περισσότερες από τους Μουσουλμάνους και 5 φορές περισσότερες από τους Ρωμαιοκαθολικούς»¹⁷⁶.

Κατά την δεκαετία του 1940, παρά την ευθυγράμμιση της Αλβανίας με την Μόσχα, η χώρα βρέθηκε γεωγραφικά απομονωμένη και ευάλωτη. Την δεκαετία του 1950 οι ξένοι επισκέπτες της χώρας ήταν ελάχιστοι.

Μετά το 20^ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, τον Φεβρουάριο του 1956, η ηγετική ελίτ της Αλβανίας εκτιμούσε πως η συνεχιζόμενη βελτίωση των σχέσεων Μόσχας- Βελιγραδίου αποτελούσε σοβαρή απειλή κατά της ανεξαρτησίας της χώρας.

Έτσι ,τον Μάιο του 1956,ο Χότζα αναγκάστηκε να υιοθετήσει απρόθυμα την σοβιετική γραμμή και να μεταβάλλει την πολιτική του απέναντι στην Γιουγκοσλαβία, δηλώνοντας πως όλες οι κατηγορίες που είχαν διατυπωθεί εναντίον της ήταν άδικες και πως θα αποκαθιστούσε σχέσεις φιλίας μαζί της. «Ο Χότζα κατόρθωσε να επιβιώσει εκείνη την περίοδο χάρη στις αναμφίβολες πολιτικές του ικανότητες και την αδιάστακτη αποφασιστικότητά του, βοηθούμενος από την απομόνωση της Αλβανίας, την οπισθοδρομικότητα και την περιθωριακή παρουσία της χώρας»¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, «Η ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα», ΑΑΥΥ, *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής 1994: Η Ελλάδα και ο κόσμος*, επιμ. Γιάννης Βαληνάκης, Αθήνα, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, 1994, σ. 110-111.

¹⁷⁷ Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί*, («Ανθρώπων Άστεα»), επιμ. Γιάννης Κοΐλης, ελλην. μτφρ. Εύα Πέππα, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1997, σ. 251 (Miranda Vickers. *The Albanians*, London, I.B. Tauris and Co Ltd, 1995).

Τον Οκτώβριο του 1956, ο Χότζα επισκέφθηκε την Κίνα, σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσει βοήθεια απ' το εξωτερικό. Στην διάρκεια αυτού του ταξιδιού μπήκαν τα θεμέλια της μετέπειτα συμμαχίας της Αλβανίας με το Πεκίνο.

Περιφρονώντας την Μόσχα, ο Χότζα άρχισε ν' αποκτά κοινά συμφέροντα με την Κίνα. Τελικά το Πεκίνο ήταν αυτό που ανέλαβε την πρωτοβουλία της ρήξης με την Μόσχα, τον Ιούνιο του 1960. Μετά από αυτό, στον Χότζα δεν έμεινε άλλη επιλογή από το να δηλώσει την συμπαράταξή του με την Κίνα.

Στα μέσα της δεκαετίας του 60' οι σχέσεις της Αλβανίας με την Ε.Σ.Σ.Δ. υπέστησαν και νέα επιδείνωση. Στην διάσκεψη κορυφής του Βουκουρεστίου προέκυψαν διαφωνίες μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας. Η Αλβανία υποστήριξε σθεναρά την Κίνα, αμφισβητώντας ανοιχτά την σοβιετική ηγεμονία επί των σοσιαλιστικών κρατών.

Αργότερα η Μόσχα εξαπέλυσε συντονισμένη επίθεση κατά των Αλβανών με σκοπό να τους εξαναγκάσει να συμμορφωθούν με την γραμμή της. Για τον λόγο αυτό, έδωσε εντολή να σταματήσει η αποστολή δημοφιλών, που τόσο είχε ανάγκη η χώρα. Την εποχή εκείνη η Αλβανία μαστιζόταν από λιμό, που προκάλεσαν οι διαδοχικές ξηρασίες, οι πλημμύρες και οι σεισμοί που είχαν πλήξει την χώρα και τα αποθέματά της σε σιτάρι επαρκούσαν μόλις για 15 ημέρες.

Τα γεγονότα αυτά ακολούθησαν καθαιρέσεις των φιλοσοβιετικών στελεχών του κόμματος, μεταξύ των οποίων και της Λίρι Μπελίσοβα. Η Μπελίσοβα και η οικογένειά της καταδικάστηκαν σε τριακονταετή εγκλεισμό σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, με την κατηγορία της ανάμειξης σε σοβιετική συνωμοσία για την ανατροπή της αλβανικής ηγεσίας.

Μετά το συνέδριο του κόμματος το 1961, εξαγγέλθηκε το τρίτο πενταετές πρόγραμμα της χώρας(1961-1965). Οι Αλβανοί αποφάσισαν να επικεντρώσουν τις προσπάθειές τους στην βιομηχανική και όχι στην αγροτική ανάπτυξη.

Ωστόσο τον Μάρτιο του 1961, η αποχή του Χότζα από την σημαντική διάσκεψη του συμφώνου της Βαρσοβίας είχε ως αποτέλεσμα την κλιμάκωση της σύγκρουσης με την Ε.Σ.Σ.Δ. Το σοβιετικό μπλοκ άρχισε ν' αποσύρει το προσωπικό, την χρηματοδότηση και τον εξοπλισμό που είχε διαθέσει στην χώρα καθώς και τα 8 υποβρύχια που στάθμευαν στην Αυλώνα. Οι πρεσβείες της Ε.Σ.Σ.Δ. και των ανατολικών χωρών προέβησαν σε δραστική μείωση του προσωπικού τους ενώ τα δάνεια που είχαν υποσχεθεί για την στήριξη του πενταετούς προγράμματος(1961-1965) ανακλήθηκαν.

Η ανυπακοή του Χότζα προκάλεσε μεγάλα οικονομικά προβλήματα και απείλησε σοβαρά τον οικονομικό σχεδιασμό της Αλβανίας, αφού το πενταετές οικονομικό πλάνο των ετών 1961-1965 είχε στηριχθεί στην παραλαβή βιομηχανικού εξοπλισμού και ανταλλακτικών

από την Ε.Σ.Σ.Δ. και την Ανατολική Ευρώπη. Εξάλλου το μεγαλύτερο ποσοστό των εισαγωγών και εξαγωγών της Αλβανίας σε γεωργικά και εμπορικά προϊόντα πραγματοποιούνταν με τις χώρες του ανατολικού μπλοκ.

Απόρροια των παραπάνω γεγονότων ήταν η ανάγκη ανάπτυξης ενός αισθήματος πολιτικής προστασίας σε περίπτωση νέας ανατροπής του καθεστώτος. Η Αλβανία είχε υποστεί έντονες πιέσεις, εκφοβισμούς και παρεμβάσεις από την Γιουγκοσλαβία και την Σοβιετική Ένωση, όμως ο Χότζα ήταν πλέον αποφασισμένος να υπερασπιστεί την ανεξαρτησία των Τιράνων σε ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής και η συμμαχία του με την Κίνα ήταν μια απόπειρα να επιτύχει αυτόν τον στόχο.

Η πλήρης ρήξη με την Σοβιετική Ένωση πραγματοποιήθηκε τελικά τον Δεκέμβριο του 1961, όταν η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία κατηγορούσε τον Χρουτσόφ ως υπεύθυνο για την διάσπαση του Διεθνούς Κομμουνιστικού Κινήματος και ότι ενεργούσε ενάντια στην θέληση του σοβιετικού λαού.

Η επίσημη διακοπή των σχέσεων με την Αλβανία είχε σοβαρό αντίκτυπο στην αλβανική οικονομία καθώς η Σοβιετική Ένωση διέκοψε αμέσως την αποστολή ανταλλακτικών για τα μηχανήματα τα οποία είχε προμηθεύσει στην χώρα.

«Ένα από τα αίτια της απειθαρχίας του Αλβανού ηγέτη ήταν οι ακραίες εθνικιστικές αντιλήψεις του. Ο Χότζα πίστευε πώς ο Χρουτσόφ προκαλούσε το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα με την τακτική της καταπίεσης των εθνικών ιδιαιτεροτήτων και κατά συνέπεια παρεκτρεπόταν από την γνήσια πρακτική του Μαρξισμού-Λενινισμού. Περιέγραφε τον Χρουτσόφ ως τον μεγαλύτερο αντεπαναστάτη, τσαρλατάνο και αγροίκο, που είχε εμφανιστεί ποτέ στον κόσμο. Ο Χρουτσόφ με την σειρά του αποκαλούσε τον Χότζα, αριστεριστή, εθνικιστή και παρεκκλίνοντα»¹⁷⁸.

Παρόλα αυτά η ηγετική ομάδα της Αλβανίας κατόρθωσε να επιβιώσει μετά την ρήξη με την Μόσχα, πραγματοποιώντας σειρά αιματηρών εκκαθαρίσεων και απομακρύνοντας όλα τα αντιχοτζικά και φιλοσοβιετικά στοιχεία.

Το 1962, από τα 31 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής μόνο εννέα διατηρούσαν την θέση τους. Όσον αφορά τα υπόλοιπα, δεκατέσσερα από αυτά εξοντώθηκαν και οκτώ αποσύρθηκαν αναγκαστικά από τον πολιτικό βίο.

Η μυστική αστυνομία, η Σιγκουρίμι, είχε ως κύριο καθήκον τον εντοπισμό και την συντριβή των αντιπολιτευόμενων στοιχείων. Η Σιγκουρίμι είχε επιβάλλει ένα καθεστώς τρόμου, έχοντας καλύψει ολόκληρη την χώρα μ' ένα δίκτυο πληροφοριοδοτών. Το δίκτυο

¹⁷⁸ Miranda Vickers, ο.π., σ.261.

των πληροφοριοδοτών ήταν τόσο πυκνό ώστε δεν υπήρχε καμία πιθανότητα να οργανωθεί κίνημα αντιφρονούντων.

Η Σιγκουρίμι είχε επίσης τον έλεγχο των φυλακών και των στρατοπέδων εργασίας, τα γνωστότερα από τα οποία ήταν του Μπουρέλ, του Βλότσιστ και του Σπάτς. Οι συνθήκες που επικρατούσαν εκεί ήταν άθλιες. Οι έγκλειστοι βασανίζονταν συστηματικά, υποσιτίζονταν και στερούνταν ιατρικής περίθαλψης. Χιλιάδες άνθρωποι βρίσκονταν φυλακισμένοι για πολιτικά εγκλήματα ή εξόριστοι σε μακρινά χωριά, όπου οι ντόπιοι χωρικοί τους αντιμετώπιζαν ως απόβλητους. Πολλοί από τους φυλακισμένους αυτούς ήταν πράγματι αντικομμουνιστές. Όμως συχνές ήταν και οι περιπτώσεις που εξορίζονταν ολόκληρες οικογένειες μόνο και μόνο επειδή ένα μέλος τους είχε πει κάποιο ανέκδοτο κατά του Χότζα ή είχε συλληφθεί ν' ακούει ξένες ραδιοφωνικές μεταδόσεις. Ποτέ δεν καταδικαζόταν ένας πολίτης μόνο, μαζί του εκτοπιζόταν και η οικογένειά του. Οι εξόριστοι δεν υφίσταντο μόνο σωματική ταλαιπωρία, εξαιτίας της πολύωρης κοπιαστικής εργασίας στους αγρούς σε συνδυασμό με τον συστηματικό υποσιτισμό τους αλλά και ψυχολογική εξαιτίας της απομόνωσής τους από τους ντόπιους, που τους απέφευγαν συστηματικά.

Ο αντίκτυπος που προκάλεσε η ρήξη με την Μόσχα στην οικονομία της χώρας ήταν τόσο σοβαρός, ώστε η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να υιοθετήσει αυστηρή πολιτική λιτότητας. Την κατάσταση αυτή επιδείνωσαν οι γοργοί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού της Αλβανίας. Ο ρυθμός των γεννήσεων ήταν από τους υψηλότερους στον κόσμο και κατά συνέπεια η χώρα βρισκόταν μόνιμα αντιμέτωπη με το πρόβλημα της ανεπάρκειας δημητριακών. Ας υπογραμμιστεί στο σημείο αυτό πώς η αντισύλληψη ήταν ανύπαρκτη και οι αμβλώσεις παράνομες, αφού επικρατούσε η άποψη πως ο υψηλός ρυθμός γεννήσεων θα χάριζε σφρίγος στην πρόσφατα εκβιομηχανισθείσα οικονομία της χώρας.

Στα τέλη της δεκαετίας του 60', υπό την επιρροή της κινέζικης Πολιτιστικής Επανάστασης εφαρμόστηκαν στην Αλβανία νέες πολιτικές. Αρχικά εξαπολύθηκε σειρά προπαγανδιστικών εκστρατειών με πρωταρχικούς στόχους την γυναικεία χειραφέτηση, την κατάργηση της θρησκείας και τον περιορισμό της τεράστιας γραφειοκρατίας. Το καθεστώς επιδίωκε μ' αυτό τον τρόπο να κατασιγάσει την λαϊκή δυσαρέσκεια και να εξουδετερώσει οποιαδήποτε ρεβιζιονιστική αντιπολίτευση θα μπορούσε ν' απειλήσει την εξουσία του.

Το 1967 οι γυναίκες στην Αλβανία ήταν θεωρητικά πλέον ίσες με τους άνδρες. Στην πραγματικότητα βέβαια μπορεί να είχαν πάψει να πωλούνται ως ανδρική ιδιοκτησία αλλά είχαν μεταμορφωθεί σε ιδιοκτησία του κράτους. Εξακολουθούσαν την πολύωρη εργασία στους αγρούς και δεν είχαν δικαίωμα να ελέγχουν την γονιμότητά τους, αφού η αμβλωση και η αντισύλληψη ήταν παράνομες. Σε κάθε μητέρα που είχε 6 παιδιά το κράτος απένειμε το

Μετάλλιο της Μητέρας, σε όσες είχαν εννέα παιδιά απένειμε το μετάλλιο της Δόξας και σε όσες είχαν δώδεκα το Μετάλλιο της Ηρωίδας Μητέρας.

Η συντονισμένη επίθεση κατά της εκκλησίας ήταν άλλη μια όψη της εκστρατείας για την εξάλειψη των παραδοσιακών συμπεριφορών. Η θρησκεία κατηγορήθηκε μεταξύ των άλλων ότι παρεμπόδιζε την κοινωνική πρόοδο επιτρέποντας τους προσυμφωνημένους παιδικούς γάμους, παρεμβαίνοντας στην ζωή των ανθρώπων και εμποδίζοντας το κίνημα για την χειραφέτηση της γυναίκας.

Ο ακαταπόνητος πόλεμος που διεξήγαγε το κόμμα κορυφώθηκε με το κλείσιμο των περισσότερων από τους 2.169 χώρους λατρείας της χώρας και την μετατροπή ορισμένων από αυτούς σε πολιτιστικά κέντρα, θέατρα και αποθήκες. Ο Μακαριότατος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας κ. Αναστάσιος αναφέρει πως «πολλοί ναοί και μονές μετατράπηκαν σε μουσεία, αίθουσες κινηματογράφου, γυμναστήρια, μηχανουργεία, αποθήκες, στάβλους. Κατά την περίοδο του αμειλικτού αυτού αθεϊστικού διωγμού καταστράφηκαν 1608 ορθόδοξοι ναοί και μοναστήρια»¹⁷⁹.

Πολλές μικρές εκκλησίες και τεμένη κατεδαφίστηκαν. Ο Μακαριότατος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας κ. Αναστάσιος επισημαίνει πως «κατά την διάρκεια του αδυσώπητου διωγμού, το διοικητικό σύστημα της Ορθόδοξου Αυτοκέφαλής Εκκλησίας εξαρθρώθηκε πλήρως, οι επίσκοποί της και οι περισσότεροι ιερείς πέθαναν, πολλοί ύστερα από οδυνηρές κακουχίες. Ολόκληρη η εκκλησιαστική περιουσία δημεύθηκε»¹⁸⁰.

Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως ο Χότζα ξεπέρασε ακόμα και τον Μάο, με την επίσημη απαγόρευση της θρησκευτικής λατρείας και της διάθεσης θρησκευτικών βιβλίων και εικόνων. Η Αλβανία ήταν το πρώτο κράτος που αυτοανακηρύχθηκε επίσημα πλήρως αθεϊστικό. Ο Μακαριότατος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας κ. Αναστάσιος, περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα τον διωγμό της θρησκευτικής πίστεως και λατρείας λέγοντας :

«Στις 30 Νοεμβρίου 1967 το Ε΄ συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας διακήρυξε με στόμφο ότι η χώρα έγινε το πρώτο αθεϊστικό κράτος της υφηλίου (...) Το καθεστώς μηχανεύθηκε τα πάντα για να ξεριζώσει την πίστη από τις ψυχές των ανθρώπων. Όχι μόνο κατέστρεψε το δάσος της θρησκευτικής πίστεως αλλά προσπάθησε να το κάψει και να το κατασκάψει. Αγωνίστηκε ν' ανυψώσει σε θρησκεία τον αλβανικό εθνικισμό με το σύνθημα η θρησκεία του Αλβανού είναι η Αλβανικότητα (Feja e Shqiptarit eshte Shqiptaria)»¹⁸¹

¹⁷⁹ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, «Η ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα», ΑΑΥΥ, *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής: Η Ελλάδα και ο κόσμος*, επιμ. Γιάννης Βαληνάκης, Αθήνα, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, 1994. σ. 110-111.

¹⁸⁰ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, ο.π., σ. 110.

¹⁸¹ Αναστάσιος Γιαννουλάτος, ο.π., σ. 110-111.

Ένα από τα επακόλουθα της αντιθρησκευτικής πολιτικής του καθεστώτος ήταν και η αντιπάθειά του για τα μουσουλμανικά και χριστιανικά ονόματα. Οι γονείς αποτρέπονταν από το να δίνουν στα παιδιά τους ονόματα με θρησκευτικούς συσχετισμούς και αναφορές. Κατά διαστήματα το κράτος εξέδιδε καταλόγους με παγανιστικά, δήθεν υλλυρικά ή νεόκοπα ονόματα που θεωρούνταν κατάλληλα για την νέα γενιά των επαναστατών.

Ο υπερτροφικός γραφειοκρατικός μηχανισμός περιορίστηκε με την μείωση του αριθμού των υπουργείων από 19 σε 13 και την παράλληλη μείωση του αριθμού των τμημάτων των υπουργείων. Οι χιλιάδες κομματικοί και κυβερνητικοί υπάλληλοι, που έμειναν άνεργοι, μετατάχθηκαν στην λεγόμενη παραγωγική εργασία δηλαδή σε χειρωνακτικές εργασίες.

Πολλοί ήταν εξάλλου οι συγγραφείς και οι καλλιτέχνες που στέλνονταν να εργαστούν σε εργοστάσια και κολλεκτιβοποιημένα αγροκτήματα. Το κράτος τους παρακινούσε να εξαγνίσουν το πνεύμα τους λερώνοντας τα χέρια τους, ώστε ν' απαλλαγούν από το αντιδραστικό ύφος γραφής και να προσεγγίσουν τις μάζες. Ο Jerome Clement πολύ σωστά παρατηρεί πως

«οι εκπρόσωποι του κομμουνιστικού κόμματος αποφάσιζαν ποιοι ζωγράφοι, ποια βιβλία, ποια θεατρικά ή μουσικά έργα επιτρέπονταν και ποια όχι. Υπήρχε βέβαια η βούληση να προβληθούν οι τοπικές παραδόσεις, οι κουλτούρες και οι επαρχιακές διάλεκτοι και με το ίδιο πνεύμα να εξαλειφθεί κάθε θρησκεία ακόμα και η οικογενειακή κουλτούρα για να δημιουργηθεί ένας άνθρωπος, ο σοβιετικός ,που θα φέρει την ευτυχία στην ανθρωπότητα[...] Το κομμουνιστικό κόμμα οδήγησε στην κατάργηση της ελευθερίας του τύπου, να δημοσιεύει κανείς ότι θέλει, να ζωγραφίζει την ελευθερία, ακόμη και να συνθέτει μουσική, να επιλέγει και να εκφράζει την κουλτούρα του. Οι ολοκληρωτικές ιδεολογίες, όπως ο κομμουνισμός, δεν συμπαθούν τους καλλιτέχνες, θεωρούν ότι είναι φιλελεύθεροι, ότι προβληματίζουν, βάζουν τον λαό να σκέφτεται»¹⁸².

Οι αλλαγές που εισήγαγε το κομμουνιστικό καθεστώς στην κοινωνική, βιομηχανική και αγροτική πολιτική διέβρωσαν σταδιακά πολλούς από τους παραδοσιακούς οικογενειακούς, φυλετικούς και τοπικούς δεσμούς. Ιδιαίτερα η μεγάλη πατριαρχική οικογένεια υφίστατο διαρκώς πιέσεις και όδευε προς την εξαφάνιση. Σε όσες αγροτικές περιοχές εξακολουθούσε να επιβιώνει, η κεφαλή της είχε χάσει το μεγαλύτερο μέρος της εξουσίας, του κύρους και του σεβασμού που απολάμβανε στο παρελθόν.

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα, οι χιλιάδες μαθητές, που είχαν προαχθεί στο δευτεροβάθμιο κύκλο, αναρωτιόνταν μήπως ήταν προτιμότερο να είχαν μείνει αγράμματοι,

¹⁸² Jerome Clement. *Συζητώντας με την κόρη μου για τον πολιτισμό*, («Συζητώντας/Εξηγώντας»), ελλην. μτφρ. Κάρλη Τζώρτζη, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2000, σ. 97-98(Jerome Clement, *La culture expliquee a ma fille*,(χ.τ.),Editions du Seuil, 2000).

όταν μετά από μια μέρα σκληρής δουλειάς, αναγκάζονταν να παρακολουθούν τα υποχρεωτικά για όλους μαθήματα Μαρξισμού-Λενινισμού και επιπλέον να μελετούν κείμενα και να παρακολουθούν διαλέξεις για τον διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό.

Πριν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην ανώτατη εκπαίδευση, όλοι οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν για ένα χρόνο, ώστε να διατηρήσουν την επαφή με τις μάζες. Στόχος της συμμετοχής των φοιτητών σε χειρωνακτικές εργασίες ήταν ν' αποθαρρυνθεί η εκδήλωση μπουρζουάδικων τάσεων όπως η οκνηρία και ο διανοουμενισμός.

Όπως όλοι οι υπόλοιποι τομείς έτσι και η ψυχαγωγία είχε τεθεί υπό αυστηρό κρατικό έλεγχο, ώστε να καταστεί απρόσβλητη από την παρακμιακή μπουρζουάδικη ιδεολογία. Το καθεστώς δεν άφησε καμιά όψη της ζωής ή του πολιτισμού της χώρας ανέγγιχτη, όλα τα μέσα επικοινωνίας και πληροφόρησης υπόκειντο στον αυστηρό έλεγχο του κόμματος.

Συγγραφείς και καλλιτέχνες υποχρεώθηκαν να μεταμορφωθούν σε απλά φερέφωνα της επίσημης προπαγάνδας. Ακόμη και το έργο του μεγαλύτερου ποιητή της Αλβανίας Γκέρκι Φίστα, απαγορεύτηκε εντελώς. Με αυτό τον τρόπο η Αλβανία μεταμορφώθηκε σε μια τρομερά ανιαρή και άγονη πολιτιστική έρημο.

Ως το 1991 η κατοχή ιδιωτικών αυτοκινήτων απαγορευόταν. Ο λαός ταξίδευε, εφόσον του επιτρεπόταν, με σαραβαλιασμένα παλιά λεωφορεία, τρένα, ποδήλατα, άλογα ή βοϊδάμαξες.

Το καθεστώς προσπαθούσε με κάθε μέσο να κρατήσει τον λαό της χώρας σε άγνοια για τις συνθήκες που επικρατούσαν εκτός Αλβανίας. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 70', τα ταξίδια στο εξωτερικό ήταν απαγορευμένα. «Στην νυσταλέα βαλκανική πρωτεύουσα υπήρχε μια ατμόσφαιρα μόνιμης κόπωσης, άγχους και ανίας που έκανε τον λαό ν' αποτραβηχτεί στην ιδιωτική του ζωή.»¹⁸⁵.

Από τα μέσα του 70', οι σχέσεις μεταξύ Αλβανίας και Κίνας άρχισαν να ψυχραίνονται. Ο Χότζα άρχισε να σαρκάζει τις πολεμικές της κινέζικης ηγεσίας. Από την δική τους πλευρά, οι Κινέζοι άρχισαν να επανεξετάζουν την δέσμευσή τους με τον βαλκάνιο σύμμαχό τους υπό το φως της σταδιακής εξόδου της χώρας τους από τον απομονωτισμό. Έτσι το Πεκίνο γνωστοποίησε στους Αλβανούς πως δεν θα μπορούσαν να βασίζονται έπ' άπειρον στην δική τους υποστήριξη και βοήθεια και τους συνέστησε να στραφούν στα δυτικά κράτη. Η ένταση στις κινεζοαλβανικές σχέσεις άρχισε ν' αυξάνεται ιδιαίτερα μετά την αποκατάσταση των σχέσεων της Κίνας με τις Η.Π.Α.

¹⁸⁵ Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί*, («Ανθρώπων Άστεα»), επιμ. Γιάννης Κοίλης, ελλην. μτφρ. Εύα Πέππα, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσεάς, 1997, σ. 277 (Miranda Vickers, *The Albanians*, London, I. B. Tauris and Co Ltd, 1995).

Η αυξανόμενη ιδεολογική απομάκρυνση των δύο κρατών οδήγησε σε συρρίκνωση της κινεζικής βοήθειας, με δυσμενείς επιπτώσεις για την αλβανική οικονομία. Τα βιομηχανικά σχέδια της Αλβανίας διακόπηκαν απότομα, όταν η Κίνα ακύρωσε την παράδοση υλικών και μηχανημάτων, που ήταν απολύτως απαραίτητα για την πραγματοποίησή τους.

Προς το τέλος της δεκαετίας η Αλβανία είχε πάψει ν' αποτελεί για την Κίνα τον πολύτιμο σύμμαχο της δεκαετίας τους 60'. Δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα οικονομικό βάρος. Τελικά, τον Ιούλιο του 1978 οι Κινέζοι διέκοψαν το πρόγραμμα βοήθειας. Οι κινέζοι σύμβουλοι ανακλήθηκαν στο Πεκίνο, ενώ όσοι Αλβανοί φοιτητές σπούδαζαν στην Κίνα στάλθηκαν πίσω στην χώρα τους.

Μετά την ρήξη με την Κίνα, η αλβανική ηγεσία ανακοίνωσε την εφαρμογή μιας πολιτικής μέγιστης αυτάρκειας, που συνεπαγόταν την στήριξη στο ντόπιο εργατικό δυναμικό και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας και την επιβολή αιματηρών οικονομιών. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας επιδίωξε να δημιουργήσει την εντύπωση πως η Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας βρισκόταν αντιμέτωπη με τον οργανωμένο αποκλεισμό των ιμπεριαλιστών, λόγω του ότι ήταν το μοναδικά γνήσιο σοσιαλιστικό κράτος στον κόσμο και κατά συνέπεια δεν είχε άλλη λύση παρά ν' ακολουθήσει μόνη την πορεία της. Η διασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας ήταν όπως πάντα ο κρίσιμος παράγοντας που καθόρισε την αλβανική εξωτερική πολιτική. «Έτσι η χώρα αποσύρθηκε σε μια ιδεολογική και πολιτική απομόνωση, που δεν είχε αντίστοιχο στον σύγχρονο κόσμο. Η Αλβανία αποτραβήχτηκε στην μοναξιά της, ξεχασμένη πίσω από τα αδιάβατα, μοναχικά βουνά της»¹⁸⁴.

Για πρώτη φορά στην σύγχρονη ιστορία της, η Αλβανία δεν είχε ξένο προστάτη. Η απειλή που διέτρεχε από τις αρπακτικές διαθέσεις των γειτόνων της, που την περικύκλωναν, έκαναν την αγωνία, την ανησυχία και την καχυποψία του Χότζα απόλυτα δικαιολογημένες. Για να μην αφήσει καμιά αμφιβολία πως η χώρα βρισκόταν σε κατάσταση επιφυλακής, άρχισε να εκτοξεύει απειλές.

Στο μεταξύ η υγεία του Χότζα είχε αρχίσει να επιδεινώνεται ταχύτατα. Δεν ήταν πλέον σε θέση να εκφωνεί μακροσκελείς λόγους δημοσίως, ενώ οι εμφανίσεις του έξω από την πρωτεύουσα άρχισαν ν' αραιώνουν.

Σε μια περίοδο που η Αλβανία βρισκόταν αντιμέτωπη με συσσωρευμένα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα μετά την ρήξη με την Κίνα, φαίνεται πως ο Χότζα θεώρησε τον Ραμίζ Αλία κατάλληλο για ν' αναλάβει τις μεγάλες ευθύνες και τα βάρη που θα κληροδοτούσε στον διάδοχό του.

¹⁸⁴ Miranda Vickers, ο.π., σ. 280

Μετά από μακρά ασθένεια, ο Χότζα πέθανε στις 11 Απριλίου 1985, σε ηλικία 76 ετών. Στην χώρα κηρύχτηκε οχταήμερο εθνικό πένθος, κατά την διάρκεια του οποίου ο Χότζα ετάφη στο νεκροταφείο των Μαρτύρων της Πατρίδας, στα Τίρανα. Είχε κυβερνήσει επί 40 χρόνια το μικροσκοπικό κράτος του, απομονωμένος σε μια μακρινή γωνιά των Βαλκανίων.

«Η περίπλοκη και αντιφατική του προσωπικότητα χάραξε έναν μοναχικό δρόμο για την Αλβανία, αφήνοντας το αποτύπωμά της σε κάθε όψη της ζωής της χώρας. Το έργο του σκιάζεται από μια κληρονομιά ανελέητης καταπίεσης, της οποίας ο απολογισμός δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Επέβαλλε ένα καθεστώς τρομοκρατίας και υποταγής στον αλβανικό λαό, οδηγώντας τον, όπως και την χώρα του, στην απομόνωση, την μυστικοπάθεια και την καχυποψία για όσα τον περιέβαλλαν»¹⁸⁵.

Για τον Χότζα, το μοναδικό ζήτημα που είχε σημασία ήταν η επιβίωση όχι μόνο του αλβανικού κράτους αλλά και της μικρής ηγετικής του κλίμακας, πράγμα που συνεπαγόταν την εξόντωση οποιουδήποτε πραγματικού ή υποτιθέμενου αντιπάλου. Το πείραμα της πολιτικής του Χότζα για εφαρμογή του σοσιαλισμού σ' ένα κράτος ήταν ολότελα ανεφάρμοστο στην Αλβανία.

Το καθεστώς του Χότζα όχι μόνο οδήγησε την χώρα σε πτώχευση αλλά και νέκρωσε την πνευματική ζωή του τόπου. Για όλα αυτά, οι Αλβανοί θα θυμούνται τον Χότζα με πικρία. Σε διεθνές επίπεδο, θα μείνει αξέχαστος για τον βίαιο, αδίστακτο εθνικισμό, που τον οδήγησε ν' αφηφήσει τον Τίτο, τον Χρουτσόφ, τον Μάο.

Δύο ημέρες μετά τον θάνατο του Χότζα, ο Ραμίζ Αλία εξελέγη πρώτος γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας. Τον Μάρτιο του 1986 η χήρα του Χότζα Νετζμίγιε, διορίστηκε στην προεδρία του Δημοκρατικού Μετώπου, η οποία ήταν υπεύθυνη για την διοργάνωση των εκλογών και την εσωτερική ασφάλεια της χώρας, αφού η επιρροή της ήταν περιορισμένη.

Το 1989 η Αλβανία είχε εγκαινιάσει μια ήπια μεταρρυθμιστική πολιτική για κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους. Η αλβανική ηγεσία είχε καταλάβει πως αν επιθυμούσε να επιβιώσει έπρεπε να εγκαταλείψει αμέσως την προηγούμενη πολιτική του απομονωτισμού και της αυτάρκειας και ν' αποδείξει την βούλησή της για εφαρμογή μεταρρυθμίσεων.

Την άνοιξη του 1990 η καταπιεσμένη οργή, η απογοήτευση και η απελπισία 45 χρόνων εξερράγησαν σε μια σειρά διαδηλώσεων και απεργιών, τις οποίες κατέπνιξε η Σιγκουρίμι με την εντατικοποίηση της δράσης της κατά των αντικαθεστωτικών.

¹⁸⁵ Miranda Vickers, ο.π., σ. 288.

Τον Ιούλιο του 1990, ο αναβρασμός εντάθηκε όταν οι δυνάμεις ασφαλείας διέλυσαν βίαια αντικυβερνητικούς διαδηλωτές στα Τίρανα. Αμέσως μετά τα βίαια επεισόδια, χιλιάδες Αλβανοί ζήτησαν καταφύγιο στις ξένες πρεσβείες. Η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος συγκλήθηκε εκτάκτως για ν' αντιμετωπίσει την κρίση και αποφάσισε αλλαγές στελεχών σε διάφορα υπουργεία καθώς και την παύση του ηγέτη της συντηρητικής πτέρυγας. Ο Ραμίζ Αλία εμφανίστηκε στην κρατική τηλεόραση καταγγέλλοντας τους πρόσφυγες ως αποπροσανατολισμένα άτομα, τυχοδιώκτες, δημαγωγούς και αργόσχολους.

Στο μεταξύ η αξιοπιστία του μεταρρυθμιστικού προγράμματος του Αλία υπέστη βαρύ πλήγμα, όταν ο 54χρονος συγγραφέας Ισμαήλ Κανταρέ¹⁸⁶ ζήτησε άσυλο ενώ βρισκόταν στο Παρίσι, πιστεύοντας πως στο εξωτερικό θα ήταν περισσότερο ελεύθερος να καταγγείλει την άθλια κατάσταση της χώρας του.

Η επιλογή αυτή του Κανταρέ υπήρξε ένα ισχυρό χτύπημα για τον Αλία και απέδειξε πως ο συγγραφέας θεωρούσε ανεπαρκείς τις μεταρρυθμίσεις που είχαν εφαρμοστεί. Από το Παρίσι, ο Κανταρέ δήλωσε πως οι υποσχέσεις για δημοκρατία είναι νεκρές, συμπαρασύροντας πολλούς νέους φοιτητές προδομένους από την φυγή του Κανταρέ και απηχώντας με αυτό τον τρόπο την δική τους αίσθηση απομόνωσης και απελπισίας.

Τελικά στις 11 Δεκεμβρίου 1990, η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος, ανήσυχη από τον κλιμακούμενο αναβρασμό, ενέκρινε την νομιμοποίηση των ανεξάρτητων πολιτικών κομμάτων. Η δύση του κομμουνισμού στην Αλβανία ήταν πια ζήτημα ωρών.

¹⁸⁶Ισμαήλ Κανταρέ (ISMAIL KADARE) (1936). Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο. Μετά τις σπουδές του στην Μόσχα, ζει και εργάζεται στα Τίρανα και στο Παρίσι. Είναι ο πιο διάσημος αλβανός λογοτέχνης της περιόδου μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Έγραψε πολλές ποιητικές συλλογές, πολλά μυθιστορήματα και συλλογές διηγημάτων αλλά και πλήθος λογοτεχνικά και πολιτικά δοκίμια. Το έργο του εμπεριέχει βαθιά εθνικά και οικουμενικά μηνύματα και διακρίνεται για την σύγχρονη έκφραση. Μερικά από τα πιο γνωστά μυθιστορήματά του είναι: Το φρούριο, Χρονικό στην πέτρα, Ο σπασμένος Απρίλης. Το έργο του εκτιμήθηκε για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε στην χειραφέτηση της αλβανικής λογοτεχνίας και την αναγνώρισή της στον κόσμο. Ο Ισμαήλ Κανταρέ προτάθηκε μερικές φορές για το Νόμπελ Λογοτεχνίας.

2.2. Η πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση στην Αλβανία μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος

Στις 12 Δεκεμβρίου 1990 ανακοινώθηκε ο σχηματισμός του Δημοκρατικού Κόμματος Αλβανίας. Ο ηγέτης του Σαλί Μπερίσα ανακοίνωσε πως θα επιδίωκε την εφαρμογή των αποφάσεων του Ελσίνκι ως βάση της αλβανικής κοινωνίας. Ζήτησε επίσης να συμμορφωθεί η χώρα με τις τέσσερις αρχές της Χάρτας των Παρισίων: ελεύθερη οικονομία, ελεύθερες εκλογές, αυτοδιάθεση, δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας.

Η ανακοίνωση της δημιουργίας του κόμματος συνέπεσε με μια ακόμα περίοδο ταραχών στις αλβανικές πόλεις, κατά τις οποίες οι φοιτητές έκαψαν βιβλία του Χότζα και επιτέθηκαν σε κυβερνητικά κτίρια.

Οι διαδηλώσεις φαίνεται πως ήταν μια αυθόρμητη έκφραση της απογοήτευσης του λαού. Η ανεπάρκεια σε καταναλωτικά αγαθά και η επιβολή δελτίου διατροφής σε προϊόντα προκάλεσαν την έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια.

Στις αρχές του 1991 ολόκληρη η χώρα είχε παραλύσει από τις απεργίες στα μεταλλεία και τον τομέα των δημόσιων μεταφορών. Οι απεργίες έληξαν μόνο με την νομοθετική κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας και τον διορισμό του μεταρρυθμιστή οικονομολόγου Φάτος Νάνο, ως αναπληρωτή πρωθυπουργό.

Η άνοιξη του 1991 υπήρξε μια περίοδος πολιτικής κρίσης και χάους για την Αλβανία. Σε ολόκληρη την χώρα ήταν διάχυτη η αίσθηση της ανυπαρξίας κυβερνητικού ελέγχου. Οι φοιτητές των Τιράνων ζητούσαν την παραίτηση του υπουργού Εξωτερικών, Εσωτερικών και Δικαιοσύνης. Οι διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πανεπιστήμιο των Τιράνων στις αρχές Φεβρουαρίου εξελίχθηκαν σε απεργία πείνας με την συμμετοχή φοιτητών αλλά και καθηγητών. Στα αιτήματά τους περιλαμβανόταν η αφαίρεση του ονόματος του Εμβέρ Χότζα από τον τίτλο του πανεπιστημίου και η κατάργηση της υποχρεωτικής μελέτης του Μαρξισμού-Λενινισμού.

Μια εβδομάδα αργότερα χιλιάδες πολίτες κατευθύνθηκαν στο κέντρο των Τιράνων και γκρέμισαν το γιγαντιαίο άγαλμα του Εμβέρ Χότζα στην πλατεία Σκεντέρμπεη. Βίαια επεισόδια ξέσπασαν όταν οι δυνάμεις ασφαλείας προσπάθησαν να διαλύσουν τους διαδηλωτές, οι οποίοι έμειναν έκπληκτοι από την ευκολία με την οποία κατέρρευσε το δέκα μέτρων ύψους άγαλμα. Τις επόμενες ώρες γκρεμίστηκαν τα αγάλματα του Χότζα στο Δυρράχιο και στην Κορυτσά. Την επόμενη μέρα οι διαδηλωτές συνέχισαν απτόητοι το κάψιμο βιβλίων. Στους δρόμους γύρω από την πλατεία Σκεντέρμπεη είχαν ανάψει φωτιές, που τις τροφοδοτούσαν συνεχώς με πορτραίτα του Χότζα.

Σε όλη την χώρα σημειώνονταν συγκρούσεις ανάμεσα στην αντικομμουνιστική αντιπολίτευση των πόλεων, με επικεφαλής την νεολαία και τους μεγαλύτερης ηλικίας συντηρητικούς κομμουνιστές.

Στα προβλήματα της Αλβανίας σύντομα προστέθηκε η αναταραχή που εκδηλώθηκε στην βιομηχανία. Το πρόβλημα δεν ήταν εύκολο να υπερνικηθεί καθώς το κράτος βρισκόταν στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Η κομματική ηγεσία φοβόταν πλέον πως επρόκειτο να ξεσπάσει κύμα βίας στις μεγάλες πόλεις.

Στις αρχές Μαρτίου η κρίση ξέσπασε. Η οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας κατέρρευε και τα αποθέματα σε είδη διατροφής ήταν έτοιμα να εξαντληθούν. Οι μισθοί έφταναν μόλις τα 20 δολάρια τον μήνα και το ποσοστό της ανεργίας ανερχόταν στο 40% περίπου. Το επικοινωνιακό και μεταφορικό δίκτυο της χώρας υπήρξε προβληματικό.

Πολλά άρθρα στον τύπο ανέφεραν «πόσο καθυστερημένη και πρωτόγονη ήταν η Αλβανία, η οποία προκαλούσε στους επισκέπτες μεγαλύτερο πολιτιστικό σοκ απ' ότι οι επισκέψεις τους στις περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου»¹⁸⁷.

Κατά την διάρκεια των εκλογών του Μαρτίου 1991, όπου σημειώθηκε νίκη του αδύναμου πια κομμουνιστικού κόμματος, στην Σκόδρα, κάτοικοι της πόλης ξυλοκόπησαν αγρότες κατηγορώντας τους ως υπεύθυνους για τον θρίαμβο των κομμουνιστών ενώ στις 2 Απριλίου νέοι διαδήλωσαν στην Σκόδρα διαμαρτυρόμενοι για τα περιστατικά βίας και νοθείας κατά την διάρκεια των εκλογών. Όταν δυνάμεις ασφαλείας επιχείρησαν να διαλύσουν το πλήθος, τέσσερα άτομα έχασαν την ζωή τους και πολύ περισσότερα τραυματίστηκαν από τα αστυνομικά πυρά.

Στις 10 Απριλίου 1991, η νέα Λαϊκή Εθνοσυνέλευση στην πρώτη της συνεδρίαση, όρισε νέο σύνταγμα που προέβλεπε πολλές αλλαγές μεταξύ των οποίων η θεσμοποίηση του πολιτικού πλουραλισμού και η αλλαγή του ονόματος της χώρας από Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας σε Δημοκρατία της Αλβανίας. Στο σύνταγμα το κράτος οριζόταν ως δημοκρατικό κράτος δικαίου, που είχε ως βάση την κοινωνική ισότητα και την προάσπιση της ελευθερίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης αναγνωριζόταν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, της απεργίας, των διαδηλώσεων και της μετανάστευσης.

Στις αρχές Μαΐου 1991, η νέα κυβέρνηση με επικεφαλής τον Φάτος Νάνο βρισκόταν αντιμέτωπη με τεράστια προβλήματα καθώς η οικονομία κατέρρευε ταχύτατα, ο πληθωρισμός είχε φτάσει το 26% το μήνα και το ποσοστό ανεργίας υπερέβαινε το 70% του εργατικού δυναμικού.

¹⁸⁷ Miranda Vickers, ο.π., σ. 306.

Στα μέσα Μαΐου, ενώ η χώρα βυθιζόταν στην πολιτική αβεβαιότητα και στην οικονομική και κοινωνική απόγνωση, τα νεοσύστατα ανεξάρτητα εργατικά σωματεία οργάνωσαν γενική απεργία με την συμμετοχή 300.000 εργαζομένων απ' όλους τους τομείς της οικονομίας με στόχο την πτώση της κυβέρνησης.

Το καλοκαίρι του 1992, στο εσωτερικό της Αλβανίας η μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα είχε πάρει δραματικές διαστάσεις εξαιτίας των κενών στην νομοθεσία, που είχαν ως αποτέλεσμα να μείνουν πολλοί αγρότες ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές με ελάχιστη γη ή και τελείως ακτήμονες. Οι αγρότες που εξακολουθούσαν να ζουν στην ύπαιθρο έκρυβαν όσα τρόφιμα παρήγαγαν συμβάλλοντας έτσι στην γενική ανεπάρκεια τροφίμων. Τον Σεπτέμβριο του 1992 ο αναπληρωτής πρωθυπουργός έκανε έκκληση στις Βρυξέλλες για επείγουσα αποστολή τροφίμων.

Στο τέλος του 1992 η χώρα βρισκόταν σε απελπιστική κατάσταση. 20.000 άτομα συγκεντρώθηκαν στα Τίρανα για να διαμαρτυρηθούν για τις τεράστιες ελλείψεις σε βασικά είδη διατροφής και καύσιμα. Ο χειμώνας ήταν πολύ βαρύς και ο λαός αναγκάστηκε να κόψει δέντρα για να εξασφαλίσει καύσιμη ύλη.

Τα πεινασμένα πλήθη άρχισαν να επιτίθενται στις αποθήκες τροφίμων της Κρούγια. Πανικός ξέσπασε όταν ανακοινώθηκε πως τα αποθέματα σε τρόφιμα επαρκούσαν για μια μόνο εβδομάδα. Η ανακοίνωση αυτή οδήγησε σε ανεξέλεγκτες ταραχές. Ο όχλος λεηλάτησε ένα εργοστάσιο τροφίμων, φούρνους, εστιατόρια και άλλους χώρους αποθήκευσης ειδών διατροφής. Κατά την διάρκεια των ταραχών δύο άτομα έχασαν την ζωή τους.

Η απώλεια της κρατικής αξιοπιστίας προξένησε εκτός από την κατάρρευση της οικονομίας και κλιμάκωση της εγκληματικότητας. Το κροτάλισμα των πιστολιών, των τουφεκίων και καμιά φορά των πολυβόλων διέκοπτε συχνά την ηρεμία της νύχτας στα Τίρανα. Τα περιστατικά ληστειών και βιασμών είχαν αυξηθεί δραματικά.

Αυτού του είδους τα εγκλήματα μεγάλωναν την ήδη έντονη αίσθηση ανασφάλειας του λαού ενώ αποθάρρυναν δραματικά τις ξένες επενδύσεις. Ο κακός εξοπλισμός, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, η αδιαφορία και ο φόβος καθιστούσαν την αστυνομία ανίκανη ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση αναρχίας που επικρατούσε.

Το εισόδημα από τις εξαγωγές σε σκληρό νόμισμα είχε μειωθεί δραματικά ενώ η τεράστια έλλειψη πρώτων υλών σε συνδυασμό με την ξεπερασμένη τεχνολογία είχε παραλύσει την βιομηχανία της χώρας. Τα απαρχαιωμένα εργοστάσια είχαν μεταβληθεί πλέον σε σκουριασμένα, λεηλατημένα κουφάρια.

Στην αγροτική παραγωγή κυριαρχούσε το χάος εξαιτίας της ανεξέλεγκτης διαρπαγής χρημάτων και των περιουσιακών στοιχείων των πρώην αγροτικών συνεταιρισμών. Οι

ελλείψεις σε σπόρους, λιπάσματα και μηχανήματα ήταν μεγάλες. Η απαισιοδοξία και η απελπισία κυριαρχούσαν στην αγροτική ζωή της Αλβανίας.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 90', **κάποιοι άλλοι** προτίμησαν την οδύσσεια της φυγής, τους δρόμους της ξενιτιάς, το ταξίδι της απόγνωσης...Χιλιάδες **Αλβανοί** με τα μικρά τους δέματα-που περιείχαν λίγα τρόφιμα-υπό μάλης, οδοιπορούσαν προς τον νότο, περνώντας από την οροσειρά του Γράμμου στην Ελλάδα. **Μερικοί**, πεινασμένοι και εξαθλιωμένοι, ντυμένοι με κουρελιασμένα ρούχα, είχαν μαζευτεί στα παραμεθόρια χωριά και ετοιμάζονταν να περάσουν απέναντι. Στις προσπάθειές τους δεν αντιμετώπιζαν μεγάλα εμπόδια από τους φρουρούς των συνόρων, γιατί τα σύνορα ήταν ανοιχτά –έτσι καθοριζόταν από την κοινή ευρωπαϊκή πολιτική ασύλου-, δεν ήταν όμως ανοιχτά τα σύνορα που χωρίζουν τους ανθρώπους από την ανθρωπιά...

2.3. Η μετανάστευση προς την Ελλάδα

2.3.1. Χάρτης της Αλβανίας

Στο χάρτη της Αλβανίας με μαύρα γράμματα διακρίνονται οι πόλεις καταγωγής των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα.

2.3.2. Χάρτης της Ελλάδας

Στο χάρτη της Ελλάδας με μαύρα γράμματα διακρίνονται οι πόλεις, στις οποίες εγκαταστάθηκαν Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες.

2.3.3. Εισαγωγικό σημείωμα

Με την μετανάστευση, ως φαινόμενο των σύγχρονων παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών μας, δημογραφικό και πολιτισμικό, ασχοληθήκαμε σε θεωρητικό επίπεδο και νομίζουμε διεξοδικά στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Στο συγκεκριμένο σημείο εξέλιξης της ερευνητικής μας εργασίας, προτεραιότητα για μας αποτελεί η μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης Αλβανών πολιτών προς την Ελλάδα. Ποια τα αίτια της μετανάστευσής τους; Γιατί επέλεξαν την χώρα μας ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσαν ότι θα βρουν σ' αυτή; Τι είδους αντιξοότητες αντιμετώπισαν κατά την πορεία τους από την Αλβανία προς την Ελλάδα; Ποια τα συναισθήματά τους την στιγμή της εγκατάλειψης της χώρας τους, κατά την διάρκεια της φυγής τους προς το άγνωστο και την ώρα της άφιξής τους στην χώρα μας;

Όλοι οι παραπάνω προβληματισμοί, που θ' απασχολούσαν κάθε λογικά σκεπτόμενο άνθρωπο, είναι αδύνατον να βρουν διέξοδο, όσο και αν επιχειρήσουμε να τους διαπραγματευτούμε με την μεγαλύτερη σαφήνεια και πληρότητα. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα ήταν άσκοπο και άστοχο.

Θεωρήσαμε λοιπόν εύλογο στο σημείο αυτό, να παραχωρήσουμε την θέση μας στους «ήρωες» της φυγής, σ' αυτούς που αφήφησαν την πείνα, την δίψα, το κρύο, τα άγρια ζώα και τα όποια άλλα δεινά ελλόχευαν στον δρόμο τους, που υπερνίκησαν την απελπισία, την απόγνωση, τον φόβο, τον τρόμο και πήραν τον δρόμο της ελπίδας, με τις αγαθότερες των προθέσεων και με όνειρα για μια ήσυχη ζωή.

Μ' ένα μόνο βήμα τους πέρασαν από το αόρητο παρόν στο απατηλό μέλλον. Ο χάρτης της χώρας μας σηματοδεύτηκε με γραμμές από κορμιά, που ένωναν το τίποτα με το πουθενά. Όλοι οι μικροί ατομικοί ξεριζωμοί συνθέτουν σαν μικρές ψηφίδες το μελανό μωσαϊκό της ιστορίας, φωτίζοντας συνάμα την δύναμη του ανθρώπου και το μεγαλείο της ανθρωπιάς. Ας τους ακούσουμε.

2.3.4. Πέντε Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες μιλούν για την μετανάστευσή τους

DOLOREZA BURDA

1. Ποιοι λόγοι σας ανάγκασαν να μεταναστεύσετε;

Ο βασικός λόγος που με ανάγκασε να μεταναστεύσω ήταν η αναρχία που επικρατούσε στην χώρα μου, μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Η δημοκρατική ηγεσία της Αλβανίας επέτρεψε το άνοιγμα όλων των στρατοπέδων. Κάθε αλβανική οικογένεια κατείχε τουλάχιστον ένα καλάζνικοφ. Νυχθημερόν ακούγονταν πυροβολισμοί. Ένιωθα ανασφάλεια και φόβο.

2. Γιατί επιλέξατε μια χώρα όπως η Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσατε ότι θα βρείτε σ' αυτήν;

Επέλεξα την Ελλάδα ως τόπο προορισμού και παραμονής, γιατί εδώ βρισκόταν κάποιο μέλος του άμεσου περιβάλλοντός μου. Στην χώρα σας πίστευα ότι θα βρω την ησυχία μου.

3. Περιγράψτε τα συναισθήματά σας την στιγμή της εγκατάλειψης της πατρίδας σας.

Ένιωθα πόνο και λύπη, επειδή εγκατέλειψα την Κορυτσά, το σπίτι μου, την δουλειά μου, τον τρόπο ζωής.

4. Διηγηθείτε με λίγα λόγια την πορεία σας από την Αλβανία στην Ελλάδα.

Έφυγα από την Αλβανία με την μητέρα μου και ήρθαμε στην Ελλάδα με αυτοκίνητο. Μας έφερε ένα άτομο, που νωρίτερα είχε συνεννοηθεί με τους φρουρούς των συνόρων και στο οποίο είχαμε καταβάλλει κάποιο χρηματικό ποσό. Είχαμε βίζα και μπήκαμε νόμιμα στην χώρα σας.

5. Πώς νιώθατε κατά την διάρκεια της φυγής σας προς το άγνωστο και την στιγμή της άφιξής σας στην χώρα μας;

Κατά την διάρκεια της φυγής μου προς το άγνωστο ένιωθα φόβο και ανασφάλεια, αναρωτιόμουν για το πού πάω, πώς θα είναι εκεί. Την στιγμή της άφιξής μου στην Ελλάδα ένιωθα χαμένη και σκεφτόμουν συνέχεια πότε θα επιστρέψω πίσω στην πατρίδα μου, την Κορυτσά.

TEUTA RUSHITI

1. Ποιοι λόγοι σας ανάγκασαν να μεταναστεύσετε;

Οι λόγοι που με ανάγκασαν να μεταναστεύσω ήταν οικονομικοί. Μετανάστευσα για μια καλύτερη ζωή.

2. Γιατί επιλέξατε μια χώρα ,όπως η Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσατε ότι θα βρείτε σ' αυτήν;

Επέλεξα την Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής, γιατί ήταν η πιο κοντινή χώρα. Τα σύνορα ήταν ανοιχτά. Δεν γινόταν αυστηρός έλεγχος. Στην χώρα σας προσδοκούσα ότι θα βρω οικονομική άνεση.

3. Περιγράψτε τα συναισθήματά σας την στιγμή της εγκατάλειψης της πατρίδας σας.

Εκείνη την στιγμή συνειδητοποίησα πόσο πολύ αγαπούσα την πατρίδα μου. Αισθανόμουν ένα μεγάλο κενό. Ένιωθα λύπη και νοσταλγία γι' αυτό που άφηνα πίσω και που δεν θα μπορούσα να έχω μαζί μου στην Ελλάδα.

4. Διηγηθείτε με λίγα λόγια την πορεία σας από την Αλβανία στην Ελλάδα.

Ο άνδρας μου είναι γιατρός και είχε έρθει νωρίτερα στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στον Βόλο. Εγώ βρισκόμουν στην πατρίδα μου, όμως αρρώστησα βαριά και έπρεπε να κάνω επείγοντως εξετάσεις σε νοσοκομείο. Έτσι ήρθα στην Ελλάδα με ασθενοφόρο. Ήμουν νόμιμη.

5. Πώς νιώθατε κατά την διάρκεια της φυγής σας προς το άγνωστο και την στιγμή της άφιξής σας στην χώρα μας;

Κατά την διάρκεια της φυγής μου προς το άγνωστο ένιωθα ανασφάλεια, επειδή δεν ήξερα την γλώσσα, τον τρόπο ζωής και τα προβλήματα που θ' αντιμετώπιζα ,εκεί που θα βρισκόμουν. Την στιγμή της άφιξής μου στην Ελλάδα ένιωθα μίσος, γιατί δεν τα είχαμε και εμείς αυτά τα πράγματα που έχει η χώρα σας.

JONALDA PREMTO

1. Ποιοι λόγοι σας ανάγκασαν να μεταναστεύσετε;

Η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος είχε δημιουργήσει μια περίπλοκη κατάσταση στην Αλβανία. Το 1992, ο πατέρας μου έφυγε από την Αλβανία και ήρθε με τα πόδια στην Ελλάδα. Το 1994 έβγαλε και για μας βίζα. Έτσι αναγκάστηκα να μεταναστεύσω στην Ελλάδα.

2. Γιατί επιλέξατε μια χώρα, όπως η Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσατε ότι θα βρείτε σ' αυτήν;

Επιλέξαμε την Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής, γιατί ήταν ο πιο εύκολος τόπος. Στην χώρα σας πίστευα ότι θα βρώ μια καλύτερη ζωή, ήσυχη και αρμονική και έχει ο Θεός για όλα τα υπόλοιπα.

3. Περιγράψτε τα συναισθήματά σας την στιγμή της εγκατάλειψης της πατρίδας σας.

Λυπήθηκα πολύ, έκλαιγα, ένιωθα ανασφάλεια και φόβο.

4. Διηγηθείτε με λίγα λόγια την πορεία σας από την Αλβανία στην Ελλάδα.

Μέχρι την Κακκαβιά ήρθα με ταξί και από τα Ιωάννινα πήρα λεωφορείο του ΚΤΕΛ για Λάρισα και από εκεί για Βόλο.

5. Πώς νιώθατε κατά την διάρκεια της φυγής σας προς το άγνωστο και την στιγμή της άφιξής σας στην χώρα μας;

Κατά την διάρκεια της φυγής μου προς το άγνωστο ένιωθα ανασφάλεια , γιατί δεν ήξερα τι θα συναντήσω. Δεν γνώριζα την ελληνική γλώσσα και αναρωτιόμουν για τους ανθρώπους, για τις συνθήκες ζωής, για την νοοτροπία. Την στιγμή της άφιξής μου στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στον Βόλο θυμάμαι πώς εντυπωσιάστηκα από τα φώτα του Ι. Ναού Ευαγγελίστριας, στην Νέα Ιωνία. Ήταν 25^η Μαρτίου. Θαύμασα την ομορφιά και νόμιζα πως βρισκόμουν στο Παρίσι.

AUREL LOSHI

1. Ποιοι λόγοι σας ανάγκασαν να μεταναστεύσετε;

Ένας άνθρωπος, Βορειοηπειρώτης στην καταγωγή, επιθυμούσε να ψηφιστεί στην Βουλή. Ήρθε λοιπόν στην Αυλώνα και μας έταξε πως αν τον ψηφίσουμε, θα μας βγάλει βίζες για την Ελλάδα. Έτσι βγήκε η βίζα μου και ,ενώ ήθελα να πάω στην Ιταλία, βρέθηκα παρά την θέλησή μου στην Ελλάδα.

2. Γιατί επιλέξατε μια χώρα , όπως η Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσατε ότι θα βρείτε σ' αυτήν;

Δεν επέλεξα την Ελλάδα ως τόπο προορισμού και παραμονής. Παρά ταύτα, στην χώρα σας προσδοκούσα ότι θα βρώ τον παράδεισο(μεγάλα κτίρια, δουλειά, μισθό 15 Euro την μέρα, ύπνο στο αφεντικό).

3. Περιγράψτε τα συναισθήματά σας την στιγμή της εγκατάλειψης της πατρίδας σας.

Στεναχωρήθηκα, πόνεσα. Λυπήθηκα πολύ που άφησα την οικογένειά μου και το σχολείο.

4. Διηγηθείτε με λίγα λόγια την πορεία σας από την Αλβανία στην Ελλάδα.

Είχανε περάσει μέρες από την έκδοση της βίζας. Ξεκίνησα από την Αυλώνα με ταξί. Το πρωί ήμουν στα σύνορα. Μετά τα σύνορα και προς την Ελλάδα συνάντησα προβλήματα, επειδή δεν ήξερα την γλώσσα. Έφτασα στα Ιωάννινα και από εκεί με λεωφορείο του ΚΤΕΛ ήρθα στον Βόλο.

5. Πώς νιώθατε κατά την διάρκεια της φυγής σας προς το άγνωστο και την στιγμή της άφιξής σας στην χώρα μας;

Κατά την διάρκεια της φυγής μου προς το άγνωστο ένιωθα ανασφάλεια, φόβο για το τι θα βρώ, τι θ' αντιμετωπίσω. Την στιγμή της άφιξής μου στην χώρα σας απομυθοποίησα όλα όσα ήξερα γι' αυτήν από την Αλβανία.

FLORIN GJOKAJ

1. Ποιοι λόγοι σας ανάγκασαν να μεταναστεύσετε;

Στην Αλβανία δεν ξέραμε πως ζούσαμε σε κλουβί, νομίζαμε ότι ήμασταν ελεύθεροι. Μετά την πτώση του καθεστώτος του Χότζα, οι φίλοι μου έφυγαν σε άλλες χώρες, τους έχασα. Η μοναξιά ήταν ένας από τους βασικότερους λόγους, που με ανάγκασε να φύγω από την Αλβανία και να μεταναστεύσω. Ήθελα να βγω έξω από το κλουβί, ήθελα να σπάσω τα σύνορα.

2. Γιατί επιλέξατε μια χώρα, όπως η Ελλάδα, ως τόπο προορισμού και παραμονής; Τι προσδοκούσατε ότι θα βρείτε σ' αυτήν;

Επέλεξα την Ελλάδα ως τόπο προορισμού και παραμονής, γιατί ήταν η πιο κοντινή και η πιο σίγουρη χώρα. Στην χώρα σας πίστευα ότι θα βρώ καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ήθελα να δω πώς ζουν έξω από την Αλβανία.

3. Περιγράψτε τα συναισθήματά σας την στιγμή της εγκατάλειψης της πατρίδας σας.

Την στιγμή που άφηνα πίσω την πατρίδα μου, την Λέιζα, ένιωθα πόνο, λύπη, έλλειψη και στέρηση, έκλαιγα κρυφά.

4. Διηγηθείτε με λίγα λόγια την πορεία σας από την Αλβανία στην Ελλάδα.

Ξεκίνησα μόνος μου, με τα πόδια. Ήθελα ν' αναμετρηθώ με τον εαυτό μου, να τον δοκιμάσω, να δω πόσο μπορώ ν' αντέξω. Στα βουνά έβρεχε. Πλησιάζοντας στα σύνορα, τραγουδούσα. Ήμουν νόμιμος και δεν φοβόμουν τους φρουρούς. Συνέχισα τον δρόμο μου μέσα στην νύχτα και το σκοτάδι, δεν έβλεπα ούτε ήξερα σε ποια μονοπάτια βάδιζα. Περνούσα από βουνά, ποτάμια, άκουγα λύκους και άγρια ζώα. Είχα μαζί μου φακό αλλά δεν έπρεπε να τον ανάψω για να είμαι ασφαλής. Στα πρώτα ελληνικά χωριά, κοντά στα σύνορα, μεγάλα και άγρια σκυλιά με πήραν από πίσω. Κατάφερα να σωθώ και συνέχισα να βαδίζω. Είχε νυχτώσει. Γρήγορα αντιλήφθηκα ότι είχα πάρει λάθος δρόμο και ξαναγύρισα πίσω για να βρώ την σωστή πορεία. Είχε παγετό. Είχα περπατήσει 6 ώρες και είχα κουραστεί. Θέλησα κάπου να ξαποστάσω και ν' ανάψω φωτιά για να ζεσταθώ. Σπίρτα, αναπτήρας είχαν παγώσει. Δεν τα κατάφερα και συνέχισα την διαδρομή. Απέναντί μου στεκόταν ένα πανύψηλο χιονισμένο βουνό, το οποίο έπρεπε να διασχίσω. Περπατούσα 2 βήματα μπροστά και 3 πίσω, γιατί γλιστρούσα από το χιόνι. Ήθελα να καθίσω έστω για ένα λεπτό αλλά δεν έπρεπε. Θα πέθαινα στο χιόνι. Οι ελπίδες χάνονταν. Δεν έβλεπα ούτε ένα μέτρο μπροστά. Η ψυχολογία μου κατέρρευε, οι βιολογικές μου δυνάμεις με εγκατέλειπαν, πεινούσα. Προχωρώντας, συνάντησα ένα σημείο ολόασπρο από το χιόνι. Δεν ήξερα που να πάω, πίσω, μπροστά. Τυχαία, βρήκα ένα μέρος και

σταμάτησα. Είχα κουραστεί πολύ. Υπέθεσα πως το μέρος αυτό θ' αποτελέσει είτε την πόρτα του θανάτου είτε της σωτηρίας. Αφού ξεκουράστηκα, προσπάθησα να σκεφτώ πώς θα συνεχίσω την πορεία μου. Αν πήγαινα δεξιά θα έπεφτα σε γκρεμό, αν πήγαινα αριστερά θα έμπαινα σ' ένα δάσος, από το οποίο δεν θα είχα βγει ποτέ. Ο Θεός και η τύχη με οδήγησε να προχωρήσω ευθεία μπροστά. Σε 50 μέτρα περίπου είδα δέντρα μπροστά μου. Άρχισα να σκάβω το χιόνι, για να δω αν υπήρχε δρόμος. Δρόμος υπήρχε, τον ακολούθησα και 4.00π.μ. μπήκα σ' ένα χωριό. Σκέφτηκα ότι δεν πεθαίνω πια, ότι έχω γλιτώσει. Σ' ένα χαρτί είχα γράψει ελληνικές λέξεις: ψωμί, νερό, δουλειά. Χτύπησα στο πρώτο σπίτι, βγήκε μια γυναίκα, της είπα ότι είμαι Αλβανός και κρυώνω και της ζήτησα να με βάλει μέσα. Μου έκλεισε την πόρτα. Πιο κάτω βρήκα μια ηλικιωμένη, της είπα ότι έχω μείνει έξω και παγώνω και της ζήτησα να με βάλει σε μια αποθήκη. Καμία απόκριση. Βγήκα έξω από το χωριό. Δεν φοβόμουν για την ζωή πια. Μπήκα στο επόμενο χωριό που συνάντησα. Εκεί υπήρχε μια καφετέρια. Η ιδιοκτήτρια, μια γιαγιά, μ' έβαλε μέσα, άναψε σόμπα, μου έβγαλε τα ρούχα και τα παπούτσια, μου έφτιαξε καφέ και μ' έφερε στην ζωή. Πήγα στην αστυνομία του χωριού να ελέγξει τα χαρτιά μου, πήρα τραίνο και ήρθα στον Βόλο.

5. Πώς νιώθατε κατά την διάρκεια της φυγής σας προς το άγνωστο και την στιγμή της άφιξής σας στην χώρα μας;

Κατά την διάρκεια της φυγής μου προς το άγνωστο είχα βγει έξω από τον εαυτό μου, ένιωθα θάρρος, τόλμη. Την στιγμή της άφιξής μου στην χώρα σας ένιωθα αγάπη για την Ελλάδα και τον ελληνικό λαό, χαρά για το καλύτερο που συνάντησα.

2.4. Ο Νομός Μαγνησίας και ο Βόλος ως τόποι υποδοχής Αλβανών μεταναστών

2.4.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Η ομαδική κάθοδος των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας μπορούμε να πούμε, πως βρήκε απροετοίμαστους τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τα όποια σοβαρά προβλήματα συνόδευαν την έλευση των μεταναστών(εγκατάσταση, απασχόληση, κοινωνική συνύπαρξη κλπ.) στους τόπους υποδοχής. Στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε τις συνθήκες, την προβληματική και τις όποιες αποφάσεις κλήθηκαν να πάρουν η Νομαρχία Μαγνησίας και ο Δήμος Βόλου σε σχέση με το μεταναστευτικό πρόβλημα, απευθυνθήκαμε στον τότε Νομάρχη Μαγνησίας κ. Πάνο Σκοτινιώτη και το δήμαρχο Βόλου κ. Δημήτρη Πιτσιώρη, ζητώντας τις απόψεις τους, μέσω συνεντεύξεων με συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο, τις οποίες παραθέτουμε παρακάτω.

2.4.2. Συνεντεύξεις

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΤΙΝΙΩΤΗΣ **ΠΡΩΗΝ ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ**

1. Κύριε Σκοτινιώτη, διατελέσατε Νομάρχη Μαγνησίας από το 1994 για δύο τετραετίες, περίοδο που συνέπεσε με την είσοδο και την εγκατάσταση ενός τεράστιου «κύματος» Αλβανών μεταναστών (νομίμων και παρανόμων) στο νομό μας. Η Νομαρχία Μαγνησίας είχε προετοιμασθεί, ως τόπος υποδοχής, για την αντιμετώπιση αυτού του μεταναστευτικού ρεύματος από τη γειτονική χώρα; Αν ναι, ποια ήταν τα μέτρα που λήφθηκαν για την αντιμετώπιση του προβλήματος; Αν δεν υπήρξε προετοιμασία, ποια ήταν τα τότε δεδομένα που δυσκόλευαν την όποια σχεδίαση μέτρων υποδοχής των Αλβανών οικονομικών μεταναστών;

Πρέπει να θυμίσω ότι το μεγάλο κύμα των μεταναστών και ιδιαίτερα των Αλβανών μεταναστών ήρθε στην Ελλάδα την περίοδο '91-'94, ήρθε εντελώς παράνομα και ζούσε παράνομα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εμποδίζεται ο οποιοσδήποτε σχεδιασμός και η λήψη μέτρων υποδοχής των μεταναστών. Η τότε κυβέρνηση, κυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας, κυβέρνηση Μητσοτάκη, νομίζω ότι είχε αντιμετωπίσει μ' έναν επιδόλιο τρόπο το θέμα. Αξίζει κανείς να θυμηθεί τις περιόδους του τότε Υπουργού Εξωτερικών, του Αντώνη Σαμαρά στις περιοχές της Βορείου Ηπείρου, ο οποίος παρότρυνε τους

ομογενείς από την Αλβανία να επιστρέψουν στην Ελλάδα, όπου υποτίθεται ότι θα έβρισκαν τον παράδεισο, μέσα από μία εθνικιστική προσέγγιση του θέματος, η οποία όμως αποδείχθηκε ότι ήταν οδυνηρή στη συνέχεια. Η ίδια γραμμή ακολουθήθηκε και στο μακεδονικό. Ενώ δηλαδή έπρεπε να ενθαρρυνθεί η παραμονή των ομογενών στις περιοχές της Βορείου Ηπείρου ή της Βόρειας Αλβανίας και ν' αποτελέσουν τη γέφυρα επικοινωνίας και φιλίας της χώρας με την Αλβανία, ενθαρρύνθηκε η χωρίς κανένα προγραμματισμό μετακίνησή τους στην Ελλάδα και τους ακολούθησαν βεβαίως και οι Αλβανοί. Επιπλέον, πρέπει να πούμε ότι το κλίμα που υπήρχε στην Ελλάδα, όταν ήρθαν οι πρώτοι Αλβανοί ήταν ένα κλίμα καχυποψίας και επιφύλαξης, πρώτα απ' όλα από τους ίδιους τους Αλβανούς, οι οποίοι ζώντας στην παρανομία αντιμετώπιζαν κουμπωμένα οποιαδήποτε αρχή είτε τοπική είτε κεντρική, οποιαδήποτε έκφραση της δημόσιας εξουσίας, θεωρώντας ότι ο οποιοσδήποτε εκπρόσωπός της μπορεί να είναι ένας εν δυνάμει εχθρός τους, που μπορεί να τους οδηγήσει στην επαναπροώθηση, όπως ήταν ο όρος ο αστυνομικός, εξαιρετικά αδόκιμος, αλλά και η ελληνική κοινωνία αντιμετώπιζε με την ίδια επιφυλακτικότητα και καχυποψία, αφού ήταν η πρώτη φορά που προσέγγιζε ένα φαινόμενο, που ποτέ στο παρελθόν δεν το είχε ζήσει. Αντίθετα η Ελλάδα ήταν χώρα εξαγωγής μεταναστών και όχι υποδοχής μεταναστών. Σε ότι αφορά δε τη Νομαρχία, όταν εμείς ξεκινήσαμε, 1^η Ιανουαρίου του 1995, αυτή η κατάσταση ήταν δεδομένη, ήταν διαμορφωμένη. Επιπλέον δε ο νέος θεσμός, που τότε έκανε τα πρώτα του βήματα και προσπαθούσε να σταθεί στα πόδια του, είχε μεγάλα ελλείμματα και θεσμικά και οικονομικά, δυστυχώς, και αυτό συνέβη σχεδόν μέχρι το τέλος, με μία εξαίρεση μόνο, με μία αρμοδιότητα μόνο. Τυπικά λοιπόν δεν δόθηκε καμία αρμοδιότητα για τον χειρισμό αυτού του θέματος, για τη συμβολή στον χειρισμό αυτού του θέματος, γιατί μόνοι μας προφανώς δεν μπορούσαμε, χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν και επιπλέον πρωτοβουλίες, πέραν αυτών που υπήρξαν και θ' αναφερθούν πιο κάτω.

2. Κατά τη γνώμη σας, η Κεντρική Διοίκηση – Κυβέρνηση παρουσιάστηκε ανέτοιμη – απροετοίμαστη όσον αφορά τον σχεδιασμό ενός μικρού προγράμματος αντιμετώπισης των προβλημάτων, που συνακόλουθα θα προέκυπταν από το άνοιγμα των ελληνοαλβανικών συνόρων; Αν ναι ποιες, κατά τη γνώμη σας, ήταν οι παραλήψεις;

Νομίζω ότι καλύψαμε ήδη το θέμα με την προηγούμενη ερώτηση και την απάντηση που έδωσα. Εκεί που πρέπει να επιμείνουμε είναι ακριβώς στην πολιτική που ακολουθήθηκε, την πολιτική «ελάτε στην Ελλάδα να βρείτε τον παράδεισο». Εκεί ήταν η πηγή του προβλήματος και αυτό έγινε μ' έναν τρόπο εντελώς ανοργάνωτο, εντελώς ανορθόδοξο, χωρίς κανένα σχέδιο, χωρίς καμία προετοιμασία των αρχών για υποδοχή αυτών των

ανθρώπων, χωρίς μέριμνα για την νομιμοποίησή τους, με αποτέλεσμα να κινούνται για πάρα πολλά χρόνια μέσα στην παρανομία και μέσα στο κλίμα αυτό της καχυποψίας και των επιφυλάξεων. Να θυμίσουμε ότι και ορισμένα φαινόμενα, που ειδικά στην αρχή παρουσιάστηκαν πιο έντονα, ορισμένα φαινόμενα εγκληματικότητας, συνέβαλλαν στο να δημιουργηθεί μία αντίληψη σ' ένα μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, να θεωρείται περίπου ο Αλβανός συνώνυμο με τον εγκληματία. Βεβαίως με το πέρασμα του χρόνου και τη μεγαλύτερη ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία αυτές οι αντιλήψεις υποχωρούν, χωρίς να σημαίνει ότι έχουν εξαλειφθεί.

3. Αν δεχθούμε, ότι, στην αρχή, υπήρξαν δυσκολίες στη δημιουργία ενός ευρύτερου σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο, στη συνέχεια, τι μέτρα προτάθηκαν ή λήφθηκαν, προκειμένου οι υπηρεσίες της Νομαρχίας (Διοίκηση, Εκπαίδευση, Υπηρεσίες Υγείας και Πρόνοιας) ν' αντιμετωπίσουν τα όποια προβλήματα θα προέκυπταν από την παρουσία και απασχόληση των Αλβανών μεταναστών;

Εμείς το κύριο βάρος όλα αυτά τα χρόνια το ρίξαμε σε 2 τομείς, ο ένας τομέας ήταν το χτύπημα της μαύρης εργασίας, η σταδιακή νομιμοποίηση δηλαδή της εργασίας τους και αυτό ήταν ένα από τα πάρα πολύ δύσκολα προβλήματα, τα πρώτα χρόνια από τα πολύ πιο έντονα και σ' ένα βαθμό εξακολουθεί να υπάρχει. Ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών και κυρίως Αλβανών μεταναστών, που είναι και η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών που ήρθαν στη Μαγνησία, απασχολούνται με συνθήκες μαύρης εργασίας, ανασφάλιστοι, χωρίς μέτρα ασφάλειας, με μεροκάματο κάτω από το κατώτατο μεροκάματο της εθνικής συλλογικής σύμβασης εργασίας, με το φάντασμα της απόλυσης, της αυθαίρετης ανά πάσα στιγμή, χωρίς τη δυνατότητα να μπορέσουν να διεκδικήσουν τα νόμιμα δικαιώματά τους μέσα από τους θεσμούς της ελληνικής πολιτείας, δικαιοσύνη κλπ. Όσα χρόνια είχαμε την Επιθεώρηση Εργασίας στην αρμοδιότητα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και το λέω αυτό, γιατί εδώ και 3 ή 4 χρόνια η αρμοδιότητα αυτή αφαιρέθηκε από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και επέστρεψε στο κράτος, χρησιμοποιήσαμε αρκετά αποτελεσματικά τους μηχανισμούς της Επιθεώρησης Εργασίας, για να μπορέσουμε να περιορίσουμε αυτό το φαινόμενο. Και εδώ πρέπει να πω, ότι είχαμε μια άριστη συνεργασία σ' αυτό το θέμα με το Εργατικό Κέντρο Βόλου, το οποίο κινούνταν με την ίδια αντίληψη. Ο δεύτερος τομέας, που προσπαθήσαμε να έχουμε μια επιρροή, παρότι η διοικητική μας ευθύνη με την εκπαίδευση ήταν πάρα πολύ χαλαρή, δεν είχε τις αρμοδιότητες που έπρεπε η Νομαρχία, ήταν εν πάση περιπτώσει η ενσωμάτωσή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα και εδώ τα αποτελέσματα νομίζω είναι πιο θετικά. Τα παιδιά των αλβανικών οικογενειών σε ηλικία σχολική συμμετέχουν κανονικά

και ισότιμα στην εκπαιδευτική διαδικασία, πολλά από τα παιδιά αυτά διακρίνονται με τις επιδόσεις τους και γενικά μπορούμε να πούμε ότι η δεύτερη γενιά των Αλβανών μεταναστών, με πολύ καλύτερες προϋποθέσεις θα ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία, όταν ολοκληρώσει την εκπαιδευτική διαδικασία.

4. . Γνωρίζετε ή πιστεύετε ότι στο Νομό Μαγνησίας και ιδιαίτερα στο Βόλο σημειώθηκε αύξηση της εγκληματικότητας ή γενικά της παραβατικότητας σε σχέση με το παρελθόν, οφειλόμενη στην παρουσία των Αλβανών μεταναστών;

Νομίζω ότι υπήρξε μια εξαιρετικά περιορισμένη αύξηση της εγκληματικότητας, που να οφείλεται στους Αλβανούς. Μέχρι πέρυσι που είχα εικόνα από την Αστυνομία δεν προέκυπτε ότι υπάρχει άξια λόγου αύξηση της εγκληματικότητας, η οποία να οφείλεται σε Αλβανούς. Και η Μαγνησία αντιμετωπίζει τα νέα φαινόμενα εγκληματικότητας, που υπάρχουν στην ελληνική κοινωνία και τα οποία δεν αποδεικνύεται από κανένα στοιχείο και από καμία έρευνα ότι οφείλονται κυρίως σε μετανάστες, οικονομικούς πρόσφυγες και στην προκειμένη περίπτωση Αλβανούς.

5. Ως έμπειρος πολιτικός, διαπιστώσατε ρατσιστική (έντονη ή σε μικρή κλίμακα) συμπεριφορά των πολιτών του Βόλου έναντι των Αλβανών μεταναστών ή οι πολίτες του Βόλου αποδείχθηκαν ώριμοι και δεκτικοί στο διαφορετικό κοινωνικό μεταναστευτικό στοιχείο;

Έλεγα και προηγουμένως ότι η έλευση των Αλβανών και γενικά των οικονομικών μεταναστών ήταν ένα σοκ για την ελληνική κοινωνία, δεν είχε συνηθίσει σ' αυτή την ιδέα, ήταν η πρώτη φορά που οι Έλληνες νιώθανε να υπερτερούν και κακά τα ψέματα όταν έχει αυτό το συναίσθημα, δεν απέχει πολύ απ' το να δημιουργηθεί και μια ψυχολογία ανάλογη, που να εκδηλώνεται και στη συμπεριφορά απέναντι στους μετανάστες. Για παράδειγμα μου έκανε πάρα πολλές φορές αρνητική εντύπωση και είχα και έντονες συγκρούσεις μαζί τους, με αγροτικούς φορείς, συνεταιρισμούς, ορισμένους αγροτικούς συλλόγους, που την περίοδο της σοδειάς έρχονταν και κάνανε διαβήματα στο γραφείο μου ως νομάρχη, να μου ζητήσουν να παρέμβω στην Αστυνομία, ώστε να δείξει ανοχή και να μπορέσουν να βρουν εργάτες γης να δουλέψουν και μόλις τελείωνε η περίοδος της συγκομιδής οι ίδιοι άνθρωποι μπορεί να καταγγέλαν τους Αλβανούς και τους άλλους μετανάστες, που δουλέψαν και να ζητούσαν την απέλασή τους, προκειμένου να γλιτώσουν μερικά από τα μεροκάματα, τα οποία τους χρωστούσαν. Το λέω ως ένα ακραίο δείγμα συμπεριφοράς, δεν ήταν ο κανόνας, αλλά όμως επιτρέπει να βγάλει κανείς ορισμένα συμπεράσματα. Από εκεί και πέρα, κρούσματα ακραίας ρατσιστικής συμπεριφοράς, μάλλον περιορισμένα είχαμε στο Νομό μας, τα οποία και ως Νομαρχία τα

αντιμετωπίσαμε με αποφασιστικό τρόπο. Θυμάμαι δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα: ένα ξυλοδαρμό ενός Αλβανού μαθητή έξω από το 4^ο δημοτικό σχολείο, χωρίς λόγο πραγματικά, από συνομήλικούς του μαθητές. Το γεγονός αυτό ήταν ανησυχητικό και ξεσήκωσε τη συνοικία, η οποία αντέδρασε θετικά και κατήγγειλε το συμβάν. Υπήρξε και παρέμβαση δική μας. Θυμούμαι επίσης και ένα φαινόμενο σε χωριό του Πηλίου, που κάποια στιγμή οι άνδρες του χωριού αποφάσισαν ν' απαγορεύσουν τους Αλβανούς να πηγαίνουν στο καφενείο του χωριού, διότι θεωρούσαν ότι παρενοχλούν το γυναικείο πληθυσμό. Είχε γίνει ένα μπέρδεμα, που ξεσήκωσε το Νομό, πάλι αντιδράσαμε, πήγαμε στο χωριό, μιλήσαμε και νομίζω ότι χαλάρωσε αυτό το κλίμα. Πάντως γενικά φαινόμενα ρατσιστικής συμπεριφοράς που να δημιουργούν μείζονα προβλήματα δεν είχαμε, χωρίς να σημαίνει ότι το σπέρμα της ξеноφοβίας και του ρατσισμού δεν είναι υπαρκτό σ' ένα τμήμα της τοπικής κοινωνίας.

6. Η Νομαρχία Μαγνησίας, δια των υπηρεσιών της και των εταιριών της, συμμετείχε σε προγράμματα ενημέρωσης, επιμόρφωσης, κατάρτισης, κοινωνικής βοήθειας και στήριξης, με σκοπό την ένταξη των Αλβανών μεταναστών στον κοινωνικό ιστό του Νομού;

Όταν άρχισαν να υπάρχουν τέτοια προγράμματα και είναι τώρα κάποια χρόνια που ξεκίνησαν αυτά τα προγράμματα, κυρίως μέσω της ΝΕΛΕ και του ΚΕΚΑΝΑΜ, υλοποιήσαμε πολλά προγράμματα που αφορούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ένταξη των μεταναστών, των παλλινοστούντων και γενικά κατηγοριών του πληθυσμού που είχαν ανάγκη ιδιαίτερης ευαισθησίας. Είχαμε επίσης και πάρα πολύ καλή συνεργασία με το σύλλογο των Αλβανών που ζουν στη Μαγνησία, την «Ιλλυρία» και τον πρόεδρο, τον Εντουάρντ Ταφάϊ και προχωρήσαμε πολλά πράγματα από κοινού. Πρέπει να πω ότι ίσως είναι ο μοναδικός σύλλογος στην Ελλάδα, που έχει μια τόσο πλούσια δραστηριότητα και για μένα αποτελεί μια ξεχωριστή τιμή το γεγονός ότι, μετά την ολοκλήρωση της θητείας μου, ο σύλλογος αυτός σε μεγάλη εκδήλωση, που έγινε στο Ξενία, με τίμησε με πλακέτα, αναγνωρίζοντας στο μέτρο των δυνάμεών μας τη συμβολή την οποία είχαμε στην ομαλή ένταξή τους στην τοπική κοινωνία.

7. Πιστεύετε ότι η ένταξη των Αλβανών μεταναστών πρέπει να έχει τη μορφή της ομοιογενοποίησης και ενσωμάτωσης με το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό ή θα πρέπει αυτή να πραγματοποιηθεί με σεβασμό στο διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο, που οι Αλβανοί μετανάστες φέρουν ως κληρονομιά;

Το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί είναι ν' αξιώνουμε την ομοιογενοποίηση των όποιων ξένων με τη δική μας πολιτιστική ταυτότητα. Άλλο ενσωμάτωση άλλο ομοιογενοποίηση. Ενσωμάτωση στην ελληνική κοινωνία ναι με τον πολιτισμό τους, με

την ταυτότητά τους, με την προίκα τους, την εθνική, την πολιτιστική, την ιστορία τους. Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι πια ζούμε σε ανοικτές πολυπολιτισμικές κοινωνίες και αυτό είναι στοιχείο προόδου, είναι στοιχείο ανάπτυξης να μπορεί ο καθένας να ζει, να κινείται, να παράγει, να εργάζεται με την ιδιαίτερη ταυτότητά του σ' αυτή την κοινωνία.

8. Κύριε Σκοτινιώτη, θεωρείτε ότι ο πολιτισμός ενός τόπου, όπως ο Βόλος, μπορεί να συμβάλλει δημιουργικά στην ένταξη των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην κοινωνία και κάτω από ποιες προϋποθέσεις επιγραμματικά;

Νομίζω ότι η μεγάλη πολιτιστική παράδοση της πόλης μας είναι ένα όπλο, που πρέπει να το αξιοποιήσουμε, δεν σημαίνει ότι το αξιοποιούμε πάντα ή ότι στους έχοντες την ευθύνη της πόλης υπάρχει αυτή η αντίληψη πάντοτε αλλά νομίζω ότι ο Βόλος που ήταν σ' όλη την ιστορική του διαδρομή ένας τόπος ανοιχτός, ένας τόπος που αναζητούσε πάντα την περιπέτεια και ανοίχτηκε σ' όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη, πιστεύω ότι μ' αυτή την πολύπλευρη πολιτιστική κουλτούρα την οποία έχει, θα έπρεπε και θα πρέπει όσο γίνεται περισσότερο να συμβάλλει στη δημιουργική ένταξη των Αλβανών στην τοπική κοινωνία.

9. Τέλος, κύριε Σκοτινιώτη, θα θέλατε να τονίσετε ή να προσθέσετε κάτι που κατά τη γνώμη σας, θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν ή θα πρέπει να σχεδιαστεί από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ώστε να συντομευθεί και να ομαλοποιηθεί η ένταξη αυτών των μειονοτικών ομάδων;

Νομίζω ότι η ελληνική πολιτεία στο σύνολό της και η Τοπική Αυτοδιοίκηση ειδικότερα πρέπει ν' αντιμετωπίσει τους Αλβανούς και όλους τους ξένους μετανάστες στη χώρα μας όπως αξιώνουμε ν' αντιμετωπίζονται οι Έλληνες μετανάστες στις χώρες που πηγαίνουν. Όπου βρεθούμε και όπου σταθούμε στον πλανήτη, θα δούμε Έλληνες, οι οποίοι με το που μαζεύονται 2-3 οικογένειες, αξιώνουν σεβασμό στην ιστορία, δάσκαλο για να μαθαίνουν τη γλώσσα τους και δυνατότητα να εκφράζουν τα θρησκευτικά τους πιστεύω. Αυτά λοιπόν που αξιώνουν και καλά κάνουν και τα αξιώνουν και τα αξιώνονται δεκαετίες τώρα, πόσο μάλλον θα πρέπει να τα δώσουμε απλόχερα στους ξένους μετανάστες και τους Αλβανούς, ιδιαίτερα τώρα πια, που ζούμε σε ανοικτές πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Νομίζω ότι αυτή είναι η υποχρέωσή μας και αυτό είναι το μέτρο της αντιμετώπισης της κοινωνίας μας απέναντι στους μετανάστες, εάν δηλαδή τους δίνουμε αυτά που αξιώνουμε για τους Έλληνες σ' οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη και αν βρίσκονται.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ
ΠΡΩΗΝ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΒΟΛΟΥ

1. Κύριε Πιτσιώρη, διατελέσατε δήμαρχος Βόλου για δύο τετραετίες, περίοδο που συνέπεσε με την είσοδο και την εγκατάσταση ενός τεράστιου «κύματος» Αλβανών μεταναστών (νομίμων και παρανόμων) στην πόλη μας. Ο Δήμος Βόλου είχε προετοιμασθεί για την αντιμετώπιση αυτού του μεταναστευτικού ρεύματος από τη γειτονική χώρα; Αν ναι, ποια ήταν τα μέτρα που λήφθηκαν για την αντιμετώπιση του προβλήματος; Αν δεν υπήρξε προετοιμασία, ποια ήταν τα τότε δεδομένα που δυσκόλευαν την όποια σχεδίαση μέτρων υποδοχής των Αλβανών οικονομικών μεταναστών;

Διετελέσα Δήμαρχος από το 1991 έως το 1998. Δεν υπήρξε στο διάστημα αυτό συγκεκριμένη κυβερνητική πολιτική για τη νόμιμη είσοδο και παραμονή μεταναστών στη χώρα μας και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσαν οι Δήμοι ν' αναλάβουν πρωτοβουλίες, πολύ περισσότερο όταν στη φάση αυτή οι Αλβανοί μετανάστες είχαν εξαφανισθεί κυρίως στην ύπαιθρο.

2. Κατά τη γνώμη σας, η Κεντρική Διοίκηση – Κυβέρνηση παρουσιάστηκε ανέτοιμη – απροετοίμαστη όσον αφορά τον σχεδιασμό ενός μικρού προγράμματος αντιμετώπισης των προβλημάτων, που συνακόλουθα θα προέκυπταν από το άνοιγμα των ελληνοαλβανικών συνόρων; Αν ναι ποιες, κατά τη γνώμη σας, ήταν οι παραλήψεις;

Η Κεντρική Κυβέρνηση αιφνιδιάστηκε από τις εξελίξεις και καθυστέρησε πολύ μέχρι ν' αρχίσει ν' αντιμετωπίσει το θέμα. Έτσι και σήμερα ακόμη οι διαδικασίες για τις άδειες παραμονής και εργασίας είναι χρονοβόρες και γραφειοκρατικές (γίνονται κάθε χρόνο) ενώ το ασφαλιστικό δεν έχει ολοκληρωθεί, αφού δεν έχουν υπογραφεί συμβάσεις για μεταφορά των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων τους στη χώρα προέλευσης, όταν δηλαδή επιστρέψουν και εφόσον δεν έχουν εδώ ολοκληρώσει τις προϋποθέσεις για τη συνταξιοδότησή τους.

3. Γνωρίζετε ή πιστεύετε ότι στο Βόλο σημειώθηκε αύξηση της εγκληματικότητας ή γενικά της παραβατικότητας σε σχέση με το παρελθόν, οφειλόμενη στην παρουσία των Αλβανών μεταναστών;

Δεν γνωρίζω τα στατιστικά στοιχεία, αλλά ιδιαίτερα από τους Αλβανούς μετανάστες δεν νομίζω ότι υπήρχαν πολλά συμβάντα.

4. Ως έμπειρος πολιτικός, διαπιστώσατε ρατσιστική (έντονη ή σε μικρή κλίμακα) συμπεριφορά των πολιτών του Βόλου έναντι των Αλβανών μεταναστών ή οι πολίτες του

Βόλου αποδείχθηκαν ώριμοι και δεκτικοί στο διαφορετικό κοινωνικό μεταναστευτικό στοιχείο;

Νομίζω ναι.

5. Πιστεύετε ότι η ένταξη των Αλβανών μεταναστών πρέπει να έχει τη μορφή της ομοιογενοποίησης και ενσωμάτωσης με το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό ή θα πρέπει αυτή να πραγματοποιηθεί με σεβασμό στο διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο, που οι Αλβανοί μετανάστες φέρουν ως κληρονομιά;

Συμφωνώ με το δεύτερο σκέλος της ερώτησής σας.

6. Κύριε Πιτσιώρη, θεωρείτε ότι ο πολιτισμός ενός τόπου, όπως ο Βόλος, μπορεί να συμβάλλει δημιουργικά στην ένταξη των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην κοινωνία και κάτω από ποιες προϋποθέσεις επιγραμματικά;

Είμαι καταφατικός και αυτό νομίζω ότι γίνεται ήδη σε μεγάλο βαθμό π.χ. με το γεγονός ότι δεν έχουν ιδρυθεί ειδικά σχολεία αλλά τα παιδιά τους συμμετέχουν στα ελληνικά σχολεία.

7. Τέλος, κύριε Πιτσιώρη, θα θέλατε να τονίσετε ή να προσθέσετε κάτι που κατά τη γνώμη σας, θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν ή θα πρέπει να σχεδιαστεί από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, ώστε να συντομευθεί και να ομαλοποιηθεί η ένταξη αυτών των μειονοτικών ομάδων;

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί μέσω των θεσμών και των λειτουργιών που ελέγχει όπως παιδικοί σταθμοί, κέντρα νεότητας, αθλητικοί οργανισμοί, υπηρεσίες πρόνοιας και προληπτικής υγιεινής αλλά και τα προγράμματα πολιτισμού και επιμόρφωσης να συμβάλλει στην ένταξη των μειονοτικών ομάδων.

2.4.3. Εισαγωγικό σημείωμα

Στη βάση μιας πολυδιάστατης αυτοδιοικητικής πολιτικής, πιστεύουμε πως θα πρέπει να ενταχθεί και το μεταναστευτικό φαινόμενο-το σημαντικότερο σε πανευρωπαϊκό αλλά και σε τοπικό επίπεδο-καθώς και να δοθεί η δυνατότητα στους αυτοδιοικητικούς φορείς να διερευνήσουν και να αποκαλύψουν τις σκοτεινές πτυχές του, ώστε να δημιουργήσουν κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και συνύπαρξης, με πρωτοβουλίες που θα διευκολύνουν την πρόσβαση των μεταναστών σε όλα τα επίπεδα πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής λειτουργίας των τόπων υποδοχής. Αυτό προϋποθέτει σοβαρή μελέτη, σύγχρονη νοοτροπία αλλά και μια ανοιχτή κοινωνία, χωρίς ρατσισμό και εθνικισμό, που κινείται στην κατεύθυνση της ένταξης και της ενσωμάτωσης των μειονοτικών ομάδων, σεβόμενη τη διαφορετικότητα.

Στη βάση των προαναφερθέντων, ζητήσαμε την άποψη του νέου Νομάρχη Μαγνησίας κ. Γιάννη Πρίντζου και του νέου δημάρχου κ. Κυριάκου Μήτρου, οι οποίοι κλήθηκαν να τοποθετηθούν γύρω από τα νέα δεδομένα του μεταναστευτικού ζητήματος στο Νομό μας και στο Βόλο μέσω συνεντεύξεων. Ο Νομάρχης κ. Γιάννης Πρίντζος εξέφρασε την προβληματική του για το φαινόμενο, απαντώντας σε μια σειρά ερωτημάτων. Η συνέντευξη ακολουθεί. Ο δήμαρχος Βόλου, δυστυχώς, επικαλούμενος φόρτο εργασίας(καλή ως δικαιολογία, όταν έχεις χρόνο τριών και πλέον μηνών) δεν θέλησε να δώσει απάντηση, γεγονός που δηλώνει ή άγνοια ή αδιαφορία, καμία επί του σοβαρού ζητήματος προβληματική και ευαισθησία, προοιωνίζοντας την συνέχιση των παρενεργειών ενός τόσο ακανθώδους φαινομένου, που είτε το θέλουμε είτε όχι, θα κληθούμε να το αντιμετωπίσουμε με καθυστέρηση και πιθανώς κόστος.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΡΙΝΤΖΟΣ
ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

1. Κύριε Νομάρχη, ήδη η παρουσία των Αλβανών οικονομικών μεταναστών θεωρείται δεδομένη στο νομό μας. Είναι, επίσης, γεγονός η νομιμοποίηση της μεγάλης μάζας των μεταναστών. Ποιες πρωτοβουλίες, κατά την γνώμη σας χρειάζονται-αν χρειάζονται- για την εξυπηρέτηση των μεταναστών μέσω των υπηρεσιών σας(υπηρεσίες Διοίκησης, Εκπαίδευσης, Υγείας-Πρόνοιας κλπ.);
Από το έτος 1990 και μετά, είναι γνωστό, ότι είχαμε μια έκρηξη μεταναστευτικού ρεύματος προς την χώρα μας, κυρίως από την γειτονική Αλβανία, χωρίς να υπάρχει η σχετική υποδομή για την υποδοχή τους. Εισήλθαν παράνομα, ανορθόδοξα, χωρίς νόμιμα έγγραφα και βρήκαν μια χώρα απροετοίμαστη(δεν υπήρχε σχετική νομοθεσία, υπηρεσίες που θ' ασχολούνταν) και μια κοινωνία που για πρώτη φορά αντιμετώπιζε τέτοιο φαινόμενο. Εκ των υστέρων, ο κρατικός μηχανισμός αναγκάστηκε να νομοθετήσει καθώς και να δημιουργήσει υπηρεσίες σε Κεντρικό, Περιφερειακό και Νομαρχιακό επίπεδο, ώστε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα και να νομιμοποιήσει όσους ήδη εργάζονταν. Με τον Ν. 2910/2001 θεσπίστηκαν συγκεκριμένοι κανόνες για την είσοδο και παραμονή των αλλοδαπών. Στα πλαίσια αυτά δημιουργήθηκε τμήμα στη Διεύθυνση Εμπορίου και Τουρισμού της Ν.Α. Μαγνησίας, οι υπάλληλοι του οποίου ασχολούνται με την έκδοση και ανανέωση αδειών εργασίας των αλλοδαπών. Αρχικά, υπήρξαν πολλά προβλήματα λόγω της ελλιπούς νομοθεσίας, του σύντομου χρονικού διαστήματος μέσα στο οποίο έπρεπε να νομιμοποιηθούν οι αλλοδαποί, της ελλιπούς ενημέρωσης τόσο των υπαλλήλων όσο και των αλλοδαπών, της καχυποψίας των τελευταίων και βέβαια της γενικότερης αντίδρασης να γίνει αποδεκτό το «νέο». Σιγά-σιγά τα πράγματα πήραν κανονική ροή, εγκαταστάθηκε βάση δεδομένων καταχώρησης των αδειών και έχει συντομεύσει κατά πολύ ο χρόνος έκδοσης και παράδοσής τους. Ήδη, ο μεγαλύτερος αριθμός οικονομικών μεταναστών έχει πάρει άδεια εργασίας και τώρα βρισκόμαστε στο στάδιο της ανανέωσης των αδειών αυτών. Τέλος, από τα στοιχεία που τηρούνται στην αρμόδια υπηρεσία της Ν.Α. Μαγνησίας, έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα περίπου 7.500 άδειες εργασίας σε οικονομικούς μετανάστες, που διαμένουν και εργάζονται στο Νομό μας.

2. Διαπιστώνετε ακόμη και σήμερα στοιχεία ρατσισμού στην κοινωνία των πολιτών του Νομού μας και ιδιαίτερα του Βόλου ή γενικά οι σχέσεις έχουν ομαλοποιηθεί και άρα βαίνουμε σε μια κοινωνική συνύπαρξη, χωρίς ακραία φαινόμενα;

Η Αλβανία-απ' όπου προέρχεται ο κύριος όγκος των μεταναστών- ήταν μια χώρα, στην οποία επικράτησε για πάρα πολλά χρόνια ανελεύθερο καθεστώς, με αρνητικές επιπτώσεις στο βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο των πολιτών της. Οι πολίτες της αναζήτησαν το καλύτερο με μαζική μετανάστευση. Επειδή αυτό έγινε απρογραμμάτιστα και ανεξέλεγκτα, ήρθαν στην χώρα μας και εγκληματίες, των οποίων τη δράση εισπράξαμε όλοι από τα αστυνομικά δελτία, που πολύ συχνά ανέφεραν κλοπές, ληστείες ακόμη και εγκλήματα. Απέναντι σ' αυτά τα φαινόμενα μια κοινωνία αντιδρά ενστικτωδώς («όλοι οι Αλβανοί είναι εγκληματίες», «διώξτε τους» κλπ.). Στο σημείο αυτό πρέπει να προσθέσουμε τη διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα του νέου κοινωνικού κομματιού, που έρχεται σε αντιπαράθεση-κατανοητή και απόλυτα φυσιολογική- με αυτή που υπάρχει και είναι κυρίαρχη. Ωστόσο το υψηλό πολιτισμικό επίπεδο των συμπολιτών μας δεν επέτρεψε να εκδηλωθούν μεμονωμένες αντιλήψεις εχθρότητας απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες. Οι Έλληνες, που πολλά χρόνια πριν βρέθηκαν στην ίδια σκληρή θέση του μετανάστη, διαθέτουν το στοιχείο της ανεκτικότητας και θεωρώ ότι, στο μέλλον θα συνυπάρξουμε, σεβόμενοι την πολιτισμική διαφορετικότητα.

3. Η εργασιακή απασχόληση των Αλβανών μεταναστών πιστεύετε ότι επέδρασε στην αύξηση της ανεργίας στο Νομό μας και ιδιαίτερα στο Βόλο ή η παρουσία των μεταναστών αύξησε τις θέσεις εργασίας, λόγω της λειτουργίας προγραμμάτων ένταξής τους;

Τα στοιχεία, που έχουμε στη διάθεσή μας, δεν μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε με βεβαιότητα, αν αυξήθηκε ή μειώθηκε η ανεργία στο Νομό μας, λόγω της παρουσίας των οικονομικών μεταναστών.

4. Υπάρχουν πιστεύετε ακόμη θύλακες παράνομων μεταναστών και ποιες, νομίζετε, πρωτοβουλίες πρέπει να υπάρξουν, ώστε να μειωθεί το φαινόμενο καθώς και να παταχθεί η μαύρη εργασία των μεταναστών;

Πιστεύω ναι. Όταν διαπιστώνονται τέτοιες περιπτώσεις, από τους ελέγχους που διενεργεί το αρμόδιο τμήμα της Αστυνομικής Διεύθυνσης Μαγνησίας, πρόσφορη λύση είναι η απέλαση. Όσο αφορά τη μαύρη εργασία, πιστεύω, ότι έχει περιορισθεί με την διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών.

5. Η Νομαρχία μέσω των εταιριών της ή των υπηρεσιών της συμμετέχει σε προγράμματα ένταξης των Αλβανών μεταναστών και σε ποια προγράμματα ένταξης συμμετέχει-αν συμμετέχει-;

Η Νομαρχία Μαγνησίας συμμετέχει στα προγράμματα ένταξης των Αλβανών μεταναστών του Υπουργείου Εργασίας. Ακόμη το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Έρευνας της Ν.Α. Μαγνησίας(Κ.Ε.ΚΑ.Ν.Α.Μ.) υλοποιεί προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας και επαγγελματικής ειδίκευσης.

6. Υπάρχει συνεργασία με τον σύλλογο των Αλβανών μεταναστών και αν ναι, σε ποια επίπεδα θα επικεντρώσετε πρωτοβουλίες, για την ταχύτερη ένταξή τους στον κοινωνικό ιστό του Νομού και ειδικότερα της πόλης του Βόλου;

Οι αρμόδιες υπηρεσίες της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας βρίσκονται σε τακτική συνεργασία με τον σύλλογο των Αλβανών μεταναστών είτε για την έκδοση αδειών εργασίας είτε βοηθώντας στην επίλυση διάφορων θεμάτων. Παράλληλα συμμετέχουμε στις εκδηλώσεις, που διοργανώνει ο σύλλογος.

7. Κύριε Νομάρχη, πιστεύετε ότι ο πολιτισμός ενός τόπου, όπως ο Βόλος, μπορεί να συμβάλει δημιουργικά στην ένταξη των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην κοινωνία και κάτω από ποιες προϋποθέσεις επιγραμματικά;

Πράγματι ο πολιτισμός του Βόλου μπορεί να συμβάλει δημιουργικά στην ένταξη και ενσωμάτωση των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην κοινωνία, με σεβασμό πάντα στην ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα.

3. ΕΡΕΥΝΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΣΤΟ ΒΟΛΟ

3.1. Καθορισμός της έννοιας του «πολιτισμού»

Μετά από μια πραγματικά λεπτομερή προσπέλαση και μελέτη όλων εκείνων των επιστημονικών πηγών, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν τεκμηριωμένα στην «κατασκευή» και στην διατύπωση ενός δυναμικά πλήρους ορισμού για τον «πολιτισμό», βρεθήκαμε αντιμέτωποι αφενός με μια βολική, όπως νομίζουμε, σύγχυση ανάμεσα στους όρους «**κουλτούρα**» και «**πολιτισμός**», αφετέρου μ' ένα σύνολο διατυπώσεων προερχόμενων απ' όλα τα πεδία των θεωρητικών επιστημών, που καθεμιά από αυτές διαμορφώνει κατ' αναλογία το πλαίσιο της έννοιας του «πολιτισμού».

Πιστεύοντας λοιπόν πως βρισκόμαστε στην θέση-κλειδί της ερευνητικής μας δουλειάς, που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε όλα όσα θα λεχθούν παρακάτω και να συγκροτήσουμε κριτική άποψη γι' αυτά, και μην έχοντας πρόθεση να οδηγήσουμε τον αναγνώστη στην ασάφεια και στον αποπροσανατολισμό, θεωρήσαμε σκόπιμο, αφού διερευνήσουμε εν συντομία την έννοια της «**κουλτούρας**», να προβούμε σε εκτενή και λεπτομερή ανάλυση της έννοιας του «πολιτισμού», που αποτελεί και το κομβικό στοιχείο αυτής της εργασίας.

Η «**κουλτούρα**» ως έννοια γεννήθηκε στην Γερμανία του 18^{ου} αιώνα, ενώ η λειτουργία της αναβίωσε στην ίδια χώρα, το 1919. Ο Norbert Elias παρατηρεί πως «το γερμανόφωνο μεσαίο στρώμα διανοουμένων αποκαλούσε «**κουλτούρα**» την υψηλού βαθμού καλλιέργεια με την τέχνη και την επιστήμη, τις πνευματικές, καλλιτεχνικές και επιστημονικές επιδόσεις, την ηθικότητα και την αληθινή αρετή»¹⁸⁸.

Αρχικά η «**κουλτούρα**» αναδύθηκε μέσα από τις κοινωνικές αντιθέσεις ανάμεσα στις νομοκατεστημένες τάξεις, αλλά βαθμιαία, με την άνοδο της γερμανικής αστικής τάξης από δευτερεύον στρώμα σε φορέα της γερμανικής εθνικής συνείδησης και τελικά σε κυρίαρχο στρώμα και διαμέσου της οριοθέτησής του απέναντι σε ανταγωνιστικά έθνη, οι αντιθέσεις λαμβάνουν εθνικό χαρακτήρα. Έτσι η «**κουλτούρα**» από κοινωνικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεσαιας τάξης μετατρέπεται σε εθνικό χαρακτηριστικό γνώρισμα.

¹⁸⁸ Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, («Ο Νεώτερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός»), επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, ελλην. μτφρ. Έμη Βαϊκούση, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1997, Τόμος Πρώτος: Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά ανώτερα στρώματα της Δύσης, σ. 76 (Norbert Elias, *Über den Prozeß der Zivilisation*, Zurich, Liepman AG, 1939, Τόμος Πρώτος: Wandlungen des Verhaltens in den Weltlichen Oberschichten des Abendlandes).

Στις άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης(Αγγλία,Γαλλία), η έννοια της «**κουλτούρας**» οριζόταν ως «καλλιέργεια, παιδεία, εμπλουτισμός και διεύρυνση του πνεύματος, πολιτισμός»¹⁸⁹.

Ο Jerome Clement αναφέρει πως «**“κουλτούρα”** είναι η περιέργεια του πνεύματος, η δίψα για μάθηση και κατανόηση, η οποία θα επιτρέψει στον άνθρωπο να εκφράσει τα συναισθήματά του και να ξεπεράσει την θνητή του υπόσταση»¹⁹⁰. Ο υπουργός Πολιτισμού κ. Ευάγγελος Βενιζέλος αποδίδει μια άλλη αίσθηση στην έννοια της «**κουλτούρας**», τονίζοντας πως «**“κουλτούρα”** είναι η πνευματική καλλιέργεια, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον, η εξοικείωση και η τριβή με τα γράμματα, τις καλές τέχνες και την ιστορία»¹⁹¹.

Επιχειρώντας να δώσουμε έναν περιεκτικό ορισμό της έννοιας της «**κουλτούρας**», θα λέγαμε ότι «**κουλτούρα**» για μας αποτελεί η συνειδητοποίηση των δεσμών που μας συνδέουν με την βιολογική και ιστορική μας ρίζα. Μέσα από την συνέχεια αυτών των δεσμών, η αίσθηση της αλληλεγγύης και της ευθύνης απέναντι στους συνανθρώπους μας. Ακόμη «**κουλτούρα**» θα μπορούσε να είναι η άμεση προσέγγιση με οικειότητα και η συνεχής διερεύνηση με πνεύμα ανήσυχο και κριτικό, των αξιών και των δημιουργημάτων που συνθέτουν την πνευματική μας κληρονομιά ή η διαλλακτική και μεγαλόψυχη αποδοχή της ιδιομορφίας του καθενός από την κοινωνία, όπου ζει. Το σύνολο των δυνατοτήτων που έχουμε πραγματικά να εκφρασθούμε και να δημιουργήσουμε σύμφωνα με τις ικανότητές μας, τις πεποιθήσεις και την καλαισθησία μας αποτελεί την «**κουλτούρα**» μας. Γενικότερα «**κουλτούρα**» είναι καθετί που επιτρέπει στον καθένα μας, είτε μοναχό του είτε μέσα από τις ομάδες που διαλέγει ελεύθερα να ενταχθεί, να συγκροτήσει πρώτα και να εκδηλώσει την προσωπικότητά του και έπειτα να τοποθετηθεί απέναντι στον κόσμο και να τον καταλάβει, ώστε να μπορέσει να συμβάλλει στην αλλαγή του και στην πρόοδό του προς το καλύτερο.

Τα χαρακτηριστικά της «**κουλτούρας**» μοιάζουν ακριβή και συγκεκριμένα. Η «**κουλτούρα**» μαθαίνεται με την συμβολή της κοινωνικοποίησης και της μίμησης, μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, δεν είναι στατική αλλά δυναμική και διακρίνεται στην «**ορατή κουλτούρα**» (γλώσσα σώματος, ντύσιμο, τρόπος ζωής, διατροφικές συνήθειες) και στην «**μη ορατή κουλτούρα**» (οικογενειακές αξίες, ρόλος των 2 φύλων, φιλικές σχέσεις, εθνική ταυτότητα, θρησκεία).

Και αν παραπάνω ανιχνεύσαμε σε γενικές γραμμές τα στοιχεία που εμπεριέχονται στην έννοια της «**κουλτούρας**», τότε ποια η διάσταση της έννοιας του «**πολιτισμού**»;

¹⁸⁹ Micheline Daumas et al, *Dictionnaire Larousse*, Paris, Edition Larousse, 1991, σ. 216.

¹⁹⁰ Jerome Clement, *Συζητώντας με την κόρη μου για τον πολιτισμό*, («Συζητώντας/Εξηγώντας»), ελλην. μτφρ. Κάλη Τζώρτζη, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2000, σ. 109-110 (Jerome Clement, *La culture expliquée a ma fille*, (χ.τ). Editions du Seuil, 2000).

¹⁹¹ Ευάγγελος Βενιζέλος, *Διαχρονία και Συνέργεια-Μια πολιτική πολιτισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998, σ. 12.

Ο όρος «πολιτισμός» (**civilisation**) έχει γαλλική προέλευση. Ως μετεξέλιξη του ρήματος «εκπολιτίζω» (**civiliser**), τον συναντούμε σε κείμενα του Mirabeau του πρεσβύτερου την πρώτη δεκαετία μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.

«Τότε ο “πολιτισμός” εξέφραζε την αυτοσυνείδηση του ευρωπαϊκού ανώτερου στρώματος απέναντι σε άλλους, τους οποίους εκείνο θεωρούσε πιο απλούς ή πιο πρωτόγονους και χαρακτήριζε ταυτόχρονα το ειδικό είδος της συμπεριφοράς, μέσω της οποίας το ανώτερο αυτό στρώμα αισθανόταν ότι διαφέρει από άλλους πιο πρωτόγονους και πιο απλούς ανθρώπους»¹⁹².

Στην γαλλική κοινωνία του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, «πολιτισμένος» άνθρωπος (**homme civilise**) «ήταν ο ανθρώπινος τύπος που παρίστανε το αυθεντικό ιδεώδες της αυλικής κοινωνίας, του έντιμου, κόσμιου και ενάρετου χαρακτήρα»¹⁹³.

Το Λεξικό Γαλλικής Γλώσσας Larousse ορίζει την έννοια «πολιτισμός», λαμβάνοντας υπόψη την σύγχρονη της διάσταση, λέγοντας πως « “πολιτισμός” είναι ο τρόπος ζωής των ατόμων μιας κοινωνίας και επίσης το σύνολο των επιστημονικών, τεχνικών και καλλιτεχνικών επιτευγμάτων αυτής της κοινωνίας»¹⁹⁴.

Η ελληνική λέξη «πολιτισμός» έλκει την καταγωγή της από την Αρχαία Ελλάδα. «Και ως **civilisation** και ως **culture** παραπέμπει στην έννοια της πόλης, του πολίτη, στην έννοια της πολιτικής, της διακυβέρνησης του κράτους και στο στοιχείο του πολιτικού»¹⁹⁵.

Ως νεοελληνική λέξη, με την καινούρια της σημασία, γεννήθηκε το 1804 στην Γαλλία από τον Αδαμάντιο Κοραή, που για ν' αποδώσει στα ελληνικά τον όρο **civilisation**, πρότεινε την λέξη «πολιτισμός».

Ως «πολιτισμό» θεωρούμε το σύνολο των έργων του ανθρώπου (διάκριση από τα έργα της φύσης). Οι ειδικοί μελετητές ταξινομούν τα έργα και τις δραστηριότητες των ανθρώπων δηλ. τον «πολιτισμό» στους παρακάτω τομείς: επιστήμες-γράμματα-τέχνες, ψυχαγωγία, γλώσσα-εκπαίδευση, πολιτική ζωή, θρησκεία, κοινωνική δομή, οικονομική ζωή. Μερικοί εννοούν με την έννοια «πολιτισμός» μόνο τους τομείς οικονομίας και τεχνολογίας, ενώ για την πνευματική καλλιέργεια χρησιμοποιούν τον όρο «**κουλτούρα**».

Πιστεύουμε πως όσοι πράττουν το παραπάνω σφάλμα, ακολουθούν μια διχοτομική πρακτική, που έχει επικρατήσει σε άλλες γλώσσες(αγγλική, γαλλική, γερμανική), όπου

¹⁹² Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, ελλην. μτφρ. Έμη Βαϊκούση, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1997, Τόμος Πρώτος: Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά ανώτερα στρώματα της Δύσης, σ. 111(Norbert Elias, *Über den Prozeß der Zivilisation*, Zurich, Liepman AG, 1939, Τόμος Πρώτος: Wandlungen des Verhaltens in den Weltlichen Oberschichten des Abendlandes).

¹⁹³ Νόρμπερτ Ελίας, ο.π., σ. 111.

¹⁹⁴ Micheline Daumas et al, *Dictionnaire Larousse*, Paris, Edition Larousse, 1991, σ. 166.

¹⁹⁵ Ευάγγελος Βενιζέλος, *Διαχρονία και Συνέργεια – Μια Πολιτική Πολιτισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998, σ. 27-28.

χρησιμοποιούνται αντίστοιχα οι όροι **civilization** και **culture**. Η πρακτική αυτή είναι λαθεμένη και ολισθηρή γιατί α) ο πολιτισμός είναι ενιαίος και β) δεν υπάρχουν δραστηριότητες πιο ευγενείς ή κουλτουριάρικες από άλλες.

Ο υπουργός Πολιτισμού Ευάγγελος Βενιζέλος αναφέρει πως « μπορούμε να συλλάβουμε τον «πολιτισμό», ως το συλλογικό αυτονόητο μιας κοινωνίας. Οτιδήποτε εγγράφεται στο συλλογικό αυτονόητο, μπορεί να είναι στοιχείο του “πολιτισμού”»¹⁹⁶. Ο άγγλος ανθρωπολόγος Τέιλορ επεκτείνει τονίζοντας πως «ένας «πολιτισμός» είναι μια κουλτούρα που απέκτησε θέση στην ιστορία»¹⁹⁷.

Ας κάνουμε τώρα ένα ταξίδι στις διατυπώσεις όλων των θεωρητικών επιστημών και ας εξετάσουμε με ποιόν τρόπο η καθεμιά προσαρμόζει το πλαίσιο της έννοιας του «πολιτισμού».

Για την γεωγραφία, « “πολιτισμός” σημαίνει συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές (γη, βουνά, κλίμα, βλάστηση, ζώα), σημαίνει πλεονεκτήματα που προσφέρθηκαν αβίαστα στον άνθρωπο ή που τα απέκτησε με τον μόχθο του»¹⁹⁸.

Για την κοινωνιολογία, « ο “πολιτισμός” στηρίζεται στην κοινωνία, όπου οι σχέσεις είναι ιεραρχημένες, οι αποστάσεις μεταξύ των ομάδων μεγάλες και όπου υπάρχουν μεταβαλλόμενες εντάσεις, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτικοί αγώνες και αέναη εξέλιξη»¹⁹⁹.

Για την οικονομική επιστήμη, « ο “πολιτισμός” είναι οικονομία»²⁰⁰. Ο «πολιτισμός» είναι συνάρτηση μιας ορισμένης ανακατανομής του χρήματος και παίρνει διαφορετική χροιά στην κορυφή και στην βάση του ανάλογα με τον τρόπο διανομής του χρηματικού κεφαλαίου.

Για την ψυχολογία, « ο “πολιτισμός” είναι συλλογική νοοτροπία»²⁰¹. Σε κάθε εποχή ολόκληρος ο κοινωνικός ιστός διακατέχεται από μια ορισμένη αντίληψη του κόσμου και των πραγμάτων, από μια συλλογική νοοτροπία. Αυτή η νοοτροπία που υπαγορεύει τις τοποθετήσεις, προσανατολίζει τις επιλογές, εδραιώνει τις προκαταλήψεις, κατευθύνει τις τάσεις μιας κοινωνίας, είναι ένα κατεξοχήν πολιτισμικό γεγονός.

Για την ιστορία, «ο “πολιτισμός” είναι συνέχεια, μια ατέλειωτη ιστορική συνέχεια»²⁰². Κάθε «πολιτισμός» είναι ένα παρελθόν που εξακολουθεί να ζει στο παρόν, ατενίζοντας το μέλλον.

Για την επίτευξη των στόχων της έρευνάς μας, η έννοια του «πολιτισμού» θα περιοριστεί σύμφωνα με τις αναζητήσεις και τους προβληματισμούς που τέθηκαν αρχικά και

¹⁹⁶ Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π., σ. 27-28.

¹⁹⁷ Jerome Clement, *Συζητώντας με την κόρη μου για τον πολιτισμό*, («Συζητώντας/Εξηγώντας»), ελλην. μτφρ. Κάλη Τζώρτζη, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2000, σ. 45 (Jerome Clement, *La culture expliquée a ma fille*, (χ.τ.), Editions du Seuil, 2000).

¹⁹⁸ Fernand Braudel, *Γραμματική των πολιτισμών*, ελλην. μτφρ. Άρης Αλεξάκης, β' έκδοση, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002, σ.61 (Fernand Braudel, *Grammaire des civilisations*, Paris, Edition Champ, 1993).

¹⁹⁹ Fernand Braudel, ο.π., σ.70.

²⁰⁰ Fernand Braudel, ο.π., σ.72.

²⁰¹ Fernand Braudel, ο.π., σ.76.

²⁰² Fernand Braudel, ο.π., σ.91.

θα ειδωθεί έτσι όπως ορίζεται από το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού, δηλ. ως το συμπαγές σύνολο επιμέρους ενότητων όπως η ιστορία, η αρχιτεκτονική, η παράδοση(ήθη-έθιμα), τα μουσεία, τα μνημεία, οι καλές και εφαρμοσμένες τέχνες, η μουσική, ο χορός, το θέατρο, ο κινηματογράφος, η λογοτεχνία-ποίηση, ο αθλητισμός.

3.2. Ερευνητικό ερώτημα (Υπόθεση)

Σκοπός κάθε επιστημονικής έρευνας- ας λάβουμε υπόψη περισσότερο την τυπολογία ερευνών με διερευνητικό χαρακτήρα- τίθεται η ακριβής και λεπτομερής προσέγγιση και μελέτη ενός φαινομένου και η απόκριση σε σημαντικά ερωτήματα, που γεννιούνται απαρέγκλιτα εν εξελίξει, κάνοντας χρήση της επιστημονικής μεθοδολογίας.

Μια από τις βασικότερες φάσεις της επιστημονικής διαδικασίας είναι και η διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος ή της υπόθεσης εργασίας, όπως αποκαλείται από την μεθοδολογία έρευνας. Μια έρευνα πάντα ξεκινά με μια καλά διαρθρωμένη υπόθεση, που συνάμα αποτελεί προϋπόθεση *sine qua non* της ερευνητικής δουλειάς.

Ορμώμενοι από όλες τις παραπάνω θεωρητικές κατευθύνσεις και όσες άλλες έχουν υποπέσει στην αντίληψή μας, θεωρήσαμε σκόπιμο να τοποθετηθούμε από την αρχή, συγκροτώντας μια περιεκτική υπόθεση έρευνας, που θ' αποτελέσει τόσο την ασφαλιστική δικλείδα όσο και το εφαλτήριο της παραπέρα εξελικτικής διαδικασίας της εργασίας.

Η υπόθεση της έρευνας εμπεριέχει κατ' ουσίαν τον προβληματισμό, που άρχισε να φωλιάζει μέσα μας και αφορά την **ύπαρξη ή μη αποκλεισμού των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στην πόλη του Βόλου** καθώς και την πορεία για την διερεύνηση του προβληματισμού αυτού.

Διαπιστώνουμε δε, πώς οι λόγοι που συνέβαλλαν στην σύνθεση ενός τέτοιου ερευνητικού ερωτήματος (υπόθεσης) είναι οι εξής:

1. Ήδη έχουμε απεικονίσει πιο πάνω και δεν πρόκειται να επεκταθούμε στο σημείο αυτό, τις συνθήκες ζωής των Αλβανών οικονομικών μεταναστών ακόμη και στο Βόλο. Καθημερινός μόχθος για την επιβίωση και την εξασφάλιση των απαραίτητων προς το ζην, εξοντωτικές συνθήκες εργασίας, μόνη σκέψη η συγκέντρωση χρημάτων και η επένδυσή τους στην Αλβανία, άθλιες συνθήκες στέγασης, δυσμενής θέση της γυναίκας μετανάστριας, ανασφάλεια εξαιτίας της στέρησης βασικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, εμπόδια στην παρακολούθηση της ελληνικής εκπαιδευτικής διαδικασίας, άγνοια της ελληνικής γλώσσας, αναλφαβητισμός, δυσκολίες στην λειτουργική χρήση της, ακαθόριστη θρησκευτική ταυτότητα, ρατσιστική αντιμετώπιση από μέρους της κυρίαρχης ομάδας, περιθώριο. Πώς λοιπόν αυτοί οι άνθρωποι να κοιτάζουν λίγο μέσα τους, να συνειδητοποιήσουν το κενό, ν' αναζητήσουν κατ' επιλογήν κάποια από τα παραγόμενα πολιτιστικά προϊόντα του τόπου, όπου κατοικούν, να κοινωνήσουν λίγο από το νέκταρ του ελληνικού πολιτισμού; Ο πολιτισμός αποτελεί πολυτέλεια γι' αυτούς και δεν υπάρχει ούτε άνεση, ούτε χρόνος, ούτε

επιθυμία ή διάθεση. Άρα ο αποκλεισμός τους από τον πολιτισμό μοιάζει δεδομένος, σ' όποια περιοχή της Ελλάδας και αν στρέψει τα μάτια του κανείς.

2. Οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες ήρθαν στην Ελλάδα ,κουβαλώντας μαζί τους το δικό τους πολιτισμικό κεφάλαιο, τα δικά τους πολιτισμικά μορφώματα, που συνθέτουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Για αυτή την ταυτότητα αισθάνονται υπερήφανοι, είναι ένα κομμάτι από την χώρα τους και θέλουν να την διατηρήσουν, για να νιώθουν βαθιά στα σωθικά της ψυχής τους την αίσθηση του ανήκειν, ότι είναι κομμάτια μιας άλλης χώρας, της δικής τους Αλβανίας...Τρανή απόδειξη του παραπάνω ισχυρισμού αποτελεί η οργάνωση συναυλιών με Αλβανούς τραγουδιστές και μόλις αυτές τις μέρες το ανέβασμα παράστασης στα αλβανικά, με τίτλο «Εμιγκρέδες», στο θέατρο του Νέου Κόσμου. Σκηνοθεσία, ερμηνεία, μουσική σύνθεση, άπαντες Αλβανοί. Φιλοδοξία να ιδρυθεί στην Ελλάδα αλβανικό θέατρο. Γιατί επομένως να ενδιαφερθούν για τα συστατικά στοιχεία ενός άλλου πολιτισμού; Εκούσιος αποκλεισμός πιθανότατα.

3. Στο Βόλο, οι πολιτιστικοί φορείς, τα πολιτιστικά γεγονότα και οι πολιτιστικές δράσεις απευθύνονται στους ευνοημένους της κοινωνίας δηλ. σε μια μικρή ομάδα ανθρώπων, με ιδιαίτερη μόρφωση, που διαθέτει οικονομικούς πόρους και αξιοποιεί τα λιγοστά πνευματικά σπέρματα για να επιβληθεί και να κατευθύνει την κοινωνία. Αυτή η ομάδα επομένως δύναται να έχει αποκλειστική πρόσβαση σε όλες τις μορφές πολιτιστικής έκφρασης. Ιδιαίτερα κάποιοι πολιτιστικοί φορείς αποτελούν ανατομικά εργαστήρια για τους ειδήμονες, συνθλίβοντας και ισοπεδώνοντας την διαφορετικότητα. Το κάλεσμα των πολιτιστικών φορέων απευθύνεται στους λίγους και εκλεκτούς, αφήνοντας εκτός των τειχών τους απόκληρους της κοινωνίας, τους λιγότερο προνομιούχους, μεταξύ των οποίων και οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες. Ακούσιος αποκλεισμός.

Θα πρέπει ν' αναφερθεί στο σημείο αυτό, πώς όλες οι παραπάνω σκέψεις λειτουργούν υπαινικτικά, περιβάλλοντας την υπόθεση. Ωστόσο διερευνητικά ερωτήματα τέθηκαν μόνο από το πρώτο μέρος στο ερωτηματολόγιο της έρευνας, εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων της ομάδας, στην οποία απευθυνθήκαμε. Ελπίζουμε πως η έρευνα θα επιβεβαιώσει και δεν θ' ανατρέψει τις υποθέσεις μας.

3.3 Μέσα συλλογής δεδομένων

Η έρευνα διενεργήθηκε με την συμβολή ερωτηματολογίου. Αυτό συμπληρώθηκε από το δείγμα στην καθορισμένη ημερομηνία διεξαγωγής της έρευνας. Το ερωτηματολόγιο είναι δίγλωσσο(ελληνικά, αλβανικά), προκειμένου να προσαρμοστεί αφενός στις απαιτήσεις της έρευνας αφετέρου στις ιδιαιτερότητες των ατόμων του δείγματος. Ο τύπος των ερωτήσεων είναι κλειστός. Στο επάνω μέρος του φέρει την επωνυμία του φορέα της έρευνας και το θέμα αυτής(**Παράρτημα 4**).

Στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου τίθενται ερωτήματα που αφορούν τα δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, κατοικία, εκπαίδευση-γλώσσα, εργασία, κοινωνική ασφάλιση, εισόδημα). Ζητείται από τα άτομα του δείγματος να επιλέξουν ,από τις απαντήσεις που δίνονται, εκείνη που τους εκφράζει καλύτερα και να βάλουν x στο πλαίσιο της κάθε απάντησης (**Παράρτημα 4**).

Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου τίθενται 20 ερωτήματα διερεύνησης του αποκλεισμού των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στον Βόλο. Οι απαντήσεις είναι τυποποιημένες(ναι, όχι, δεν ξέρω). Ζητείται από τα άτομα του δείγματος να επιλέξουν μία από τις απαντήσεις, τοποθετώντας x στο ανάλογο πλαίσιο (**Παράρτημα 4**).

Στο τέλος δίνεται χώρος για παρατηρήσεις. Ακόμη υπάρχει σημείωμα δέσμευσης, ότι θα τηρηθεί εμπιστευτικότητα σε σχέση με τις επιλεγόμενες απαντήσεις και ότι τίποτα δεν μπορεί να υπονομεύσει την δέσμευση αυτή, χωρίς την προηγούμενη γραπτή αποδοχή του ερωτώμενου. Κάτω από το σημείωμα δίνεται χώρος για υπογραφή και αναγράφεται η ημερομηνία διεξαγωγής της έρευνας (**Παράρτημα 4**).

3.4. Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά δείγματος Αλβανών οικονομικών μεταναστών

Το δείγμα της έρευνάς μας συγκροτήθηκε από 50 Αλβανούς οικονομικούς μετανάστες, μέλη του συλλόγου Αλβανών Νομού Μαγνησίας «Η Ιλλυρία», οι οποίοι προσκλήθηκαν να εκλέξουν με την ψήφο τους το νέο διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου τους.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του δείγματός μας προέκυψαν από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων με το σύστημα SPSS (Statistic Package in Social Science) και έχουν ως εξής:

➤ **Φύλο**

Το 68% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι άνδρες και το 32% γυναίκες (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.1., Γράφημα 5.1.).

➤ **Ηλικία**

Το 46,9% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι 26-35 ετών, το 28,6% 36-45 ετών, το 22,4% 18-25 ετών και το 2% 11-17 ετών (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.2., Γράφημα 5.2.).

➤ **Οικογενειακή κατάσταση**

Το 72% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι έγγαμοι/-ες και το 28% άγαμοι/-ες (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.3., Γράφημα 5.3.).

➤ **Άτομα νοικοκυριού**

Το 34% των ερωτηθέντων του δείγματος συμβιώνει με τον/την σύζυγο και το παιδί/ιά του, το 24% μόνο με τον/την σύζυγο, το 20% με άλλα άτομα, το 10% με αδελφό, -ή / αδελφια, -ές, το 8% μόνος/η και το 4% με τους γονείς (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.4., Γράφημα 5.4.).

➤ **Τόπος κατοικίας**

Το 100% των ερωτηθέντων του δείγματος κατοικεί στο Βόλο (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.5., Γράφημα 5.5.).

➤ **Τύπος κατοικίας**

Το 62% των ερωτηθέντων του δείγματος κατοικεί σε μονοκατοικία, το 26% σε άλλο τύπο κατοικίας και το 12% σε διώροφο (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.6., Γράφημα 5.6.).

➤ **Κατάσταση κατοικίας**

Το 92% των ερωτηθέντων του δείγματος κατοικεί με ενοίκιο και το 8% με άλλο τρόπο (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.7., Γράφημα 5.7.).

➤ **Χώρα ολοκλήρωσης εκπαίδευσης**

Το 92% των ερωτηθέντων του δείγματος ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή του στην Αλβανία και το 8% στην Ελλάδα (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.8., Γράφημα 5.8.).

➤ **Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Αλβανία**

Από τους ερωτηθέντες του δείγματος που ολοκλήρωσαν την εκπαίδευσή τους στην Αλβανία, το 71,7% είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το 21,7% κάτοχοι πανεπιστημιακού τίτλου και το 6,5% απόφοιτοι του οκτάχρονου ενιαίου σχολείου (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.9., Γράφημα 5.9.).

➤ **Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Ελλάδα**

Από τους ερωτηθέντες του δείγματος που ολοκλήρωσαν την εκπαίδευσή τους στην Ελλάδα, το 75% είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και το 25% κάτοχοι πανεπιστημιακού τίτλου (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.10., Γράφημα 5.10.).

➤ **Χρόνια εκπαίδευσης**

Το 75% των ερωτηθέντων του δείγματος απάντησε πως τα χρόνια εκπαίδευσής του είναι 6-12, το 20% 13-18 και το 6% 1-6 (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.11., Γράφημα 5.11.).

➤ **Προφορικός λόγος**

Το 96% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει σε ικανοποιητικό βαθμό να χειρίζεται προφορικά την ελληνική γλώσσα, ενώ το 4% δεν γνωρίζει (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.12., Γράφημα 5.12.).

➤ **Ανάγνωση**

Το 72% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει να διαβάζει στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, ενώ το 22% δεν γνωρίζει (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.13., Γράφημα 5.13.).

➤ **Γραφή**

Το 54% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει να γράφει στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, ενώ το 46% δεν γνωρίζει (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.14., Γράφημα 5.14.).

➤ **Επαγγελματική κατάσταση**

Το 84% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι εργαζόμενοι, το 10% άνεργοι, το 4% απασχολείται σε οικιακές εργασίες και το 2% είναι μαθητές / σπουδαστές / φοιτητές (Παράρτημα 5, Πίνακας 5.15., Γράφημα 5.15.).

- **Είδος επαγγέλματος**
Το 26,8% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι είτε γεωργοί / τεχνίτες / κτηνοτρόφοι είτε οικοδόμοι, το 19,5% εργάτες, το 14,6% καθαρίστριες σπιτιών, το 7,3% κάνει επιστημονικό επάγγελμα και το 2,4% ασχολείται είτε με τη φύλαξη παιδιών είτε με τη φροντίδα ηλικιωμένων (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.16., Γράφημα 5.16.**).
- **Τύπος απασχόλησης**
Το 73,2% των ερωτηθέντων του δείγματος απασχολείται μόνιμα, το 22% περιστασιακά και το 4,9% εποχιακά (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.17., Γράφημα 5.17.**).
- **Ιδιότητα**
Το 59,5% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι ημερομίσθιοι, το 19% μισθωτοί, το 11,9% αυτοαπασχολούμενοι και το 9,5% εργοδότες (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.18., Γράφημα 5.18.**).
- **Διάρκεια ανεργίας**
Το 60% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι άνεργοι λιγότερο από ένα έτος και το 40% περισσότερο από 2 έτη (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.19., Γράφημα 5.19.**).
- **Ύπαρξη ασφάλισης**
Το 98% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι ασφαλισμένοι ενώ το 2% είναι ανασφάλιστοι (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.20., Γράφημα 5.20.**).
- **Επωνυμία ασφαλιστικού φορέα**
Το 83,7% των ερωτηθέντων του δείγματος είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, το 10,2% στο ΟΓΑ και το 6,1% σε άλλο ασφαλιστικό φορέα (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.21., Γράφημα 5.21.**).
- **Μέγεθος εισοδήματος**
Το 72,3% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει ετήσιο εισόδημα 4.000-10.000 ευρώ ενώ το 27,7% έχει ετήσιο εισόδημα 1.000-4.000 ευρώ (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.22., Γράφημα 5.22.**).
- **Πηγή εισοδήματος οικογένειας**
Το 50% των ερωτηθέντων του δείγματος θεωρεί πως το εισόδημα της οικογένειας προέρχεται από τη δική του/ της εργασία, το 28% από την εργασία του /της συζύγου και το 22% από την εργασία και των δύο συζύγων (**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.23., Γράφημα 5.23.**).

Καταλήγοντας, οφείλουμε να διαπιστώσουμε μετά το τέλος της έρευνάς μας ότι το δείγμα δεν παρουσίασε καμία απώλεια, δηλαδή το «προσκληθέν» από το σύλλογο δείγμα ήταν ταυτόσημο με το «προμηθεύσαν» τα αποτελέσματα.

3.5. Ο αποκλεισμός των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο

Αντικειμενικός στόχος της ερμηνείας μιας επιστημονικής έρευνας-ας μην λησμονούμε την τυπολογία ερευνών με διερευνητικό χαρακτήρα-τίθεται η αποκωδικοποίηση των δεδομένων, που προκύπτουν από την στατιστική επεξεργασία των ερωτηματολογίων, ώστε να διαμορφωθεί το πλαίσιο για την επιβεβαίωση ή την ανατροπή του αρχικού ερευνητικού ερωτήματος. Η ερμηνεία οδηγεί στην δημιουργία επεξηγηματικών εννοιών και αποκρίνεται σε σημαντικούς επιμέρους προβληματισμούς, επιβάλλοντας τον διαρκή εμπλουτισμό και την αδιάκοπη ανανέωση της επιστημονικής σκέψης.

Έτσι, έχοντας ως αφετηρία την συγκρότηση της υπόθεσής μας και ακολουθώντας τις βασικές αρχές της επιστημονικής μεθοδολογίας, διενεργήσαμε **έρευνα για την διερεύνηση της ύπαρξης ή μη αποκλεισμού των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο**, της οποίας τα δεδομένα θα ερμηνεύσουμε αμέσως παρακάτω. Οφείλουμε δε να σημειώσουμε ότι η έρευνα δεν σταματά στην ανεύρεση της αλήθειας αλλά προχωρά λίγο βαθύτερα, επιχειρώντας να φωτίσει και άλλες πλευρές του ίδιου φαινομένου, καταδεικνύει δηλαδή εκείνους τους τομείς του πολιτισμού, στους οποίους οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες εμφανίζουν μικρότερη ή μεγαλύτερη αποστέρηση, και αναζητά εκείνους τους παράγοντες, που καθορίζουν την θετική ή αρνητική στάση των Αλβανών μεταναστών έναντι του πολιτισμού του τόπου υποδοχής.

Πριν παραθέσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, θα ήταν σκόπιμο ν' αναφέρουμε, ότι αυτά προέκυψαν από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων με το σύστημα SPSS(Statistic Package in Social Science) και έχουν ως εξής :

➤ **Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;**

Το 48% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν γνωρίζει τους μύθους για τον Βόλο, το 40% τους γνωρίζει και το 12% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα(**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.24., Γράφημα 5.24.**).

➤ **Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;**

Το 50% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν γνωρίζει την ιστορία του Βόλου, το 48% την γνωρίζει και το 2% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα(**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.25., Γράφημα 5.25.**).

➤ **Έχετε θαυμάσει κτίρια στο Βόλο για την αρχιτεκτονική τους;**

Το 80% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει θαυμάσει κτίρια για την αρχιτεκτονική τους στον Βόλο ενώ το 20% δεν έχει θαυμάσει(**Παράρτημα 5, Πίνακας 5.26., Γράφημα 5.26.**).

- **Έχετε επισκεφθεί τα μουσεία του Βόλου;**
Το 68% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν έχει επισκεφτεί τα μουσεία του Βόλου ενώ το 32% τα έχει επισκεφτεί(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.27., Γράφημα 5.27.).
- **Έχετε επισκεφθεί τα μνημεία που υπάρχουν στο Βόλο;**
Το 52% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει επισκεφτεί τα μνημεία που υπάρχουν στον Βόλο ενώ το 48% δεν τα έχει επισκεφτεί(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.28., Γράφημα 5.28.).
- **Έχετε επισκεφθεί τους εκθεσιακούς χώρους που υπάρχουν στο Βόλο;**
Το 76% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει επισκεφθεί τους εκθεσιακούς χώρους που υπάρχουν στον Βόλο ενώ το 24% δεν τους έχει επισκεφθεί(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.29., Γράφημα 5.29.).
- **Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;**
Το 84% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει δει έργα ζωγράφων του Βόλου ενώ το 16% δεν έχει δει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.30., Γράφημα 5.30.).
- **Έχετε θαυμάσει γλυπτά στο Βόλο;**
Το 80% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει θαυμάσει γλυπτά στον Βόλο ενώ το 20% δεν έχει θαυμάσει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.31., Γράφημα 5.31.).
- **Έχετε δει φωτογραφίες φωτογράφων στο Βόλο;**
Το 76% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει δει φωτογραφίες φωτογράφων του Βόλου ενώ το 24% δεν έχει δει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.32., Γράφημα 5.32.).
- **Έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;**
Το 64% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν έχει επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου ενώ το 36% έχει επισκεφθεί(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.33., Γράφημα 5.33.).
- **Γνωρίζετε κάποιους από τους συγγραφείς του Βόλου;**
Το 74% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν γνωρίζει κανέναν από τους συγγραφείς του Βόλου ενώ το 26% γνωρίζει κάποιους από τους συγγραφείς του Βόλου(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.34., Γράφημα 5.34.).
- **Συμμετέχετε στα μαθήματα δημιουργίας παραμυθιών που γίνονται στο Βόλο;**
Το 68% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν συμμετέχει στα μαθήματα δημιουργίας παραμυθιών που γίνονται στον Βόλο, το 16% συμμετέχει και το 16% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.35., Γράφημα 5.35.).
- **Έχετε δει θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο;**
Το 70% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει δει θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο ενώ το 30% δεν έχει δει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.36., Γράφημα 5.36.).

- **Γνωρίζετε ότι στο Βόλο καλλιεργείται η θεατρική παιδεία των πολιτών;**
Το 56% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει ότι στον Βόλο καλλιεργείται η θεατρική παιδεία των πολιτών, το 36% δεν γνωρίζει και το 8% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.37., Γράφημα 5.37.).
- **Έχετε πάει σε κινηματογράφους του Βόλου;**
Το 70% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει πάει σε κινηματογράφους του Βόλου ενώ το 30% δεν έχει πάει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.38., Γράφημα 5.38.).
- **Έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;**
Το 84% των ερωτηθέντων του δείγματος έχει ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου ενώ το 16% δεν έχει ακούσει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.39., Γράφημα 5.39.).
- **Γνωρίζετε ότι υπάρχει δημοτικό ωδείο στο Βόλο;**
Το 88% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει την ύπαρξη δημοτικού ωδείου στο Βόλο ενώ το 12% δεν γνωρίζει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.40., Γράφημα 5.40.).
- **Έχετε χορέψει κλασικούς και σύγχρονους χορούς στο Βόλο;**
Το 60% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν έχει χορέψει κλασικούς και σύγχρονους χορούς στον Βόλο ενώ το 40% έχει χορέψει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.41., Γράφημα 5.41.).
- **Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;**
Το 62% των ερωτηθέντων του δείγματος δεν αθλείται στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου ενώ το 38% αθλείται(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.42., Γράφημα 5.42.).
- **Γνωρίζετε τα ήθη και τα έθιμα του Βόλου;**
Το 58% των ερωτηθέντων του δείγματος γνωρίζει τα ήθη και τα έθιμα του Βόλου ενώ το 42% δεν τα γνωρίζει(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.43., Γράφημα 5.43.).

Διασταυρώσεις μεταβλητών

Σ' αυτό το σκέλος της έρευνάς μας, καλούμαστε να προσεγγίσουμε και να ερμηνεύσουμε επιλεκτικά κάποιες συνδέσεις μεταβλητών(ανεξάρτητων x εξαρτημένων), προκειμένου ν' αποκαλύψουμε πιθανές αιτιώδεις επιδράσεις στο υπό έρευνα φαινόμενο.

Θα ήταν εύλογο να επισημάνουμε πως για κάθε διασταύρωση μεταβλητών(**crosstabulation**) γίνεται έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας, ο οποίος αξιολογεί την πιθανότητα να υπάρχει η διμεταβλητή σύνδεση στο δείγμα λόγω σφάλματος, παρότι δεν υφίσταται στον πληθυσμό. Στις κοινωνικές επιστήμες έχει γίνει συνήθεια να γίνεται αποδεκτή μια διμεταβλητή σύνδεση, όταν το επίπεδο σημαντικότητας(**p value**) κυμαίνεται από 0,00-0,05. Όταν βάσει του ελέγχου σημαντικότητας, μια διμεταβλητή

σύνδεση είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο 0,05, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει πιθανότητα η συγκεκριμένη σύνδεση να έχει προκύψει τυχαία λιγότερες από πέντε φορές στις εκατό.

Οι διασταυρώσεις των μεταβλητών προέκυψαν από την αντίστοιχη επεξεργασία των ερωτηματολογίων με το σύστημα SPSS(Statistic Package in Social Science) και έχουν ως εξής :

➤ **Φύλο*Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;**

Το 50% των ερωτηθέντων ανδρών του δείγματος αθλείται στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου, ενώ το 50% δεν αθλείται. Αντίθετα μόνο το 12,5% των ερωτηθέντων γυναικών του δείγματος αθλείται στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου, ενώ το 87,5% δεν αθλείται. Από την σύνδεση των μεταβλητών διαπιστώνουμε, ότι οι άνδρες μετανάστες διαθέτουν αρκετό ελεύθερο χρόνο για ποικίλες δραστηριότητες, όπως η άθληση, σε αντίθεση με τις γυναίκες μετανάστριες, οι οποίες προορίζονται μόνο για την φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών. Συνεπώς, θα θέλαμε να σημειώσουμε, ότι το παραδοσιακό μοντέλο της μετανάστευσης βασίζεται στην δομή της οικογένειας, όπου ο άνδρας είναι κάτοχος όλων των δικαιωμάτων ενώ η γυναίκα θεωρείται απλώς εξαρτώμενο μέλος. Η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,01(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.44.1).

➤ **Ηλικία*Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;**

Το 41,7% των ερωτηθέντων του δείγματος, ηλικίας κάτω των 25 ετών, γνωρίζει τους μύθους για τον Βόλο, το 33,3% δεν τους γνωρίζει και το 25% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα. Απεναντίας, το 47,8% των ερωτηθέντων του δείγματος, ηλικίας 26-35 ετών, δεν γνωρίζει τους μύθους για τον Βόλο, το 39,1% τους γνωρίζει και το 13% κρατά ουδέτερη στάση στο ερώτημα. Επιπρόσθετα, το 64,3% των ερωτηθέντων του δείγματος, ηλικίας 36-45 ετών, δεν γνωρίζει τους μύθους για τον Βόλο, ενώ το 35,7% τους γνωρίζει. Θεωρούμε πως ο συσχετισμός των μεταβλητών είναι ισχυρός, αν λάβουμε υπόψη, πως οι μετανάστες/στρίες, κάτω των 25 ετών, είναι ενσωματωμένοι/ες στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, εν αντιθέσει με τους μετανάστες/στρίες, ηλικίας 26-35 και 36-45 ετών, οι οποίοι/ες δεν έχουν συμμετάσχει στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Για τις δύο πρώτες ηλικιακές κατηγορίες δεν προέκυψε στατιστική σημαντικότητα, ενώ για την τρίτη ηλικιακή κατηγορία η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,04(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.45.1).

➤ **Χρόνια εκπαίδευσης*Έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;**

Το 92,5% των ερωτηθέντων του δείγματος, με χρόνια εκπαίδευσης λιγότερα από 12, έχει ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου, ενώ το 7,5% δεν έχει ακούσει. Από την άλλη πλευρά, το 50% των ερωτηθέντων του δείγματος, με χρόνια εκπαίδευσης από 13-18, έχει ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου, ενώ το 50% δεν έχει ακούσει.. Η διασταύρωση των μεταβλητών μπορεί να τεκμηριωθεί με βάση τον συλλογισμό, ότι οι μετανάστες/ριες της πρώτης κατηγορίας είναι σε μεγάλο βαθμό απόφοιτοι/ες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και λιγότερο του αλβανικού. άρα φορείς της ελληνικής κουλτούρας, σε σχέση με τους μετανάστες/ριες της δεύτερης κατηγορίας, οι οποίοι/ες είναι σε μεγάλο βαθμό απόφοιτοι/ες του αλβανικού εκπαιδευτικού συστήματος και λιγότερο του ελληνικού, άρα φορείς της αλβανικής κουλτούρας. Η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,00(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.46.1.).

➤ **Το εισόδημά σας είναι*Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;**

Το 53,8% των ερωτηθέντων του δείγματος, με εισόδημα 1000-4000 Euro, δεν έχει δει έργα ζωγράφων του Βόλου, ενώ το 46,2% έχει δει. Αντίθετα, το 97,1% των ερωτηθέντων του δείγματος, με εισόδημα 4000-10.000 Euro, έχει δει έργα ζωγράφων του Βόλου, ενώ το 2,9% δεν έχει δει. Από την σύνδεση των μεταβλητών συμπεραίνουμε, ότι οι μετανάστες/ριες, της πρώτης εισοδηματικής κλίμακας, αφενός δουλεύουν νυχθημερόν για να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για την επιβίωση, συνεπώς η αναζήτηση καλλιτεχνικών έργων του τόπου υποδοχής αποτελεί γι' αυτούς πολυτέλεια, αφετέρου φαίνεται να έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, σε αντίθεση με τους μετανάστες/ριες, της δεύτερης εισοδηματικής κλίμακας, οι οποίοι φαίνεται να έχουν άνεση χρόνου και διάθεση για την αναζήτηση καλλιτεχνικών έργων του τόπου υποδοχής και συνάμα υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,00(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.47.1.).

➤ **Ανάγνωση*Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;**

Το 85,7% των ερωτηθέντων του δείγματος, που δεν γνωρίζει να διαβάζει στην γλώσσα του τόπου υποδοχής, δεν γνωρίζει την ιστορία του Βόλου, ενώ το 14,3% την γνωρίζει. Απεναντίας, το 62,9% των ερωτηθέντων του δείγματος, που γνωρίζει να διαβάζει στην γλώσσα του τόπου υποδοχής, γνωρίζει την ιστορία του Βόλου, ενώ το 37,1% δεν την γνωρίζει. Από τον συσχετισμό των μεταβλητών συνάγεται, ότι ο αναλφαβητισμός παρεμποδίζει την προσπάθεια των μεταναστών/ριών για απόκτηση νέων γνώσεων, που σχετίζονται με τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής, ενώ η

ικανότητα ανάγνωσης στην γλώσσα του τόπου υποδοχής διευκολύνει την προσπάθεια των μεταναστών/ριών για απόκτηση νέων γνώσεων, που σχετίζονται με τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής. Η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,00(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.48.1.).

➤ **Γραφή*Έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;**

Το 87% των ερωτηθέντων του δείγματος, που δεν γνωρίζει να γράφει στην γλώσσα της χώρας υποδοχής, δεν έχει επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου, ενώ το 13% έχει επισκεφθεί. Από την άλλη πλευρά, το 55,6% των ερωτηθέντων του δείγματος, που γνωρίζει να γράφει στην γλώσσα της χώρας υποδοχής, έχει επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου, ενώ το 44,4% δεν έχει επισκεφθεί. Η διασταύρωση των μεταβλητών μπορεί να αιτιολογηθεί, αν θεωρήσουμε ότι ο αναλφαβητισμός κλονίζει την αυτοπεποίθηση των μεταναστών/ριών, ενώ η ικανότητα γραφής στην γλώσσα του τόπου υποδοχής ενισχύει την εμπιστοσύνη των μεταναστών/ριών στον εαυτό τους και κινητοποιεί την επιθυμία τους για πρόσβαση σε εστίες πολιτισμού αυτού του τόπου. Η τιμή του επιπέδου σημαντικότητας είναι 0,00(Παράρτημα 5, Πίνακας 5.49.1.).

Καταλήγοντας, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, πως όλα όσα προαναφέρθηκαν θ' αποτελέσουν την βάση για την απόδειξη ή την ανατροπή του αρχικού θεωρητικού μας ισχυρισμού, κάτι με το οποίο θ' ασχοληθούμε αμέσως πιο κάτω.

3.6. Συμπέρασμα

Στην παρούσα φάση, θα ήταν ευτυχές για μας να ισχυριστούμε με απόλυτη βεβαιότητα, ότι η έρευνα λειτούργησε ως αδιάψευστο τεκμήριο του αρχικού ερευνητικού μας ερωτήματος. **Πράγματι οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες είναι αποκλεισμένοι από τον πολιτισμό στο Βόλο.** Ενισχύοντας αυτό τον συλλογισμό, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι :

- **Ο αποκλεισμός φαίνεται να είναι απόλυτος σ' εκείνους τους τομείς του πολιτισμού, στους οποίους υπεισέρχεται ο παράγοντας γλώσσα.** Αν και έχει παρέλθει μια δεκαετία και πλέον από την έλευση των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα και παρότι λήφθηκαν κάποια μέτρα κατά του αναλφαβητισμού από τους επίσημους φορείς, η έρευνα κατέδειξε, ότι τα μέτρα αυτά τόσο από μέρους του κράτους όσο και από την αυτοδιοίκηση δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα, ίσως γιατί το μεταναστευτικό ρεύμα προς την χώρα μας κινήθηκε με ταχύτατους ρυθμούς και ανεξέλεγκτα, με αποτέλεσμα τον αιφνιδιασμό και τις βεβιασμένες αποφάσεις, που αποσπασματικά-και χωρίς την σε βάθος προοπτική-αντιμετώπιζαν το πρόβλημα. Όπως όμως έγινε εμφανές από τις διάφορες παραμέτρους της έρευνας, το βάρος των όποιων αποφάσεων θα έπρεπε να στοχεύει άμεσα στην ριζική καταπολέμηση του αναλφαβητισμού.
- **Ο αποκλεισμός φαίνεται να είναι σχετικός στους τομείς του πολιτισμού, οι οποίοι μπορούν να γίνουν αντιληπτοί με τις αισθήσεις.** Αν καταστήσουμε τους εαυτούς μας θιασώτες της θεωρίας, που ορίζει «να βλέπουμε περισσότερο, ν' ακούμε περισσότερο, να νιώθουμε περισσότερο» και θεωρήσουμε τα συναισθήματα ως πρωταρχικό παράγοντα για την βίωση του πολιτισμού, τότε όντως οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες συλλαμβάνουν τον πολιτισμό με όλη την φρεσκάδα του. Όμως, πόσο ολοκληρωμένη μπορεί να 'ναι η μεταβίβαση των συστατικών στοιχείων του πολιτισμού μέσω των αισθήσεων; Στην περίπτωση των αλβανών οικονομικών μεταναστών οφείλουμε να ομολογήσουμε, πως η μεταβίβαση τείνει να είναι ελλειμματική.

Με την διατύπωση της τελικής μας τοποθέτησης κλείνει το κεφάλαιο της έρευνας για τον αποκλεισμό των αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο. Παρόλα αυτά ο δρόμος για τους μετέπειτα ερευνητές παραμένει ανοιχτός. Η τοποθέτηση αυτή ας αποτελέσει το σάλπισμα προς όλα τα αρμόδια όργανα του επίσημου κράτους για την ανάληψη ριζοσπαστικών πρωτοβουλιών, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η πρόσβαση όλων των μειονοτικών ομάδων στον πολιτισμό.

3.7. Η θέση των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής

3.7.1. Εισαγωγικό σημείωμα

Η Ελλάδα ως κράτος έχει γνωρίσει το φαινόμενο της μετανάστευσης σε πολλές μορφές του και ως εκ τούτου δεν φαίνεται ιστορικά ν' αποτελεί νέο φαινόμενο. Είναι ενδεικτικά τα στοιχεία για 1 εκατομμύριο μη γηγενείς, που καταφθάνουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, για 2.500 άτομα από Ανατολική Ρωμυλία στην Ελλάδα, για 1,4 εκατομμύριο Έλληνες από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Καππαδοκία μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και για 350.000 Κωνσταν/λίτες στη δεκαετία του 50', όπως και το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής παροικίας της Αιγύπτου μετά την πτώση του Φαρούκ.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το άνοιγμα των συνόρων μας με την Αλβανία προκάλεσε ένα τεράστιο κύμα μεταναστών, πάνω από μισό εκατομμύριο (υπολογισμός κατά προσέγγιση έτους 2000), αριθμός πολύ μεγαλύτερος από το σύνολο των αλλοδαπών που ζούσαν μέχρι τότε στην Ελλάδα. Ήδη διανύουμε δέκα και πλέον χρόνια, με αυξητικές τάσεις του ρεύματος των Αλβανών οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα (περίπου 1.000.000, 2004) και παρά τις προσπάθειες του επίσημου κράτους για νομιμοποίησή τους, τα σύνθετα προβλήματα, που ανάγονται στην πολιτισμική (με την ευρεία του όρου έννοια) ένταξή τους, παραμένουν.

Επειδή η έρευνά μας δεν είχε ως στόχο να καλύψει την ελληνική επικράτεια, παρά μόνο τα όρια μιας τοπικής κοινωνίας-του Βόλου-που υποδέχτηκε μετανάστες, και για να δώσουμε μια πληρέστερη εικόνα, απευθυνθήκαμε με τον παραπάνω αναγραφόμενο προβληματισμό στον Υφυπουργό Εσωτερικών, σε σημαντικούς ανθρώπους του πολιτισμού και εκπροσώπους φορέων. Οι θεωρητικές τους τοποθετήσεις ακολουθούν.

3.7.2. Συνεντεύξεις

ΝΙΚΟΣ ΜΠΙΣΤΗΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

Κάποτε «η δύναμη του αυτονόητου» ήταν κοινός τόπος σε αυτή τη χώρα. Η περιπέτεια του Οδυσσέα Τσενάϋ και της σημαίας επιβεβαίωσαν ότι το αυτονόητο δεν είναι πλέον αυτονόητο. Ακόμα και όταν το σύνολο σχεδόν του πολιτικού κόσμου τάσσεται υπέρ της αυτονόητης λύσης, ένα κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας αντιδρά στενόκαρδα και ξενοφοβικά. Αν κρίνουμε μόνο από τους τηλεοπτικούς εκπροσώπους αυτού του ρεύματος, δεν έχουμε τίποτα να φοβηθούμε.

Αλλά δυστυχώς δεν είναι έτσι. Έχει δημιουργηθεί και στη χώρα μας το υπόστρωμα για τη συγκρότηση ενός σχετικά μαζικού ακροδεξιού κόμματος. Και ενώ σήμερα οι εκπρόσωποί του προκαλούν θυμηδία, ας θυμηθούμε την ευρωπαϊκή εμπειρία, που διδάσκει, ότι πάντοτε παρουσιάζεται ο κατάλληλος δημαγωγός, όταν δημιουργηθούν οι κοινωνικές προϋποθέσεις και κυρίως όταν οι δυνάμεις της δημοκρατίας, της αλληλεγγύης και της μετριοπάθειας στέκουν αμήχανες και αφοπλισμένες μπροστά σε αυτά τα φαινόμενα. Η δική μου αίσθηση είναι ότι θα πάρει διαστάσεις χιονοστιβάδας, αν δεν υπάρξει ένα μέτωπο δημοκρατικής επαγρύπνησης.

Αν οι παλιές συλλογικότητες έχουν εξαφανιστεί και δεν έχει νόημα να προσπαθείς να τις αναστηλώσεις στις παλιές τους βάσεις, η χώρα έχει ανάγκη από νέες συλλογικότητες, νέες συσπειρώσεις που τέμνουν οριζόντια τους υπάρχοντες πολιτικούς σχηματισμούς. Σε κάθε περίπτωση είναι αναγκαίο να μπει τώρα φραγμός στον αγοραίο υπερπατριωτισμό, στον εθνικισμό και στην έξαλλη εθνικοφροσύνη. Όλα αυτά που συνθέτουν το «αυγό του φιδιού», το σύγχρονο πρόσωπο του φασισμού, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Αυτό το αποτρόπαιο πρόσωπο που ξεκινά από τον αποκλεισμό του Αλβανού, τον παραμερισμό του Έλληνα μειονοτικού από την Αλβανία, την καχυποψία απέναντι στον Ελληνοπόντιο και καταλήγει σε μια γενική εχθρότητα απέναντι στον διαφορετικό, στον άλλο.

Τα ευρωπαϊκά κράτη ποτέ δεν ήταν φυλετικά καθαρά. Όταν ο Χίτλερ και οι εθνικοσοσιαλιστές προσπάθησαν να επιβάλλουν τη νέα τάξη, εδραζόμενοι στην καθαρότητα της Άρειας φυλής, συνένωσαν εναντίον τους τις δημοκρατίες της Δύσης και την Σοβιετική Ένωση, σε έναν αγώνα που κληροδότησε στις επερχόμενες γενιές μια πλούσια αντιφασιστική και βαθύτατα ουμανιστική κληρονομιά. 55 χρόνια μετά, αυτή η αυτονόητη παράδοση έχει

υποστεί ρωγμές. Οι νέες αναπότρεπτες εξελίξεις, η παγκοσμιοποίηση με όσα θετικά και αρνητικά επιφέρει, τα μεγάλα μεταναστευτικά κύματα, που οργισμένα από την ανέχεια και την εκμετάλλευση ανεβαίνουν προς τις πλούσιες χώρες για μια καλύτερη ζωή, όλα αυτά καθιστούν ευάλωτη σε εθνικιστικές και ρατσιστικές προσεγγίσεις μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Ο συνδυασμός ανεργίας, ανασφάλειας και πολιτιστικής ένδειας γεννάει ένα εκρηκτικό μείγμα, που πυροδοτεί ο εθνικισμός και η ξενοφοβία.

Ακριβώς επειδή η κοινωνία μας στο μέλλον θα είναι περισσότερο από ποτέ μια πολυπολιτισμική κοινωνία, οφείλουμε με εμπιστοσύνη στις αξίες της αλληλεγγύης και της ανθρωπιάς και στους κανόνες ενός σύγχρονου δημοκρατικού ευρωπαϊκού κράτους, να διαμορφώσουμε τους όρους ένταξης – και όχι αφομοίωσης – των οικονομικών μεταναστών – που θα επιλέξουν την Ελλάδα ως δεύτερη πατρίδα τους.

ΛΕΝΑ ΔΙΒΑΝΗ

ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Για να δώσουμε μια έστω και κάπως ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημά σας, οφείλουμε να σκιαγραφήσουμε πρώτα και να έχουμε πάντα κατά νουν το προφίλ της ομάδας-στόχου, δηλαδή των Αλβανών μεταναστών.

Κατά τα στοιχεία της μεγάλης έρευνας της MRB του 2002, είναι στην πλειονότητά τους νέοι, ζουν με την οικογένειά τους συνήθως για αρκετά χρόνια στην Ελλάδα(στην οποία έχουν μπει με δυσκολία και φοβούνται με το δίκιο τους ότι θα βγουν με ευκολία), μιλούν αρκετά καλά τα ελληνικά, μοιάζουν προσαρμοσμένοι στα ελληνικά δεδομένα, δουλεύουν 8-12 ώρες την ημέρα, είναι ενδεχομένως ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ(αυτό ισχύει κυρίως για τους άντρες που δουλεύουν στην οικοδομή, δηλαδή σε εμφανές επάγγελμα. Οι γυναίκες που δουλεύουν στα σπίτια, υποκαθιστώντας την εκσυγχρονισμένη ελληνίδα νοικοκυρά, κληρονομούν την κακή της προτέρα τύχη, παραμένοντας βεβαίως αιωνίως ανασφαλείς και ανασφάλιστες!)

Το ερώτημα που τίθεται είναι τι συμμετοχή έχουν οι άνθρωποι αυτοί στον πολιτισμό. Με οποιονδήποτε ορισμό του πολιτισμού, καμία απολύτως. Πρώτα απ' όλα ο πολιτισμός είναι προνόμιο των ανθρώπων. Τα μέλη όμως της ομάδας-στόχου στο συλλογικό υποσυνείδητο δεν είναι ακριβώς άνθρωποι. Είναι φορείς κακών: παραβατικότητας, μίξης της καθαρόαιμης ράτσας μας, κοινωνικής ανασφάλειας, αχαριστίας. Στην καλύτερη περίπτωση θεωρούνται αναγκαίο κακό(πού θα ξαναβρείς βοηθητικό προσωπικό τόσο ευάλωτο, τόσο διαθέσιμο, τόσο άφθονο, τόσο απελπισμένο, με λίγα λόγια τόσο φτηνό;)

Ας διαφοροποιήσουμε όμως δύο μεγάλες υποομάδες για να είμαστε σαφέστεροι:

1.Οι Αλβανοί που ήρθαν σε ηλικία άνω των δέκα ετών στην χώρα μας συναναστρέφονται Αλβανούς, παντρεύονται Αλβανούς, διασκεδάζουν με Αλβανούς. Με τους Έλληνες (ή μάλλον για τους Έλληνες) μόνο δουλεύουν. Άλλη ανάμιξη αλβανικής και ελληνικής κουλτούρας δεν παρατηρείται-εκτός από το γνωστό σήριαλ του Μανουσάκη. Αλλά κι εκεί ακόμα, στον τηλεοπτικό ου-τόπο, ο Αλβανός που τόλμησε να σηκώσει τα μάτια στην Κυρία του Κυρίου ήταν ένας Έλληνας με εμφάνιση Σουηδού! Ένας κανόνικος Αλβανός έχει τόσες πιθανότητες να θεωρηθεί ερωτεύσιμος όσες ένας ιπποπόταμος(δεν μιλάμε φυσικά για τις κεκαλυμμένες περιπτώσεις σεξουαλικής δουλείας για άντρες και γυναίκες. Εκεί οι συναλλαγές με Αλβανούς είναι πανεύκολες και

συνηθέστατες). Η ομάδα αυτή δεν πήγε σχολείο ή αν πήγε τα κατάφερε άσχημα για τους πασίγνωστους λόγους-ένας των οποίων είναι το γεγονός ότι η δημοφιλέστερη βρισιά των ελληνοπαίδων είναι «Αλβανός είσαι ρε;». Εννοείται ότι η γενιά αυτή δεν πήγε ποτέ σε μουσείο, σε θέατρο, σε σινεμά για πολλούς και ευνόητους λόγους. Όσοι έλληνες έχουν υπάρξει μετανάστες στην Αμερική του '50 και την Γερμανία ξέρουν τι εννοώ. Δεν είχαν τα περισσευούμενα χρήματα, τα σωστά ρούχα και την σωστή εμφάνιση για να χωρέσουν εκεί. Δεν είχαν καν την ανάγκη ή την επιθυμία μετά από δεκάωρα σκληρής δουλειάς.

2. Η γενιά που γεννήθηκε σε ελληνικό έδαφος έχει καλύτερες προοπτικές. Κατ' αρχάς έχουν γονείς που δουλεύουν και επιθυμούν να μορφώσουν τα παιδιά τους. Πάνε σχολείο και με κίνητρο την απαλλαγή τους από την γνωστή ρατσιστική ρετσίνα, βάζουν τα δυνατά τους και πετυχαίνουν τον στόχο. Μερικά από αυτά αποσταθεροποίησαν τους κρυφοναζί των συλλόγων γονέων διεκδικώντας όχι μόνο την πρωτιά αλλά και τη σημαία στην παρέλαση. Είναι εμφανές ότι αυτά τα παιδιά θα έχουν πραγματικά καλύτερη τύχη. Ήδη βρίσκονται στις ανώτατες σχολές, ντυμένα σαν «κανονικά ελληνόπουλα», πιο εύρωστα και σαφώς πιο καλοζωισμένα από τους γονείς τους, μερικές φορές βαφτισμένα με το ζόρι με χριστιανικά ονόματα, πετυχαίνοντας καλές επιδόσεις και κυρίως προσπαθώντας να κρύψουν κι από τον εαυτό τους ακόμα το γεγονός ότι είναι Αλβανοί. Ωραιοί, μορφωμένοι, έξυπνοι Αλβανοί, αλλά ...Αλβανοί. Έχω την εντύπωση ότι αυτή η γενιά δεν βλέπει μόνο τηλεόραση όπως η προηγούμενη. Οι προνομιούχοι της κάνουν ότι ακριβώς τα ελληνόπουλα, ελπίζοντας ότι κάποια μέρα θα περνούν κι αυτοί για ελληνόπουλα (όπως μερικοί έλληνες που κάνουν καριέρα στην Αγγλία προσπαθώντας να μιμηθούν το τέλει αξάν των συναδέλφων τους για να μην θεωρούνται βαλκάνιοι). Οι όχι και τόσο προνομιούχοι βλέπουν την σειρά του Μανουσάκη σε επανάληψη και ελπίζουν ότι κάποια μέρα θα συναντήσουν την πρωταγωνίστριά του στον δρόμο και θα τους καλέσει στο κτήμα της, αλλά όχι για να ξεχορταριάσουν...

ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΑΛΛΙΟΥ
ΑΛΒΑΝΙΔΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΑ
ΜΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΦΟΡΟΥΜ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Στους κόλπους της Αλβανικής μεταναστευτικής κοινότητας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια αυξάνονται οι προσπάθειες για ένα πολιτιστικό κίνημα, με καλλιτεχνικές δραστηριότητες, εκδόσεις εφημερίδων και λογοτεχνικών βιβλίων στη μητρική γλώσσα, συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων κλπ. που εκφράζουν την κοινωνική και εθνική συνείδηση των ανθρώπων, οι οποίοι επιβιώνουν στη χώρα υποδοχής, δημιουργώντας τα εχέγγυα για μια καλύτερη ζωή. Γίνεται προσπάθεια να διατηρηθούν οι αξίες, που οι Αλβανοί μετανάστες κουβάλησαν μαζί τους και να μεταλαμπαδευτεί η μητρική γλώσσα στη δεύτερη γενιά των μεταναστών. Αυτά γενικά.

Το ουσιαστικό είναι ότι οι περισσότεροι μετανάστες από την Αλβανία δεν συμμετέχουν ενεργά στην πολιτιστική ζωή ούτε της Ελλάδας ούτε της χώρας προέλευσης. Απλώς μοχθούν για την εξασφάλιση των απαραίτητων στοιχείων για τη ζωή στα πλαίσια μιας καταπιεστικής και καταναλωτικής κοινωνίας. Ταυτόχρονα η ενσωμάτωση στην ελληνική κοινωνία τείνει περισσότερο προς την αφομοίωση. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να το διαπιστώσει κανείς στα δεκάδες χιλιάδες παιδιά μεταναστών στα ελληνικά σχολεία, που βαπτίζονται χριστιανοί, που μαθαίνουν τον ελληνικό τρόπο ζωής (τρόπο επηρεασμένο σημαντικά από το αμερικάνικο και δυτικό μοντέλο) ενώ η μεσαία και παλαιά γενιά Αλβανών κυριότερη τροφή έχει τη λαογραφία και τους εθνικούς συγγραφείς.

Αν η εκπαίδευση, στην οποία τα αλβανόπουλα διαπρέπουν, μπορεί να θεωρηθεί συμμετοχή στον πολιτισμό της χώρας, η συμμετοχή αυτή είναι σημαντική και ποιοτική. Τα φυσικά προσόντα τους και μια σκληρή μαθητική παράδοση από τη χώρα προέλευσης, η ανάγκη να προσεγγίσουν αύριο την αγορά εργασίας και τον ανταγωνισμό, κάνουν τα αλβανόπουλα να δώσουν μεγαλύτερη σημασία στην κάθε εκμάθηση και τους γονείς τους να υποστούν θυσίες (δίδακτρα κλπ.). Όσον αφορά τη φροντίδα του αλβανικού κράτους για φροντιστήρια και σχολεία στην αλβανική γλώσσα εδώ, είναι ανύπαρκτη και υποκριτική. Η γλωσσική αυτή ανάγκη εκπληρώνεται εν μέρει στα πολυπολιτισμικά σχολεία στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας.

Ωστόσο το χάσμα ανάμεσα σε γονείς και παιδιά επεκτείνεται προς δύο κατευθύνσεις: τα παιδιά προχωρούν στον ελληνικό πολιτισμό, μ' έναν χλομό αλβανικό πολιτιστικό φωτισμό, ενώ οι γονείς δεν μπορούν να επικοινωνήσουν κανονικά μαζί τους στην ελληνική

γλώσσα και να συζητήσουν για τα σύγχρονα θέματα. Έτσι είναι φανερό ότι η νέα γενιά αποκτά μια πολιτισμική ταυτότητα διπρόσωπη και το γεγονός αυτό προβληματίζει σε μεγάλο βαθμό τους γονείς.

Εντούτοις οι Αλβανοί μετανάστες αγαπούν τους Έλληνες τραγουδιστές και θαυμάζουν τις παλιές ελληνικές ταινίες, τους αρέσει και το λαϊκό και ρεμπέτικο τραγούδι, όμως σπάνια συχνάζουν στα θέατρα, στις μουσικές συναυλίες, σε αρχαιολογικούς χώρους, δεν αγοράζουν βιβλία ελληνικά ή σε άλλες ξένες γλώσσες, μόνο μερικά απαραίτητα στη γλώσσα τους. Δεν αισθάνονται ελεύθεροι να τραγουδήσουν και να χορέψουν σε δημόσιο χώρο, επειδή υπάρχουν γραφειοκρατικά εμπόδια και λόγω προκαταλήψεων και στερεοτύπων ειδικά γι' αυτούς. Μόνο μερικά ταλέντα έχουν ανέβει στη σκηνή και έχουν δει το φως της δημοσιότητας. Δεν έχουν επαφή με άλλες μεταναστευτικές κοινότητες στην Ελλάδα, παρά τα αντιρατσιστικά φεστιβάλ.

Από άποψη πολιτιστικής συμπεριφοράς μπορούμε να πούμε ότι σήμερα έχουν ξεπεραστεί τα εμπόδια προσανατολισμού στο κοινωνικό περιβάλλον (σουπερμάρκετ, λεωφορεία, κέντρα εξυπηρέτησης, ψυχαγωγία). Οι Αλβανοί μετανάστες αποκτούν επαγγελματικές γνώσεις, γνωρίζουν καλύτερα το νομικό πλαίσιο και τα δικαιώματά τους, παρόλο που η ενημέρωση είναι αρκετά ελλιπής.

Καταλήγοντας, χρειάζεται σοβαρή πρωτοβουλία και παρέμβαση του κράτους στους χώρους των μεταναστών για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, εφαρμογή διάφορων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και πολιτιστικού διαφωτισμού καθώς και μεγαλύτερος σεβασμός για το σεμνό πολιτισμό του γειτονικού λαού της Αλβανίας.

ΠΑΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
ΠΡΩΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
«ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ '97 »

Εκτιμώ ότι η πολιτιστική συμβολή των Αλβανών είναι τεράστια στην Ελλάδα, μετά το 1990. Η εκτίμησή μου μπορεί να θεωρηθεί εξεζητημένη, αλλά δεν είναι, αφού δεν θεωρώ τον πολιτισμό Αξία αφ' εαυτής. Για μένα, πολιτισμός είναι αυτό που εκφράζουν οι παλαιοί με τις λέξεις «δίαιτα» και «ήθος». Η συμπλοκή του πολιτισμού με τα γράμματα και τις τέχνες, αποτελεί μια στρέβλωση, που «απαλλάσσει» τον πολίτη από την ευθύνη της ποιότητας της ζωής του και «αναθέτει» την όλη υπόθεση σε μικρές ομάδες πίεσης, που ενίοτε δημιουργούν.

Από την εμφάνιση των Αλβανών στην Ελλάδα,

1. Αυξήθηκαν οι βαπτίσεις ενηλίκων και οι «εξωστρεφείς» εκδηλώσεις συμπάθειας προς αυτούς, συμβαδίζοντας με το εκρηκτικό μίγμα συντηρητισμού και εθνικισμού που χαρακτηρίζει την περίοδο από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ως τα Ίμια. Εντούτοις δεν δημιουργήθηκε καμία «φανέλα του Αλβανού» μήτε κάποιος σταθμός υποστήριξης και υποδοχής. Οι Αλβανοί ήταν αόρατοι στην Ελλάδα επί πολλά χρόνια.
2. Οι Αλβανοί έμειναν στην ύπαιθρο, σε αποθήκες, σε στάβλους, τους φερθήκαμε πάρα πολύ άσχημα, τους πληρώναμε ελάχιστα, τους κυνηγούσαμε για κλοπές, τους στέλναμε στον τόπο τους, πολλές φορές απλήρωτους (1,8 εκατομμύρια απελάσεις σε 7 χρόνια!). Αν επενδύαμε τα μισά από τα 12 δις που κόστισαν αυτές οι απελάσεις σε δέκα μεγάλους σταθμούς υποδοχής, στις διαδικασίες πράσινης κάρτας και στην ένταξή τους στο σύστημα, θα προσφέραμε πραγματικά πολλά στον πολιτισμό (μας).
3. Όταν κατάλαβαν ότι αρεσκόμαστε σε εθνοτικές οσμώσεις, ξεπέρασαν το θρήσκευμα και τις συνήθειές τους, πήραν χριστιανικά ονόματα, άρχισαν να τρώνε χοιρινό. Η μακρά καταπίεση που δέχτηκαν μεταπολεμικά στη χώρα τους, συνεχίστηκε υπό άλλη δορά και στην Ελλάδα.
4. Η αρχαία συνήθεια του να αποκτούν τα αναγκαία με «ιερές» κλοπές χωρίς να θεωρούν ότι κάνουν κάτι επιλήψιμο (έτσι κέρδιζαν τα λαχανικά και τα πουλερικά τους ήδη από την πατρίδα τους) τους έφερε σε κατάσταση υποτέλειας, τόσο στην εντόπια κουλτούρα της παρανομίας, όσο και σε

αντιθέσεις με άλλες ομάδες εποίκων από άλλα κράτη. Συγκρούστηκαν κατά καιρούς με τους τσιγγάνους, με τους Ρωσοπόντιους, με Γεωργιανούς, με Ρουμάνους.

5.Ο βαθύς εσωτερικός τους χωρισμός, ατεχνώς σε Γκέκηδες και Τόσκηδες, απολύτως άγνωστος στο γενικό ελληνικό κοινό, συνέβαλε στη δημιουργία αντικρουόμενων συναισθημάτων στις τοπικές κοινωνίες. Οι Έλληνες κυριαρχήθηκαν από γενική Αλβανοφοβία που ακυρώνονταν κάθε μέρα από την επαφή με τον καθένα τους ξεχωριστά. Οι περισσότεροι μπορούν να σας ορκιστούν ότι οι περισσότεροι είναι «καλά παιδιά», αλλά θα αγανακτήσουν σε κάθε παρέλαση για τον Αλβανό σημαιοφόρο.

6.Οι Αλβανοί δεν ωφελήθηκαν από την παράλληλη είσοδο στη χώρα άλλων πληθυσμών που υποστήριζαν την ελληνική τους καταγωγή, όπως και από την είσοδο απωανατολιτών και Πακιστανών, που είχαν τελείως άλλη αντιμετώπιση από το κράτος και τους πολίτες. Η Αραβοφοβία επίσης και το Κουρδικό, συνετέλεσαν πολύ στην αυτόνομη αντιμετώπισή τους.

7.Το σινεμά και η λογοτεχνία των Ελλήνων άγγιξαν το ζήτημα ενώ τα ανέκδοτα για τους Αλβανούς είναι ελάχιστα. Η γενική εντύπωση των διανοουμένων δεν ήταν δυσμενής, κινούμενη από ένα αρχαϊκό welfare.

8.Η ύπαρξη «αρβανιτών» στην Ελλάδα, πλήρως εξελληνισμένων, και μάλιστα πολύ κοντά στο εθνικό κέντρο, που έχουν ακμάσει στην πολιτική, στις τέχνες και στο εμπόριο, δεν ενεργοποίησε ακόμη συνειρμούς. Η πρώτη ένδειξη ότι έσπασε το εσωτερικό εμπάργκο και άρχισαν τα ανοίγματα, ήρθε από την πλατεία Ομονοίας, όπου προσφέρεται, εκτός αλβανικών εφημερίδων και λοιπών, ο Καβάφης αλβανιστί. Τα νέα κινητά τηλέφωνα έχουν στις «γλώσσες» και την αλβανική. Το αδρό και χαρακτηριστικό ήθος των ελληνιστών αρβανιτών, έδωσε μια ένδειξη της κατεύθυνσης όπου θα οδηγηθούν τα πράγματα.

9.Πολύ καλές εντυπώσεις άφησε η φιλομάθεια των νέων παιδιών, η εύκολη αφομοίωση των ελληνικών. Επίσης οι αγορές ακινήτων και τα καταστήματα που λειτουργούν οι Αλβανοί. Η ανάπτυξη της χώρας τους εξάλλου περιόρισε το αντίστοιχο κενό, επομένως μειώθηκαν οι ακρότητες.

10.Προβλέπω ότι έως τη στροφή της δεκαετίας, μπορεί και νωρίτερα, οι εικοσάρηδες που μπήκαν στην Ελλάδα το 1990, στα σαράντα τους, θα αποτελέσουν σημαντικό ποσοστό του γενικού κοινού που θα αρχίσει να

επιδρά στην αγορά με τις προτιμήσεις του, επομένως θα αυξήσει την πολιτιστική του επιρροή. Οι μεγάλες εσωτερικές αλλαγές που θα οδηγήσουν ακόμη και σε μερική αφομοίωση, θα αργήσουν ίσως ακόμη δέκα χρόνια. Αν δεν υπάρξει άλλος βαλκανικός πόλεμος.

11.Προσωπικά, αντιμετώπισα τους Αλβανούς με τυπικό υποθερμικό καθήκον λογίου. Βάφτισα έναν, φιλοξενώ πολλά χρόνια στο σπίτι του χωριού μια οικογένεια, όταν διαχειρίστηκα δημόσια ζητήματα, βοήθησα στην ίδρυση εντευκτηρίων και στην εδραίωση της «Βαλκανικής πλατείας» στη Θεσσαλονίκη, μιας τυπικής πολυπολιτισμικής εκδήλωσης. Δεν μπορώ να πω ότι έκανα το δέον. Ήδη σε μία διάλεξη που έδωσα στην Έδεσσα το 1995, υποστήριξα τη δημιουργία ενός δικτύου υποστήριξης των οικονομικών μεταναστών, μέσα από τη συστηματική διαχείριση της επιμέρους συμβολής των τοπικών κοινωνιών. Το ζήτημα εντέλει αυτορυθμίστηκε.

12.Αλλά δεν έχω κανέναν Αλβανό γνωστό ή φίλο, μήτε έχω σχέσεις μαζί τους. Κανέναν δεν έχω ρωτήσει τι κάνει και να το εννοώ. Αυτά αρκούν.

Παραμένει, στο βάθος της Αλβανικής παρουσίας στη χώρα, η αίσθηση ότι μας χρωστάνε πάρα πολλά κι εμείς απλώς υπομένουμε άνωθεν αποφάσεις με δυσφορία. Δεν ανεχόμαστε καθόλου χειρονομίες από Αλβανούς που δείχνουν μια ανεξαρτησία, που δείχνουν ότι εκτιμούν εξίσου τη χώρα τους με τη δική μας. Ή ακόμη, ότι έχουν μια χώρα που ενίοτε την αγαπούν. Αν υψωθεί μια αλβανική σημαία σε ένα ελληνικό γήπεδο, θεωρείται περίπου στασιαστική κίνηση. Μια δήλωση του Κανταρέ ή του πατέρα του Οδυσσέα Τσενάϋ, αφήνει επίσης πικρή επίγευση. Θεωρούνται γενικά ως αποδεκτοί όσο διαθέτουν ανοιχτό βλέμμα που πλησιάζει το θαυμασμό και την υποταγή για τους «γηγενείς». Κάθε τόσο τους πλησιάζει ένα σύννεφο καχυποψίας, όπως τελευταία η φήμη ότι ετοιμάζουν ένοπλο αντάρτικο.

Πρόκειται για μια κοινωνία που έχει υποστεί, όπως και η ελληνική παλαιότερα, τα φοβερά δεινά του αλυτρωτισμού, που ωστόσο, είναι πολύ κατάλληλα εργαλεία για μια εσωτερική συνοχή. Πολλοί Αλβανοί θεωρούν ότι το «εθνικό» τους κέντρο παραμένει εκτός αλβανικών συνόρων (είναι το Κοσσυφοπέδιο) κι ότι «ελευθερώθηκαν» οι λιγότερο εξαρτημένες από άλλα κέντρα πατρίδες. Αλλά η τρομερή (και ευκαιριακή) «ανοικοδόμηση» της χώρας τους σχηματίζει ένα αστικό τοπίο που μοιάζει με το αντίστοιχο ελληνικό των αρχών του εξήντα. Επομένως, η τέχνη και η λογοτεχνία τους, έχει πολλά νά κατασκευάσει γύρω από θέματα που ταλάνισαν λόγου χάρη την ιταλική νεορεαλιστική σκέψη, αλλά και την «μεταναστευτική» γραμματολογία των τότε Ελλήνων. Ωστόσο, υπάρχουν ήδη οι πρώτες ομάδες Αλβανών χορευτών σε ελληνικά ξενυχτάδικα. Αποτέλεσμα: παρόμοιο με το ελληνικό

του εξήντα, όταν η Ελλάδα βάραινε από κομματικά άγχη, αντικομμουνισμό και φτώχεια, αλλά υπήρχε εξαγωγίμο συρτάκι και αίσθηση «Ζορμπά».

ΙΩΑΝΝΑ ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ

ΜΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

ΜΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η θέση των μεταναστών στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και ιδίως στην ελληνική, που έχει αυξημένα ανταντακλαστικά εθνικής εσωστρέφειας, χαρακτηρίζεται από δύο αντίθετες ροπές που έχουν όμως την ίδια προοπτική συνέπεια : την πλήρη και χωρίς αντιστάσεις ενσωμάτωση του μετανάστη. Από τη μια οι πολιτικές «κοινωνικής ένταξης» (με προνόμια που απονέμονται σ' αυτόν που ενσωματώνεται) από την άλλη οι πρακτικές κοινωνικού αποκλεισμού, και τα δύο, μ' ένα βαθμό χρήσης ψυχολογικής βίας, επιχειρούν την χωρίς φραγμούς αφομοίωση του μετανάστη.

Οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης, διότι μέσω ενός συστήματος προγραμμάτων επιμόρφωσης και απασχόλησης, μονομερούς διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, διάφορων ανθρωπιστικών δραστηριοτήτων, μέσω των πολιτικών απασχόλησης, της νομοθεσίας περί νομιμοποίησης κλπ. επιβάλλουν στον μετανάστη ως μονόδρομο την απόλυτη συμμόρφωση με τα κοινωνικά και πολιτισμικά πρότυπα της χώρας υποδοχής, χωρίς την οποία δεν μπορεί να συμμετέχει στα οφέλη των ειδικών αυτών προγραμμάτων και ν' απολαμβάνει των ειδικών προνομίων που παρέχουν(επιδότησεις, επιβραβεύσεις, ανανέωση άδειας παραμονής και εργασίας, συμμετοχή σε συστήματα μόνου, αποδοχή των παιδιών στο σχολείο κλπ.). Οι πρακτικές κοινωνικού αποκλεισμού, διότι με την βίαιη αμφισβήτηση του πολιτιστικού, πολιτισμικού και ιστορικού φορτίου που αντιπροσωπεύει ο κάθε μετανάστης, του επιβάλλουν την άρνηση, την απόρριψη και την αποστροφή απέναντι στην ιδιαίτερη του ταυτότητα ή αλλιώς την επιθετική οχύρωση σ' αυτήν με αρνητικές συνέπειες για τον ίδιο και για τις κοινωνίες υποδοχής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην προκειμένη περίπτωση είναι οι Αλβανοί μετανάστες, οι οποίοι παρότι είναι ο πλησιέστερος προς τους Έλληνες λαός, με γλώσσα, την πλησιέστερη προς την αρχαία ελληνική, με γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτισμικά κοινή πορεία στους αιώνες, με τον μεγαλύτερο βαθμό προσαρμοστικότητας, την ταχύτερη και καλύτερη γνώση και χρήση της γλώσσας και την συντριπτικά μεγαλύτερη παρουσία στον μεταναστευτικό πληθυσμό, εξακολουθούν ν' αντιμετωπίζονται από τους Έλληνες σαν ξένο σώμα. υπό την ιδιότητά τους ως Αλβανοί μετανάστες, ενώ την ίδια στιγμή γίνονται εύκολα αποδεκτοί ως χωρίς ταυτότητα ομοίονομοι γείτονες και εργαζόμενοι. Έτσι ο μέσος Έλληνας γνωρίζει τον διπλανό του, που αναγκάζεται να λέγεται Άρης αντί Άρμπαν, Έντν αντί για

Έντβιν ή να βαφτίζεται Μιχάλης για να βρει σπίτι και τον παίρνει στην δουλειά του σαν τέτοιο, όμως δεν ξέρει και δεν θέλει να ξέρει τίποτε για το όνομα, τον πολιτισμό και την ιστορία του, δεν έχει διαβάσει ποτέ ένα βιβλίο αλβανικής λογοτεχνίας, δεν ξέρει ποιος ήταν ο Σκεντέρμπεης, ούτε ποια κόμματα υπάρχουν σήμερα στην Αλβανία, δεν ξέρει μια λέξη αλβανικά. Το ίδιο η διαπολιτισμική παιδεία αγνοεί τον κοντινό μας γείτονα, πουθενά δεν διδάσκεται η αλβανική γλώσσα, σπάνια μεταφράζονται βιβλία αλβανικά, καμία ταινία δεν φτάνει στις κινηματογραφικές αίθουσες, άγνωστη παραμένει για μας η αλβανική διανόηση και το έργο της.

Έτσι οι Αλβανοί παρότι ο κοντινότερος λαός μας στον κόσμο είναι και ο πλέον άγνωστος και ο πιο περιθωριοποιημένος πολιτιστικά στην κοινωνία μας.

4. Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ

4.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις

4.1.1. Αποσαφήνιση της έννοιας της «πολιτισμικής παιδείας»

Βρισκόμαστε σ' ένα από τα πιο σημαντικά και ουσιώδη θεωρητικά κείμενα, που εισάγει και το δεύτερο μέρος αυτής της ερευνητικής δουλειάς, όπου καλούμαστε να κάνουμε εύληπτους τους όρους «πολιτισμικός» και «παιδεία» καθώς και να ορίσουμε με ακρίβεια το περιεχόμενο της έννοιας «πολιτισμική παιδεία», έτσι ώστε να συμβάλλουμε στην ευκρίνεια όλων όσων θα ειπωθούν στην συνέχεια.

Επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε τον όρο «πολιτισμικός», θα λέγαμε ότι είναι ο σχετικός με τον πολιτισμό. Ο Δημήτρης Τσαούσης στο Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας αναφέρει πως «πολιτισμικός αποκαλείται ο σχετικός με τον πολιτισμό και τα επιμέρους στοιχεία του»²⁰³.

Κι αφού συλλάβαμε την σημασία του όρου «πολιτισμικός», τότε ποιο το πλαίσιο του όρου «παιδεία»; Ο όρος «παιδεία» προέρχεται ετυμολογικά από το αρχαίο ελληνικό ρήμα «παιδεύω». «Παιδεία» είναι ο πλούτος των ιδεών, οι συναισθηματικοί δεσμοί και οι βιοθεωρητικές αντιλήψεις, που οδηγούν τους ανθρώπους στην συνεχή ανασυγκρότηση της εμπειρίας τους και την αξιολόγηση της σημασίας της, με συνέπεια την δυναμική και ιδιαίτερη μορφοποίησή τους. Η σοσιαλιστική παιδαγωγική αντίληψη αναδεικνύει την παιδεία ως στάση ζωής, δύναμη επικοινωνίας και συμβίωσης. Η «παιδεία» δεν έχει στατικό χαρακτήρα, ακολουθεί και επιδρά με την σειρά της στη διαμορφούμενη ζωή της κοινωνίας και υπό αυτή την έννοια σχετίζεται με τον όρο «πολιτισμός», που δηλώνει το σύνολο των υλικών και πνευματικών κατακτήσεων της κοινωνίας. « «Παιδεία» δεν είναι μόνο η κατάσταση του παιδευμένου ανθρώπου αλλά και το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η αγωγή και τέλος το σύνολο του διανοητικού και πνευματικού σύμπαντος, όπου όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαιωματικά θέση από την γέννησή τους»²⁰⁴. «Παιδεία» παρέχεται από την οικογένεια, το σχολείο, τις κοινωνικές ομάδες, τους θεσμούς, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ακόμη και από το φυσικό και τεχνητό περιβάλλον, με την έννοια ότι αυτό συντελεί καθοριστικά στην διαμόρφωση των ανθρώπων. Ο όρος «παιδεία» αναλύεται σε επιμέρους ενότητες όπως **εκπαίδευση, αγωγή, πνευματική**

²⁰³ Δημήτρης Τσαούσης, *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, («Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη»), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1984, σ.226.

²⁰⁴ Δημήτριος Αθανασόπουλος, *Για μια πολιτική της κουλτούρας*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης, 1990, σ. 343.

καλλιέργεια, κατάρτιση, μόρφωση, επιμόρφωση, τις οποίες θα προσεγγίσουμε συνοπτικά αμέσως παρακάτω.

Με τον όρο **εκπαίδευση** αναφερόμαστε στην μόρφωση και στην αγωγή που λαμβάνει ο άνθρωπος από τον οργανωμένο εκπαιδευτικό μηχανισμό, έναν μηχανισμό θεσμοθετημένο από το Σύνταγμα και κατευθυνόμενο από το κράτος. Η **εκπαίδευση** αποτελεί την επίσημη έκφραση της «**παιδείας**».

Αγωγή αποκαλείται κάθε σκόπιμη και συστηματική προσπάθεια για την διαμόρφωση της προσωπικότητας. Η παλιά παιδαγωγική τονίζει πως «**αγωγή** είναι το να δίνεις το καλό παράδειγμα με την καλή συμπεριφορά και κατά τα άλλα η προσπάθεια ν' αφήνεις ένα δενδρύλλιο, ανεπαίσθητα στερεωμένο σ' έναν πάσσαλο, ν' αναπτυχθεί δροσερό, χαρούμενο και ελεύθερο στον καθαρό αέρα»²⁰⁵. «**Αγωγή** χαρακτηρίζεται η προστατευτική συνοδεία και η στοχαζόμενη σύμπραξη σ' αυτό που κατά την συμβίωση των ανθρώπων συμβαίνει από μόνο του»²⁰⁶.

Η **πνευματική καλλιέργεια** ταυτίζεται με την ανάπτυξη και την διεύρυνση των διανοητικών ικανοτήτων του ανθρώπου, προκειμένου να προαχθεί σε μέλος μιας εκλεκτής elite. Η **πνευματική καλλιέργεια** συνδέεται άμεσα με την έννοια της κουλτούρας²⁰⁷.

Η **κατάρτιση** επικεντρώνεται στην εκγύμναση, στην **καλλιέργεια** μιας συγκεκριμένης δεξιότητας, που ίσως μπορεί ν' αναπτυχθεί και άμεσα στην κοινωνική παραγωγή. Η λειτουργία της **κατάρτισης** αποβλέπει στην εκμάθηση κάποιου συγκεκριμένου αντικειμένου(πρακτικού ή πνευματικού) μέσα από διαδικασίες επίτευξης στενών, αυστηρά καθοδηγούμενων και περιορισμένων στόχων. Η **κατάρτιση** παρέχει μονομερή μόρφωση αντί για ολόπλευρη μόρφωση και έτσι δεν επιτελεί τον ρόλο του πυκνωτή, που συγκεντρώνει την πείρα του υλικού και πνευματικού πολιτισμού της κοινωνίας, για να διαπαιδαγωγήσει ανθρώπους συντελεστές της κοινωνικής εξέλιξης.

Η **μόρφωση** θεωρείται εκδήλωση της νομοτελειακής ανάγκης του ανθρώπου να ενεργοποιεί με την ίδια του την κοινωνική δραστηριότητα τις ανθρώπινες δυνατότητες και τις έμφυτες κλίσεις. Η ενεργοποίηση αυτή έχει διττή υπόσταση: από την μία είναι προϊόν εσωτερικής προδιάθεσης του ατόμου για ανάπτυξη και από την άλλη είναι προϊόν διαρκούς επίδρασης του κοινωνικού παράγοντα, που αέναα προσπαθεί να ενσωματώσει το άτομο, επιδρώντας στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. «**Μόρφωση** καλείται η αρμονική ανάπτυξη όλων των πνευματικών δυνάμεων και των ηθικών αρετών του ανθρώπου»²⁰⁸. Η **μόρφωση** είναι το

²⁰⁵ Andreas Flitner, *Αυταρχική ή φιλελεύθερη αγωγή*, ελλην. μτφρ. Ιωάννης Χριστιάς, Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω, 1997, σ. 22(Andreas Flitner, *Über Erziehung und Nicht Erziehung*, Berlin, (χ.ε.), 1982).

²⁰⁶ Andreas Flitner, ο.π. , σ. 24.

²⁰⁷ Δες και 3.1., παρ.5-6.

²⁰⁸ Χρήστος Ρώμας, *Λεξικό αναπτυγμένων εννοιών*, Αθήνα, Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1989, σ.186.

αποτέλεσμα άλλοτε της προσωπικής πρωτοβουλίας(αυτομόρφωση), άλλοτε του θεσμοθετημένου εκπαιδευτικού συστήματος και άλλοτε της άτυπης διαδικασίας της αγωγής.

Η **επιμόρφωση** υποδηλώνει την κινητοποίηση των ενδιαφερόντων, την μεθοδική ανασυγκρότηση του ήδη δομημένου μορφωτικού κεφαλαίου, τον εμπλουτισμό των γνώσεων και γενικότερα την διεύρυνση του μορφωτικού ορίζοντα του ατόμου. Η **επιμόρφωση** με κύριο άξονα την ενημέρωση για καθετί καινούριο επιβεβαιώνει την ανάγκη συναρμογής του ανθρώπου στην ραγδαία μεταβαλλόμενη κοινωνία.

Αν θέλαμε τώρα να καθορίσουμε το περιεχόμενο της έννοιας «**πολιτισμική παιδεία**», θα λέγαμε ότι, για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, αποκτά την σημασία της «**πολιτισμικής επιμόρφωσης**». Πώς όμως μπορεί να διαμορφωθεί και να λειτουργήσει η «**πολιτισμική επιμόρφωση**», ώστε ν' ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας μειονοτικής ομάδας όπως οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες; Ποιοι οι στόχοι και ποια τα εργαλεία της;

Θα ήταν εύλογο στο σημείο αυτό να υπογραμμίσουμε -με βάση την έρευνά μας- πως οι Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες απέχουν από τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής, παραμένοντας περιχαρακωμένοι στο δικό τους πολιτισμικό μόρφωμα, ενώ κάποιες προσπάθειές τους για προσέγγιση αυτού του πολιτισμού χαρακτηρίζονται από πολιτισμικό έλλειμμα και πιθανές στρεβλώσεις.

Μια σχεδιαζόμενη «**πολιτισμική επιμόρφωση**» θα πρέπει να συμβάλλει στην αποκάλυψη του πολιτισμού του τόπου υποδοχής στους μετανάστες, στη μετάδοση των στοιχείων αυτού, στη γνωριμία με τους διάφορους πολιτιστικούς χώρους, διαμέσω των εξειδικευμένων προσώπων του πολιτισμού, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στις μειονοτικές αυτές ομάδες να πλησιάσουν το αντικείμενο αυτού του πολιτισμού, ν' αναδειχθούν οι πιθανές συγγενικές πολιτισμικές σχέσεις αλλά και να αποσαφηνισθούν τα όποια διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά του τόπου υποδοχής, στοιχεία που προβλέπεται να δημιουργήσουν το αναγκαίο υπόστρωμα μιας κοινωνικής προσέγγισης των δύο κοινοτήτων, με προοπτική την σε βάθος χρόνου-τη συντομότερη δυνατή-ένταξή τους.

Ταυτόχρονα η «**πολιτισμική επιμόρφωση**» θα πρέπει να στοχεύει στην καλλιέργεια στάσεων ζωής, τρόπων σκέψης, τρόπων ευαισθησίας, τρόπων συμπεριφοράς, να προσθέτει γνώσεις και να καλύπτει τυχόν κενά, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός επιπέδου συγκίνησης στην επαφή με το διαφορετικό, στοιχεία απαραίτητα για μια ζητούμενη κοινωνικοποιημένη μεταναστευτική μειονοτική ομάδα, που ο συγχρωτισμός της με τους πολίτες του τόπου υποδοχής θα αμβλύνει αντιστάσεις αποδοχής, θα ανοίξει διαύλους επικοινωνίας και θα προσδώσει προοπτική στη ζητούμενη, χωρίς κραδασμούς και αναστολές,

συνύπαρξη. Και όλα αυτά κάτω από το πρίσμα μιας συμμετοχικής διαδικασίας, αμφίδρομης, πλουραλιστικής και με σεβασμό στην διαφορετικότητα.

Για την επίτευξη όλων αυτών των στόχων η «πολιτισμική επιμόρφωση» προϋποθέτει τον σχεδιασμό προγραμμάτων, που διακρίνονται για την ποικιλία του περιεχομένου τους και την πολλαπλότητα της μορφής τους, καθώς και την οργάνωση συναντήσεων, για την εφαρμογή των προγραμμάτων αυτών στην πράξη, με χαρακτήρα μορφωτικό.

Καταλήγοντας, θα πρέπει να σημειώσουμε, πως η θεωρητική τοποθέτησή μας γύρω από το ζήτημα της «πολιτισμικής επιμόρφωσης» θ' αποτελέσει την βάση για την θεμελίωση της πειραματικής προσέγγισης, που ακολουθεί.

4.1.2. Ανίχνευση της έννοιας της «πολιτισμικής ένταξης»

Πρόκειται για ακόμη μία από τις πιο σοβαρές θεωρητικές αναλύσεις του δεύτερου μέρους της πτυχιακής μας εργασίας, κατά την οποία καλούμαστε να διαλευκάνουμε τον όρο «ένταξη» καθώς και να καθορίσουμε το πλαίσιο της έννοιας «πολιτισμική ένταξη».

Με τον όρο «ένταξη» (**integration**), εννοούμε την απόδοση θέσης σ' ένα άτομο ή μια κατηγορία πληθυσμού ή την αποδοχή από ένα άτομο ή μια κατηγορία πληθυσμού της θέσης που του αποδίδεται, με βάση την οργάνωση ενός κοινωνικού συνόλου. «Ως «ένταξη» ορίζεται η διαδικασία με την οποία μία κοινωνία ή ένα σύστημα επιτρέπει στα μέλη του να είναι κάτοχοι θέσεων και φορείς ρόλων αλλά και η διαδικασία με την οποία το άτομο αποδέχεται τις θέσεις και τους ρόλους που του αποδίδονται στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης»²⁰⁹. Η «ένταξη» αποτελεί προϋπόθεση sine qua non για την «ενσωμάτωση».

Συχνά ο όρος «ένταξη» συγχέεται με τους όρους «ενσωμάτωση» και «αφομοίωση», ενώ διαφοροποιείται αισθητά από αυτούς. Ο όρος «ενσωμάτωση» (**mainstreaming**) λαμβάνεται άλλοτε με την έννοια της εκ μέρους του συνόλου αποδοχής ενός ατόμου ή κοινωνικού συνόλου στους κόλπους του και άλλοτε με την έννοια της εκ μέρους του ατόμου ή του συνόλου ταύτισης μ' ένα σύνολο και εισόδου σ' αυτό. Η ενσωμάτωση δηλώνει την ικανότητα του συστήματος να εντάσσει τα μέλη του σε μία ενότητα.

«Ο όρος γενικά υιοθετεί την σημασία της συνένωσης των μερών και την συναρμογή τους σ' ένα σύστημα. Από ατομοκεντρική άποψη αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους το άτομο, με τις ιδιαιτερότητές του, αποκτά συνείδηση της κοινωνίας και εντάσσεται στις ομάδες. Από κοινωνιοκεντρική άποψη αναφέρεται στους κοινωνικούς μηχανισμούς και τις λειτουργίες, διαμέσου των οποίων το άτομο συνδέεται με τις ομάδες και την κοινωνία»²¹⁰.

Ο όρος «αφομοίωση» (**assimilation**) ερμηνεύεται ως πλήρης αποδοχή ενός ατόμου ή μιας κατηγορίας πληθυσμού στους κόλπους ενός κοινωνικού συνόλου ή ως πλήρης ταύτιση ενός ατόμου ή μιας κατηγορίας πληθυσμού μ' ένα κοινωνικό σύνολο και αποδοχή του πολιτισμού του.

« **Αφομοίωση**» αποκαλείται η διαδικασία, με την οποία κάποιος ή κάτι γίνεται όσο το δυνατόν περισσότερο όμοιος ή όμοιο με κάποιον ή με κάτι άλλο. Ο όρος προσδιορίζει την διαδικασία, με την οποία ένα άτομο ή μια ομάδα ενσωματώνεται σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, προσλαμβάνοντας τα πρότυπα

²⁰⁹ Θ. Α. Βασιλείου et al, *Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου*, (“Αρχείο Θεωρητικής Παιδείας”), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1992, σ.215.

²¹⁰ Θ. Α. Βασιλείου et al, ο.π., σ.136.

συμπεριφοράς, τις αξίες, την κουλτούρα, τον τρόπο ζωής της κοινωνίας αυτής. Η αφομοίωση αφορά την ουσία της κοινωνικής ενσωμάτωσης και την επιτυχία της, χωρίς να οδηγεί σε ομοιομορφοποίηση»²¹¹.

Αν τώρα θελήσουμε να ανιχνεύσουμε την έννοια της «πολιτισμικής ένταξης», θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι αυτή έχει διττή σημασία, ορίζοντας από την μία πλευρά την πολιτική απόδοσης θέσεων και ρόλων σε άτομα ή ομάδες πληθυσμού, βάσει των αποφάσεων του Υπουργείου Πολιτισμού και των πρωτοβουλιών των πολιτιστικών φορέων σε επίπεδο περιφέρειας και από την άλλη την αποδοχή από μέρους των ατόμων ή ομάδων πληθυσμού των θέσεων και των ρόλων που τους αποδίδονται στα πλαίσια επαναπροσδιορισμού της αποστολής του πολιτισμού. Επικεντρώνοντας την προσοχή μας στις μειονοτικές ομάδες, θα λέγαμε ότι όλα τα προαναφερόμενα αποτελούν μάλλον χιμαιρικές αναζητήσεις. Παρακάτω θα προβούμε στην τεκμηρίωση της τοποθέτησής μας με μια σειρά διαδοχικών συλλογισμών.

Παρά τις όποιες θεωρητικές ζυμώσεις, σε μια **πολυπολιτισμική κοινωνία**, όπως η ελληνική, **θεσμοθετημένη πολιτιστική πολιτική απόδοσης θέσεων και ρόλων στις μειονοτικές ομάδες δεν υφίσταται στην πράξη**. Κι όμως μια τέτοια πολιτική κρίνεται απόλυτα αναγκαία, προκειμένου να διασφαλιστεί το δικαίωμα των μειονοτήτων για ίσες πολιτιστικές ευκαιρίες και να επιτευχθεί η κοινωνική συνοχή. Όμως, ποια θα ήταν τα κύρια συστατικά μιας τέτοιας πολιτικής; Ως βασικές συνισταμένες μιας πολιτιστικής πολιτικής ένταξης θεωρούμε το άνοιγμα των πολιτιστικών φορέων της τοπικής κοινωνίας προς τις μειονοτικές ομάδες, με σκοπό την διερεύνηση των αναγκών τους και την ανάλογη προσαρμογή της πολιτικής πολιτισμού, καθώς και την διασφάλιση της πρόσβασης και της συμμετοχής τους. Θα πρέπει ακόμη να επισημάνουμε, ότι οι πολιτιστικοί φορείς του τόπου υποδοχής θα πρέπει να αναλάβουν πρωτοβουλίες για προσέγγιση των μειονοτικών ομάδων στους χώρους τους, ώστε να δημιουργηθούν στενοί δεσμοί, για μετάδοση της πεποίθησης ότι ο πολιτισμός τους αφορά, τους ανήκει, για παροχή κινήτρων και ερεθισμάτων σε σχέση με τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής, για διάχυση πληροφοριών σχετικών με υπηρεσίες, εκδηλώσεις, πολιτιστικά θέματα αλλά και για κάλεσμα συμμετοχής στα πολιτιστικά δρώμενα με πολιτισμικές ανταλλαγές.

Ανάλογα, **πρακτικές αποδοχής πολιτιστικών θέσεων και ρόλων από την πλευρά των μειονοτικών ομάδων δεν ενυπάρχουν**. Ως χαρακτηριστικά στοιχεία ένταξης των μειονοτικών ομάδων στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής προτείνουμε το δικαίωμα πρόσβασης στους πολιτιστικούς χώρους αλλά και πρωτοβουλίες συμμετοχής, παρεμβάσεων,

²¹¹ Θ. Α. Βασιλείου et al, ο.π., σ.66.

κατάθεσης προσωπικών απόψεων καθώς επίσης και παραγωγής πολιτισμικών προϊόντων, με στόχο τη δημιουργία ενός κοινωνικού φόρουμ συνεργασίας των δύο κοινοτήτων.

Τελειώνοντας ως μας επιτραπεί η κριτική στο πρόγραμμα «**Πολιτισμός για Όλους**» του Υπουργείου Πολιτισμού. Δεν αποτελεί πιστεύουμε πολιτική ένταξης η πρωτοβουλία αυτή του Υπουργείου, με μοναδική παράμετρο την εξασφάλιση της κάρτας πολιτισμού στις μειονοτικές ομάδες για πρόσβαση σε πολιτιστικούς χώρους. Εκτός και αν στόχος του Υπουργείου είναι η αφομοίωση, γεγονός που μας βρίσκει εντελώς αντίθετους. Θεωρούμε εφικτή την ένταξη και την ενσωμάτωση των μειονοτήτων στον πολιτισμικό ιστό του τόπου υποδοχής, υπό την προϋπόθεση της ανταλλαγής πολιτισμικών στοιχείων και του εμπλουτισμού, με σεβασμό στη διαφορετικότητα. Αυτό σημαίνει πως οφείλουμε να διαμορφώσουμε τις συνθήκες για ένα πολιτιστικό πλουραλισμό. Εάν αυτό επιτευχθεί, θα μπορούμε να ισχυριστούμε πως κατακτήσαμε τον στόχο της ένταξης των μειονοτικών ομάδων.

4.2. Πειραματική προσέγγιση

4.2.1. Ερευνητικό Ερώτημα (Υπόθεση)

Μια πειραματική έρευνα-στην δική μας περίπτωση τολμούμε να μιλήσουμε για πειραματική προσέγγιση- ξεκινά με την συγκρότηση του ερευνητικού ερωτήματος.

Στην παρούσα φάση η υπόθεσή μας τείνει να διερευνήσει **αν πράγματι και σε ποιο βαθμό ένα πρόγραμμα-εργαλείο της πολιτισμικής επιμόρφωσης-διπολιτισμικού**, αφού αναφέρεται σε παράλληλες εκδηλώσεις του πολιτισμού του τόπου υποδοχής και της χώρας προέλευσης, **και διαπολιτισμικού**, αφού επιδιώκεται η συνάντηση των πολιτισμών και διαμέσου αυτής ο παραμερισμός των εμποδίων που παρεμβάλλονται σ' αυτό το πλησίασμα και η δρομολόγηση πολιτισμικών ανταλλαγών και πολιτισμικού εμπλουτισμού στην βάση της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας, **χαρακτήρα μπορεί να συμβάλλει στην ένταξη των αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής.**

Αναμένουμε την εξελικτική διαδικασία της πειραματικής μας προσέγγισης για να ανιχνεύσουμε αν πράγματι η θεωρητική μας τοποθέτηση δύναται να επιβεβαιωθεί ή ν' ανατραπεί.

4.2.2. Οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες του Βόλου... και του προγράμματος

Στην πόλη του Βόλου έχει εγκατασταθεί την τελευταία 15ετία ένας διαφορετικός και διακριτός πολιτισμικά πληθυσμός. Πρόκειται για οικονομικούς μετανάστες, που προέρχονται από την Αλβανία. Τα άτομα αυτής της ομάδας ενοποιούνται στη βάση της κοινής προέλευσης, των κοινών προβλημάτων επιβίωσης και της διαφοροποίησής τους από τον υπόλοιπο πληθυσμό του τόπου υποδοχής.

Η προσπάθειά τους να προσαρμοστούν στο περιβάλλον μιας σύγχρονης πόλης, όπως ο Βόλος, όπου βρέθηκαν αναζητώντας μια καλύτερη ζωή, συναντά πολλά εμπόδια. Η ανεργία, τα προβλήματα στέγασης και περίθαλψης, ο αναλφαβητισμός, σε συνάρτηση πάντα με την πολιτισμική τους διαφοροποίηση, κρατούν τον πληθυσμό αυτό στο περιθώριο. Συνεπώς η επαφή των ανθρώπων αυτών με τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής αποτελεί μακρινό όνειρο.

Στο πρόγραμμα συμμετέχουν 5 αλβανοί οικονομικοί μετανάστες ηλικίας 25-45 ετών. Όλοι πλην ενός είναι απόφοιτοι του αλβανικού εκπαιδευτικού συστήματος και γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό την γλώσσα του τόπου υποδοχής. Η Lida, η Doloreza, η Teuta, ο Aurel και ο Altim επιχείρησαν να βγουν από το περιθώριο και να κοινωνήσουν λίγο από το νέκταρ του πολιτισμού του τόπου υποδοχής.

4.2.3. Πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης. Μια διαπολιτισμική προσέγγιση.

Τίτλος

Δίαυλοι πολιτισμού: Από τον Βόλο στην Αλβανία.

Υπεύθυνος φορέας σχεδιασμού

Τμήμα Μουσειοπαιδαγωγικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Διάρθρωση –Περιεχόμενο

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει 6 θεματικές ενότητες. Κάθε επιμέρους ενότητα του προγράμματος επικεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη εκδήλωση του πολιτισμού, την οποία διαπραγματεύεται διπολιτισμικά.

Χαρακτήρας

Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός.

Σκοπός

Το πρόγραμμα επιχειρεί να συμβάλει στην ομαλή ένταξη των αλβανών οικονομικών μεταναστών στον πολιτισμικό ιστό του Βόλου.

Στόχοι

- Η γνωριμία και η εξοικείωση με πτυχές του πολιτισμού του τόπου υποδοχής.
- Η ανάγνωση και η αποκρυπτογράφηση του πολιτισμού που μας περιβάλλει.
- Η κατάργηση των πολιτισμικών συνόρων, ο συγκερασμός στοιχείων του πολιτισμού του τόπου υποδοχής και της χώρας προέλευσης και η δημιουργία κοινού πεδίου πολιτιστικής έκφρασης, που συγγενεύει με την σύμμιξη.
- Η αναγνώριση των διαφορετικών μορφών της πολιτιστικής έκφρασης μέσα στο χώρο.
- Ο σεβασμός του δικαιώματος στην πολιτισμική διαφορετικότητα, η αποενοχοποίηση της διαφορετικότητας αυτής και η αποδοχή της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας.
- Η διεύρυνση των γλωσσικών δεξιοτήτων.

4.2.3.1. Ο Νεολιθικός πολιτισμός

Αρχαιολογικό Μουσείο. Προβάλλει στην πιο όμορφη ακραία συνοικία του Βόλου, στον Άναυρο, μια δρασκειλιά από την θάλασσα του Παγασητικού, σ' ένα πολεοδομικό τετράγωνο όπου συνυπάρχουν ο ναός της Αγίας Τριάδας, φιλοτεχνημένος ως προς την αγιογράφηση από τον γνωστό ζωγράφο Γιώργο Γουναρόπουλο, και το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο της πόλης.

Έτος ιδρύσεως, 1909, με δωρεά του Αλέξιου Αθανασάκη, για την φύλαξη σ' αυτό αρχικά των γραπτών επιτύμβιων στηλών από το νεκροταφείο της Αρχαίας Δημητριάδας. Η επιβλητική αρχιτεκτονική του μορφή υποβάλλει τον περαστικό και είναι σαν να μας καλεί ν' ανακαλύψουμε τα μυστικά του.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου²¹²

Ας βάλουμε ένα στοίχημα. Ας γίνουμε επιβάτες ενός άρματος, ας κάνουμε ένα ταξίδι με προορισμό την αίθουσα του Νεολιθικού πολιτισμού, ας γυρίσουμε πίσω στον χρόνο(6.000-3.000π.Χ.) και ας επιχειρήσουμε ν' αναβιώσουμε τον πολιτισμό αυτό, ανασυνθέτοντας τα υλικά κατάλοιπά του.

Αίθουσα Νεολιθικού πολιτισμού²¹³

²¹² Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, *Μνημεία της Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου για την ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος, 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, Εκδόσεις Βόλος, 2002, σ. 16.

²¹³ Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, ο.π., σ. 16.

Μπροστά μας ο χάρτης της Αρχαίας Μαγνησίας. Με μαύρες κυκλικές κουκκίδες σημειώνονται οι προϊστορικοί οικισμοί, από τους οποίους οι πιο γνωστοί είναι το Σέσκλο και το Διμήνι.

Χάρτης της Αρχαίας Μαγνησίας (6500-1600 π.Χ.)²¹⁴

Προϊστορικός οικισμός Σέσκλου²¹⁵

Προϊστορικός οικισμός Διμηνίου²¹⁶

²¹⁴ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, επιμ. Μωϋσής και Ραχήλ Καπόν, Αθήνα, (χ.ε.), 1982, σ. 13.

²¹⁵ Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, *Μνημεία της Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου για την ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος, 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, Εκδόσεις Βόλος, 2002, σ. 14.

²¹⁶ Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, ο.π., σ. 15.

Η επιλογή του χώρου για την δημιουργία ενός οικισμού ήταν ένα σύνθετο πρόβλημα για τον νεολιθικό άνθρωπο και πάντα οι επιλογές του αποτελούσαν απόρροια δύο παραμέτρων: της διαμόρφωσης του φυσικού περιβάλλοντος και της δυνατότητας που παρείχε ο χώρος για την ενασχόλησή του με δραστηριότητες όπως η καλλιέργεια, η μεταφορά και η αποθήκευση προϊόντων, η κατασκευή εργαλείων και οικιακών σκευών. Έτσι οι νεολιθικοί οικισμοί ήταν χτισμένοι σε λόφους με βλάστηση και εύφορο χώμα για καλλιέργεια, κοντά σε ποτάμια ή στην θάλασσα.

Ποια όμως η οργάνωση των οικισμών στους χώρους αυτούς; Οι νεολιθικοί οικισμοί περιβάλλονταν από ψηλούς πέτρινους τοίχους, τους περιβόλους, οι οποίοι εξυπηρετούσαν αμυντικές ή άλλου είδους ανάγκες. Μετά από μία σειρά κατοικιών κατασκευάζονταν περιμετρικά ακόμη δύο περίβολοι. Έτσι οι οικισμοί εμπεριείχαν πολλούς περιβόλους και δρόμους, που διαιρούσαν τον χώρο σε μεγάλα τμήματα και οδηγούσαν από την μια σειρά κατοικιών στην άλλη. Όλες οι κατοικίες είχαν μεγάλες αυλές, καμία όμως δεν ήταν δυνατόν να συγκριθεί με την μεγάλη κεντρική αυλή στην κορυφή του οικισμού, στην οποία κατέληγαν όλοι οι δρόμοι. Στους οικισμούς εκτός των κατοικιών ήταν ενταγμένα και βοηθητικά κτίσματα όπως κατασκευές παρασκευής τροφής, εργαστήρια, αποθήκες.

Η κατασκευή των νεολιθικών κατοικιών απαιτούσε το συνδυασμό διάφορων φυσικών υλικών όπως : πέτρες για τα θεμέλια, άψητα πήλινα μεγάλα τούβλα, τα πλιθιά, για τους τοίχους, χοντρούς κορμούς δέντρων και καλάμια για την στέγη και λάσπη για την στεγανοποίησή της. Κατά την εξέλιξη της κατασκευής τους, κανείς δεν λησμονούσε ν' αφήσει άνοιγμα στην μέση της στέγης για την έξοδο των καπνών της εστίας. Μετά το πέρας όλων των εργασιών ανοικοδόμησης, τα νεολιθικά σπίτια βάρυνταν με αραιωμένο πηλό.

Αναπαράσταση νεολιθικής κατοικίας²¹⁷

²¹⁷ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, επιμ. Μωϋσής και Ραχήλ Καπόν, Αθήνα, (χ.ε.), 1982, σ. 18.

Εσωτερικά, οι κατοικίες δεν ήταν μεγάλες. Αποτελούνταν από ένα πολύ μεγάλο δωμάτιο, με πόρτα στα ανατολικά. Στην είσοδο, δίπλα από την πόρτα, υπήρχε η εστία. Λίγο μακρύτερα ήταν χτισμένη μια μικρή αποθήκη. Ακριβώς απέναντι από την αποθήκη δύο τετράγωνες κολώνες συγκρατούσαν την στέγη.

Ο νεολιθικός άνθρωπος δραστηριοποιήθηκε οικονομικά, ενασχολούμενος με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Για πρώτη φορά καλλιέργησε συστηματικά δημητριακά(σιτάρι, κριθάρι, βρώμη, λαθούρι) και όσπρια(φακές, μπιζέλια, φασόλια, κουκιά). Βασικός τρόπος επεξεργασίας των δημητριακών υπήρξε το άλεσμα. Ακόμη την Νεολιθική περίοδο εξημερώθηκαν τα αιγοπρόβατα, τα βοοειδή και οι χοίροι. Τα ζώα αυτά ζούσαν πλέον κοντά στον άνθρωπο και εκτός από το κρέας προμήθευαν τους κατοίκους του οικισμού και με άλλα προϊόντα όπως γάλα, μαλλί, δέρμα και κόκκαλα για εργαλεία.

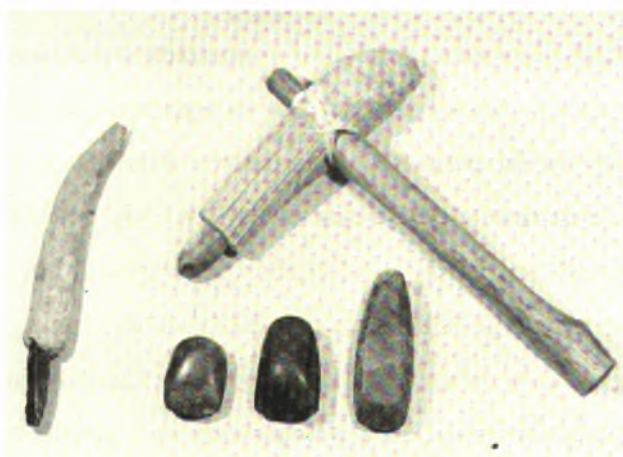
Λείψανα διατροφικού υλικού και χρηστικών εργαλείων πρωτογενούς τομέα οικονομικής δραστηριότητας²¹⁸

Παρά ταύτα για ν' αντιμετωπιστούν οι ελλείψεις προϊόντων και οι απρόβλεπτες καταστάσεις όπως καταστροφές της σοδειάς ή ξαφνικές αρρώστιες στα κοπάδια διαμορφώθηκαν διάφοροι μηχανισμοί βοήθειας μεταξύ των γειτονικών οικισμών. Έτσι αναπτύχθηκαν δίκτυα ανταλλαγών στα οποία η νεολιθική οικονομία στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό. Εμφανής ήταν η διακίνηση της κεραμικής, ιδίως της διακοσμημένης, που αφορούσε είτε τα ίδια τα αγγεία είτε το περιεχόμενό τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εκτεταμένης ανταλλαγής αποτελούσε και η διακίνηση οψιανού από τη Μήλο σ' όλη την ηπειρωτική και νησιώτικη Ελλάδα για την κατασκευή εργαλείων.

Τα νεολιθικά εργαλεία ήταν κατασκευασμένα από πέτρα, ξύλο, κόκκαλο και πηλό. Με λείανση διάφορων πετρωμάτων ο νεολιθικός άνθρωπος έφτιαχνε αξίνες, πέλεκεις, σμίλες. Τα εργαλεία αυτά ήταν χρήσιμα για την κοπή δέντρων, την επεξεργασία του ξύλου και των

²¹⁸ Ελένη Σταμούλη, «Αφιέρωμα στον Νεολιθικό πολιτισμό της Μαγνησίας», *Διαδρομές*, Σεπτέμβριος 2001, σ. 8.

δερμάτων καθώς και για τις γεωργικές εργασίες που είχαν σχέση με το σκάψιμο και το σκάλισμα. Επιπρόσθετα, αποσπώντας τμήματα από τον πυρήνα κατάλληλων πετρωμάτων, όπως ο οψιανός και ο πυριτόλιθος, κατασκευάζονταν λεπίδες και φολίδες. Τα απολεπισμένα εργαλεία χρησιμοποιούνταν κυρίως για κοπτικές εργασίες(μαχαίρια), ως αιχμές βελών και για την κατασκευή σύνθετων εργαλείων, όπως δρεπάνια. Συνήθως όλα τα πέτρινα εργαλεία προσαρμόζονταν σε ξύλινα ή οστέινα στελέχη για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Στη συνέχεια, από κόκκαλα και κέρατα ο νεολιθικός άνθρωπος επινοούσε εργαλεία όπως οπίεις, βελόνες, σπάτουλες, λειαντήρες και αγκίστρια. Ακόμη από πηλό ήταν φτιαγμένα εργαλεία για την υφαντική, όπως σφονδύλια, υφαντικά βάρη, πηνία, αλλά και για άλλες δραστηριότητες, όπως βαρίδια για δίχτυα ψαρέματος και κουτάλες για το μαγείρεμα.

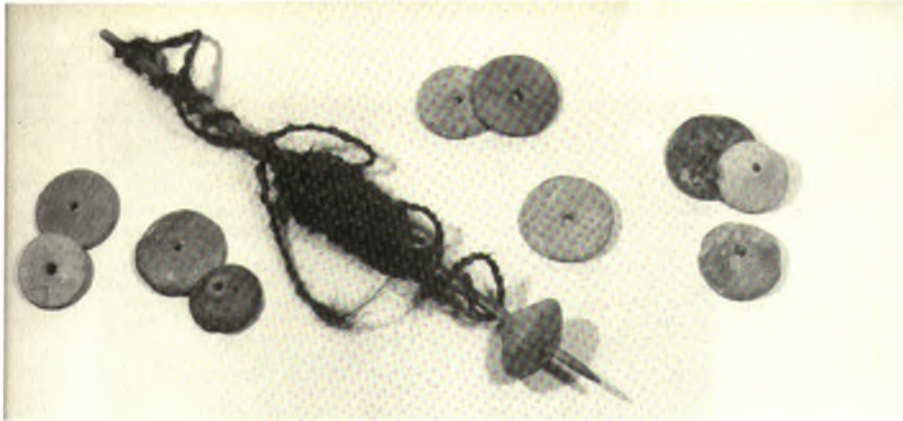
Πέτρινα νεολιθικά εργαλεία²¹⁹

Κοκάλινα νεολιθικά εργαλεία²²⁰

²¹⁹ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, επιμ. Μωϋσής και Ραχήλ Καπόν, Αθήνα, (χ.ε.), 1982, σ. 47.

²²⁰ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, ο.π., σ. 47.

Πήλινα νεολιθικά εργαλεία²²¹

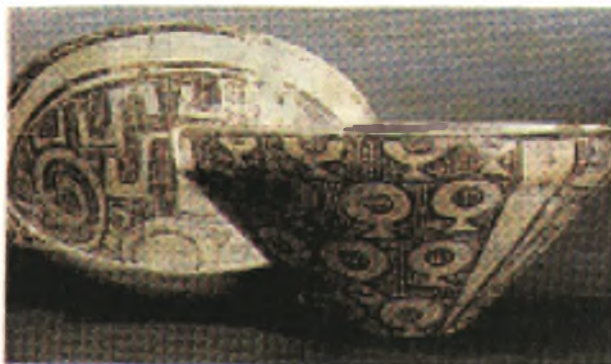
Καινοτομία του Νεολιθικού πολιτισμού υπήρξε η κατασκευή χειροποίητων, πήλινων, καλά ψημένων αγγείων. Τα περισσότερα αγγεία έφεραν γραπτή ή εγχάρακτη διακόσμηση. Χαρακτηριστικότερα ήταν τα γραπτά αγγεία με τα κόκκινα φλογόσχημα κοσμήματα, τα ανοιχτόχρωμα αγγεία με τα σκούρα κοσμήματα και τα εγχάρακτα αγγεία με τα σπειροειδή μοτίβα. Η ποιότητα της διακόσμησής τους καθοριζόταν βάσει των ιδιοτήτων του πηλού και των συνθηκών ψησίματος, που ήταν αρκετά δύσκολες, καθώς τα αγγεία ψήνονταν σε ανοιχτή φωτιά. Μετά την έξοδό τους από τον κλίβανο αποκτούσαν βαθύ κόκκινο και καστανό χρώμα, απόρροια της χημικής αντίδρασης που προκαλούσε η σύσταση των χωμάτων κάτω από την επίδραση των βαθμών ψησίματος. Κι ο νεολιθικός κεραμέας με την σειρά του, επιζητώντας αφενός την στεγανοποίησή τους αφετέρου τον εξωραϊσμό τους άπλωνε όλη την εξωτερική επιφάνεια των αγγείων μ' ένα στιλπνό κοκκινωπό, κίτρινο ή άσπρο μπατανά. Τα νεολιθικά αγγεία διακρίνονται ως προς την χρήση τους σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) στα αγγεία διατροφής(μπώλ, σουπιέρες, μικρά τσουκάλια) και β) στα αγγεία αποθήκευσης(πιθάρια).

Γραπτά αγγεία με κόκκινα φλογόσχημα κοσμήματα από το Σέσκλο²²²

²²¹ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, ο.π., σ. 47.

²²² Ελένη Σταμούλη, «Αφιέρωμα στο Νεολιθικό πολιτισμό της Μαγνησίας», *Διαδρομές*, Σεπτέμβριος 2001, σ.8.

Ανοιχτόχρωμα αγγεία με σκούρα κοσμήματα από το Διμήνι²²³

Εγχάρακτα αγγεία με σπειροειδή μοτίβα²²⁴

Μια ιδιαίτερη κατηγορία αντικειμένων θεωρήθηκαν τα νεολιθικά ειδώλια από πηλό ή πέτρα και σπανιότερα από οστό ή μέταλλο. Τα ειδώλια ήταν μικρά ομοιώματα που αναπαρίσταναν με περισσότερο ή λιγότερο ρεαλιστικό τρόπο ζώα, σπίτια, έπιπλα, σκεύη και ανθρώπινες μορφές. Τα περισσότερα ανθρωπόμορφα ειδώλια απεικόνιζαν γυναικείες μορφές με τονισμένα τα ανατομικά χαρακτηριστικά της αναπαραγωγικής λειτουργίας (περιοχή γεννητικών οργάνων, κοιλιά, μαστοί). Δεν έλειπαν όμως και οι ανδρικές μορφές που αποδίδονταν είτε ως σύμβολα του αρσενικού αναπαραγωγικού ρόλου (ιθυφαλλικά ειδώλια) είτε καθιστές (ειδώλια-εξουσία), δηλώνοντας την εξέχουσα θέση του άνδρα στην κοινωνική οργάνωση της προϊστορικής κοινότητας. Πολλά ειδώλια έφεραν διακόσμηση με χρώμα ή εγχαράξεις, παρουσιάζοντας μια ανεξάντλητη ποικιλομορφία. Γενικότερα τα ειδώλια

²²³ Ελένη Σταμούλη, ο.π., σ. 8.

²²⁴ Ελένη Σταμούλη, ο.π., σ. 8.

υποδήλωναν την μεγάλη ανάγκη του νεολιθικού ανθρώπου να υμνήσει την ίδια την ζωή και να εκφράσει τον θαυμασμό του προς την δύναμη του ανθρώπου.

Νεολιθικά γυναικεία ειδώλια με τονισμένα τα στοιχεία της κυοφορίας²²⁵

Νεολιθικό ειδώλιο γυναίκας με τονισμένα τα στοιχεία του θηλασμού (μαστοί)²²⁶

Ιθυφαλλικό ειδώλιο άνδρα²²⁷

²²⁵ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, επιμ. Μωϋσής και Ραχήλ Καπόν, Αθήνα, (χ.ε.), 1982, σ. 77.

²²⁶ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, ο.π., σ. 76.

²²⁷ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, ο.π., σ. 75.

Νεολιθικά καθιστά ειδώλια ανδρών²²⁸

Ας συνεχίσουμε να δραπετεύουμε. Ας δραπετεύουμε δεσμάτες του χρόνου (6.000-3.000 π.Χ.) αλλά εκτρέποντας την πορεία μας στον χώρο. Κατεύθυνσή μας η Αλβανία. Επίκεντρο της αλλαγής αυτής, η ανάγκη μιας όσο το δυνατόν ολοκληρωμένης απόδοσης των βασικών γνωρισμάτων του Νεολιθικού πολιτισμού στην γειτονική χώρα, σύμφωνα με όσα υλικά αντικείμενα έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη.

Στο χάρτη της Αλβανίας με μαύρες κουκκίδες σημειώνονται οι προϊστορικές θέσεις, από τις οποίες σημαντικότερες είναι η θέση Sakran, σύγχρονη του Σέσκλου, και η θέση Maliq, σύγχρονη του Διμηνίου.

Χάρτης της Αλβανίας. Με μαύρες κουκκίδες σημειώνονται οι προϊστορικές θέσεις²²⁹

²²⁸ Π. Ασημακοπούλου – Ατζακά et al, ο.π., σ. 75.

²²⁹ Ιωάννης Ασλάνης et al, *Η προϊστορία της Μακεδονίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1992, Τόμος Πρώτος: Η Νεολιθική εποχή, σ. 57.

Οι νεολιθικοί οικισμοί της Αλβανίας αναπτύχθηκαν είτε στα παράλια είτε στην ενδοχώρα. Η βελτίωση των κλιματολογικών συνθηκών(υπομεσογειακό κλίμα, πτώση υγρασίας, μείωση βροχοπτώσεων, σταθεροποίηση της στάθμης της θάλασσας) συνέβαλλε καθοριστικά στην δημογραφική ανάπτυξη, στην αύξηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, στην οικονομική ευμάρεια και γενικότερα στην καλύτερη κατάσταση των συνθηκών διαβίωσης του νεολιθικού ανθρώπου.

Ένα από τα κύρια συστατικά στοιχεία του Νεολιθικού πολιτισμού στην Αλβανία υπήρξε η κεραμική. Από τα αγγεία που διασώθηκαν μπορούμε να συνάγουμε συμπεράσματα για την ποιότητά τους, για το υλικό κατασκευής τους, για τα χρώματα της επιφάνειάς τους, για την στεγανοποίησή τους, για τις τεχνικές διακόσμησης και τα είδη κοσμημάτων που φέρουν καθώς επίσης και για τους τύπους τους. Πολλά νεολιθικά αγγεία στην υφή τους έμοιαζαν χονδροειδή και ως εκ τούτου η ποιότητά τους θεωρήθηκε μέτρια και σπάνια άριστη. Το υλικό κατασκευής τους συνέχιζε να είναι ο πηλός. Η επιφάνειά τους ήταν συνήθως μονόχρωμη(μελανή, φαιά, ερυθρή, καστανή, υπόλευκη, υποκίτρινη)και μερικές φορές δίχρωμη(μελανόφαιη, γκριζομέλανη, καστανέρυθη, ωχροκίτρινη).Ο νεολιθικός αγγειοπλάστης περνούσε όλο το εξωτερικό κέλυφος των κεραμικών αντικειμένων μ' ένα ερυθρόχρωμο, ωχροκίτρινο ή υπόλευκο επίχρισμα για να το λειάνει και να το κάνει στιλπνό. Τα νεολιθικά αγγεία κοσμούσαν βάσει των αρχών της ανάγλυφης, της εμπέστης(με αποτυπώματα δακτύλων ή νυχιών), της εγχάρακτης(με χαράξεις), της ραβδωτής, της αυλακωτής(με αυλακώσεις) ή της με στίξεις τεχνικής και έφεραν κυματοειδείς γραμμές, δέσμες ημικυκλίων, σπειροειδείς ή γωνιώδεις μαιάνδρους, διαγραμμισμένα τρίγωνα. Ως προς τους τύπους τους κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: α)φιάλες β)φρουτιέρες γ)τετράποδα αγγεία. Θα ήταν εύλογο στο σημείο αυτό να υπογραμμίσουμε την πλήρη απουσία γραπτής κεραμικής, ιδιαίτερα στον οικισμό Cakran, λόγω της γειννίας με οικισμούς της Αδριατικής και των συνακόλουθων αλληλεπιδράσεων.

Τέλος, τα νεολιθικά ειδώλια στην Αλβανία είχαν είτε μορφή ζώων είτε μορφή ανθρώπων. Βασικά χαρακτηριστικά των ανθρωπόμορφων ειδωλίων ήταν η ραμφοσχημη μύτη και η υπέρμετρη ανάπτυξη των γλουτών, που προσέδιδε ασυμμετρία στην διαμόρφωση του σώματος. Συνήθως ήταν σχηματοποιημένα(κυλινδρόσχημα).

Συμπέρασμα: Ο Νεολιθικός πολιτισμός αναπτύχθηκε στα Βαλκάνια. Το περιεχόμενο του πολιτισμού αυτού, άλλοτε πιο εμπλουτισμένο άλλοτε πιο φτωχό, αποτελεί ενοποιητικό στοιχείο όλων των βαλκανικών χωρών, ενώ η μορφή και τα χαρακτηριστικά του

διαφοροποιούνται αντίστοιχα με τον χώρο, γεγονός που τείνει να οφείλεται είτε στις περιβαλλοντικές συνθήκες και στα πολιτισμικά δεδομένα είτε στις προσδοκίες και στις ανάγκες των ανθρώπων κάθε γεωγραφικής ενότητας. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα προαναφερόμενα οφείλουμε να συνειδητοποιήσουμε ότι έχουμε κοινή προϊστορική καταγωγή.

4.2.3.2. Πρόσωπα. Ο ρόλος τους στην διαμόρφωση της ιστορίας.

Βόλος. Πλατεία Ρήγα Φεραίου. Ένας πνεύμονας πρασίνου στην καρδιά της πόλης, εκεί όπου αντιπαράθεται η εναλλαγή των ανθρώπων στο αμετάβλητο της μορφής ενός άνδρα καθιστού σ' ένα σεντούκι, που κρατά με το ένα χέρι του τη Χάρτα απλωμένη στα γόνατά του και με το άλλο ρόλους τυλιγμένου χαρτιού, ενώ δίπλα του είναι αφημένο το μουσικό του όργανο. Άραγε ποιος να 'ναι αυτός ο άνδρας; Ποια η δράση του;

Ανδριάντας. Πλατεία Ρήγα Φεραίου²³⁰

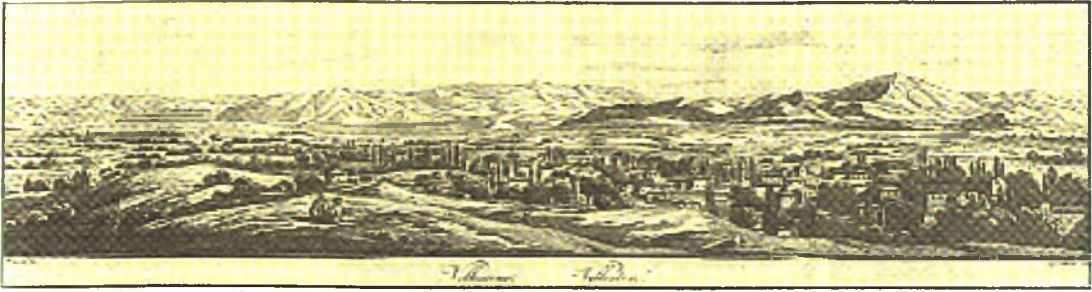
Ρήγας Φεραίος. Γεννήθηκε το 1757 στο Βελεστίνο και πάντα χρησιμοποιούσε το επώνυμο Βελεστινλής. Φεραίο τον έλεγαν οι σύγχρονοί του, ορμώμενοι από την αρχαία πόλη Φεραί, κοντά στο Βελεστίνο. Πιθανότατα έλαβε την σχολική του παιδεία στην Ζαγορά και ίσως δίδαξε για λίγο ως δάσκαλος στον Κισσό του Πηλίου. Δεν είναι γνωστό πότε και για ποιο λόγο έφυγε από την Θεσσαλία.

Πορτραίτο Ρήγα Φεραίου. Ξυλογραφία του χαρακτή Γιάννη Γουρζή (1997)²³¹

²³⁰ Αίγλη Δημόγλου, «Αφιέρωμα στα εικαστικά», *Εν Βόλω*, Τεύχος 4^ο, Χειμώνας 2001, σ. 95.

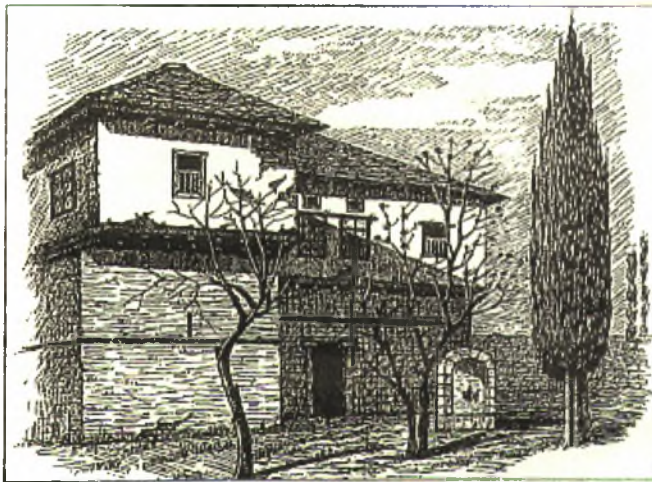
²³¹ Κωστής Γιούργος, «Ρήγας Βελεστινλής», *Επτά Ημέρες*, Αφιέρωμα 2-32, Μάρτιος 1998, σ. 15.

Βελεστίνο. Γκραβούρα του Romardi (1806)²³²

«Ρήγας ο Βελεστινλής». Χαρακτικό του Γ. Βελισσαρίδη²³³

Ζαγορά Πηλίου. Το σχολείο όπου σπούδασε τα πρώτα γράμματα ο Ρήγας²³⁴

²³² Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 3.

²³³ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 13.

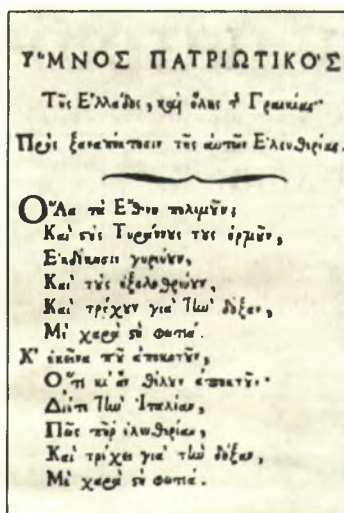
²³⁴ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 18.

Κορυφαίος εθνεγέρτης, επαναστάτης, πολιτικά διορατικός, οραματιστής ενός διαβαλκανικού κράτους και συνάμα μιας δημοκρατικής πολιτείας μα και στρατιωτικός νους υπήρξε μία από τις σημαντικότερες μορφές του νεώτερου Ελληνισμού.

Κορυφαίος εθνεγέρτης, γιατί εξήγειρε το πνεύμα της ελευθερίας στους Έλληνες, τους παρότρυνε να πολεμήσουν για την κατάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την απελευθέρωση της Ελλάδας. Ακόμη, γιατί αφύπνιζε τις συνειδήσεις των καθυστερημένων ραγιαδών χρησιμοποιώντας τα πατριωτικά τραγούδια ως καταλληλότερο μέσο πολιτικής προπαγάνδας.

Ο Ρήγας εξάπτει τον προς ελευθερίαν έρωτα και αφυπνίζει με το τραγούδι του τους Έλληνες. Από το Ηρώον του Αγώνος, Εν Αθήναις, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία (1910)²³⁵

Ο «Ύμνος Πατριωτικός» του Ρήγα. Ένα από τα πατριωτικά του τραγούδια²³⁶

²³⁵ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 32.

²³⁶ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 25.

Επαναστάτης, επειδή παρακινούσε τους Έλληνες στο μεγάλο αγώνα για την αποτίναξη του τούρκικου ζυγού, τονώνοντας την εθνική τους ταυτότητα (ένδοξο παρελθόν, ένδοξοι πρόγονοι, ανδρεία, ιστορία). Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της επιμέρους δραστηριότητάς του αποτελεί ο συμβολισμός στην προμετωπίδα της Χάρτας της Ελλάδος, όπου ο Ηρακλής με το ξύλινο ρόπαλό του, σύμβολο της ελληνικής δύναμης, του πνεύματος, παλεύει με έφιππη αμαζόνα, σύμβολο της ασιατικής δύναμης, της ύλης, των αρμάτων και τσακίζει το αμφίστομο σιδερένιο τσεκούρι της. Στη συνέχεια, επειδή συνέθεσε τον επαναστατικό παιάνα Θούριο, όπου με απλά λόγια τόνιζε ότι η ελευθερία θεωρείται ύψιστο αγαθό του ανθρώπου, εμπυχώνοντας τους Έλληνες. Θα ήταν εύλογο στο σημείο αυτό ν' αναφέρουμε ότι ο Θούριος τραγουδιόταν σε πόλεις και χωριά, στα λημέρια των κλεφτών και των αρματολών. Επιπλέον, επειδή προετοίμαζε μια μεθοδευμένη επανάσταση, στηριγμένη στις ντόπιες δυνάμεις και συνάμα έδειχνε στους Έλληνες ποια πρέπει να είναι η πορεία τους, ζητώντας τους να μην προσβλέπουν στην βοήθεια των μεγάλων δυνάμεων. Ως εκ τούτου, το 1797 τύπωσε την μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, περιβαλλόμενη από τις μορφές τεσσάρων στρατηγών του και από τέσσερις παραστάσεις: την θριαμβευτική είσοδό του στην Βαβυλώνα, την φυγή των Περσών στο Γρανικό ποταμό, την ήττα του Δαρείου, την οικογένεια του Δαρείου να προσκυνά τον Αλέξανδρο.

Η προμετωπίδα της «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα²³⁷

²³⁷ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 20.

Ρουμάνοι, οι Τούρκοι, οι Αρμένηδες, οι Εβραίοι και οι Σέρβοι. Συνεπώς υπερείχε η κοινωνική έναντι της εθνικής διάστασης της επανάστασης.

Οραματιστής ενός διαβαλκανικού κράτους, αφού η Χάρτα της Ελλάδος(1791) ήταν περισσότερο ένας υπερεθνικός χάρτης, που παρουσίαζε την διασπορά του ελληνικού στοιχείου στον βαλκανικό χώρο, παρά ένας εθνικός χάρτης της Οθωμανικής βαλκανικής. Φαίνεται πως ο Ρήγας, ακολουθώντας τα ιδεολογικά δεδομένα της εποχής του, είχε συνδέσει την έννοια του ελληνισμού με όλες τις εθνότητες των Βαλκανίων. Οραματιστής μιας δημοκρατικής πολιτείας, η οποία θα αντικαθιστούσε την τυραννία του οθωμανικού δεσποτισμού και στην οποία θα συμμετείχαν όλοι οι συνυπόδουλοι λαοί ανεξαιρέτως θρησκείας, γλώσσας. Αυτή η δημοκρατική πολιτεία θα ονομαζόταν Ελληνική Δημοκρατία. Σ' αυτή την δημοκρατία όλοι θα ήταν ίσοι έναντι του νόμου, όλοι θα νέμονταν τα αγαθά της δημοκρατικής διακυβέρνησης και θα επικρατούσε η ανεξιθρησκία και ο σεβασμός της γλώσσας κάθε λαού. Για τον Ρήγα η δημοκρατία αποτέλεσε ένα πανανθρώπινο ιδανικό με υπερεθνικές διαστάσεις.

Το φύλλο της «Χάρτας της Ελλάδος» με την «Επιτεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως, του Κόλπου της, του Κατάστενού της και του Σαραγιού». Ρήγα Βελεστινλή του Θετταλού²⁴⁰

²⁴⁰ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 21.

Τμήμα της «Χάρτας της Ελλάδος», με τη Θράκη, τη σημερινή Βουλγαρία, την Προποντίδα, το Βόσπορο και τη Μαύρη Θάλασσα²⁴¹

Το τμήμα της «Χάρτας της Ελλάδος» που περιλαμβάνει τις Δαλματικές ακτές, τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, τη Σλοβενία και μέρος της Σερβίας, όπου σημειώνεται το Βελιγράδι²⁴²

Στρατιωτικός νους, μια και σκόπευε να ξεκινήσει την επανάστασή του από τους ένοπλους ελληνικούς πληθυσμούς, Μανιάτες και Σουλιώτες. Στη συνέχεια θα προχωρούσε για την απελευθέρωση των υπολοίπων μερών της Ελλάδος και των άλλων Βαλκανικών λαών. Επιπλέον, μια και είχε την πρόνοια να μεταφράσει και να τυπώσει ένα γερμανικό βιβλίο, το Στρατιωτικό Εγκόλπιο, για να συμβάλλει στην πολεμική προετοιμασία των Ελλήνων.

²⁴¹ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 22.

²⁴² Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 23.

Το εξώφυλλο του γερμανικού πρωτοτύπου του «Στρατιωτικού Εγκολλίου», του στρατάρχη Κεφενχίλερ²⁴³

Τίρανα. Πλατεία Σκεντέρμπεη. Ένας υπαίθριος χώρος στο κέντρο της αλβανικής πρωτεύουσας, εκεί όπου αντιπαρατίθεται η κίνηση των ανθρώπων στην ακινησία της μορφής ενός άνδρα καθιστού πάνω σε άλογο, που κρατά με τα δυο του χέρια τα χαλινάρια του αλόγου τεντωμένα, δίνοντάς του το έναυσμα για να καλπάσει. Ποια η ταυτότητα αυτού του ανδρός; Ποια τα κατορθώματά του;

Ανδριάντας. Πλατεία Σκεντέρμπεη

Ο Γεώργιος Καστριώτης γεννήθηκε στην Κρούγια. Πατέρας του ήταν ο Ιωάννης Καστριώτης, άρχοντας της Μεσαιωνικής Αλβανίας, φόρου υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για να εμποδιστούν αλβανικές εξεγέρσεις, ο Σουλτάνος συνήθιζε να παίρνει τα αγόρια ως ομήρους και να τα πηγαίνει στην αυλή του, στην Ανδριανούπολη. Στην

²⁴³ Κωστής Γιούργος, ο.π., σ. 31.

Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Γεώργιος Καστριώτης παρακολούθησε στρατιωτικό σχολείο, όπου αποκήρυξε φραστικά την χριστιανική του πίστη και πήρε το μουσουλμανικό όνομα Σκεντέρ Μπέης, που στα τούρκικα σημαίνει άρχοντας Αλέξανδρος.

Προτομή Γεωργίου Καστριώτη – Σκεντέρμπεη

Διακρίθηκε σαν ένας από τους καλύτερους στρατιώτες σε πολλές Οθωμανικές εκστρατείες στην Μ. Ασία και στην Ευρώπη και ο Σουλτάνος του απένειμε τον τίτλο του Γενικού Στρατηγού. Ακόμη συμμετείχε σε πολλές μάχες κατά των Ελλήνων, Σέρβων και Ούγγρων, ενώ κάποιες πηγές έλεγαν ότι συνήθιζε να διατηρεί μυστικά. Ο Σουλτάνος Μουράτ II του έδωσε τον τίτλο του Γενικού Κυβερνήτη μερικών επαρχιών της κεντρικής Αλβανίας. Παντού, όπου πήγαινε, ήταν άξιος σεβασμού αλλά του έλειπε η χώρα του.

Το 1443, κατά την διάρκεια μάχης κατά των Ούγγρων στην Νις(σημερινή Σερβία), νίκησε τον οθωμανικό στρατό και κατόρθωσε ν'ανακτήσει το οχυρό του πατέρα του στην Κρούγια. Μπροστά από το κάστρο σήκωσε την αλβανική σημαία, μια κόκκινη σημαία μ' έναν μαύρο δικέφαλο αετό, την σημερινή Αλβανική σημαία, και προσφώνησε τους ανθρώπους της χώρας του με τα παρακάτω λόγια : «Δεν σας έφερα ελευθερία, την βρήκα εδώ, ανάμεσά σας».Ο Σκεντέρμπεης κατάφερε να ενώσει όλους τους Αλβανούς ευγενείς στην πόλη της Λέζια(Σύνδεσμος Λέζια ή Αλβανικός Σύνδεσμος, 1444) με την απαίτηση να σχηματίσουν ένα ενωμένο μέτωπο αντίστασης ενάντια στους Οθωμανούς.

Για τα επόμενα 25 χρόνια, ο Σκεντέρμπεης οδήγησε τις αλβανικές δυνάμεις, οι οποίες σε ελάχιστες περιπτώσεις ξεπέρασαν συνολικά τους 20.000 άνδρες, σε διαδοχικές νίκες επί του πολύ μεγαλύτερου αριθμητικά και αρτιότερα εξοπλισμένου οθωμανικού στρατού. Το

1450, ο Σουλτάνος Μουράτ II κάλεσε τον οθωμανικό στρατό κατά του Σκεντέρμπεη αλλά η ήττα υπήρξε βέβαιη. Δύο άλλες φορές, το 1466 και το 1467, ο Μεχμέτ II, ο κατακτητής της Κων/πολης, οδήγησε τον οθωμανικό στρατό εναντίον του Σκεντέρμπεη και απέτυχε επίσης. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσπάθησε 24 φορές να κατακτήσει την Κρούγια και απέτυχε και τις 24.

Οι στρατιωτικές επιτυχίες του Σκεντέρμπεη προκάλεσαν ενδιαφέρον και θαυμασμό στην έδρα του Πάπα, στην Βενετία και στην Νάπολη, που απειλούνταν από την αυξανόμενη οθωμανική δύναμη κατά μήκος της Αδριατικής. Ο Αλβανός πολεμιστής έπαιξε κι εδώ τον ρόλο του μ' έναν καλό συνδυασμό πολιτικών και διπλωματικών ικανοτήτων στις δοσοληψίες του με τα τρία ιταλικά μέρη. Ελπίζοντας να δυναμώσουν και να διευρύνουν την τελευταία χριστιανική γέφυρα στα Βαλκάνια, προήγαγαν τον Σκεντέρμπεη με λεφτά, προμήθειες και στράτευμα. Ένας από τους πιο δυνατούς υποστηρικτές του Σκεντέρμπεη ήταν ο βασιλιάς της Νάπολης, ο οποίος αποφάσισε να τον πάρει υπό την προστασία του σαν υποτελή, λίγο μετά την επόμενη δεύτερη νίκη του κατά του Μουράτ II. Πέρα από την οικονομική βοήθεια, ο βασιλιάς της Νάπολης ανέλαβε να εφοδιάσει τον Αλβανό στρατηγό με προμήθειες, στρατιωτικό εξοπλισμό καθώς και με αγιαστήριο γι' αυτόν και την οικογένειά του, αν παρουσιαζόταν μία ανάγκη. Σαν ενεργός υποστηρικτής του Χριστιανισμού στα Βαλκάνια, ο Σκεντέρμπεης μπλέχτηκε με την πολιτική των 4 παπών.

Βαθιά σοκαρισμένος από την πτώση της Κων/πολης το 1453, ο Πάπας Πίος Β' προσπάθησε να οργανώσει μια καινούρια σταυροφορία κατά των Τούρκων. Κατά συνέπεια ζήτησε την βοήθεια του Σκεντέρμπεη, όπως είχαν κάνει δύο προκάτοχοί του. Αυτή η πολιτική συνεχίστηκε από τον διάδοχό του, με τον τίτλο Χριστιανική Εκστρατεία. Για ένα τέταρτο του αιώνα ο Σκεντέρμπεης και η χώρα του εμπόδιζαν τους Τούρκους να εισβάλλουν στην καθολική Δυτική Ευρώπη.

Συμπέρασμα: Παρότι δύο διαφορετικά πρόσωπα ως προς το χώρο και το χρόνο, η δράση τους αναπτύσσεται σε κοινό άξονα, δεδομένου ότι στρέφεται κατά του ίδιου κατακτητή, κρατώντας πάντα ψηλά τη σημαία της αντίστασης και της ελευθερίας των λαών. Κατ' αυτό τον τρόπο διαγράφουν την δική τους πορεία, προκαλώντας τους μετέπειτα ιστορικούς επιστήμονες ν' αναγνωρίσουν τον σημαντικό ρόλο τους και ν' αφιερώσουν τις καλύτερες σελίδες των ιστοριών των δύο χωρών. Γι' αυτό ακριβώς τον λόγο και οι δύο γειτονικοί λαοί, τιμώντας την τοπική, εθνική και πανανθρώπινη συνεισφορά τους και θέλοντας ν' αποτυπώσουν την παρουσία τους στην αιωνιότητα, στήνουν ανδριάντες στις κεντρικές πλατείες τους, οι οποίες φέρουν το όνομά τους. ↪

4.2.3.3. Πτυχές της σύγχρονης ιστορίας

Εάν προσπαθήσουμε να ψηλαφίσουμε τη σύγχρονη ιστορία των Βαλκανίων, θα δούμε πως αυτή η περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης υπήρξε τόπος σημαντικών ανακατατάξεων(εθνικών, πολιτικών, οικονομικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών κλπ.). Αποτέλεσμα αυτών των ανακατατάξεων, οι βίαιες μετακινήσεις πληθυσμιακών ομάδων από χώρα σε χώρα, με έντονα κοινωνικά προβλήματα στους τόπους υποδοχής.

Μια τέτοια μαζική μετακίνηση πληθυσμού ήταν το προσφυγικό ρεύμα του 1922 από την Μ.Ασία προς την Ελλάδα. Κύρια αιτία του ξεριζωμού, ο διωγμός του ελληνισμού από τις τουρκικές δυνάμεις.

Ενάμιση εκατομμύριο αμίλητοι πρόσφυγες, φορτωμένοι με μπόγους, που περιείχαν σκεπάσματα, ρούχα, κουζινικά, ένα κομμάτι ψωμί και ένα μπουκάλι νερό, ετοιμάζονταν ν' αφήσουν τη νεκρή πια Ιωνία. Οι μπόγοι τους εμπόδιζαν να περπατήσουν. Πολλές γυναίκες είχαν χάσει το ένα ή και τα δύο παπούτσια, τα ρούχα τους σκίζονταν, τα μαλλιά τους λύνονταν. Ο συνωστισμός απερίγραπτος.

Οι πρόσφυγες, φορτωμένοι με μπόγους, ετοιμάζονται να εγκαταλείψουν την ελληνική Ιωνία²⁴⁴

Πλοία άραζαν το ένα μετά το άλλο στις ακτές της Ανατολής. Οι πρόσφυγες κατέβαλλαν χρήματα και στοιβάζονταν σ' αυτά. Το ταξίδι του ξενιτεμού ατελείωτο. Μέρες και νύχτες στέκονταν στο κατάστρωμα μέσα στο κρύο της νύχτας και κάτω από την βροχή, άγρυπνοι, πεινασμένοι.

²⁴⁴ Νίκος Βαρσάμης, *Από την Ιωνία στη Νέα Ιωνία*, Βόλος, Έκδοση της Εφημερίδας Πρώτη, 2002, σ. 24.

Ενάμιση εκατομμύριο ανθρώπινες «ψυχές», κουρελιασμένες, άρρωστες, αποπνέοντας μιζέρια και απελπισία, ξεμπάρκαραν στα λιμάνια της Ελλάδας. Με την πίστη πως θα 'ναι περαστικοί, με τη λαχτάρα πως θα επιστρέψουν πίσω στα μέρη τους. Με χίλια δυο ερωτηματικά. Τι να ξεχάσουν; Πού ν' ακουμπήσουν; Τι να σκεφτούν; Πώς να ζήσουν;

Οι πρόσφυγες ξεμπαρκάρουν στην Ελλάδα²⁴⁵

Και ο Βόλος, τόπος υποδοχής ενός σημαντικού αριθμού προσφύγων. Οι υποδομές της πόλης δεν μπορούσαν ν' αντέξουν το βάρος τόσων ανθρώπων. Συνεπώς οι πρόσφυγες αναζήτησαν προσωρινό καταφύγιο σε σχολεία, εκκλησίες, πάρκα, πλατείες, αποθήκες κλπ.

Ο Βόλος τόπος υποδοχής προσφύγων²⁴⁶

²⁴⁵ Νίκος Βαρσάμης, ο.π., σ. 28.

²⁴⁶ Νίκος Βαρσάμης, ο.π., σ. 32.

Αργότερα, μόνιμη κατοικία τους έγιναν σκηνές από τσουβάλια και παράγκες από γκαζοντενεκέδες. Οι ξυπόλητοι φόρεσαν παπούτσια από λάστιχα αυτοκινήτων και οι ρακένδυτοι ντύθηκαν από σάκους αλεύρων. Για κατσαρόλες χρησιμοποίησαν κονσερβοκούτια. Κάθονταν στην ουρά επί ώρες για ένα κομμάτι ψωμί. Πνιγμένοι από ανάγκη δέχονταν το πιο μικρό μεροκάματο. Οι γυναίκες, για να θρέψουν τα ορφανά, έβγαιναν στην δουλειά και έπεφταν θύματα του αφεντικού. Η εκμετάλλευσή τους από τους ντόπιους υπήρξε στυγνή. Η καχυποψία του ελληνικού λαού προς τους πρόσφυγες ήταν δεδομένη. Οι εκδηλώσεις κοινωνικού ρατσισμού δεν έλειπαν. Η προσφώνηση «πρόσφυγας» αποτέλεσε συνώνυμο του τουρκόσπορου και του απόβλητου ενώ η κατάληξη –ογλου ήταν αρκετή για να κλείσει ερμητικά κάθε πόρτα. Οι πρόσφυγες έπρεπε να φορούν κίτρινα περιβραχιόνια για να τους γνωρίζουν και να τους αποφεύγουν.

Οι άθλιες συνθήκες ζωής στον τόπο υποδοχής²⁴⁷

Μια άλλη μαζική μετακίνηση πληθυσμού είναι το μεταναστευτικό ρεύμα του 1990-1994 από την Αλβανία προς την Ελλάδα. Βασικοί λόγοι της φυγής, οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης καθώς και η ελπίδα για μια καλύτερη ζωή κάπου αλλού.

Οι Αλβανοί μετανάστες, με μοναδικό εφόδιο ένα μικρό σακίδιο, παίρνουν τον δρόμο για τη μεγάλη έξοδο. Με όποιον τρόπο επινοεί ο καθένας. Καραβάνια μεταναστών περνούν λάθρα τα σύνορα, αψηφώντας κινδύνους, κακουχίες. Στην κορυφή του βαγονιού, στο αμπάρι του πλοίου, στο βάθος του κοντέϊνερ, στην κρύπτη του λεωφορείου, οι μετανάστες χαράσσουν αόρατες διαδρομές. Είναι η αρχή ενός σκληρού ταξιδιού, απάνθρωπου κάποιες

²⁴⁷ Νίκος Βαρσάμης, ο.π., σ. 34.

φορές, προς αναζήτηση της ελπίδας, της σωτηρίας, της ίδιας της επιβιώσής τους. Ο τρόμος της σύλληψης πάντα ορατός.

Οδοιπορικό αλβανών μεταναστών προς τη λύτρωση²⁴⁸

Η απόλυτη εξάντληση²⁴⁹

²⁴⁸ Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, *Η Μεγάλη Έξοδος*, Αθήνα, (χ.ε.), 2002, σ. 93.

²⁴⁹ Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, ο.π., σ. 209.

Μετανάστες στην κορυφή βαγονιού²⁵⁰

Προορισμός η Ελλάδα. Κοντινή και σίγουρη χώρα. Οι μετανάστες φτάνουν πεινασμένοι, διψασμένοι, καταρρακωμένοι, άγνωστοι ανάμεσα σε αγνώστους. Ο πόθος της επιστροφής στην πατρίδα άσβεστος στα σωθικά τους. Ο φόβος και η ανασφάλεια πλημμυρίζει το είναι τους. Πώς να 'ναι άραγε τούτος ο τόπος; Όλα άγνωστα, η γλώσσα, οι άνθρωποι, ο τρόπος ζωής, τα καθημερινά προβλήματα.

Και ο Βόλος, τόπος υποδοχής ενός σημαντικού αριθμού αλβανών μεταναστών. Οι τοπικές αρχές αιφνιδιάζονται. Καμιά προετοιμασία. Οι μετανάστες καταφεύγουν προσωρινά, όπου βρουν, σε χωράφια, σε πάρκα, σε πλατείες, σε εγκατελειμμένα σπίτια.

Έπειτα αρχίζει ο Γολγοθάς για το χτίσιμο μιας καινούριας ζωής. Τα προβλήματα πολλά. Άθλιες συνθήκες στέγασης, απουσία οικιακού εξοπλισμού, απάνθρωπες συνθήκες εργασίας, εξοντωτικό ωράριο, χαμηλές αμοιβές, ανεργία, έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης, αποστέρηση βασικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αποκλεισμός από τις υπηρεσίες υγείας και το κράτος πρόνοιας, άγνοια της γλώσσας της χώρας υποδοχής, αναλφαβητισμός, έντονες δυσχέρειες στην παρακολούθηση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, κοινωνικός ρατσισμός.

Συμπέρασμα: Συνοψίζοντας θα πρέπει ν' αποσαφηνίσουμε τις διαφορές των δύο εννοιών «πρόσφυγας» και «μετανάστης». *Πρόσφυγας* ορίζεται ο άνθρωπος, που εξαναγκάζεται βίαια από ακραία ανατρεπτικά γεγονότα(διωγμούς) να εγκαταλείψει τον τόπο διαμονής του, επιστρέφοντας σε τόπο της μητροπολιτικής του πατρίδας, ζητώντας βοήθεια και στήριξη. *Μετανάστης* ορίζεται ο άνθρωπος, που εγκαταλείπει την πατρίδα του, το σπίτι

²⁵⁰ Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, ο.π., σ. 142.

του, λόγω άθλιων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών και εγκαθίσταται σε ένα άλλο κράτος προς αναζήτηση εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, πως τα αίτια στις δύο περιπτώσεις είναι διαφορετικά. Ο μετανάστης επιλέγει ο ίδιος την εγκατάλειψη της πατρίδας προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, με την δυνατότητα επιστροφής στον τόπο του όποτε το επιθυμεί, ενώ ο πρόσφυγας εκδιώκεται βίαια από τον τόπο ζωής του, με απώλεια της όποιας ακίνητης-ίσως και κινητής-περιουσίας του, χωρίς ποτέ να μπορεί να επιστρέψει στον τόπο που έζησε. Ωστόσο, η μοίρα των ανθρώπων είναι σχεδόν κοινή, με κοινά τα προβλήματα της εξαθλίωσης, της απασχόλησης, της επιβίωσης, της εκμετάλλευσης, του ρατσισμού κλπ.

4.2.3.4. Η σύγχρονη τέχνη

Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο. Φέρει την επωνυμία του σημαντικού Ευρωπαϊού καλλιτέχνη Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, που γεννήθηκε στο Βόλο. Ο εκθεσιακός χώρος του κτιρίου καταλαμβάνει το ισόγειο και τον ημιώροφο, ενώ στους άλλους τρεις ορόφους φιλοξενείται η συλλογή έργων του Αλέκου Δάμτσα. Η συλλογή περιλαμβάνει έργα ελλήνων ζωγράφων της Αιγύπτου, έργα μικρών διαστάσεων ελλήνων του μεσοπολέμου, μερικά έργα σύγχρονων καλλιτεχνών καθώς και έργα Θεσσαλών και βολιωτών ζωγράφων.

Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο²⁵¹

Θα ήταν καλό να επικεντρωθούμε στον τρίτο όροφο της συλλογής Δάμτσα, προκειμένου να διερευνήσουμε την συμβολή των βολιωτών καλλιτεχνών στην διαμόρφωση της ατμόσφαιρας της μεταπολεμικής τέχνης (1950-2000).

Τα μεταπολεμικά χρόνια χαρακτηρίζονται δύσκολα. Οι μνήμες του πολέμου ζωντανές. Οι καλλιτεχνικές δυνάμεις σε ύφεση. Υπέρτατη αξία όλων ο αγώνας για την επιβίωση, παρά η δημιουργία πολιτισμού. Η τέχνη από έκφραση μιας κοινωνίας σε αέναη εξέλιξη, γίνεται ενασχόληση.

²⁵¹ Αίγλη Δημόγλου, «Αφιέρωμα στην αρχιτεκτονική», *Εν Βόλω*, Τεύχος 6^ο, Καλοκαίρι 2002, σ. 76.

Κατά την δεκαετία του 50' οι ζωγράφοι που δραστηριοποιούνται στο Βόλο είναι κατά βάση λάτρεις του υπαίθρου με κάποια ιμπρεσιονιστικά στοιχεία στο έργο τους. Μία από τις εκπροσώπους της περιόδου αυτής είναι η Χρυσούλα Ζώγια. Η Χρυσούλα Ζώγια ζωγραφίζει έξω στην φύση, αποτυπώνοντας τα παιχνιδίσματα του φωτός στην διάρκεια της μέρας με πινελιές καθαρού χρώματος.

«Ανθισμένες αμυγδαλιές». Χρυσούλα Ζώγια²⁵²

Παράλληλα, κάποιοι άλλοι ζωγράφοι θα επιλέξουν τον δρόμο της φυγής προς το εξωτερικό. Πρόκειται για τους λεγόμενους καλλιτέχνες της διασποράς. Ο Κώστας Κοντογιάννης εγκαθίσταται στην Ιταλία, όπου αναπτύσσει έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα. Το εικαστικό του έργο διακρίνεται για την αυστηρή οργάνωση του σχεδίου, για τον δυναμισμό των γραμμών, για την λιτότητα των χρωμάτων, για την αφαιρετική του διάσταση, για την διαχρονικότητά του, για τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του. Ο Θανάσης Φάμπας θα φύγει στην Ρουμανία και εκεί θα καταξιωθεί για την ζωγραφική του, την γεμάτη από αρχαιοπρεπείς, αέρινες μορφές γυναικών, με διάφανο περίβλημα. Μετά το 1950, θ' ακολουθήσει ο Πώλ Σουλικιάς, που θα ζήσει και θα δημιουργήσει στον Καναδά. Η καλλιτεχνική του δημιουργία στρέφεται ως επί το πλείστον γύρω από την απεικόνιση-με θερμά χρώματα- των μεταμορφώσεων της καναδικής φύσης σε όλες τις εποχές του χρόνου.

²⁵² Αίγλη Δημόγλου, «Αφιέρωμα στα εικαστικά», *En Βόλω*, Τεύχος 4^ο, Χειμώνας 2001, σ. 69.

«Μουσική σύνθεση». Κώστας Κοντογιάννης²⁵³

«Δύο μορφές». Θανάσης Φάμπας²⁵⁴

²⁵³ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 46.

²⁵⁴ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 48.

«Φθινόπωρο στον Καναδά». Πάωλ Σουλικιάς²⁵⁵

Την δεκαετία κλείνει η παρουσία του Παλαιολόγου Θεολόγου στα εικαστικά δρώμενα της πόλης, ο οποίος από τις αρχικές γεωμετρικές συνθέσεις θα καταλήξει στα λευκά τοπία, χαρακτηριστική θεματολογία του έργου του έως σήμερα.

«Λευκό τοπίο». Παλαιολόγος Θεολόγου²⁵⁶

Στις αρχές της δεκαετίας του 60', υπό την επήρεια των νέων καλλιτεχνικών ρευμάτων της Δύσης, ξεπηδούν οι πρώτοι προβληματισμοί γύρω από το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού του ζωγραφικού χώρου. Ο χώρος θα συνεχίσει να είναι γεωμετρικά

²⁵⁵ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 50.

²⁵⁶ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 54.

οργανωμένος ή θα πρέπει ν' αναδιαμορφωθεί με περισσότερη ελευθερία; Τελικά οι καλλιτέχνες υιοθετούν το προσωπικό τους ύφος, συνδυάζοντας τα νέα δεδομένα με τον εμπειρικό τους χώρο και αποτελούν τους εκφραστές των αφαιρετικών κινημάτων.

Την πολιτιστική ακμή των μέσων της δεκαετίας του 60' θ' ανακόψει η επιβολή της δικτατορίας, η οποία παρ' όλα αυτά κινητοποιεί δυνάμεις δημιουργίας. Κατά την δεκαετία του 70' οι καλλιτεχνικές ζυμώσεις αρχίζουν να εφαρμόζονται στην πράξη.

Στο Βόλο, αυτή την περίοδο, ελάχιστοι είναι οι καλλιτέχνες που ξεχωρίζουν. Κάποιοι διαφοροποιούνται ακολουθώντας τις επιταγές της εποχής τους. Ένας από αυτούς είναι ο Γιάννης Μιχαηλίδης. Οι διεθνείς αναζητήσεις αποτελούν την αφετηρία για την συγκρότηση ενός έργου, κινούμενου σε αφαιρετικό πλαίσιο, όπου τα στοιχεία της ζωγραφικής με την κατάλληλη τεχνική επεξεργασία δημιουργούν συνθέσεις, ειδικές μέσα από τον κόσμο του ίδιου του καλλιτέχνη.

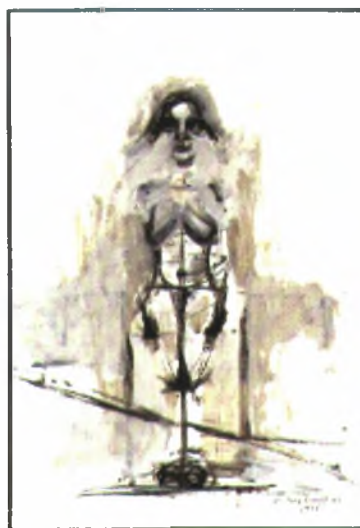
«Σύνθεση». Γιάννης Μιχαηλίδης²⁵⁷

Κατά την δεκαετία του 80' επέρχεται οικονομική κρίση. Στον χώρο της καλλιτεχνικής δημιουργίας επανατοποθετούνται όλα τα ζητήματα της τέχνης. Βασικό αξίωμα τίθεται η αποδοχή των πάντων.

Στο Βόλο, η δεκαετία του 80' χαρακτηρίζεται από έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Το εικαστικό έργο του Μιχάλη Βαμβακάρη επισφραγίζει αυτή την περίοδο. Ο βασικός άξονας της θεματολογίας, γύρω από την οποία περιστρέφονται οι δημιουργίες του

²⁵⁷ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 57.

καλλιτέχνη, είναι η αφησιδωτή γυναικεία μορφή, καθιστή ή σε στάση, και η θέση της μέσα στον χώρο. Οι φιγούρες του αποδίδονται τότε ρεαλιστικά τότε αφαιρετικά.

«Γυναικεία μορφή». Μιχάλης Βαμβακάρης²⁵⁸

Τα χρόνια της δεκαετίας του 90' είναι ελπιδοφόρα για τον πολιτισμό. Οι χώροι τέχνης αυξάνονται, οι ιδιωτικές συλλογές ανοίγουν στο ευρύ κοινό, μεγάλες καλλιτεχνικές εκθέσεις διοργανώνονται τόσο από την πολιτεία όσο και από ιδιωτικά ιδρύματα, η παρουσίαση των εκθέσεων αλλάζει ύφος.

Στο Βόλο, η παρουσία του Κώστα Κομνηνού προοιωνίζει την δημιουργική πορεία της σύγχρονης τέχνης στο μέλλον. Η ζωγραφική του είναι ρεαλιστική. Ο χώρος γεωμετρικά οργανωμένος, οι πινελιές δυναμικές. Φιλοτεχνεί κυρίως τοπία και πορτραίτα.

«Πορταίτο». Κώστας Κομνηνός²⁵⁹

²⁵⁸ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 58.

²⁵⁹ Αίγλη Δημόγλου, ο.π., σ. 55.

Στην Αλβανία, η σύγχρονη τέχνη κατά τη διάρκεια του κομμουνισμού(1950-1989) κινήθηκε με βάση τις αρχές του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός, ως όρος, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1932 και εδραιώθηκε ως επίσημη αισθητική αρχή του νέου καθεστώτος (αλλά και ως ιδεολογικό δημιουργήμα του μαρξισμού-λενινισμού) το 1934, με σκοπό να συμβάλλει στη διαπαιδαγώγηση των εργατών στο πνεύμα του σοσιαλισμού. «Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός είχε σκοπό να πραγματώσει έναν και μοναδικό στόχο: να κάνει ορατό το κομμουνιστικό όνειρο»²⁶⁰.

«Κατά την διάρκεια του απολυταρχικού καθεστώτος του Χότζα, σπουδαίοι εκπρόσωποι της δυτικής μοντέρνας τέχνης, όπως ο De Chirico, ο Matisse, ο Picasso, ο Chagal, ο Kandinsky, ο Klee, είχαν πεθάνει και ανήκαν στα μουσεία»²⁶¹. «Το προπαγανδιστικό σύνθημα που ανέφερε ότι «η πολιτιστική επανάσταση θα είναι το λίκνο της δημιουργίας του νέου ανθρώπου» υπήρξε ο κύριος μοχλός της δημιουργικότητας στη χώρα»²⁶².

Μετά την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, την δεκαετία του 90', οι επικρατούσες αντιλήψεις τροποποιήθηκαν. «Μόνο κάποιοι συντηρητικοί κύκλοι είδαν το κίνημα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού σαν τμήμα της παράδοσης της αλβανικής τέχνης και σαν συστατικό στοιχείο της εθνικής κουλτούρας»²⁶³.

Το 1990 η δημιουργικότητα βρίσκεται στο αποκορύφωμά της. Οι αλβανοί καλλιτέχνες δεν είναι πια ουραγοί του καθεστώτος. Τώρα χαίρονται την ελευθερία τους, ταξιδεύουν στο εξωτερικό και εκθέτουν τα έργα τους, γνωρίζουν την σύγχρονη τέχνη άλλων χωρών και εξοικειώνονται με τα διεθνή δεδομένα και τις καινοτομίες.

«Οι αλβανοί καλλιτέχνες εντάσσονται σε τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει αυτούς που σχεδόν έχουν ενσωματωθεί στην δυτική τέχνη. Αυτοί είναι οι Sala, Paki, Flutura και Haxhillari»²⁶⁴.

«Γκιούλιβερ», εγκατάσταση.
Flutura & Besnik Haxhillari.²⁶⁵

²⁶⁰ Gezim Qendro, «Το γράμμα που έλειπε», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 33.

²⁶¹ Gezim Qendro, ο.π., σ. 34.

²⁶² Eleni Laperi, «Αλβανία για πάντα», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 38.

²⁶³ Eleni Laperi, ο.π., σ. 39.

²⁶⁴ Eleni Laperi, ο.π., σ. 41.

²⁶⁵ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 41.

«Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει τους Hila, Hajdini, Rama, Muka, Shkurti, Agolli. Αυτοί κρατούν επαφές με την τέχνη της Δύσης. Τα έργα τους είναι πίνακες, γλυπτά, φωτογραφίες, εγκαταστάσεις ή ανάγονται στην Ευρωπαϊκή Αναγέννηση»²⁶⁶.

«Ανεση», ακρυλικό. Edi Hila²⁶⁷

«Η τρίτη ομάδα αποτελείται από τους Leka, Billoshmi, Oseku, Tula, οι οποίοι έχουν στραφεί στα βάθη των αιώνων, προσπαθώντας να φέρουν στην επιφάνεια το αλβανικό γονίδιο και στη συνέχεια να το χρησιμοποιήσουν για να διαπραγματευτούν τα κρίσιμα κοινωνικά προβλήματα της εποχής. Θεωρούν πως η τέχνη απαιτεί συνοχή και εθνική καθαρότητα. Σ' αυτή πρέπει να υπάρχει μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στην ασχήμια της καθημερινής ζωής και στην ομορφιά της δημιουργίας»²⁶⁸.

«Σάρα», μικτή τεχνική. Gazment Leka²⁶⁹

²⁶⁶ Eleni Laperi, «Αλβανία για πάντα», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 41-42.

²⁶⁷ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 38.

²⁶⁸ Eleni Laperi, «Αλβανία για πάντα», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 42.

²⁶⁹ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002, σ. 42.

Η εικαστική τέχνη της Αλβανίας, αφού ξεπεράσει τις αγκυλώσεις μιας στείρας παρελθοντολογίας, οφείλει ν' αναλάβει ενεργό ρόλο στη σκηνή της σύγχρονης τέχνης.

Συμπέρασμα: Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η όποια μορφή τέχνης εξελίσσεται με βάση τα εκάστοτε κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά κλπ. δεδομένα της χώρας παραγωγής και βέβαια όσο πιο «ανοιχτή» είναι μια κοινωνία, τόσο πιο εμφανής γίνεται ο επηρεασμός της τέχνης από τα διάφορα κινήματα και τα νεωτερικά στοιχεία, που εκφράζονται ιδιαίτερα από την ευρωπαϊκή τέχνη, με την επισήμανση όμως του προσωπικού τρόπου έκφρασης, με τον οποίο ο κάθε ώριμος καλλιτέχνης επιλέγει ν' αποτυπώσει τα προσλαμβανόμενα ερεθίσματα από το περιβάλλον. Και θα πρέπει σχεδόν με βεβαιότητα να κάνουμε αποδεκτό, ότι τα εκάστοτε ευρωπαϊκά ρεύματα επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την πορεία της τέχνης των δύο χωρών και ιδιαίτερα την ελληνική τέχνη.

4.2.3.5. Η διακοσμητική ζωγραφική

Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή. Στεγάζεται στο σπίτι του λαογράφου στο Βόλο. Περιλαμβάνει τη λαογραφική συλλογή του, τη βιβλιοθήκη και το αρχείο του. Η λαογραφική συλλογή αποτελείται από 560 αντικείμενα λαϊκής τέχνης, που προέρχονται κυρίως από την περιοχή του Πηλίου και χρονολογούνται στον 18^ο-19^ο αιώνα. Μερικά από τα εκθέματα θεωρούνται μοναδικά στο είδος τους όπως οι τοιχογραφίες του Γιάννη και του Αθανασίου Παγώνη, τα έργα των λαϊκών ζωγράφων Θεόφιλου Χατζημιχαήλ και Νικόλαου Χριστόπουλου καθώς και η συλλογή χάρτινων εικόνων.

Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή²⁷⁰

Τι θα λέγατε, αν θέταμε ως σκοπό της φανταστικής επίσκεψής μας την γνωριμία με τον κόσμο της διακοσμητικής ζωγραφικής;

Από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα το Πήλιο βρίσκεται σε σταθερή πνευματική ανάπτυξη. Οι βιοτεχνικές δραστηριότητες, ορισμένα φορολογικά προνόμια και θεσμοί αυτοδιοίκησης επιτρέπουν την πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής.

Καινούρια αρχοντικά χτίζονται από εξειδικευμένους περιοδεύοντες τεχνίτες. Οι τοιχογραφίες στην πρόσοψη και στους χώρους υποδοχής των αρχοντικών αρχίζουν από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα.

Το 1832, ο Γιάννης Παγώνης αναλαμβάνει την διακόσμηση του παρασπίτου του Τριανταφύλλου στην Δράκεια. Σε μια ζωφόρο της αίθουσας υποδοχής φιλοτεχνεί τοπίο, το

²⁷⁰ Θάλεια Μακρή, *Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή*, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 1996, σ. 1.

οποίο απεικονίζει τις δύο όχθες του Βόρειου Ευβοϊκού Κόλπου και ανάμεσα την γέφυρα του Ευρίπου.

«Η Χαλκίδα, το Ταλάντι κ.α.». Γιάννης Παγώνης²⁷¹

Η σύνθεση των ζωγραφικών στοιχείων υποδηλώνει την συνάφεια του συγκεκριμένου τοπίου, με τα τοπία που εμπεριέχονται σε συνθέσεις της βυζαντινής παράδοσης. Γενικότερα, τα τοπία του Γιάννη Παγώνη είναι πολύ κοντά με τους πίνακες, που αποδίδουν μάχες καθώς και ιστορίες του αγώνα για την ανεξαρτησία. Θα πρέπει δε να σημειώσουμε, ότι θεωρείται ένα από τα τελευταία αυθεντικά δείγματα της ζωντανής παραδοσιακής ζωγραφικής.

Ακόμη, ο γιος του Γιάννη Παγώνη, Θανάσης, ζωγραφίζει στους τοίχους του σπιτιού του, στην Δράκεια, τοπία του κάμπου, αγγίζοντας το ύφος των έργων του πατέρα του.

«Τοπία του Θεσσαλικού κάμπου». Θανάσης Παγώνης²⁷²

²⁷¹ Θάλεια Μακρή, ο.π., σ. 10-11.

²⁷² Θάλεια Μακρή, ο.π., σ. 11.

Στις αλβανικές περιοχές διαμορφώνεται το 18^ο αιώνα μεγάλη ποικιλία αρχιτεκτονικών τύπων-στις πόλεις, πέτρινα τύπου πύργου οικοδομήματα, στις ορεινές περιοχές, σπίτια-πύργοι-. Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, στο Αργυρόκαστρο εμφανίζεται για πρώτη φορά ζωγραφική διακόσμηση των προσόψεων σε κοσμικά κτίρια.

Αξίζει να κάνουμε μνεία σε μια τέτοια σύνθεση διακοσμημένης πρόσοψης σ' ένα αρχοντικό σπίτι στο Αργυρόκαστρο. Στο πάνω μέρος της πρόσοψης, δίπλα στους φωτιστικούς φεγγίτες απεικονίζονται αλυσοδεμένα λιοντάρι και λιονταρίνα καθώς και ελεύθερο άγριο όρνιο μέσα σε υποτυπώδη βλάστηση. Ανάμεσα στους φεγγίτες υπάρχουν ανθοδοχεία με λουλούδια. Στην κατώτερη ζώνη, τα τρία συνεχόμενα παράθυρα πλαισιώνονται στις άκρες από δύο κομμάτια τοίχου. Μέσα στα κομμάτια, σε στρογγυλά πλαίσια ανάμεσα σε πολύχρωμες γιρλάντες, εικονίζονται δύο τοπία με λόφους, δέντρα και σπίτια. Μια τρίτη ζώνη, κάτω από τα παράθυρα, διαιρείται σε επτά παραλληλόγραμμα κομμάτια τοίχου: τα δύο στα άκρα εικονίζουν μεγάλα όρνια, δίπλα απ' αυτά, τα δύο είναι πλαισιωμένα με γιρλάντες και λουλούδια, ενώ στο κέντρο, σε μεγαλύτερο κομμάτι, προβάλλει πόλη ανάμεσα σε δασωμένους λόφους. Ασφαλώς η εξωτερική διακόσμηση συνεχίζεται και σε άλλες πλευρές του ίδιου κτίσματος. Κάπου αποτυπώνεται μια σκηνή, που παριστάνει στρατιώτες με φουστάνελες ή μαύρες κάπες, οι οποίοι προτάσσουν τα όπλα τους, με καβαλάρηδες, πυροβόλα όπλα και κανόνια.

Πρόγραμμα ζωγραφικής διακόσμησης προσόψεων κοσμικού κτιρίου στο Αργυρόκαστρο²⁷³

²⁷³ Μύλος Γαρίδης, *Διακοσμητική Ζωγραφική*, επιμ. Λαμπρινή Βαγενά, Αθήνα, Εκδόσεις Μέλισσα, 1996, σ. 113.

Οι διακοσμήσεις εσωτερικών χώρων κοσμικού χαρακτήρα στην Αλβανία ανάγονται στα μέσα και στο τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα. Γύρω στο 1811-1812 χρονολογείται η εσωτερική διακοσμητική σύνθεση του αρχοντικού Ζεκάτι στο Αργυρόκαστρο. Από την μια πλευρά το ταβάνι συντίθεται από δυτικά και ανατολικά μοτίβα. Η διακόσμησή του εμπεριέχει πολλά νατουραλιστικά στοιχεία όπως τοπία με εξοχές, δέντρα, λόφους κ.α. Από την άλλη πλευρά κάποια κομμάτια των εσωτερικών τοίχων είναι γεμάτα με δυτικά μοτίβα.

Αίθουσα Υποδοχής των Φύλων του αρχοντικού Ζεκάτι. Αργυρόκαστρο²⁷⁴

Οι καινούριες διακοσμητικές συνήθειες εφαρμόζονται πολύ γρήγορα σε μουσουλμανικά τεμένη της Αλβανίας. Το τζαμί των Μπεκιάρηδων χτίστηκε τον 18^ο αιώνα. Φαρδιά ταινία κάτω από το γείσο της στέγης φέρει ζωγραφική διακόσμηση, που φιλοτεγήθηκε μάλλον το 1827. Ανάμεσα στους φωτιστικούς φεγγίτες υπάρχουν τετράγωνα ή ορθογώνια κομμάτια τοίχου, με συνθέσεις από δυτικά μοτίβα. Στην ανατολική πρόσοψη εναλλάσσονται με δύο μεγάλα τοπία, που εικονίζουν συγκροτήματα μουσουλμανικών θρησκευτικών κτιρίων λατρείας με μιναρέδες, κιόσκια, περιτειχισμένο λιμάνι και πλεύουмена στην θάλασσα με φουσκωμένα άσπρα πανιά.

²⁷⁴ Μύτος Γαρίδης, ο.π., σ. 107.

Τοιχογραφίες στους τοίχους των προσόψεων. Τζαμί των Μπεκιάρηδων, Μπεράτι²⁷⁵

Τοιχογραφία ανατολικής πρόσοψης του Τζαμιού των Μπεκιάρηδων. Μπεράτι²⁷⁶

Συμπέρασμα: Μελετώντας κάποιος τη διακοσμητική ζωγραφική τόσο στο Πήλιο όσο και στην Αλβανία, κατά τον 18^ο-19^ο αιώνα, κάνει τις εξής διαπιστώσεις:

α) Η διακοσμητική ζωγραφική στο Πήλιο απαντάται σε παλαιά αρχοντικά, επιφανών οικονομικά οικογενειών. Οι συντεχνίες που αναλαμβάνουν την διακόσμηση αυτών των αρχοντικών έχουν σημαντικά επηρεασθεί από την βυζαντινή παράδοση.

²⁷⁵ Μύλος Γαρίδης, ο.π., σ. 114.

²⁷⁶ Μύλος Γαρίδης, ο.π., σ. 115.

β) Η διακοσμητική ζωγραφική στην Αλβανία αποτυπώνεται σε κοσμικά κτίρια(αρχοντικά) και θρησκευτικά τεμένη. Τα χαρακτηριστικά της τέχνης αυτής εμπεριέχουν στοιχεία επηρεασμού από την δυτική τέχνη(μπαρόκ, ροκοκό), τα οποία αφομοιώνονται από την ανατολική διακοσμητική τέχνη και μορφοποιούνται διαφοροποιημένα από τις αντίστοιχες τάσεις της Δυτικής Ευρώπης.

4.2.3.6. Η ποίηση

Αν επιχειρήσουμε να κάνουμε μια εισαγωγή στην ποίηση του Βόλου, θα δούμε, πως αυτό το λογοτεχνικό είδος γεννιέται μέσα από την επαφή των δημιουργών του λόγου με την κοινωνία και τα ποικίλα ερεθίσματα, που προκαλεί η επαφή αυτή.

Τα πρώτα φαινόμενα στον χώρο της ποίησης γίνονται από τους λάτρεις του έργου του Κωστή Παλαμά. Οι τάσεις αυτές χαρακτηρίζουν και το συνολικό ποιητικό έργο του μεσοπολέμου.

Στα χρόνια ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο κύρια θεματολογία της ποίησης τίθεται το κεφάλαιο «αποδημία» με κύριους άξονες την Αίγυπτο και τους υπαλλήλους των πηλιορείτων βαμβακάδων, την Αθήνα αλλά και το Λονδίνο.

Με βαριά την θύμηση των κατοχικών συνεργασιών ανθρώπων υπό το φως ενός κοινού σκοπού, ένας φωτεινός πόλος κυριαρχεί στην μεταπολεμική βολιώτικη ποίηση, ο λογοτέχνης Λευτέρης Ραφτόπουλος.

Τις επόμενες δεκαετίες(60'-70') δύο κυρίαρχες τάσεις σηματοδοτούν τον τομέα της ποιητικής παραγωγής:α)όσοι κρίνονται δημιουργικοί στα γράμματα συγκρατούνται στην πόλη, αποφεύγοντας τις κακολογίες β)κάποιοι πνευματικοί άνθρωποι ξενιτεύονται ή μεταναστεύουν στο εσωτερικό, θέλοντας ν' αποκοπούν από την κοινωνική και πολιτιστική ατμόσφαιρα της πόλης. Σημαντικός εκπρόσωπος της γενιάς του 70' είναι ο Θανάσης Νιάρχος. Κομμάτια του ποιητικού του έργου εμπεριέχονται σε όλες τις εργασίες της γενιάς μαζί με τις δημιουργίες, όσων αναγνωρίστηκαν μετέπειτα.

Θα ήταν ωραίο να καλλιεργήσουμε μέσα μας μια πρώτη αίσθηση για την ποίηση του τόπου υποδοχής. Πώς θα γίνει αυτό; Ας ακούσουμε κάποιους στίχους. Το πρώτο ποίημα προέρχεται από την συλλογή «**Νεκρή ζώνη**» και το δεύτερο από την συλλογή «**Εικοσιτέσσερα νυχτερινά τραγούδια**»:

Αναμονή

«Εμείς

ανάμεσα στις εχθροπραξίες των βράχων
εχθροπραξίες του πικρού αρμυρού νερού
ανάμεσα εμείς

σε μάτια που υπολογίζουν πόσο ακόμα

θ' αντέξει η φωνή μας,

πόσο ακόμα

θα ελπίζουμε στην πτώση του πυρετού,
στην άνοδο της άνοιξης έως
το αδύναμο κλωνάρι της κορφής

έτσι που σταματήσαμε τους ωροδείχτες
για να σαλπίσουμε πρώτοι εμείς την έλευση
της καινούριας ώρας,
να χαράξουμε εμείς την πρώτη
καμπή του μίσους,
να υμνήσουμε πρώτοι εμείς την πρώτη
ανάσταση του Ανθρώπου,

εμείς
έτοιμοι πάντα για να προσφέρουμε
για ένα χαμόγελο την καρδιά μας»²⁷⁷.

Λευτέρης Ραφτόπουλος

Διαθήκη

«Όταν σωπάσουν οι ποιητές
ο κόσμος πεθαίνει
από ύπνο μακρύ
οι ποιητές είναι η φωνή που βγαίνει
όταν οι πέτρες κατακλύζουν τον πλανήτη
όταν τα άστρα
φοβούνται την ερημιά τους
όταν οι παγετώνες ανθοφορούν
σ'ατέλειωτη άνοιξη
όταν τα τοπία δεν πληγώνονται
από θωπείες αναδρομής
με την νύχτα να προχωρεί

²⁷⁷ Αλέξανδρος Αργυρίου, *Ο ποιητής και πεζογράφος Λευτέρης Ραφτόπουλος*, (χ.τ.), Εκδόσεις Παλίρροια, 1997, σ.50.

σε βήμα κανονικό
πάνω σε μια γραμμή
με ορίζοντα σταθερό
και δίχως χνάρια που σε ανακαλούν

εδώ πάνω στην επίφοβη πέτρα»²⁷⁸.

Θανάσης Νιάρχος

Ένα αξιόλογο κομμάτι της Αλβανικής φιλολογίας αποτελεί η ποίηση. Η αλβανική ποίηση αρχικά πραγματεύεται θρησκευτικά και πατριωτικά θέματα αλλά αργότερα ασχολείται με θέματα καθημερινής ζωής, ανθρώπινης ψυχολογίας κλπ.

Το πρώτο δείγμα στίχου στην αλβανική γλώσσα αποκαλύπτεται σε κείμενα που χρονολογούνται τον 16^ο αιώνα. Έστω ένα περαστικό βλέμμα στην αρχαία Αλβανική θρησκευτική φιλολογία αρκεί για να κατανοήσουμε, ότι σε θρησκευτικά κείμενα υπάρχουν στίχοι ποιητικής έμπνευσης και γλώσσας μεταφρασμένης από τους «Ψαλμούς του Δαβίδ». Ένα μέρος της θρησκευτικής ποίησης της Αλβανίας του 18^{ου} αιώνα είναι σαφέστατα επηρεασμένο από την Ανατολή(ύπαρξη τούρκικων λέξεων) και πολλά κομμάτια της δανεισμένα από την Βίβλο και το Κοράνι, αλλά προσαρμοσμένα στην αλβανική πραγματικότητα. Θρησκευτική ποίηση, λυρικού είδους μπορεί να χαρακτηριστεί το έργο «Η ζωή της Παρθένου Μαρίας», όπου ένα θρησκευτικό θέμα συναντά την καθημερινή ζωή. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της λύπης μιας μητέρας, που πενθεί για το παιδί της.

Τον 19^ο αιώνα η αλβανική ποίηση επηρεάζεται από την εθνική αφύπνιση. Κύριο γνώρισμα η ροπή στον ρομαντισμό, με στοιχεία από την κλασική εποχή και τον Διαφωτισμό. Τα ποιητικά θέματα αναφέρονται στον μόχθο και τα ιδανικά του έθνους. Ο αλβανικός ρομαντισμός εκφράζει την ιδέα της εθνικής απελευθέρωσης από τον Οθωμανικό ζυγό και την ενότητα και αλληλεγγύη των αλβανών πολιτών. Ο Νάιμ Φράσερι είναι η κυριότερη φωνή της εθνικής επαγρύπνησης. Έργα του, «Ο αληθινός πόθος των Αλβανών», «Η ιστορία του Σκεντέρμπεη» κ.α. Υπήρξε εξαιρετικός ανθρωπιστής και διακρίθηκε για την καλλιέργεια της φιλίας μεταξύ Αλβανών, Ελλήνων, Σλάβων και άλλων ανθρώπων.

Κύριος εκπρόσωπος της ποίησης στην περίοδο της ανεξαρτησίας είναι ο Φάν Νόλι, ασχολούμενος με εθνικά και πολιτικά θέματα. Μια ξεχωριστή θέση στην ποίηση του 1930 οφείλουμε να εξασφαλίσουμε στον Μιγκένι, ο οποίος αγγίζει την φτώχεια και τον ανθρώπινο

²⁷⁸ Θανάσης Νιάρχος, *Εικοσιτέσσερα νυχτερινά τραγούδια*, Αθήνα, (χ.ε.).(χ.χ.), σ.48.

πόνο, καλώντας για ισότητα και για μια ζωή κατά της παράλυσης και του κακού. Ο Β' παγκόσμιος πόλεμος δίνει ώθηση στην ποίηση με τραγούδια, που υμνούν αυτούς που χάθηκαν για την εθνική ιδέα.

Το φιλολογικό ρεύμα που επικρατεί μεταπολεμικά, χαρακτηρίζεται από τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Οι σοσιαλιστικές ιδέες εισχωρούν στην ζωή και στον εσωτερικό κόσμο των ποιητών με αποτέλεσμα αξιόλογες δημιουργίες. Μετά η ποίηση γίνεται δογματική.

Η απελευθέρωση συνοδεύεται από καλά παραδείγματα ποίησης, βασισμένα στις αρχές του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Σημαντικοί εκπρόσωποι αυτής της γενιάς είναι ο Ισμαήλ Κανταρέ και ο Τζεβαχίρ Σπαχίου.

Η αλβανική ποίηση εξαπλώνεται σε όλες τις περιοχές που κατοικούν Αλβανοί αλλά και στη Βόρεια Ήπειρο και το Κόσοβο. Πρόκειται για ποίηση σημαντικής αισθητικής αξίας, η οποία συνδυάζει τον ρεαλισμό με την ειρωνεία και εισχωρεί βαθιά στην ανθρώπινη ψυχή.

Ας ακούσουμε τώρα κάποιους στίχους αλβανικών ποιημάτων. Το πρώτο ποίημα προέρχεται από την συλλογή «Ο αληθινός πόθος των Αλβανών» και το δεύτερο από την συλλογή «Ποίηση»:

Γιατί;

Γιατί δεν έρχεσαι, μέρα καλή,
γιατί δεν έρχεσαι τάχα;
Μέχρι πότε στα σκοτάδια;
Ρίξε τους φράχτες
και βιάσου λίγο,
μέρα λευκή,
κι έλα πριν φύγω
γιατί προσμένω και δεν πεθαίνω.

Έλα, ω μέρα ευλογημένη,
που ανατέλλεις απ' τη δύση.
Γιατί φωτίζεις μόνο εκείνους
κι εμάς μας έχεις λησμονήσει;

Νάϊμ Φράσερι

Πόνος

Στάλες βροχής πέσαν στο τζάμι
και ξάφνου σε πεθύμησα.
Ζούμε κι οι δυο στην ίδια πόλη
κι όμως βλέπομαστε αραιά.

Κι είναι παράξενο, αλήθεια.
τούτο το φθινοπωρινό πρωί.
χωρίς κανένα ουράνιο τόξο.
χωρίς λελέκια οι ουρανοί.

Του Ηράκλειτου το αρχαίο ρητό
με έρανε θλίψη, στενοχώρια :
«Οι ξύπνιοι μένουν μαζί.
ενώ οι κοιμισμένοι χώρια».

Μα, τι 'ναι τούτο το όνειρο
που κοιμισμένους μας κρατά;
Το τζάμι χτύπησε η βροχή
και ξάφνου σε πεθύμησα.

Ισμαήλ Κανταρέ

Συμπέρασμα: Μελετώντας όσα προαναφέραμε για την ποίηση τόσο στον Βόλο όσο και στην Αλβανία, διαπιστώνουμε πως σε περιόδους ανελεύθερων καθεστώτων, εκτοπίσεων, κατοχής κλπ. η ποίηση επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα συμβαινόμενα, αφουγκράζεται τον πόνο, τα πάθη, τους καημούς και τα οράματα των κοινωνιών, γίνεται σχεδόν στρατευμένη, καταγγέλλει άμεσα ή έμμεσα, αφυπνίζει συνειδήσεις, υμνεί κατορθώματα και γενικά υπηρετεί την κοινωνική προδιάθεση για ελευθερία και αντίσταση. Όμως σε περιόδους ελευθερίας οι δημιουργοί-τόσο στον Βόλο όσο και στην Αλβανία- προκρίνουν θέματα της καθημερινότητας. Τηρουμένων των αναλογιών της ανοιχτής κοινωνίας του Βόλου, η ποίηση είναι γεμάτη από μεστά νοήματα ενώ η ποίηση της Αλβανίας χαρακτηρίζεται περισσότερο πειραματική, δεδομένου του κοινωνικού της

μοντέλου και της πολύχρονης κατοχής της υπό την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το καθεστώς Χότζα. Εντούτοις από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 δείχνει τα πρώτα δείγματα μιας νέας πιο εξωστρεφικής ποίησης, ενός πιο πλουραλιστικού προβληματισμού.

4.2.4. Εφαρμογή του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης

1^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 12/1/2004

Αντικείμενο : Ο Νεολιθικός πολιτισμός

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή μικροδιαφανειών(slides)

Εργαλεία : Διασκόπιο

2^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 14/1/2004

Αντικείμενο : Πρόσωπα. Ο ρόλος τους στην διαμόρφωση της ιστορίας.

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή μικροδιαφανειών(slides)

Εργαλεία : Διασκόπιο

3^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 19/1/2004

Αντικείμενο : Πτυχές της σύγχρονης ιστορίας.

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή μικροδιαφανειών(slides)

Εργαλεία : Διασκόπιο

4^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 21/1/2004

Αντικείμενο : Η σύγχρονη τέχνη

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή μικροδιαφανειών(slides)

Εργαλεία : Διασκόπιο

5^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 26/1/2004

Αντικείμενο : Η διακοσμητική ζωγραφική

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή μικροδιαφανειών(slides)

Εργαλεία : Διασκόπιο

6^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 28/1/2004

Αντικείμενο : Η ποίηση

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Χώρος : Αίθουσα Μεταξουργείου

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Διπολιτισμικός-Διαπολιτισμικός

Τρόπος διεξαγωγής : Προβολή διαφανειών

Εργαλεία : Ανακλαστικός προβολέας

7^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 7/2/2004

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Αντικείμενο : Επισκέψεις

Χώροι : Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου(Αίθουσα Νεολιθικού πολιτισμού), Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή

Χρόνος : 2 ώρες

Χαρακτήρας : Οικειοποίηση πολιτιστικών χώρων, εξοικείωση με τα πολιτιστικά προϊόντα στους χώρους όπου εκτίθενται

8^η Επιμορφωτική Συνάντηση

Ημερομηνία : 8/2/2004

Ομάδα πληθυσμού : Αλβανοί οικονομικοί μετανάστες

Αριθμός ατόμων : 5

Αντικείμενο : Επίσκεψη

Χώρος : Κέντρο Τέχνης Τζιόρτζιο ντε Κίρικο

Χρόνος : 1.00 ώρα

Χαρακτήρας : Οικειοποίηση πολιτιστικού χώρου, εξοικείωση με τα πολιτιστικά προϊόντα στον χώρο όπου εκτίθενται

4.2.5. Αξιολόγηση του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης

Προσπαθώντας να αξιολογήσουμε το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης, με σκοπό να διερευνήσουμε τις εντυπώσεις της ομάδας-στόχου αλλά και να μπορέσουμε, όπου χρειάζεται, να διαφοροποιηθούμε και να προβούμε στις αναγκαίες βελτιώσεις, απευθυνθήκαμε, με την συμβολή δίγλωσσου ερωτηματολογίου αξιολόγησης, σε κάθε άτομο της ομάδας των αλβανών οικονομικών μεταναστών, η οποία συμμετείχε στην εφαρμογή του προγράμματος, και οι απαντήσεις που λάβαμε είναι οι ακόλουθες :

- ✓ Το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης συνέβαλλε στην γνωριμία με τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής.

Αρκετά (3 άτομα)

Λίγο (2 άτομα)

- ✓ Το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης συνέβαλλε στην αποδοχή της πολιτισμικής διαφορετικότητας.

Πολύ (5 άτομα)

- ✓ Το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης συνέβαλλε στην κατανόηση της σημασίας της συνάντησης των πολιτισμών.

Πολύ (5 άτομα)

- ✓ Οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες συμμετείχαν στις συναντήσεις, που έγιναν, στα πλαίσια του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης.

Πολύ (5 άτομα)

- ✓ Οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες χαρακτήρισαν τις συναντήσεις, που έγιναν, στα πλαίσια του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης :

Ενδιαφέρουσες (3 άτομα)

Χρήσιμες (2 άτομα)

- ✓ Οι αλβανοί οικονομικοί μετανάστες από τις συναντήσεις, που έγιναν, στα πλαίσια του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης διαπίστωσαν ότι :

Μπορούμε να ζούμε παρέα με τις διαφορές μας (5 άτομα)

Οι άνθρωποι έχουν πολύ περισσότερα στοιχεία που τους ενώνουν παρά που τους χωρίζουν (5 άτομα)

Σε γενικές γραμμές οι απαντήσεις των αλβανών οικονομικών μεταναστών ήταν θετικές. Ο διαπολιτισμικός χαρακτήρας του προγράμματος έγινε αισθητός από το σύνολο της ομάδας. Μια αδυναμία του υπήρξε ο περιορισμός του σε λίγες θεματικές ενότητες-φυσικό και επόμενο για τα περιορισμένα χρονικά όρια μιας πτυχιακής εργασίας-, πράγμα που δεν

βοήθησε την ομάδα να προσεγγίσει ολοκληρωμένα τον πολιτισμό του τόπου υποδοχής. Πάντως το όλο εγχείρημα δικαιώθηκε. Κάτι τέτοιο επιβάλλει την συνέχισή του με καλύτερες προϋποθέσεις στο μέλλον.

4.2.6. Συμπέρασμα

Μετά την λήξη της πειραματικής μας προσέγγισης οφείλουμε να διαπιστώσουμε τα εξής :

- Η εφαρμογή του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης στην ομάδα των αλβανών οικονομικών μεταναστών αποτέλεσε ταυτόχρονα και την έναρξη της διαδικασίας ένταξής τους στον πολιτισμικό ιστό του Βόλου. Δυστυχώς η διαδικασία αυτή διακόπηκε αφενός λόγω της μη ύπαρξης περισσότερου υλικού για τον αλβανικό πολιτισμό, γεγονός που θα μπορούσε να διασφαλίσει την συνέχεια του προγράμματος, αφετέρου λόγω του περιορισμένου χρόνου εκπόνησης μιας πτυχιακής εργασίας. Συνεπώς δεν θεωρούμε ότι μπορούμε, με την εφαρμογή ενός τόσο συνοπτικού προγράμματος, να προβούμε στην αισιόδοξη διαπίστωση για την συμβολή του στην ένταξη των αλβανών μεταναστών στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής, επαληθεύοντας με αυτό τον τρόπο την αρχική επιστημονική μας υπόθεση. Μια τέτοια κίνηση θα ήταν ένας αυθαίρετος, πέρα για πέρα αντιεπιστημονικός, ισχυρισμός. Άλλωστε και οι απαντήσεις της ομάδας των αλβανών μεταναστών στο αντίστοιχο ερωτηματολόγιο, οι οποίες απέρριπταν την άποψη, ότι το συγκεκριμένο μικρό πρόγραμμα θα μπορούσε να συμβάλλει στην ένταξή τους στον πολιτισμικό ιστό του τόπου υποδοχής, επιβεβαιώνουν όσα ειπώθηκαν παραπάνω.
- Ωστόσο κατά την διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης γεννήθηκε μέσα μας η πεποίθηση, πως πράγματι η εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου και ευρύτερου πολιτισμικού προγράμματος θα συμβάλλει στην ένταξη των αλβανών μεταναστών στον πολιτισμικό ιστό του τόπου υποδοχής. Η πεποίθησή μας συγκλίνει με τις απαντήσεις της ομάδας των αλβανών μεταναστών στο αντίστοιχο ερωτηματολόγιο.

Καταλήγοντας, μπορούμε να ισχυριστούμε, ότι η πολιτισμική παιδεία-έχοντας πάντα την σημασία της επιμόρφωσης-είναι ένα από τα δυναμικότερα μέσα για την επίτευξη της ένταξης τόσο των αλβανών οικονομικών μεταναστών όσο και άλλων μειονοτικών ομάδων στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής.

Φυσικά η πολιτική πολιτισμού θα πρέπει να κινηθεί σε πολλαπλά επίπεδα και να υιοθετήσει-πέραν της προτεινόμενης λύσης-και άλλες μορφές παρέμβασης, προκειμένου το όραμα της ένταξης και ενσωμάτωσης των μειονοτικών ομάδων στον πολιτισμό του τόπου υποδοχής επιτέλους να καρποφορήσει. Αναμένουμε τις όποιες πρωτοβουλίες τόσο σε επίπεδο

επικράτειας όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, ώστε να μπορούμε να μιλάμε για έναν πολιτισμό κοινωνικής συνοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αθανασόπουλος Δημήτριος, *Για μια πολιτική της κουλτούρας*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης, 1990.
2. Abercrombie Nicholas et al, *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, επιμ. Πανταζής Τερλεξής, ελλην. μτφρ. Αριστοτέλης και Σπύρος Κάντας, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1991(Abercrombie Nicholas et al, *The Penguin dictionary of sociology*, London, Penguin, 1988).
3. Αργυρίου Αλέξανδρος, *Ο ποιητής και πεζογράφος Λευτέρης Ραφτόπουλος*, Εκδόσεις Παλίρροια, 1997.
4. Ασημακοπούλου-Ατζακά Π. et al, *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, επιμ. Μωϋσής και Ραχήλ Καπόν, Αθήνα, (χ.ε.), 1982.
5. Ασλάνης et al, *Η προϊστορία της Μακεδονίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1992, Τόμος Πρώτος : Η Νεολιθική εποχή.
6. Βαΐου Ντ. et al, «Διακρίσεις και ανισότητες στην αγορά εργασίας», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998.
7. Βαλλερστέιν Ιμάνουελ, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, ελλην. μτφρ. Μέττα Τσικρικά, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987(Wallerstein Immanuel, *Historical Capitalism*, Verso Edition, 1983).
8. Βαρελίδης Νίκος, «Ο εκσυγχρονισμός της δημόσιας διοίκησης», *Αντί*, τεύχος 503, 1992.
9. Βαρσάμης Νίκος, *Από την Ιωνία στην Νέα Ιωνία*, Βόλος, Έκδοση της Εφημερίδας Πρώτη, 2002.
10. Βασιλείου Θ. Α. et al, *Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου*, (“Αρχείο Θεωρητικής Παιδείας”), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1992.
11. Βέικος Θεόφιλος, *Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999.
12. Βενιζέλος Ευάγγελος, *Διαχρονία και Συνέργεια. Μια πολιτική πολιτισμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998.
13. Vickers Miranda, *Οι Αλβανοί*, («Ανθρώπων Άστεα»), επιμ. Γιάννης Κοίλης, ελλην. μτφρ. Έυα Πέππα, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1997(Vickers Miranda, *The Albanians*, London, I.B. Tauris and Co Ltd, 1995).
14. Γαρίδης Μίλτος, *Διακοσμητική Ζωγραφική*, επιμ. Λαμπρινή Βαγενά, Αθήνα, Εκδόσεις Μέλισσα, 1996.

- 15.Γιαννουλάτος Αναστάσιος, «Η ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα», ΑΑΥΥ, *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής 1994: Η Ελλάδα και ο κόσμος*, επιμ. Γιάννης Βαληνάκης, Αθήνα, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, 1994.
- 16.Γιούργος Κωστής, «Ρήγας Βελεστινλής», *Επτά Ημέρες*, Αφιέρωμα 2-32, Μάρτιος 1998.
- 17.Guerin Christianne Louis et al, *Κοινωνική Ταυτότητα και Συνείδηση. Εισαγωγή στην Εγω-Οικολογία*, επιμ. Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα, μτφρ. Κ. Θεοφιλοπούλου et al, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1996(Guerin Christianne Louis et al, *Identite Sociale et Consience. Introduction a l' ego-ecologie*, (χ.τ.), Les Presses de l' Universite de Montreal, 1984).
- 18.Δημακοπούλου Ν. et al, *Ιστορία Νεώτερη και Σύγχρονη*, β' έκδοση, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, 1993, τεύχος β'.
- 19.Δημόγλου Αίγλη, «Αφιέρωμα στα εικαστικά», *Εν Βόλω*, Τεύχος 4^ο. Χειμώνας 2001.
- 20.Δημόγλου Αίγλη, «Αφιέρωμα στην αρχιτεκτονική», *Εν Βόλω*, Τεύχος 6^ο, Καλοκαίρι 2002.
- 21.Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, *Μνημεία της Μαγνησίας*, Πρακτικά συνεδρίου για την ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής, Βόλος, 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, Εκδόσεις Βόλος, 2002.
- 22.Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, *Η Μεγάλη Εξοδος*, Αθήνα, (χ.ε.), 2002.
- 23.Δρακόπουλος Βασίλης, *Η άνιση πρόσβαση*, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1989.
- 24.Ελίας Νόρμπερτ, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, («Ο Νεώτερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός»), επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, ελλην. μτφρ. Έμη Βαϊκούση, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1997, Τόμος Πρώτος: Αλλαγές της συμπεριφοράς στα κοσμικά στρώματα της Δύσης (Elias Norbert, *Uber den Prozeß Zivilisation*, Zurich, Liepman AG, 1939, Τόμος Πρώτος: Wandlungen des Verhaltens in den Weltlichen Oberschichten des Abenlandes).
- 25.Έμκε-Πουλοπούλου Ήρα, *Μετανάστες και Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990*, Αθήνα, Εταιρεία Πτυχιούχων Πανεπιστημιακών Σχολών Κοινωνικής Εργασίας, 1990.
- 26.Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Πράσινο Βιβλίο. Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική. Επιλογές για την Ένωση*, Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1994.
- 27.Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς» και Συμβούλιο της Ευρώπης, *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός-Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη*, επιμ. Ελένη Σπανού, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- 28.Ζόμπαρτ Βέρνερ, *Ο αστός. Πνευματικές προϋποθέσεις και ιστορική πορεία του δυτικού καπιταλισμού*, («Ο Νεώτερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός»), επιμ. Παναγιώτης Κονδύλης, ελλην.

μτφρ. Κώστας Κουτσουρέλης, Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1988(Sombart Werner, *Der Bourgeois. Zur Geistesgeschichte des modernen Wirtschaftsmenschen*, α' έκδοση, Βερολίνο, Duncker and Humbolt, 1913).

29.Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, ετήσια έκθεση 2000, Αθήνα, 2000.

30.Καββαδίας Γιώργος et al, *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση*, («Παιδαγωγική Σειρά»), β' έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 2000.

31.Καλομενίδης Κώστας et al, «Κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στο επίπεδο της υγείας και στην χρήση των υπηρεσιών υγείας στον ελληνικό πληθυσμό», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα. Εκδόσεις Εξάντας, 1998.

32.Καράγιωργας Σάκης et al, *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, επιμ. Σάκης Καράγιωργας, β' έκδοση, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999, Τόμος Α'.

33.Karantinos D. Et al, *European Community Observatory on policies to combat social exclusion: agencies, institutions and programmes. Their interrelationships and coordination in the administration of social exclusion in Greece*, Athens, Institute of Educational and Vocational Guidance, 1993.

34.Κατσορίδας Δημήτρης et al, «Η φτώχεια στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, Τεύχος 28, Οκτώβριος 2002.

35.Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα*, («Εθνη-Πολιτική-Ιστορία»), επιμ. Κ. Τσιτσελίκης-Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 1997.

36.Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*, («Μελέτες»), επιμ. Δ. Χριστόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2002.

37.Qendro Gezim, «Το γράμμα που έλειπε», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002.

38.Clement Jerome, *Συζητώντας με την κόρη μου για τον πολιτισμό*, ελλην. μτφρ. Κάλλη Τζώρτζη, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2000(Clement Jerome, *La culture expliquée a ma fille*, (χ.τ.), Editions du Seuil, 2000).

39.Laperi Eleni, «Αλβανία για πάντα», στο Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002.

40.Μακρή Θάλεια, *Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή*. Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 1996.

41. Μάρξ Κάρλ, *Το κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, ελλην. μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομάτης, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1996. Τόμος Πρώτος: Το προτσές παραγωγής του κεφαλαίου (Marx Karl, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Hamburg, Verlag von Otto Meissner, 1867, Buch I: Der Produktions process das Kapitals. Marx Karl, *Le Capital*, επιμ. Karl Marx, γαλλ. μτφρ. M. J. Roy, Paris, Lachatre, 1873. Marx Karl, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, επιμ. Φ. Ένγκελς, Germany, (χ.ε.), 1890. Marx Karl, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Berlin, Verlag JHW Dietz Nachf, 1947. Marx Karl, *Γααβα. Krutuka Polutuchekon Zkoomuku*, επιμ. Ινστιτούτο Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν, ρωσ. μτφρ. Ι. Ι. Στεπάνοφ-Σκβορτσόφ. Moscow, (χ.ε.), 1949).
42. Μητράκος Θεόδωρος et al, «Μελέτες για τις οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα. Εκδόσεις Εξάντας, 1998.
43. Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, («Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη»), Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.
44. Μουσούρου Λουκία, *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, («Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής»), γ' έκδοση, Αθήνα, Gutenberg, 1996.
45. Μπάγκαβος Χρήστος et al, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, («Μελέτες»), Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
46. Μπαμπινιώτης Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998.
47. Braudel Fernand, *Γραμματική των πολιτισμών*, ελλην. μτφρ. Άρης Αλεξάκης, β' έκδοση, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2002 (Braudel Fernand, *Grammaire des civilizations*, Paris, Edition Champ, 1993).
48. Νιάρχος Θανάσης, *Εικοσιτέσσερα νυχτερινά τραγούδια*, Αθήνα, (χ.ε.), (χ.χ.).
49. Daumas Micheline et al, *Dictionnaire Larousse*, Paris, Edition Larousse, 1991.
50. Παπανικολάου Μιλτιάδης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Τέχνη. Η τέχνη των Βαλκανικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, 2002.
51. Παπανούτσος Ευάγγελος, «Η κρίση της οικογένειας» στο *Η κρίση του πολιτισμού μας*, («Σύγχρονος Προβληματισμός»), Έκδοση 10^η, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1988.
52. Πετράκη Γεωργία, «Κοινωνικός Αποκλεισμός: παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος», ΑΑΥΥ, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*,

Πρακτικά του 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998.

53. Πέτροβιτς Γκάγιο, «Η αλλοτρίωση και η κατάργηση της αλλοτρίωσης», AAVV, *Αλλοτρίωση*, ελλην. μτφρ. Γιώργος Βαμβαλής, Αθήνα, Εκδόσεις Επίκουρος, 1973 (Petrovic Gajo, "Entfremdung und Aufhebung der Entfremdung", AAVV, *Wider der autoritaren Marxismus*, Frankfurt, a. M., 1969).

54. Room Graham et al, *European Community Observatory on National Policies to combat social exclusion: First Synthesis Report*, Brussels, Commission of the European Communities, Directorate General of employment and social affairs, 1991.

55. Ρώμας Χρήστος, *Λεξικό αναπτυσσόμενων εννοιών*, Αθήνα, Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1989.

56. Σταμούλη Ελένη, «Αφιέρωμα στον Νεολιθικό πολιτισμό της Μαγνησίας», *Διαδρομές*, Σεπτέμβριος 2001.

57. Συμεωνίδου Χάρη, «Μορφές έμμεσου κοινωνικού αποκλεισμού: απασχόληση και ανεργία των γυναικών στην Ελλάδα», AAVV, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998.

58. Σω Μπέρναρ, *Τα κοινωνικά συστήματα: σοσιαλισμός, καπιταλισμός, φασισμός*, επιμ. Στάθης Πρωταίος, Αθήναι, Ο.Ε.Ε. Ατλας.

59. Τεπέρογλου Αφροδίτη, «Η περιθωριοποίηση των ηλικιωμένων ατόμων: παρόν και μέλλον», AAVV, *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6^{ου} επιστημονικού συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 27-30 Νοεμβρίου 1996, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 1998.

60. Τσαούσης Δημήτριος, *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, («Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη»), Αθήνα, Gutenberg, 1984.

61. Flitner Andreas, *Αυταρχική ή φιλελεύθερη αγωγή*, ελλην. μτφρ. Ιωάννης Χριστιάς, Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω, 1997 (Flitner Andreas, *Über Erziehung und Nicht Erziehung*, Berlin, (χ.ε.), 1982).

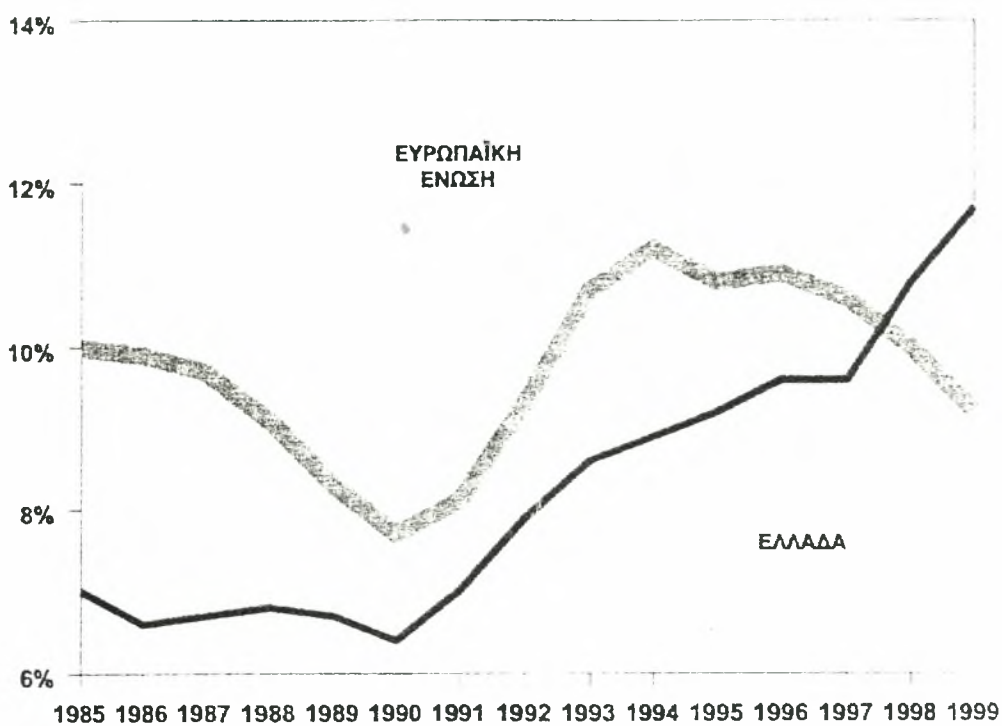
62. Fontana David, *Ψυχολογία για εκπαιδευτικούς*, μτφρ. Μαρίνα Λώμη, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 1996 (Fontana David, *Psychology for Teachers*, Britain, British Psychological Society, 1981. Fontana David, *Psychology for Teachers*, Britain, χ.ε., 1988. Fontana David, *Psychology for Teachers*, Britain, Mac Millan Press Ltd, 1995).

63. Χλέτσος Μιχάλης, *Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Τι μας λένε τα στοιχεία για την ανεργία, Κείμενα εργασίας*, Αθήνα, Ελληνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002.

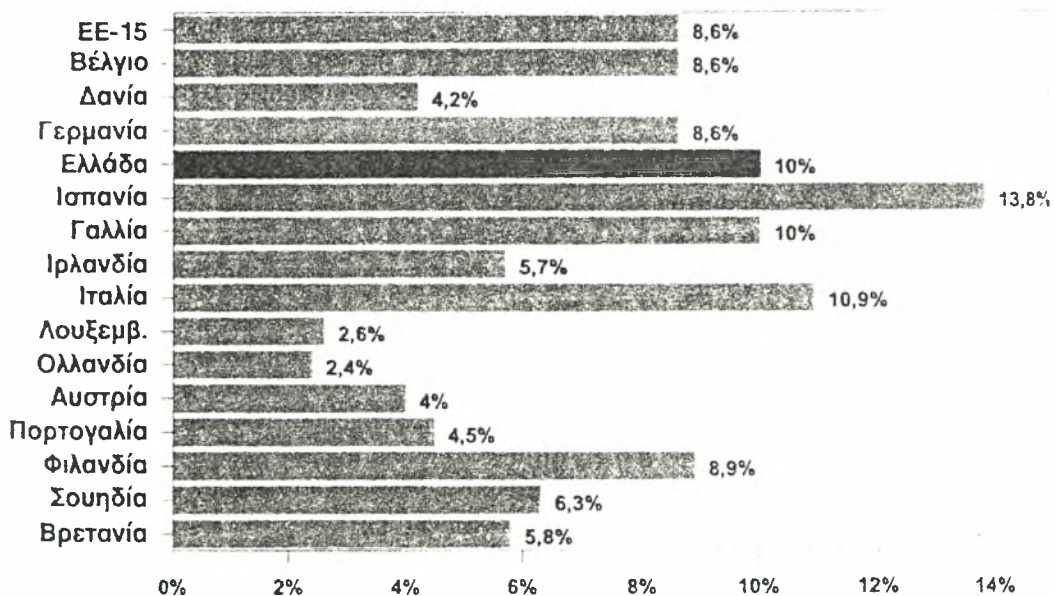
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Στατιστικά στοιχεία ανεργίας

Διάγραμμα 1.1
 Η ανεργία στην Ελλάδα και την Ε.Ε.¹

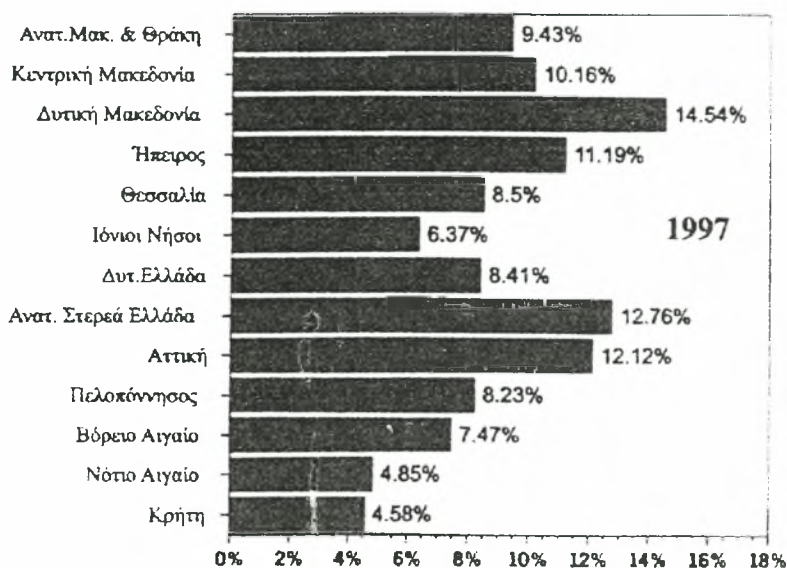
Διάγραμμα 1.2
 Πρόβλεψη για το ποσοστό ανεργίας στην Ε.Ε. το 2000²

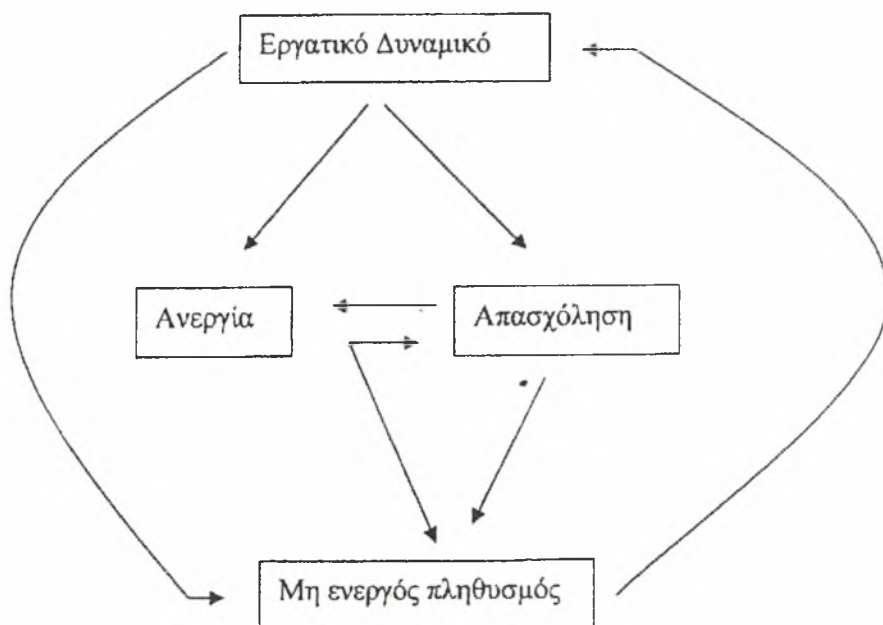
¹ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2000, Αθήνα 2000, σ. 48.

² ο.π., σ. 48.

Διάγραμμα 1.3
Ποσοστά ανεργίας στις περιφέρειες³

Διάγραμμα 1.4
Ροές στην αγορά εργασίας⁴

³ Γιώργος Κρητικίδης, «Απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες», *Ενημέρωση*, Τεύχος 41, Νοέμβριος 1998, σ. 16.

⁴ Μιχάλης Χλέτσος, *Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Τι μας λένε τα στοιχεία για την ανεργία*, Κείμενα εργασίας, Αθήνα, Ελληνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2002, σ. 7.

Πίνακας 1.5

Μεταβολές στον πληθυσμό σε ηλικία προς εργασία, το εργατικό δυναμικό, τους απασχολούμενους, τους ανέργους και τους μη ενεργούς την περίοδο 2000-2002⁵

	2000 – 2002		2000 - 2001		2001 – 2002	
	Απόλυτες μεταβολές	Ποσοστιαίες μεταβολές	Απόλυτες μεταβολές	Ποσοστιαίες μεταβολές	Απόλυτες μεταβολές	Ποσοστιαίες μεταβολές
Πληθυσμός σε ηλικία προς εργασία	-115217	-1,7	-15738	-0,2	-99479	-1,5
Εργατικό δυναμικό	-67349	-1,6	-72326	-1,7	4977	0,1
Απασχολούμενοι	3212	0,1	-25918	-0,7	29130	0,8
Άνεργοι	-70563	-14,4	-46408	-9,5	-24155	-5,4
Μη Ενεργοί	-47868	-1,9	56587	2,2	-104455	-4,0

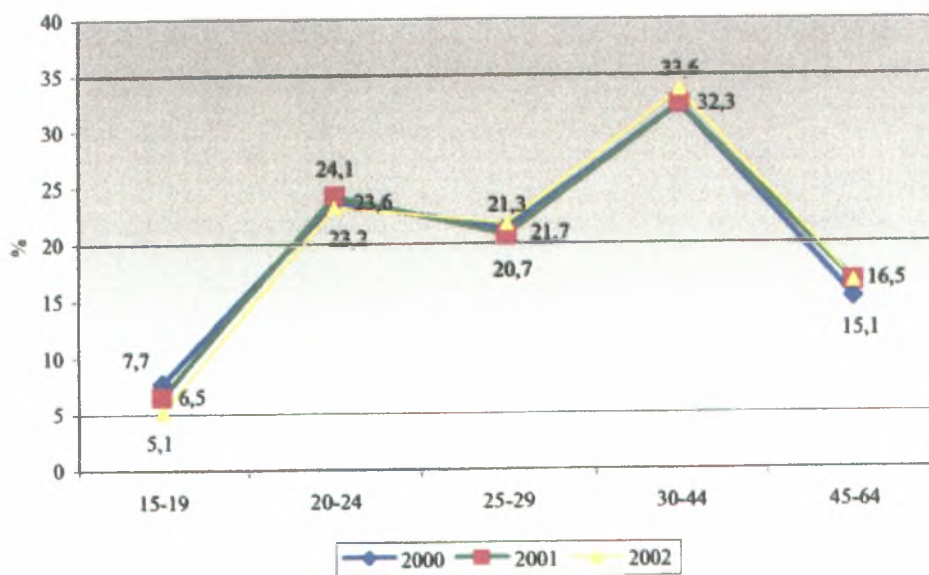
⁵ ο.π., σ. 8.

Πίνακας 1.6
Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά ηλικία ως προς το σύνολο των ανέργων
την περίοδο 2000-2002⁶

	2000	2001	2002
15-19 ετών	7,7	6,5	5,1
20-24 ετών	23,6	24,1	23,2
25-29 ετών	21,3	20,7	21,7
30-44 ετών	32,3	32,3	33,6
45-64 ετών	15,1	16,5	16,5

Διάγραμμα 1.6

Ποσοστιαία κατανομή ανέργων 2000-2002⁷

⁶ ο.π., σ. 12.

⁷ ο.π., σ. 13.

Πίνακας 1.7

Ποσοστιαία μεταβολή των ανέργων κατά ηλικία την περίοδο 2000-2002⁸

	2000-2002	2000-2001	2001-2002
Σύνολο	-14,4	-9,5	-5,4
15-19 ετών	-44,2	-23,8	-26,7
20-24 ετών	-15,6	-7,6	-8,7
25-29 ετών	-12,9	-12,1	-0,9
30-44 ετών	-11,1	-9,6	-1,6
45-64 ετών	-6,4	-1,0	-5,5

⁸ ο.π., σ. 13.

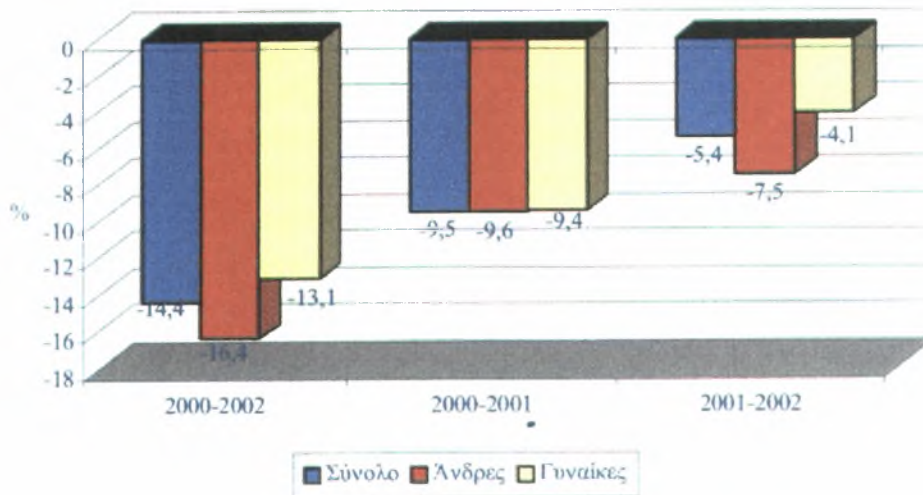
Πίνακας 1.8

Κατανομή των ανέργων ηλικίας 15-64 ετών κατά φύλο και μεταβολές τους την περίοδο 2000-2002⁹

	2000	2001	2002	2000-2002	2000-2001	2001-2002
Σύνολο	489855	443447	419292	-14,4	-9,5	-5,4
Ανδρες	192461	173938	160902	-16,4	-9,6	-7,5
Γυναίκες	297394	269509	258390	-13,1	-9,4	-4,1

Διάγραμμα 1.8

Κατανομή ανέργων ηλικίας 15-64 κατά φύλο και μεταβολές τους την περίοδο 2000-2002¹⁰

⁹ ο.π., σ. 11.

¹⁰ ο.π., σ. 11.

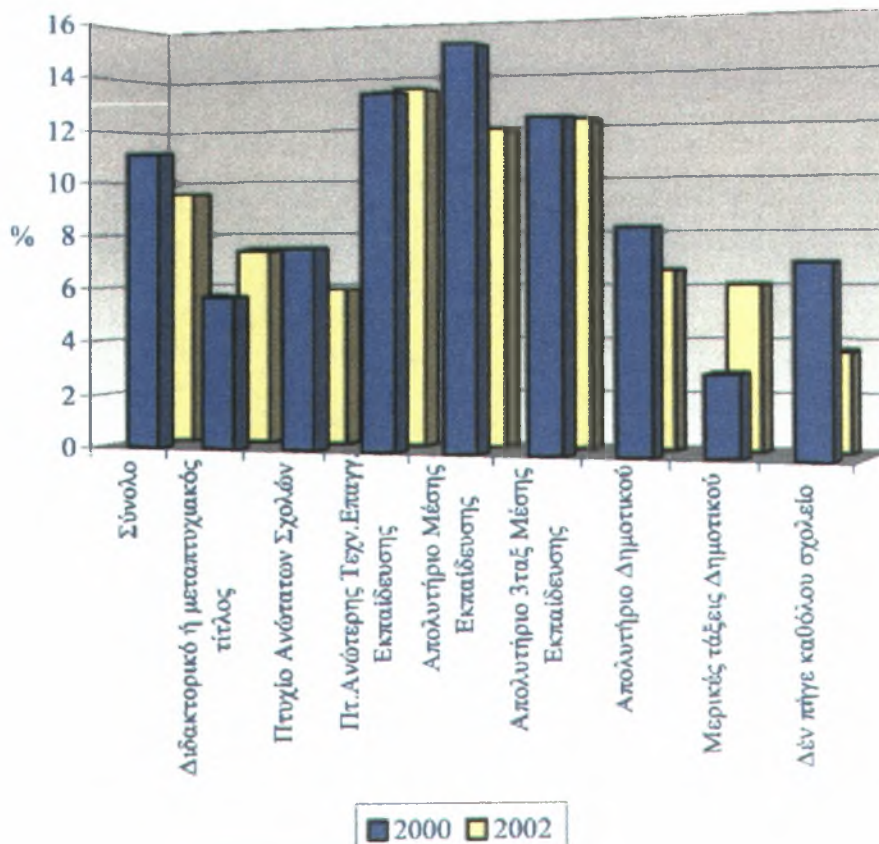
Πίνακας 1.9

Ποσοστό ανεργίας κατά επίπεδο εκπαίδευσης την περίοδο 2000-2002¹¹

	2000	2002
Σύνολο	11,1	9,6
Διδακτορικό ή μεταπτυχιακός τίτλος	5,7	7,4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	7,5	5,9
Πτ. Ανώτερης Τεχν. Επαγγ. Εκπαίδευσης	13,2	13,5
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	14,9	11,9
Απολυτήριο 3-ταξ. Μέσης Εκπαίδευσης	12,2	12,2
Απολυτήριο Δημοτικού	8,2	6,6
Μερικές τάξεις Δημοτικού	3,0	6,1
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	6,9	3,7

Διάγραμμα 1.9

Ποσοστό ανεργίας κατά επίπεδο εκπαίδευσης 2000-2002¹²

¹¹ ο.π., σ. 14.

¹² ο.π., σ. 15.

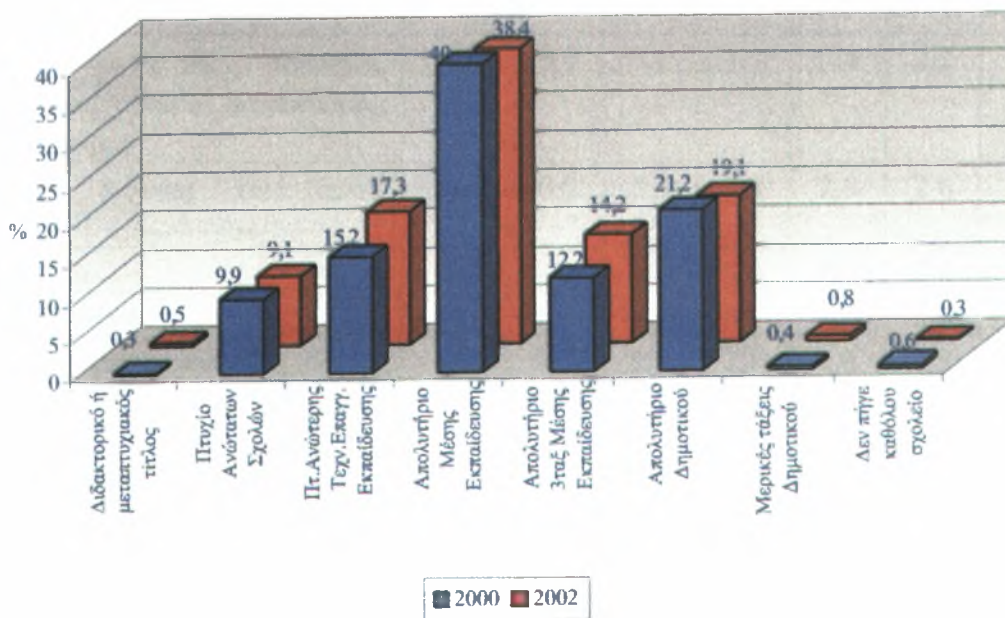
Πίνακας 1.10

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά εκπαιδευτικό επίπεδο ως προς το σύνολο των ανέργων την περίοδο 2000-2002¹³

	2000	2002
Διδακτορικό ή μεταπτυχιακός τίτλος	0,3	0,5
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	9,9	9,1
Πτ. Ανώτερης Τεχν. Επαγγ. Εκπαίδευσης	15,2	17,3
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	40,0	38,4
Απολυτήριο 3-ταξ. Μέσης Εκπαίδευσης	12,0	14,2
Απολυτήριο Δημοτικού	21,2	19,1
Μερικές τάξεις Δημοτικού	0,4	0,8
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,6	0,3

Διάγραμμα 1.10

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά εκπαιδευτικό επίπεδο ως προς το σύνολο των ανέργων 2000-2002¹⁴

¹³ ο.π., σ. 16.

¹⁴ ο.π., σ. 17.

Πίνακας 1.11

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και ηλικία το 2002¹⁵

	Σύνολο	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία	1,4	0,0	0,8	1,8	1,0	2,4	1,4
Αλιεία	0,4	0,0	0,3	0,6	0,4	0,3	0,4
Ορυχεία και λατομεία	0,5	0,0	0,6	0,7	0,5	0,2	0,5
Μεταποιητικές βιομηχανίες	20,1	17,8	13,8	16,9	21,1	24,0	20,1
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού	0,5	0,0	0,3	0,2	0,3	1,0	0,5
Κατασκευές	5,3	4,9	4,9	2,6	3,4	10,6	5,3
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων, οχημάτων, μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	17,0	24,1	22,4	24,2	15,8	10,8	17,0
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	14,7	33,2	16,9	14,4	13,6	14,3	14,7
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες	6,6	3,3	6,6	7,9	6,0	6,7	6,6
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	1,3	0,0	1,2	1,8	1,6	0,5	1,3
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες	5,2	0,0	7,1	7,7	5,4	2,2	5,2
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	3,5	0,0	5,4	5,4	2,8	2,6	3,5
Εκπαίδευση	2,6	2,0	2,7	3,8	3,1	0,8	2,6
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	3,3	0,0	7,3	6,3	2,7	0,5	3,3
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού συνόλου και άλλων υπηρεσιών κοινωνικού και ατομικού χαρακτήρα	4,4	10,3	7,9	2,8	4,8	2,9	4,4
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό	1,9	4,4	1,5	1,6	2,2	1,7	1,9
Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν	11,4	0,0	0,3	1,1	15,3	18,5	11,4

¹⁵ ο.π., σ. 18.

Πίνακας 1.12

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και ηλικία το 2002¹⁶

	Σύνολο	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Σύνολο	100	1,3	13,1	18,4	41,7	25,1	1,3
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία	100	0,0	7,6	22,9	28,5	41,0	0,0
Αλιεία	100	0,0	9,8	27,3	42,5	20,2	0,0
Ορυχεία και λατομεία	100	0,0	16,0	28,1	44,4	11,4	0,0
Μεταποιητικές βιομηχανίες	100	1,2	9,1	15,5	43,9	30,1	1,2
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού	100	0,0	7,7	8,6	28,7	54,9	0,0
Κατασκευές	100	1,2	12,3	9,2	27,1	50,3	1,2
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων, οχημάτων, μοτοσικλετών και ειδών προσωπικής και οικιακής χρήσης	100	1,8	17,2	26,2	38,7	16,0	1,8
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	100	2,9	15,1	18,1	38,6	24,5	2,9
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες	100	0,7	13,2	22,2	37,9	25,6	0,7
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	100	0,0	12,0	25,9	52,1	10,0	0,0
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες	100	0,0	18,0	27,6	43,6	10,9	0,0
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	100	0,0	20,1	28,3	32,9	18,7	0,0
Εκπαίδευση	100	1,0	13,8	27,2	50,3	7,7	1,0
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	100	0,0	28,6	34,6	33,3	3,5	0,0
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού συνόλου και άλλων υπηρεσιών κοινωνικού και ατομικού χαρακτήρα	100	3,0	23,5	11,7	45,5	16,3	3,0
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό	100	3,1	10,2	15,4	48,4	22,9	3,1
Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν	100	0,0	0,4	1,8	55,9	40,9	0,0

¹⁶ ο.π., σ. 20.

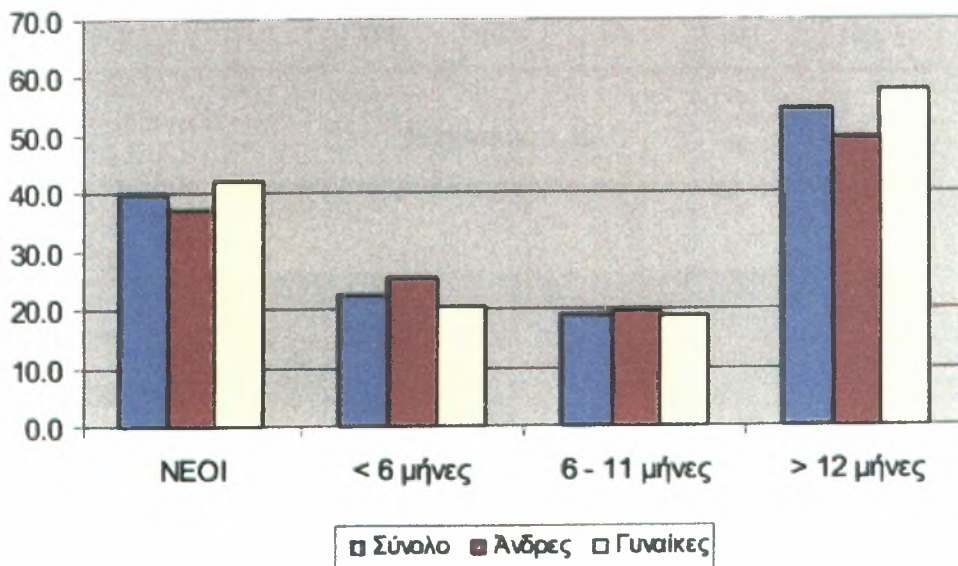
Πίνακας 1.13

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά φύλο και διάρκεια της ανεργίας ως προς το σύνολο των ανέργων το 2002¹⁷

	Ως προς το σύνολο των ανέργων			
	Νέοι	<6 μήνες	6-11 μήνες	> 12 μήνες
Σύνολο	40,2	19,3	12,6	27,7
Άνδρες	37,1	22,5	12,6	27,3
Γυναίκες	42,1	17,2	12,5	28,0

Διάγραμμα 1.13

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά φύλο και διάρκεια ανεργίας ως προς το σύνολο των ανέργων το 2002¹⁸

¹⁷ ο.π., σ. 21.

¹⁸ ο.π., σ. 22.

Πίνακας 1.14

Ποσοστιαία κατανομή των βραχυχρόνια ανέργων κατά φύλο και διάρκεια της ανεργίας ως προς το σύνολο των ανέργων το 2002¹⁹

	<1 μήνα	1-2 μήνες	3-5 μήνες	6-11 μήνες
Σύνολο	2,4	5,1	11,8	12,6
Άνδρες	2,8	5,8	13,9	12,6
Γυναίκες	2,1	4,7	10,5	12,5

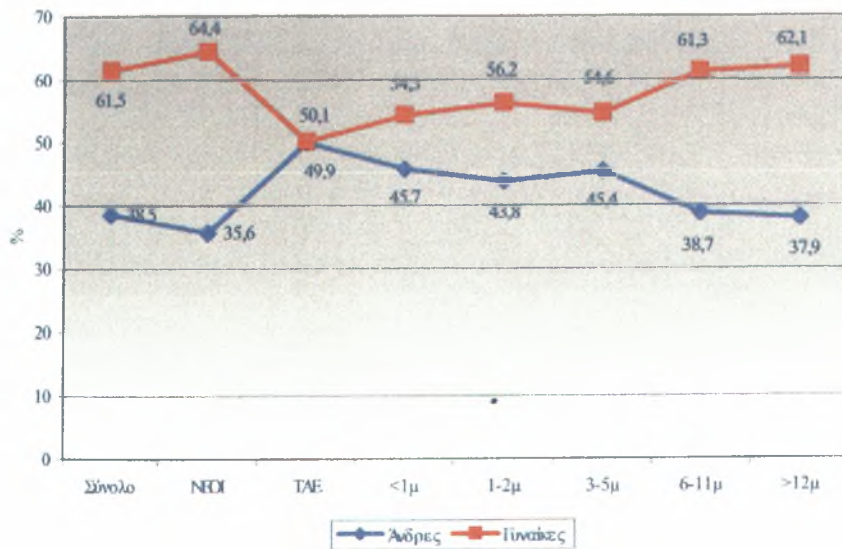
Πίνακας 1.15

Ποσοστιαία κατανομή των ανέργων κατά φύλο και διάρκεια ανεργίας το 2002²⁰

	Σύνολο	ΝΕΟΕΙΣ ³	ΤΑΕ ⁴	<1 μ	1-2 μ	3-5 μ	6-11 μ	> 12 μ
Άνδρες	38,5	35,6	49,9	45,7	43,8	45,4	38,7	37,9
Γυναίκες	61,5	64,4	50,1	54,3	56,2	54,6	61,3	62,1
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100

Διάγραμμα 1.15

Ποσοστιαία κατανομή ανέργων κατά φύλο και διάρκεια ανεργίας 2002²¹

¹⁹ ο.π., σ. 23.

²⁰ ο.π., σ. 23.

²¹ ο.π., σ. 24.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Στατιστικά στοιχεία φτώχειας

Πίνακας 2.1
Ποσοστά φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 1993-1995¹

Χώρα	50% του μέσου εισοδήματος	60% του μέσου εισοδήματος
Βέλγιο	9,8	15,8
Δανία	4,7	9,1
Γαλλία	9,6	16,4
Γερμανία	12,1	17,2
Ελλάδα	14,5	20,6
Ιρλανδία	8,2	18,5
Ιταλία	13,5	20,6
Λουξεμβούργο	7,8	15,6
Ολλανδία	7,8	13,0
Πορτογαλία	15,3	21,6
Ισπανία	12	19,2
Βρετανία	12,1	19,4
Ευρωπαϊκή Ένωση	11,7	18,1

Πίνακας 2.2
Ποσοστά κινδύνου φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές παροχές²

	Πριν	Μετά	Μεταβολή
Μ. Βρετανία	33	21	-36,3%
Βέλγιο	28	16	-42,8%
Δανία	26	9	-65,3%
Γερμανία	24	16	-33,3%
Ελλάδα	23	22	-4,3%
Ισπανία	25	19	-24%
Γαλλία	28	18	-35,7%
Ιρλανδία	33	17	-48,4%
Ιταλία	23	20	-13%
Λουξεμβούργο	26	12	-53,8%
Ολλανδία	21	12	-42,8%
Αυστρία	25	13	-48%
Πορτογαλία	27	20	-25,9%
Φινλανδία	27	8	-70,3%
Σουηδία	30	10	-66,6%
ΕΕ15	26	18	-30,7%

¹ Γιώργος Κόλλιας και Δημήτρης Κατσορίδας, «Η φτώχεια στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, Τεύχος 28, Οκτώβριος 2002, σ. 24.

² ο.π., σ. 25.

Πίνακας 2.3

Κίνδυνος φτώχειας και κατανομή των φτωχών νοικοκυριών κατά περιοχή και περιφέρεια διανομής³

Χαρακτηριστικό του αρχηγού του νοικοκυριού	Ποσοστιαία κατανομή σύνολο δείγματος	Συχνότητα στο εμφάνισης της φτώχειας (%) του	Ποσοστιαία κατανομή των φτωχών νοικοκυριών
Περιοχές			
Περιφέρεια Πρωτευούσης	34,65	10,23	17,22
Π.Σ. Θεσσαλονίκης	7,97	13,51	5,23
Λοιπές αστικές περιοχές	19,11	19,86	18,42
Σύνολο αστικών περιοχών	61,73	13,64	40,87
Ημιαστικές περιοχές	9,76	27,50	13,03
Αγροτικές περιοχές	28,52	33,29	46,10
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Περιφέρειες (ΥΠΑ)			
1 ^η ΥΠΑ (Αν. Στερεά και Νησιά)	43,71	13,15	27,92
2 ^η ΥΠΑ (Κεντρική και Δυτική Μακεδονία)	16,52	22,57	18,10
3 ^η ΥΠΑ (Πελοπ. και Δυτ. Στερεά)	12,94	24,97	15,69
4 ^η ΥΠΑ (Θεσσαλία)	7,01	28,61	9,73
5 ^η ΥΠΑ (Ανατ. Μακεδονία)	4,01	32,23	6,28
6 ^η ΥΠΑ (Κρήτη)	5,00	22,52	5,47
7 ^η ΥΠΑ (Ηπειρος)	4,11	35,48	6,68
8 ^η ΥΠΑ (Θράκη)	3,21	31,44	4,91
9 ^η ΥΠΑ (Νησιά Ανατ. Αιγαίου)	3,48	30,95	5,23
Σύνολο	100,00	20,60	100,00

³ Σάκης Καράγιωργας et al, *Διαστάσεις φτώχειας στην Ελλάδα*, Επιμ. Σάκης Καράγιωργας, β' έκδοση, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999, Τόμος Α', σ. 77.

Πίνακας 2.4
Δημογραφικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών⁴

Χαρακτηριστικό του αρχηγού του νοικοκυριού	Ποσοστιαία κατανομή στο σύνολο του δείγματος	Συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας (%)	Ποσοστιαία κατανομή των φτωχών νοικοκυριών
Μέγεθος νοικοκυριού			
Νοικοκυριά με: 1 μέλος	9,96	20,13	9,73
2 μέλη	24,26	20,36	23,97
3 μέλη	21,34	14,75	15,29
4 μέλη	25,78	17,03	21,32
5 μέλη	11,76	28,45	16,25
6 ή περισσότερα μέλη	6,89	40,14	13,44
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Σύνθεση νοικοκυριού			
1 άτομο κάτω των 65 ετών	5,25	7,57	1,93
1 άτομο άνω των 65 ετών	4,71	34,15	7,80
Ζευγάρι χωρίς παιδιά	18,53	21,82	19,63
Ζευγάρι με 1 παιδί	16,68	13,05	10,70
Ζευγάρι με 2 παιδιά	21,54	15,62	16,63
Ζευγάρι με 3 παιδιά	6,13	28,11	8,37
Ζευγάρι με 4 ή περισσότερα παιδιά	1,41	41,18	2,82
Λοιπές κατηγορίες	25,55	26,13	32,42
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Ηλικία αρχηγού			
έως 24 ετών	2,37	3,50	0,40
25-34 ετών	15,36	16,72	12,47
35-44 ετών	20,96	20,00	20,35
45-54 ετών	22,90	17,37	19,31
55-64 ετών	17,13	18,38	15,29
65-74 ετών	14,27	25,78	17,86
75 και άνω	7,01	42,08	14,32
Σύνολο	100,00	20,60	100,00

⁴ ο.π., σ. 79.

Πίνακας 2.5
Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών⁵

Χαρακτηριστικά του αρχηγού του νοικοκυριού	Ποσοστιαία κατανομή στο σύνολο του δείγματος (1)	Συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας (%) (2)	Ποσοστιαία κατανομή των φτωχών νοικοκυριών (3)
Εκπαίδευση αρχηγού			
Πτυχιούχος ανώτερης σχολής	9,53	2,43	1,13
Απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης	17,86	6,77	5,87
Απολυτήριο δημοτικού	51,62	22,60	56,64
Δεν τελείωσε δημοτικό	20,99	35,67	36,36
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Απασχόληση αρχηγού			
Εργάζεται	68,90	18,71	62,59
Ζητά εργασία (άνεργος)	1,39	20,24	1,37
Οικιακά	6,15	17,79	5,31
Μαθητής, σπουδαστής	1,04	4,76	0,24
Έχει αποσυρθεί	20,13	28,40	27,76
Λοιπές περιπτώσεις	2,10	25,20	2,57
Δεν δήλωσαν	0,28	11,76	0,16
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Θέση στο επάγγελμα			
Εργοδότης	5,87	8,47	2,41
Εργάζεται για δικό του λογαριασμό	27,52	26,37	35,24
Μισθωτός ή ημερομίσθιος	36,74	14,61	26,07
Μη εργαζόμενος	29,88	25,01	36,28
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Επάγγελμα αρχηγού			
Επιστήμονας, ελ. επαγγελματίας	6,93	3,59	1,21
Διευθύνων, ανώτερο στέλεχος	1,66	6,00	0,48
Υπάλληλος γραφείου	5,72	7,54	2,09
Έμπορος ή πωλητής	7,66	12,12	4,51
Απασχ. στην παροχή υπηρεσιών	5,70	15,41	4,26
Γεωργός, κτηνοτρόφος κλπ.	15,59	33,37	25,26
Τεχνίτης ή εργάτης	26,86	19,86	25,91
Μη εργαζόμενος	29,89	25,00	36,28
Σύνολο	100,00	20,60	100,00
Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας			
Γεωργία, κτηνοτροφία κλπ.	15,58	33,72	25,50
Βιομηχανία, βιοτεχνία	14,17	15,91	10,94
Ηλεκτρισμός, φωταέριο κλπ.	0,94	7,02	0,32
Οικοδόμηση, δημόσια έργα	7,84	26,22	9,98
Εμπόριο, εστιατόρια, ξενοδοχεία	10,77	14,46	7,56
Μεταφορές, αποθηκείσεις	6,58	13,60	4,34
Τράπεζες, ασφάλειες κλπ.	2,63	2,52	0,32
Υπηρεσίες	11,02	7,52	4,02
Ορυχεία, μεταλλεία	0,58	25,71	0,72
Δεν δήλωσαν κλάδο	0,18	27,27	0,24
Δεν εργάζονται ούτε ζητούν εργασία	29,71	24,99	36,06
Σύνολο	100,00	20,60	100,00

⁵ ο.π., σ. 83-84.

Πίνακας 2.6
Συνολικός πληθυσμός και φτωχοί κατά τρίμηνο⁶

Άτομα ερευνηθέντα κατά το τρίμηνο:	Συνολικός αριθμός ατόμων	Αριθμός φτωχών ατόμων	Συχνότητα εμφάνισης της φτώχειας %	Συμμετοχή στο σύνολο των φτωχών %
Νοεμ. '81- Ιαν. '82	5.033	1.274	25,31	28,66
Φεβρ. '82- Απρ. '82	5.009	1.202	24,00	27,04
Μάιος '82 – Ιουλ. '82	4.841	1.088	22,47	24,48
Αυγ. '82- Οκτ. '82	4.972	881	17,72	19,82
Σύνολο	19.855	4.445	22,39	100,00

⁶ ο.π., σ. 99.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Στατιστικά στοιχεία για αλλοδαπούς
μετανάστες στην Ελλάδα

Πίνακας 3.1.
Αλλοδαποί κατά υπηκοότητα και φύλο¹

Σύνολο Ελλάδος			
Απογραφή πληθυσμού της 18 ^{ης} Μαρτίου 2001			
Υπηκοότητα	Αυτοτέρων των φύλων	Άρσενες	Θήλειες
	Σύνολο	Σύνολο	Σύνολο
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	762.191	415.552	346.639
ΑΠΟ ΧΩΡΕΣ Ε.Ε.	46.869	18.794	28.075
ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	715.322	396.758	318.564
Αυστρία	1.424	532	892
Βέλγιο	1.332	539	793
Γαλλία	5.267	2.136	3.131
Γερμανία	11.806	4.746	7.060
Δανία	854	299	555
Ηνωμένο Βασίλειο	13.196	5.269	7.927
Ιρλανδία	472	173	299
Ισπανία	956	389	567
Ιταλία	5.825	2.757	3.068
Λουξεμβούργο	39	19	20
Ολλανδία	2.519	835	1.684
Πορτογαλία	250	108	142
Σουηδία	2.203	842	1.361
Φινλανδία	726	150	576
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΧΩΡΕΣ Ε.Ε.	46.869	18.794	28.075
Αγία Ελένη	16	5	11
Άγιος Βικέντιος-Γρεναδίνες	58	30	28
Άγιος Κιτς & Νέβις	4	2	2
Άγιος Μαρίνος	5	1	4
Αγκόλα	13	10	3
Αγκουίλα	3	3	0
Αζερμπαϊτζάν	106	56	50
Αίγυπτος	7.448	5.693	1.755
Αιθιοπία	1.163	363	800
Αίτη	88	44	44
Ακτή Ελεφαντοστού	72	36	36
Αλβανία	438.036	257.149	180.887
Αλγερία	267	180	87
Ανδόσα	4	3	1
Αντίγκουα & Μπαρμπούντα	8	7	1
Αντίλλες Ολλανδικές	8	6	2
Αργεντινή	264	118	146
Αρμενία	7.742	3.615	4.127
Αρούπα	26	18	8
Αυστραλία	8.767	4.105	4.662
Αφγανιστάν	371	308	63
Βανουάτου	2	0	2
Βατικανό	1	0	1
Βενεζουέλα	213	70	143
Βερμούδες	1	0	1
Βιέτ Ναμ	217	122	95
Βολιβία	8	3	5
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	294	111	183
Βουλγαρία	35.104	13.888	21.216
Βραζιλία	821	251	570
Γάζα (Λωρίδα)	243	190	53
Γεωργία	22.875	9.839	13.036
Γιβραλτάρ	8	2	6

Γιουγκοσλαβία	3.832	1.801	2.031
Γκάμπια	35	18	17
Γκαμπόν	11	4	7
Γκάνα	396	281	115
Γκούαμ	1	0	1
Γκουινέα	7	7	0
Γκουινέα-Μπισάου	2	1	1
Γουαδελούπη	12	10	2
Γουατεμάλα	21	8	13
Γουιάνα	10	3	7
Γουιάνα Γαλλική	1	0	1
Γρενάδα	1	0	1
Γροινλανδία	5	2	3
Δομινικανική Δημοκρ.	135	25	110
Δομίνικος	258	24	234
Δυτική Σαγάρα	2	1	1
Ελβετία	1.205	427	778
Εμιράτα (Ηνωμ. Αραβ.) \	14	10	4
Ερυθραία	88	41	47
Εσθονία	54	20	34
Ζαΐρ	111	58	53
Ζάμπια	19	9	10
Ζιμπάμπουε	60	30	30
Ζουαζιλάνδη	4	0	4
Ηνωμένες Πολιτείες	18.140	8.805	9.335
Ιαπωνία	681	254	427
Ινδία	7.216	6.722	494
Ινδονησία	220	73	147
Ιορδανία	672	477	195
Ιράκ	6.936	4.841	2.095
Ιράν	1.011	728	283
Ισλανδία	25	8	17
Ισμερινή Γουινέα	1	1	0
Ισμερινός	29	5	24
Ισραήλ	348	209	139
Καζακστάν	2.256	956	1.300
Καιερούν	121	68	53
Καιπότζη	5	2	3
Καναδάς	6.049	2.923	3.126
Καναλιού (Καλέ) Νήσοι	1	1	0
Κατάρ	2	1	1
Κάμιν (Νήσοι)	9	3	6
Κεντροαφρικανική Δημοκ.	28	16	12
Κένυα	267	101	166
Κίνα	554	325	229
Κιργιστάν	46	16	30
Κονγκό	231	141	90
Κολομβία	219	66	153
Κορέα	218	96	122
Κορέα Α. Δ.	10	4	6
Κόστα Ρίκα	12	4	8
Κούβα	121	39	82
Κουβέιτ	17	14	3
Κουκ Νήσοι	3	2	1
Κροατία	219	79	140
Κύπρος	17.426	8.284	9.142
Λάος Α. Δ.	3	2	1
Λάτβια	37	11	26
Λεσότο	2	0	2
Λευκορωσία	350	84	266
Λίβανος	1.277	820	457
Λιβερία	22	15	7

Λιβύη	196	132	64
Λιθουανία	121	29	92
Λιχτενστάιν	4	0	4
Μαδαγασκάρη	42	17	25
Μαλαισία	26	14	12
Μαλδίβες	5	2	3
Μάλι	10	9	1
(Μάλτα	40	12	28
Μαν (Νήσος)	12	1	11
Μαριάνες Νήσοι (Βόρειες)	9	6	3
Μαρόκο	526	309	217
Μάρσαλ (Νήσοι)	1	0	1
Μαρτινίκα	3	3	0
Μαυρίκιος	29	8	21
Μαυριτανία	2	1	1
Μεξικό	173	38	135
Μογγολία	6	2	4
Μοζαμβίκη	25	12	13
Μολδαβία	5.716	1.709	4.007
Μονακό	7	3	4
Μοντσεράτ	1	1	0
Μπαγγλαντές	4.854	4.686	168
Μπαρμπάντος	4	2	2
Μπαγάμες	14	5	9
Μπαγρέιν	3	1	2
Μπελίζε	3	0	3
Μπενίν	3	2	1
Μποτσουάνα	1	0	1
Μπουρκίνα Φάσο	3	2	1
Μπουρούντι	27	17	10
Μπουτάν	4	4	0
Μυανμάρ	22	19	3
Ναμίμπια	5	5	0
Νέα Ζηλανδία	219	72	147
Νεπάλ	10	8	2
Νίγηρας	21	17	4
Νιγηρία	2.015	1.420	595
Νικαράγουα	20	10	10
Νορβηγία	439	139	300
Νόρφολκ (Νήσος)	2	0	2
Νότιος Αφρική	1.073	482	591
Ουάν	1	0	1
Ονδούρα	20	5	15
Ουάλλικ & Φιουτούνα Νήσοι	14	5	9
Ουγγαρία	538	183	355
Ουγκάντα	66	26	40
Ουζμπεκιστάν	802	309	493
Ουκρανία	13.616	3.342	10.274
Ουρουγουάη	34	10	24
Πακιστάν	11.130	10.654	476
Παλάου	4	2	2
Παναμάς	45	19	26
Παπούα	2	0	2
Παραγουάη	46	7	39
Παρθένοι (Νήσοι) Βρετανία	8	2	6
Παρθένοι Νήσοι (Η.Π.Α.)	5	2	3
Περιοχές μη οριζόμενες	378	284	94
Περιοχές μη οριζόμενες αλλού	52	39	13
Περσού	128	43	85
Πίτκερν	1	1	0
Πολυνησία Γαλλική	11	4	7
Πολωνία	12.831	5.876	6.955

Πόρτο Ρίκο	12	6	6
Πράσινο Ακρωτήριο	19	11	8
Ρεούνιον	2	1	1
Ρουάντα	105	85	20
Ρουμανία	21.994	12.447	9.547
Ρωσική Ομοσπ.	17.535	6.545	10.990
Σαιντ Πιέρο & Μικελόν	7	6	1
Σαοά	2	1	1
Σαοά Αμερικανική	2	0	2
Σάο Τόμε	2	1	1
Σαουδική Αραβία	159	114	45
Σενεγάλη	37	30	7
Σεϋγέλλες	26	4	22
Σιγκαπούρη	29	10	19
Σιέρα Λεόνε	274	180	94
Σκόπια	747	466	281
Σλοβακία	332	106	226
Σλοβενία	54	19	35
Σολουώντος (Νήσοι)	4	2	2
Σουαλία	27	18	9
Σουδάν	356	259	97
Σουρινάμ	1	1	0
Σρι Λάνκα	852	318	534
Συρία	5.552	4.400	1.152
Ταϊβάν	29	12	17
Ταϊλάνδη	182	52	130
Τανζανία	170	122	48
Τατζικιστάν	10	4	6
Τζαμάικα	44	25	19
Τζιμπουτί	2	1	1
Τόγκο	7	3	4
Τοκελάου	2	1	1
Τουβαλού	13	7	6
Τουρκία	7.881	3.998	3.883
Τουρκμενιστάν	17	8	9
Τρινιτάντ -Τομπάγκο	3	2	1
Τσαντ	12	11	1
Τσεγία	677	252	425
Τυνησία	231	159	72
Υεμένη	17	13	4
Φερόες (Νήσοι)	2	0	2
Φιλιππίνες	6.478	1.529	4.949
Φίτζι	6	4	2
Χιλή	249	112	137
Χονγκ Κονγκ	15	8	7
Βιομανία	3	3	0
Ελ Σαλβαδόρ	12	2	10
Χωρίς Υπηκοότητα	193	93	100
Αδιευκρίνιστη Υπηκοότητα	185	91	94
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	715.322	396.758	318.564

¹ Από την απογραφή πληθυσμού της 18^{ης} Μαρτίου 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

Πίνακας 3.2.
Απασχολούμενοι αλλοδαποί κατά υπηκοότητα και ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας²

Σύνολο Ελλάδος											
Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001											
Υπηκοότητα	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	391.674	68.682	648	46.553	569	96.003	61.497	10.721	1.506	80.488	22.724
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΧΩΡΕΣ Ε.Ε	15.987	781	12	1.315	38	627	4.239	1.541	329	5.636	1.440
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	375.687	67.901	636	45.238	531	95.376	57.258	9.180	1.177	74.852	21.284
Αυστρία	471	39	2	48	1	19	132	40	2	154	34
Βέλγιο	464	17	0	42	1	15	131	51	7	158	42
Γαλλία	1.772	66	0	131	3	75	390	144	59	746	153
Γερμανία	3.746	289	2	330	6	189	975	328	49	1.187	381
Δανία	262	17	0	24	0	7	86	30	3	69	26
Ηνωμένο Βασίλειο	4.641	147	4	315	1	160	1.163	502	115	1.853	377
Ισπανία	358	14	0	29	2	7	64	40	13	162	27
Ιταλία	2.269	62	1	230	22	102	700	170	37	706	232
Λουξεμβούργο	15	1	0	3	0	2	1	0	0	6	2
Ολλανδία	857	69	0	70	0	19	265	125	15	214	79
Πορτογαλία	104	7	1	15	0	5	19	12	9	32	4
Σουηδία	640	37	2	61	2	19	190	61	12	205	51
Φινλανδία	205	13	0	11	0	4	80	23	2	55	16
Ιρλανδία	183	3	0	6	0	4	43	15	6	89	16
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΟ ΧΩΡΕΣ Ε.Ε	15.987	781	12	1.315	38	627	4.239	1.541	329	5.636	1.440
Αγία Ελένη	4	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Άγιος Βικέντιος-Γρεναδίνες	28	4	1	3	0	4	4	2	0	9	1
Άγιος Μαρίνος	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
Αγκόλα	6	1	0	0	0	0	1	0	0	4	0
Αγκουίλα	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Άζερμπαϊτζάν	48	2	0	11	0	13	4	0	1	11	5
Αίγυπτος	4.823	659	1	708	5	1.290	1.130	185	10	510	279
Αιθιοπία	760	4	0	40	0	22	149	20	1	489	35
Αιτή	47	5	0	4	0	15	6	1	0	14	2
Ακτή Ελεφαντοστού	37	7	0	4	0	9	5	0	1	9	2
Αλβανία	226.301	47.059	441	23.777	273	72.657	30.550	4.282	265	33.762	11.810
Αλγερία	148	14	0	16	1	33	35	8	1	21	18
Ανσόρα	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Αντίγκουα & Μπαρμπούντα	6	1	0	2	1	0	1	0	0	0	1
Αντίλλες Ολλανδικές	3	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0
Αργεντινή	85	1	0	14	0	7	17	6	3	30	6
Αρμενία	3.702	113	5	940	10	692	694	83	7	884	238
Αρούμπα	13	2	0	0	0	4	3	0	0	4	0
Αυστραλία	3.200	338	4	271	15	168	970	212	66	927	209
Αφγανιστάν	33	3	0	7	0	2	8	1	0	8	4
Βατικανό	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Βενεζουέλα	73	5	0	8	0	6	25	6	2	13	8
Βιετ Ναμ	127	0	0	14	0	5	100	0	0	5	3
Βολιβία	5	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0

Σύνολο Ελλάδος

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Υπηκοότητα	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές ξενοδοχεία εστιατόρια	Μεταφορές αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Βοσνία - Εοξεγοβίνη	164	24	0	16	0	21	37	4	0	57	5
Βουλγαρία	23.147	7.586	29	1.448	20	2.495	3.044	413	31	6.759	1.255
Βραζιλία	316	21	0	31	0	13	107	15	3	111	15
Γάζα (Λωρίδα)	87	3	0	8	0	20	17	4	0	32	3
Γεωργία	11.181	792	31	1.560	21	2.577	1.704	242	15	3.616	565
Γιβραλτάρ	8	0	0	0	0	0	4	1	0	3	0
Γιουγκοσλαβία	1.916	211	3	155	4	232	622	91	4	446	135
Γκάμπια	18	2	0	1	0	1	5	4	0	4	1
Γκαμπόν	6	0	0	0	0	0	3	1	0	2	0
Γκάνα	279	13	0	20	2	32	68	25	1	95	20
Γκουινέα	6	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1
Γκουινέα-Μπισάου	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Γουαδελούπη	4	0	0	2	0	0	1	0	0	1	0
Γουατεμάλα	9	1	0	1	0	0	2	0	0	5	0
Γουιάνα	3	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0
Γουιάνα Γαλλική	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Γροιλανδία	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Δομηνικανική Δημοκρ.	33	6	0	2	0	2	14	2	0	5	2
Δομίνικος	90	16	0	5	0	1	41	1	0	21	5
Δυτική Σαγάρα	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Ελβετία	298	40	0	19	2	13	59	37	6	85	36
Εμιράτα (Ηνωμ. Αραβ.)	7	0	0	2	0	0	2	1	0	1	1
Ερυθραία	51	0	0	4	0	2	6	4	0	30	5
Εσθονία	18	0	0	0	0	1	2	3	1	10	1
Ζαΐρ	51	0	0	5	0	3	20	5	1	15	2
Ζάμπια	10	0	0	2	0	2	3	0	0	2	1
Ζιμπάμπουε	31	1	0	2	0	3	6	0	1	17	0
Ζουαζιλάνδη	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Ηνωμένες Πολιτείες	5.438	300	2	346	13	204	1.226	383	167	2.362	424
Ιαπωνία	93	3	0	7	0	2	22	14	2	33	10
Ινδία	6.062	3.192	23	1.080	6	503	353	97	8	209	553
Ινδονησία	117	0	0	3	0	3	10	13	1	83	4
Ιορδανία	273	2	0	33	1	45	53	12	1	112	13
Ιράκ	2.662	38	0	578	2	642	767	221	0	212	178
Ιράν	477	5	0	122	0	50	125	11	3	108	49
Ισμερινή Γουινέα	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Ισμερινός	9	1	0	2	0	0	3	0	0	2	1
Ισλανδία	9	0	0	2	0	0	0	1	1	5	0
Ισραήλ	96	4	0	10	0	4	28	5	1	40	4
Καζακστάν	957	22	0	225	1	133	226	50	1	229	60
Καμερούν	46	1	0	1	0	2	9	0	0	32	1
Καμπότζη	3	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0
Καναδάς	2.254	204	3	189	12	108	641	115	77	710	189
Κατάρ	2	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Κάμμαν (Νήσοι)	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Κεντροαφρικανική Δημοκ.	8	0	0	1	0	0	1	1	0	4	1

Σύνολο Ελλάδος

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Υπηκοότητα	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Κένυα	147	1	0	13	0	6	30	4	0	84	9
Κίνα	326	3	0	6	0	3	213	27	1	49	24
Κιριγιστάν	23	1	0	9	0	3	5	2	0	1	2
Κονγκό	84	0	0	10	0	7	25	7	1	28	5
Κολομβία	78	3	0	5	0	2	24	8	0	33	3
Κορέα	50	1	0	5	0	2	11	9	1	20	1
Κορέα Λ. Δ.	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Κόστα Ρίκα	3	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0
Κούβα	44	0	0	2	0	0	8	12	0	19	3
Κουβέιτ	12	0	0	5	0	2	1	0	0	3	1
Κουκ Νήσοι	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Κροατία	93	8	0	7	0	4	16	11	2	40	4
Κύπρος	5.670	86	8	518	30	232	1.029	342	279	2.748	390
Λάτβια	12	0	0	2	0	0	3	2	0	5	0
Λεσότο	2	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Λευκορωσία	198	27	0	23	1	15	33	4	1	84	8
Λίβανος	640	4	0	97	0	99	169	44	21	152	54
Λιβερία	10	0	0	1	0	0	2	0	0	7	0
Λίβη	73	5	0	7	0	6	21	10	0	21	3
Λιθουανία	44	2	1	1	0	1	8	12	0	18	1
Μαδαγασκάρη	19	1	0	0	0	1	3	7	0	5	2
Μαλαισία	10	0	0	0	0	0	6	2	0	2	0
Μαλδίβες	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Μάλι	6	1	0	1	0	3	0	0	0	1	0
Μάλτα	10	0	0	3	0	0	1	2	0	4	0
Μαν (Νήσος)	4	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0
Μαριάνες Νήσοι (Βόρειες)	5	1	0	0	0	1	1	0	0	2	0
Μαρόκο	320	14	0	51	0	54	73	18	0	96	11
Μαρτνίκα	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Μαυοίκιος	18	0	0	0	0	1	4	1	0	12	0
Μαυριτανία	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Μεξικό	48	5	0	1	1	0	12	4	0	23	2
Μογγολία	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Μοζαμβίκη	15	1	0	3	0	1	3	0	0	7	0
Μολδαβία	3.859	460	3	256	4	463	654	55	8	1.770	172
Μονακό	3	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1
Μοντσεράτ	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Μπανγκλαντές	4.101	100	2	2.140	0	225	1.070	52	0	155	337
Μπαουιάντος	4	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0
Μπαγάμες	6	0	0	1	0	0	4	1	0	0	0
Μπενίν	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Μπουρκίνα Φάσο	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
Μπουρούντι	8	0	0	0	0	1	0	1	1	5	0
Μπουτάν	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Μιανμάρ	17	0	0	0	0	2	2	7	0	3	3
Νέα Ζηλανδία	84	5	1	9	1	3	25	8	1	24	7

Σύνολο Ελλάδος

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Υπηκοότητα	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Νεπάλ	6	1	0	0	0	2	1	0	0	2	0
Νίγηρας	10	0	0	0	0	0	9	0	0	0	1
Νιγηρία	1.183	10	0	23	0	16	877	14	0	155	87
Νικαράγουα	12	1	0	0	0	1	3	0	0	6	1
Νορβηγία	138	9	0	6	1	6	37	20	1	46	12
Νόρφολκ (Νήσος)	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Νότιος Αφρική	439	20	0	27	0	17	131	27	3	176	37
Ονδούρα	9	1	0	0	0	1	1	1	0	4	1
Ουάλλης & Φιουτούνα Νήσοι	4	0	0	0	0	0	2	0	0	2	0
Ουγγαρία	180	20	0	16	0	15	48	11	1	49	20
Ουγκάντα	28	0	0	4	0	6	5	0	1	12	0
Ουζμπεκιστάν	336	15	0	48	0	45	82	22	0	102	20
Ουκρανία	8.356	485	6	568	9	858	1.451	169	16	4.348	408
Ουρουγουάη	18	0	1	0	0	1	5	2	0	8	1
Πακιστάν	9.238	1.229	20	3.959	9	1.244	1.207	241	6	299	886
Παλάου	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Παναμάς	19	1	0	0	0	3	3	1	0	10	1
Παπούα	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Παοαγουάη	15	1	0	2	0	1	5	2	0	4	0
Παρθένοι (Νήσοι) Βοετανία	4	0	0	0	0	0	1	0	0	3	0
Παρθένοι Νήσοι (Η.Π.Α.)	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Περιοχές μη οριζόμενες	189	16	0	7	0	85	38	4	2	19	18
Περιοχές μη οριζόμενες άλλου	23	2	0	4	0	6	4	1	0	5	1
Περσού	50	2	0	2	1	1	11	6	0	25	2
Πολωνία Γαλλική	6	1	0	0	0	1	3	0	0	1	0
Πολωνία	7.333	214	19	711	3	2.664	965	167	16	2.110	405
Πότο Ρίκο	4	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
Πράσινο Ακρωτήριο	11	0	0	0	0	2	2	2	0	5	0
Ρουάντα	48	3	0	14	0	2	12	9	0	5	3
Ρουμανία	14.808	3.580	12	1.860	43	3.886	2.127	254	27	2.013	913
Ρωσική Ομοσπ.	7.855	469	10	1.212	29	1.230	1.550	288	25	2.502	493
Σαιντ Πιέρ & Μικελόν	6	0	0	4	0	1	0	0	0	1	0
Σαουδική Αραβία	84	1	0	13	0	23	9	3	1	30	4
Σενεγάλη	16	0	0	0	0	0	9	1	0	5	1
Σεϋθέλλες	12	0	0	1	0	0	1	1	0	7	2
Σιγκαπούρη	7	1	0	1	0	0	1	2	1	0	1
Σιέρα Λεόνε	142	4	0	17	0	5	63	6	0	40	6
Σκόπια	368	127	0	26	0	77	66	10	0	38	23
Σλοβακία	143	34	1	14	0	17	27	5	0	35	8
Σλοβενία	26	2	0	3	0	1	11	0	1	6	2
Σουαλία	13	1	0	4	0	1	3	3	0	1	0
Σουδάν	177	3	1	26	1	13	49	11	2	55	15
Σουρινάμ	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Σοι Λάνκα	634	10	0	40	0	13	76	29	1	421	44
Συρία	3.679	36	4	1.087	0	1.469	543	107	5	205	190
Ταϊβάν	9	0	0	0	0	3	2	2	0	2	0

Σύνολο Ελλάδος												
Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001												
Υπηκοότητα	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας										
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	
Ταϊλάνδη	61	1	0	5	0	1	30	5	0	17	2	
Τανζανία	88	0	0	9	0	8	22	18	1	25	5	
Τατζικιστάν	6	0	0	3	0	0	1	0	0	2	0	
Τσαϊάικα	17	3	0	1	0	6	3	0	0	4	0	
Τζιμπουτί	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	
Τόνγκο	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	
Τοκελάου	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Τουβαλού	9	0	0	2	0	1	4	0	0	2	0	
Τουρκία	2.469	65	2	435	5	304	782	155	49	512	145	
Τουρκμενιστάν	10	0	0	2	0	2	1	1	0	3	1	
Τρινιτάντ-Τομπάγκο	2	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	
Τσαντ	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	
Τσεχία	276	15	0	33	4	46	79	21	0	53	23	
Τυνησία	152	8	0	15	0	44	41	7	1	26	9	
Υεμένη	10	0	0	1	0	1	3	2	1	2	0	
Φερόες (Νήσοι)	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	
Φιλιππίνες	4.948	54	0	108	0	34	411	287	17	3.765	270	
Φίτζι	5	1	1	0	0	1	0	0	0	1	1	
Χιλή	145	7	1	19	0	14	26	17	1	51	9	
Χονγκ Κονγκ	9	0	0	0	0	0	6	0	0	1	2	
Βιομανία	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	
Ελ Σαλβαδόρ	6	0	0	2	0	1	0	1	0	2	0	
Χωρίς Υπηκοότητα	18	4	0	4	0	4	2	0	0	3	1	
Αδιευκρίνιστη Υπηκοότητα	31	2	0	8	0	5	7	0	0	6	3	
ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	375.687	67.901	636	45.238	531	95.376	57.258	9.180	1.177	74.852	21.284	

² Από την απογραφή πληθυσμού της 18^{ης} Μαρτίου 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

Πίνακας 3.3.

Απασχολούμενοι αλλοδαποί κατά περιφέρεια – νομό της Ελλάδας, φύλο και ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας³

Σύνολο Ελλάδος και νομοί											
Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001											
Φύλο Περιφέρεια - Νομός	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	391.674	68.682	648	46.553	569	96.003	61.497	10.721	1.506	80.488	22.724
Άρρενες	270.771	53.721	628	36.995	525	94.935	37.446	8.720	823	17.810	16.952
Θήλειες	120.903	14.961	20	9.558	44	1.068	24.051	2.001	683	62.678	5.772
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔ&ΘΡΑΚΗ	6.606	1.692	148	777	18	1.547	1.022	105	13	845	380
Άρρενες	4.559	1.210	146	548	18	1.533	449	95	4	245	254
Θήλειες	2.047	482	2	229	0	14	573	10	9	600	126
ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	1.070	250	11	139	1	275	121	11	0	139	88
Άρρενες	768	176	11	109	1	273	58	10	0	34	61
Θήλειες	302	74	0	30	0	2	63	1	0	105	27
ΝΟΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	3.628	1.069	134	376	2	876	570	62	9	392	122
Άρρενες	2.570	787	132	260	2	871	267	56	2	90	88
Θήλειες	1.058	282	2	116	0	5	303	6	7	302	34
ΝΟΜΟΣ ΕΒΡΟΥ	741	168	3	66	3	189	136	9	3	120	43
Άρρενες	470	106	3	47	3	188	44	8	2	46	22
Θήλειες	271	62	0	19	0	1	92	1	1	74	21
ΝΟΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	665	153	0	119	1	106	106	18	1	104	54
Άρρενες	445	119	0	78	1	102	49	17	0	41	36
Θήλειες	220	34	0	41	0	4	57	1	1	63	18
ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ	502	52	0	77	11	101	89	5	0	90	73
Άρρενες	306	22	0	54	11	99	31	4	0	34	47
Θήλειες	196	30	0	23	0	2	58	1	0	56	26
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	49.206	9.472	53	8.740	53	10.860	7.504	996	132	8.332	2.801
Άρρενες	34.026	7.664	51	5.858	51	10.722	4.306	888	76	2.013	2.144
Θήλειες	15.180	1.808	2	2.882	2	138	3.198	108	56	6.319	657
ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ	2.519	1.140	3	386	4	359	260	23	5	240	79
Άρρενες	1.831	925	3	225	4	350	152	23	2	61	67
Θήλειες	688	215	0	161	0	9	108	0	3	179	12
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	31.989	2.361	29	6.740	34	7.465	5.342	811	118	6.937	2.009
Άρρενες	21.128	1.938	29	4.570	33	7.363	3.208	729	72	1.550	1.497
Θήλειες	10.861	423	0	2.170	1	102	2.134	82	46	5.387	512
ΝΟΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	1.474	373	0	399	5	309	122	15	1	119	129
Άρρενες	1.119	305	0	280	4	307	48	15	0	48	110
Θήλειες	355	68	0	119	1	2	74	0	1	71	19
ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ	3.878	2.448	5	468	0	334	207	29	2	192	162
Άρρενες	2.961	2.031	5	245	0	332	110	25	0	55	130
Θήλειες	917	417	0	223	0	2	97	4	2	137	32
ΝΟΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ	3.112	1.053	0	372	1	490	639	57	4	308	170
Άρρενες	2.112	805	0	254	1	483	292	43	1	83	133
Θήλειες	1.000	248	0	118	0	7	347	14	3	225	37
ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	1.763	844	7	142	4	282	166	23	1	206	69
Άρρενες	1.280	656	6	101	4	279	82	22	0	62	49
Θήλειες	483	188	1	41	0	3	84	1	1	144	20
ΝΟΜΟΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	4.244	1.221	9	233	5	1.465	768	36	1	304	175
Άρρενες	3.368	972	8	183	5	1.452	414	29	1	128	150
Θήλειες	876	249	1	50	0	13	354	7	0	176	25
ΑΠΟΝ ΟΡΟΣ	227	32	0	0	0	156	0	2	0	26	8
Άρρενες	227	32	0	0	0	156	0	2	0	26	8
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	3.921	1.275	16	325	24	1.171	420	76	9	442	140
Άρρενες	3.060	1.071	14	249	22	1.160	221	73	3	118	106
Θήλειες	861	204	2	76	2	11	199	3	6	324	34

Σύνολο Ελλάδος και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Φύλο Περιφέρεια - Νομός	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
ΝΟΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	408	162	0	21	0	149	25	6	1	30	14
Άρρενες	333	128	0	15	0	149	14	6	1	9	11
Θήλειες	75	34	0	6	0	0	11	0	0	21	3
ΝΟΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	911	321	2	123	1	192	113	6	5	99	41
Άρρενες	680	269	2	87	0	191	63	5	2	22	31
Θήλειες	231	52	0	36	1	1	50	1	3	77	10
ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	1.541	395	8	123	11	527	175	48	3	192	48
Άρρενες	1.224	336	7	105	10	520	94	46	0	56	39
Θήλειες	317	59	1	18	1	7	81	2	3	136	9
ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΗΣ	1.061	397	6	58	12	303	107	16	0	121	37
Άρρενες	823	338	5	42	12	300	50	16	0	31	25
Θήλειες	238	59	1	16	0	3	57	0	0	90	12
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	16.691	7.069	56	1.377	18	3.801	1.597	181	14	1.907	592
Άρρενες	12.790	5.814	56	1.116	15	3.767	868	149	4	478	449
Θήλειες	3.901	1.255	0	261	3	34	729	32	10	1.429	143
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	1.363	740	1	66	3	269	98	5	1	142	28
Άρρενες	1.022	588	1	57	3	266	53	5	0	19	22
Θήλειες	341	152	0	9	0	3	45	0	1	123	6
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	7.172	3.442	4	782	9	1.307	539	80	5	817	159
Άρρενες	5.651	2.940	4	614	7	1.302	310	65	2	257	123
Θήλειες	1.521	502	0	168	2	5	229	15	3	560	36
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	6.466	2.362	48	389	5	1.763	715	70	7	713	376
Άρρενες	4.834	1.845	48	332	4	1.739	371	53	2	142	280
Θήλειες	1.632	517	0	57	1	24	344	17	5	571	96
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	1.690	525	3	140	1	462	245	26	1	235	29
Άρρενες	1.283	441	3	113	1	460	134	26	0	60	24
Θήλειες	407	84	0	27	0	2	111	0	1	175	5
ΗΠΕΙΡΟΣ	6.901	2.287	36	437	21	2.040	782	119	9	788	328
Άρρενες	5.192	1.683	35	359	21	2.019	417	110	1	224	270
Θήλειες	1.709	604	1	78	0	21	365	9	8	564	58
ΝΟΜΟΣ ΑΡΤΗΣ	1.104	701	1	48	11	147	52	3	1	84	49
Άρρενες	845	550	1	38	11	144	34	2	0	18	40
Θήλειες	259	151	0	10	0	3	18	1	1	66	9
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ	1.210	469	13	56	1	379	133	21	3	105	22
Άρρενες	893	346	12	49	1	375	54	16	0	15	17
Θήλειες	317	123	1	7	0	4	79	5	3	90	5
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	2.984	509	19	248	8	1.045	430	45	5	471	172
Άρρενες	2.293	407	19	199	8	1.033	250	43	1	153	149
Θήλειες	691	102	0	49	0	12	180	2	4	318	23
ΝΟΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ	1.603	608	3	85	1	469	167	50	0	128	85
Άρρενες	1.161	380	3	73	1	467	79	49	0	38	64
Θήλειες	442	228	0	12	0	2	88	1	0	90	21
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	8.551	1.452	24	303	6	2.935	1.925	258	16	1.118	474
Άρρενες	5.930	1.103	23	243	5	2.921	860	156	11	235	333
Θήλειες	2.621	349	1	60	1	14	1.065	102	5	883	141
ΝΟΜΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ	2.327	397	7	71	3	877	588	52	2	213	106
Άρρενες	1.693	310	6	59	2	873	274	27	2	53	76
Θήλειες	634	87	1	12	1	4	314	25	0	160	30
ΝΟΜΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	3.963	773	10	132	2	1.075	932	146	7	599	272
Άρρενες	2.613	595	10	100	2	1.068	417	88	5	126	187
Θήλειες	1.350	178	0	32	0	7	515	58	2	473	85
ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	1.543	191	7	69	0	683	243	30	6	225	83
Άρρενες	1.128	136	7	62	0	682	107	22	4	42	60

Σύνολο Ελλάδος και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Φύλο Περιφέρεια - Νομός	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Αθήναις	415	55	0	7	0	1	136	8	2	183	23
ΝΟΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ	718	91	0	31	1	300	162	30	1	81	13
Αρρενες	496	62	0	22	1	298	62	19	0	14	10
Θήναις	222	29	0	9	0	2	100	11	1	67	3
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	16.822	6.710	9	803	29	4.172	1.557	268	32	2.031	1.147
Αρρενες	12.448	5.149	9	634	26	4.067	888	242	21	474	875
Θήναις	4.374	1.561	0	169	3	105	669	26	11	1.557	272
ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	3.790	1.767	5	131	9	934	338	45	4	328	215
Αρρενες	2.990	1.452	5	105	7	913	204	41	2	78	169
Θήναις	800	315	0	26	2	21	134	4	2	250	46
ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ	7.270	1.604	4	494	17	2.196	910	179	17	1.324	488
Αρρενες	5.356	1.341	4	399	16	2.172	526	162	11	314	375
Θήναις	1.914	263	0	95	1	24	384	17	6	1.010	113
ΝΟΜΟΣ ΗΛΕΪΑΣ	5.762	3.339	0	178	3	1.042	309	44	11	379	444
Αρρενες	4.102	2.356	0	130	3	982	158	39	8	82	331
Θήναις	1.660	983	0	48	0	60	151	5	3	297	113
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	23.650	11.320	80	2.011	49	4.417	1.776	185	19	1.809	1.865
Αρρενες	19.117	9.576	77	1.774	49	4.359	1.000	171	9	425	1.561
Θήναις	4.533	1.744	3	237	0	58	776	14	10	1.384	304
ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	8.102	3.783	23	950	23	1.163	480	56	2	498	1.095
Αρρενες	6.830	3.315	21	846	23	1.151	303	51	1	143	949
Θήναις	1.272	468	2	104	0	12	177	5	1	355	146
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	5.822	1.931	43	695	17	1.331	706	63	11	699	279
Αρρενες	4.592	1.684	43	628	17	1.322	402	59	5	160	225
Θήναις	1.230	247	0	67	0	9	304	4	6	539	54
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	273	76	0	6	1	132	23	3	1	21	10
Αρρενες	226	60	0	6	1	132	11	3	0	6	7
Θήναις	47	16	0	0	0	0	12	0	1	15	3
ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	8.193	5.154	8	320	2	1.308	445	51	2	475	390
Αρρενες	6.488	4.225	8	268	2	1.283	212	47	1	95	310
Θήναις	1.705	929	0	52	0	25	233	4	1	380	80
ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ	1.260	376	6	40	6	483	122	12	3	116	91
Αρρενες	981	292	5	26	6	471	72	11	2	21	70
Θήναις	279	84	1	14	0	12	50	1	1	95	21
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	27.518	12.892	26	1.493	49	5.384	2.609	274	36	3.037	1.581
Αρρενες	19.359	9.450	26	1.193	48	5.312	1.265	233	18	547	1.134
Θήναις	8.159	3.442	0	300	1	72	1.344	41	18	2.490	447
ΝΟΜΟΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ	5.462	2.157	13	387	6	1.132	681	51	5	574	432
Αρρενες	3.950	1.674	13	285	6	1.128	334	42	4	134	307
Θήναις	1.512	483	0	102	0	4	347	9	1	440	125
ΝΟΜΟΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ	2.024	473	7	109	13	650	233	23	3	345	145
Αρρενες	1.457	349	7	97	12	642	133	23	3	61	107
Θήναις	567	124	0	12	1	8	100	0	0	284	38
ΝΟΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	7.323	3.138	2	575	8	1.407	913	73	10	829	315
Αρρενες	5.331	2.493	2	461	8	1.396	434	66	5	181	235
Θήναις	1.992	645	0	114	0	11	479	7	5	648	80
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	5.197	3.187	2	215	13	688	272	30	8	386	380
Αρρενες	3.518	2.149	2	182	13	677	120	28	3	54	274
Θήναις	1.679	1.038	0	33	0	11	152	2	5	332	106
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	7.512	3.937	2	207	9	1.507	510	97	10	903	309
Αρρενες	5.103	2.785	2	168	9	1.469	244	74	3	117	211
Θήναις	2.409	1.152	0	39	0	38	266	23	7	786	98
ΑΤΤΙΚΗ	191.053	5.400	119	28.562	220	48.539	33.223	7.025	1.159	54.347	11.227

Σύνολο Ελλάδος και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Φύλο Περιφέρεια - Νομός	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Άρρενες	126.784	4.615	114	23.653	195	48.072	22.761	5.835	644	11.395	8.303
θήλειες	64.269	785	5	4.909	25	467	10.462	1.190	515	42.952	2.924
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΘΗΝΩΝ	142.934	1.208	54	20.374	170	35.015	25.706	4.979	965	45.977	7.650
Άρρενες	90.451	965	49	16.686	148	34.659	17.681	4.082	529	9.461	5.372
θήλειες	52.483	243	5	3.688	22	356	8.025	897	436	36.516	2.278
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	22.341	2.538	34	3.038	20	6.797	2.769	675	128	3.877	2.292
Άρρενες	17.056	2.212	34	2.540	19	6.735	1.830	549	79	993	1.901
θήλειες	5.285	326	0	498	1	62	939	126	49	2.884	391
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	6.217	695	13	1.586	11	1.661	905	250	7	621	394
Άρρενες	5.047	589	13	1.364	10	1.647	618	223	2	175	337
θήλειες	1.170	106	0	222	1	14	287	27	5	446	57
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	19.561	959	18	3.564	19	5.066	3.843	1.121	59	3.872	891
Άρρενες	14.230	849	18	3.063	18	5.031	2.632	981	34	766	693
θήλειες	5.331	110	0	501	1	35	1.211	140	25	3.106	198
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4.913	1.905	18	173	15	1.115	667	107	10	633	252
Άρρενες	3.493	1.444	17	142	14	1.109	338	80	3	139	189
θήλειες	1.420	461	1	31	1	6	329	27	7	494	63
ΝΟΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	2.899	1.456	10	89	10	508	302	44	4	298	163
Άρρενες	2.114	1.105	10	75	9	505	152	32	0	81	130
θήλειες	785	351	0	14	1	3	150	12	4	217	33
ΝΟΜΟΣ ΣΑΜΟΥ	1.051	287	4	42	5	290	197	31	2	148	43
Άρρενες	727	226	4	33	5	289	87	23	1	28	29
θήλειες	324	61	0	9	0	1	110	8	1	120	14
ΝΟΜΟΣ ΧΙΟΥ	963	162	4	42	0	317	168	32	4	187	46
Άρρενες	652	113	3	34	0	315	99	25	2	30	30
θήλειες	311	49	1	8	0	2	69	7	2	157	16
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	13.073	642	43	488	33	4.361	4.514	522	27	1.690	656
Άρρενες	8.703	457	41	375	28	4.327	2.130	299	14	473	464
θήλειες	4.370	185	2	113	5	34	2.384	223	13	1.217	192
ΝΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	7.388	361	11	329	27	1.723	2.979	413	18	1.087	399
Άρρενες	4.538	250	9	249	22	1.714	1.443	224	8	307	271
θήλειες	2.850	111	2	80	5	9	1.536	189	10	780	128
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	5.685	281	32	159	6	2.638	1.535	109	9	603	257
Άρρενες	4.165	207	32	126	6	2.613	687	75	6	166	193
θήλειες	1.520	74	0	33	0	25	848	34	3	437	64
ΚΡΗΤΗ	22.769	6.566	20	1.064	34	5.661	3.901	605	30	3.509	1.281
Άρρενες	15.310	4.485	19	851	33	5.567	1.943	389	15	1.044	870
θήλειες	7.459	2.081	1	213	1	94	1.958	216	15	2.465	411
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	8.026	2.435	3	398	10	1.723	1.463	239	16	1.164	544
Άρρενες	5.274	1.717	3	313	10	1.679	777	119	6	236	384
θήλειες	2.752	718	0	85	0	44	686	120	10	928	160
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	3.977	1.798	2	95	13	719	600	70	5	386	278
Άρρενες	2.452	1.046	2	74	13	700	282	45	4	87	188
θήλειες	1.525	752	0	21	0	19	318	25	1	299	90
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	3.691	594	11	217	2	1.334	840	57	1	438	181
Άρρενες	2.659	461	10	184	2	1.324	431	32	0	73	126
θήλειες	1.032	133	1	33	0	10	409	25	1	365	55
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	7.075	1.739	4	354	9	1.885	998	239	8	1.521	278
Άρρενες	4.925	1.261	4	280	8	1.864	453	193	5	648	172
θήλειες	2.150	478	0	74	1	21	545	46	3	873	106

³ Από την απογραφή πληθυσμού της 18^{ης} Μαρτίου 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

Πίνακας 3.4.
Απασχολούμενοι αλλοδαποί προερχόμενοι από την χώρα της Αλβανίας κατά ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας¹

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί											
Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001											
Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσες χρηματοπιστωτικές οργανώσεις	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	226.301	47.059	441	23.777	273	72.657	30.550	4.282	265	33.762	11.810
Άρρενες	172.136	38.970	429	18.962	261	72.098	20.339	4.029	127	6.050	9.481
Θήλειες	54.165	8.089	12	4.815	12	559	10.211	253	138	27.712	2.329
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	3.045	922	117	304	3	944	302	38	0	243	144
Άρρενες	2.527	786	116	243	3	938	215	37	0	49	113
Θήλειες	518	136	1	61	0	6	87	1	0	194	31
ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	618	160	7	85	1	199	45	3	0	54	47
Άρρενες	512	128	7	74	1	197	34	3	0	14	37
Θήλειες	106	32	0	11	0	2	11	0	0	40	10
ΝΟΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	2.061	650	110	179	0	638	207	32	0	170	65
Άρρενες	1.705	555	109	137	0	635	148	31	0	30	51
Θήλειες	356	95	1	42	0	3	59	1	0	140	14
ΝΟΜΟΣ ΕΒΡΟΥ	94	16	0	7	0	57	8	0	0	4	2
Άρρενες	83	13	0	5	0	57	4	0	0	2	2
Θήλειες	11	3	0	2	0	0	4	0	0	2	0
ΝΟΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	174	93	0	22	0	24	16	3	0	3	13
Άρρενες	156	88	0	19	0	23	11	3	0	1	11
Θήλειες	18	5	0	3	0	1	5	0	0	2	2
ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ	98	3	0	11	2	26	26	0	0	12	17
Άρρενες	71	2	0	8	2	26	18	0	0	2	12
Θήλειες	27	1	0	3	0	0	8	0	0	10	5
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	27.869	7.567	25	4.884	24	7.030	3.251	477	17	2.966	1.475
Άρρενες	22.062	6.552	24	3.594	23	6.962	2.393	464	10	647	1.246
Θήλειες	5.807	1.015	1	1.290	1	68	858	13	7	2.319	229
ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ	1.903	990	1	240	0	300	155	16	2	124	63
Άρρενες	1.509	849	1	154	0	292	109	16	1	22	54
Θήλειες	394	141	0	86	0	8	46	0	1	102	9
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	16.513	1.812	17	3.794	16	4.671	2.307	398	13	2.395	1.006
Άρρενες	12.589	1.584	17	2.824	15	4.627	1.739	388	9	474	830
Θήλειες	3.924	228	0	970	1	44	568	10	4	1.921	176

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
ΝΟΜΟΣ ΚΙΑΚΙΣ	836	293	0	204	3	204	23	4	0	28	76
Άρρενες	738	256	0	166	3	203	19	4	0	15	71
Θήλειες	98	37	0	38	0	1	4	0	0	13	5
ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ	2.883	2.037	3	268	0	227	98	19	0	98	106
Άρρενες	2.386	1.788	3	151	0	225	66	16	0	20	93
Θήλειες	497	249	0	117	0	2	32	3	0	78	13
ΝΟΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ	1.957	823	0	232	1	368	256	18	2	159	89
Άρρενες	1.525	682	0	174	1	364	169	18	0	33	75
Θήλειες	432	141	0	58	0	4	87	0	2	126	14
ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	863	626	3	28	1	113	32	6	0	24	27
Άρρενες	747	547	2	21	1	113	21	6	0	10	23
Θήλειες	116	79	1	7	0	0	11	0	0	14	4
ΝΟΜΟΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	2.839	976	1	118	3	1.092	380	15	0	134	105
Άρρενες	2.493	836	1	104	3	1.083	270	15	0	69	97
Θήλειες	346	140	0	14	0	9	110	0	0	65	8
ΑΠΟΝ ΟΡΟΣ	75	10	0	0	0	55	0	1	0	4	3
Άρρενες	75	10	0	0	0	55	0	1	0	4	3
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	3.173	1.205	12	225	6	1.069	236	55	0	244	103
Άρρενες	2.634	1.045	11	172	6	1.061	137	54	0	49	81
Θήλειες	539	160	1	53	0	8	99	1	0	195	22
ΝΟΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	369	152	0	20	0	143	15	6	0	20	13
Άρρενες	317	126	0	14	0	143	11	6	0	6	11
Θήλειες	52	26	0	6	0	0	4	0	0	14	2
ΝΟΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	680	299	2	62	0	181	53	2	0	43	33
Άρρενες	543	260	2	39	0	180	26	2	0	5	24
Θήλειες	137	39	0	23	0	1	27	0	0	38	9
ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	1.244	379	6	100	2	471	102	37	0	108	29
Άρρενες	1.052	331	6	88	2	465	63	36	0	27	24
Θήλειες	192	48	0	12	0	6	39	1	0	81	5
ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΗΣ	880	375	4	43	4	274	66	10	0	73	28
Άρρενες	722	328	3	31	4	273	37	10	0	11	22
Θήλειες	158	47	1	12	0	1	29	0	0	62	6

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	13.781	6.292	48	1.141	10	3.505	1.022	121	2	1.145	425
Άρρενες	11.156	5.332	48	938	9	3.484	670	108	1	154	347
Θήλειες	2.625	960	0	203	1	21	352	13	1	991	78
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	1.216	706	1	52	1	261	64	3	0	97	22
Άρρενες	966	570	1	47	1	258	47	3	0	14	18
Θήλειες	250	136	0	5	0	3	17	0	0	83	4
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	6.306	3.254	4	700	7	1.246	357	64	2	501	143
Άρρενες	5.146	2.827	4	557	6	1.242	247	51	1	70	114
Θήλειες	1.160	427	0	143	1	4	110	13	1	431	29
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	4.827	1.841	40	270	1	1.549	444	32	0	398	240
Άρρενες	3.876	1.508	40	235	1	1.537	267	32	0	48	196
Θήλειες	951	333	0	35	0	12	177	0	0	350	44
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	1.432	491	3	119	1	449	157	22	0	149	20
Άρρενες	1.168	427	3	99	1	447	109	22	0	22	19
Θήλειες	264	64	0	20	0	2	48	0	0	127	1
ΗΠΕΙΡΟΣ	6.181	2.169	35	396	9	1.998	629	70	6	540	277
Άρρενες	4.812	1.617	34	329	9	1.979	356	67	0	141	229
Θήλειες	1.369	552	1	67	0	19	273	3	6	399	48
ΝΟΜΟΣ ΑΡΤΗΣ	1.022	689	1	44	1	145	41	2	1	50	41
Άρρενες	801	541	1	35	1	142	29	1	0	10	34
Θήλειες	221	148	0	9	0	3	12	1	1	40	7
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	1.104	440	13	53	1	364	106	15	1	84	20
Άρρενες	843	331	12	47	1	360	45	14	0	11	15
Θήλειες	261	109	1	6	0	4	61	1	1	73	5
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	2.651	485	18	224	7	1.026	353	40	4	320	143
Άρρενες	2.120	391	18	181	7	1.016	218	39	0	95	125
Θήλειες	531	94	0	43	0	10	135	1	4	225	18
ΝΟΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ	1.404	555	3	75	0	463	129	13	0	86	73
Άρρενες	1.048	354	3	66	0	461	64	13	0	25	55
Θήλειες	356	201	0	9	0	2	65	0	0	61	18
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	6.524	1.249	21	229	4	2.779	1.256	112	3	523	311
Άρρενες	5.046	1.011	20	199	4	2.767	556	105	2	105	240

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
θήλεις	1.478	238	1	30	0	12	700	7	1	418	71
ΝΟΜΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ	1.853	330	6	59	2	827	428	19	1	87	83
Άρρενες	1.486	278	5	54	2	823	198	18	1	32	64
θήλεις	367	52	1	5	0	4	230	1	0	55	19
ΝΟΜΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	3.093	723	10	100	1	1.039	612	71	2	344	177
Άρρενες	2.250	579	10	83	1	1.033	276	66	1	55	132
θήλεις	843	144	0	17	0	6	336	5	1	289	45
ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	1.048	121	5	52	0	628	122	13	0	59	42
Άρρενες	891	98	5	49	0	627	49	13	0	8	36
θήλεις	157	23	0	3	0	1	73	0	0	51	6
ΝΟΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ	530	75	0	18	1	285	94	9	0	33	9
Άρρενες	419	56	0	13	1	284	33	8	0	10	8
θήλεις	111	19	0	5	0	1	61	1	0	23	1
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	12.442	5.129	7	589	19	3.758	888	144	3	1.052	797
Άρρενες	9.891	4.157	7	484	18	3.692	548	135	3	157	634
θήλεις	2.551	972	0	105	1	66	340	9	0	895	163
ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	3.154	1.646	5	103	4	864	161	25	0	167	166
Άρρενες	2.630	1.385	5	83	3	849	107	24	0	26	135
θήλεις	524	261	0	20	1	15	54	1	0	141	31
ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ	5.762	1.476	2	397	13	2.065	609	95	1	730	341
Άρρενες	4.531	1.260	2	329	13	2.048	373	89	1	105	278
θήλεις	1.231	216	0	68	0	17	236	6	0	625	63
ΝΟΜΟΣ ΗΛΕΙΑΣ	3.526	2.007	0	89	2	829	118	24	2	155	290
Άρρενες	2.730	1.512	0	72	2	795	68	22	2	26	221
θήλεις	796	495	0	17	0	34	50	2	0	129	69
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	15.479	7.506	57	956	32	3.849	977	101	4	913	1.009
Άρρενες	12.953	6.356	55	828	32	3.807	635	96	0	197	873
θήλεις	2.526	1.150	2	128	0	42	342	5	4	716	136
ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	4.642	2.147	10	399	14	993	263	25	1	278	497
Άρρενες	3.860	1.803	8	340	14	984	183	23	0	53	437
θήλεις	782	344	2	59	0	9	80	2	1	225	60
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	3.576	1.036	37	340	10	1.173	406	35	3	339	172

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Άρρενες	2.932	869	37	308	10	1.168	255	33	0	82	145
Θήλειες	644	167	0	32	0	5	151	2	3	257	27
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	203	58	0	3	0	121	8	2	0	5	6
Άρρενες	185	48	0	3	0	121	5	2	0	2	4
Θήλειες	18	10	0	0	0	0	3	0	0	3	2
ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	6.110	3.995	5	189	2	1.126	216	29	0	246	272
Άρρενες	5.172	3.413	5	159	2	1.108	139	29	0	56	232
Θήλειες	938	582	0	30	0	18	77	0	0	190	40
ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ	948	270	5	25	6	436	84	10	0	45	62
Άρρενες	804	223	5	18	6	426	53	9	0	4	55
Θήλειες	144	47	0	7	0	10	31	1	0	41	7
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	14.771	6.965	14	713	28	3.856	1.146	96	6	1.160	717
Άρρενες	11.592	5.625	14	577	27	3.822	629	94	3	181	551
Θήλειες	3.179	1.340	0	136	1	34	517	2	3	979	166
ΝΟΜΟΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ	2.493	1.066	4	120	1	713	215	12	0	173	185
Άρρενες	1.977	870	4	81	1	711	117	12	0	33	144
Θήλειες	516	196	0	39	0	2	98	0	0	140	41
ΝΟΜΟΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ	1.252	256	6	76	6	529	118	16	0	125	107
Άρρενες	1.002	203	6	68	5	525	63	16	0	21	82
Θήλειες	250	53	0	8	1	4	55	0	0	104	25
ΝΟΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	5.733	2.719	2	395	7	1.223	581	47	3	504	213
Άρρενες	4.441	2.230	2	323	7	1.215	322	46	2	97	159
Θήλειες	1.292	489	0	72	0	8	259	1	1	407	54
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	1.400	772	0	37	9	374	47	4	1	75	79
Άρρενες	1.119	609	0	33	9	370	21	4	0	5	66
Θήλειες	281	163	0	4	0	4	26	0	1	70	13
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	3.893	2.152	2	85	5	1.017	185	17	2	283	133
Άρρενες	3.053	1.713	2	72	5	1.001	106	16	1	25	100
Θήλειες	840	439	0	13	0	16	79	1	1	258	33
ΑΤΤΙΚΗ	102.477	3.036	70	13.531	98	35.825	17.090	2.824	220	23.505	5.515
Άρρενες	73.062	2.459	67	10.907	93	35.604	12.067	2.639	106	4.057	4.320
Θήλειες	29.415	577	3	2.624	5	221	5.023	185	114	19.448	1.195

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΘΗΝΩΝ	72.048	783	23	9.143	67	24.412	12.640	1.966	183	18.927	3.385
Άρρενες	49.292	614	20	7.232	63	24.260	8.926	1.843	89	3.212	2.523
Θήλειες	22.756	169	3	1.911	4	152	3.714	123	94	15.715	862
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	14.422	1.429	25	1.652	10	5.878	1.701	289	17	1.929	1.378
Άρρενες	11.575	1.190	25	1.369	9	5.840	1.156	265	9	424	1.180
Θήλειες	2.847	239	0	283	1	38	545	24	8	1.505	198
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	4.239	388	12	976	8	1.464	591	151	3	357	241
Άρρενες	3.500	290	12	826	8	1.453	428	141	0	91	207
Θήλειες	739	98	0	150	0	11	163	10	3	266	34
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	11.768	436	10	1.760	13	4.071	2.158	418	17	2.292	511
Άρρενες	8.695	365	10	1.480	13	4.051	1.557	390	8	330	410
Θήλειες	3.073	71	0	280	0	20	601	28	9	1.962	101
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	3.040	1.405	6	102	14	916	228	28	0	179	150
Άρρενες	2.522	1.174	6	86	13	911	135	27	0	27	131
Θήλειες	518	231	0	16	1	5	93	1	0	152	19
ΝΟΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	1.788	1.072	0	55	10	379	80	13	0	68	101
Άρρενες	1.511	890	0	49	9	377	58	13	0	14	91
Θήλειες	277	182	0	6	1	2	22	0	0	54	10
ΝΟΜΟΣ ΣΑΜΟΥ	743	240	4	29	4	259	114	7	0	55	29
Άρρενες	592	207	4	24	4	258	56	7	0	7	23
Θήλειες	151	33	0	5	0	1	58	0	0	48	6
ΝΟΜΟΣ ΧΙΟΥ	509	93	2	18	0	278	34	8	0	56	20
Άρρενες	419	77	2	13	0	276	21	7	0	6	17
Θήλειες	90	16	0	5	0	2	13	1	0	50	3
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	7.543	382	18	251	11	3.743	2.172	111	2	462	336
Άρρενες	5.952	310	17	213	10	3.724	1.121	107	1	124	270
Θήλειες	1.591	72	1	38	1	19	1.051	4	1	338	66
ΝΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	3.546	201	6	161	7	1.388	1.280	64	1	254	165
Άρρενες	2.656	167	5	134	6	1.384	690	61	1	61	128
Θήλειες	890	34	1	27	1	4	590	3	0	193	37
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	3.997	181	12	90	4	2.355	892	47	1	208	171
Άρρενες	3.296	143	12	79	4	2.340	431	46	0	63	142

Σύνολο Ελλάδος, περιφέρεια και νομοί

Απογραφή πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001

Σύνολο Ελλάδος, Περιφέρεια, Νομός, Φύλο	Σύνολο	Ομάδες κλάδων οικονομικής δραστηριότητας									
		Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιητικές βιομηχανίες	Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευές	Εμπόριο, επισκευές, ξενοδοχεία, εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
Θήλεις	701	38	0	11	0	15	461	1	1	145	29
ΚΡΗΤΗ	9.976	3.232	11	456	15	3.385	1.353	105	2	830	551
Άρρενες	7.927	2.546	10	392	14	3.347	877	96	1	162	446
Θήλεις	2.049	686	1	64	1	38	476	9	1	668	105
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	4.028	1.320	3	192	5	1.255	550	53	1	365	271
Άρρενες	3.184	1.050	3	172	5	1.237	377	50	1	57	219
Θήλεις	844	270	0	20	0	18	173	3	0	308	52
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	1.719	780	1	37	4	443	215	5	0	109	117
Άρρενες	1.307	555	1	32	4	435	143	5	0	27	97
Θήλεις	412	225	0	5	0	8	72	0	0	82	20
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	1.755	333	5	94	1	757	325	14	0	141	78
Άρρενες	1.425	286	4	78	1	752	198	13	0	23	63
Θήλεις	330	47	1	16	0	5	127	1	0	118	15
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	2.474	799	2	133	5	930	263	33	1	215	85
Άρρενες	2.011	655	2	110	4	923	159	28	0	55	67
Θήλεις	463	144	0	23	1	7	104	5	1	160	18

⁴ Από την απογραφή πληθυσμού της 18^{ης} Μαρτίου 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

3.5. Απάντηση του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης σε αίτηση (3-9-2003) χορήγησης στοιχείων

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ
Ταχ. Δ/ση: Σταδίου 31
Ταχ. Κώδικας: 105 59 ΑΘΗΝΑ
Τηλέφωνο: 210 3316640
210 3316910
210 3316560
e-mail: metanastefsi@ypes.gr
FAX: 2103223335

Αθήνα 26 Σεπτεμβρίου 2003

ΑΠ: Φ.63574/15560/03
Προς: κ. Βασιλική Κωστοπούλου
Καζαντζάκη 22
38333 Βόλος

ΘΕΜΑ: Απάντηση σε αίτηση χορήγησης στοιχείων.
Σχετ: Η από 03 Σεπτεμβρίου 2003 Αίτησή σας.

Σε απάντηση της σχετικής αίτησής σας, σας γνωρίζουμε ότι τα στοιχεία που ζητάτε, προκειμένου να ολοκληρώσετε την εργασίας σας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, θα είμαστε σε θέση να σας τα χορηγήσουμε μετά την ολοκλήρωση της καταχώρησής τους στη Βάση Δεδομένων του Υπουργείου μας, έργο το οποίο εκτιμάται ότι θα έχει ολοκληρωθεί στο τέλος του έτους.

Σε κάθε περίπτωση όμως, εφόσον εξυπηρετεί την μελέτη σας η παράθεση επί μέρους στοιχείων (π.χ. σε επίπεδο Νομού ή Περιφέρειας) μπορείτε να απευθυνθείτε εγγράφως στις οικείες Υπηρεσίες Αστικής Κατάστασης και Αλλοδαπών και Μετανάστευσης και να ζητήσετε την συνδρομή τους.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΝΟΜΗ:

1. Γρ. κ. Γεν. Διευθύντριας
2. Δ/σή μας

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

A.X.A. MENTZELOS

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
Η ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

Δ. ΔΟΥΝΤΟΥΡΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Ερωτηματολόγιο διερεύνησης των
δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών
χαρακτηριστικών δείγματος αλβανών
οικονομικών μεταναστών και του
αποκλεισμού τους από τον πολιτισμό στο
Βόλο.

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ (UNIVERSITETI I THESALISE)
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Βόλος 21/9/2003**

«Έρευνα για τον αποκλεισμό των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο» («Studim per emigrantet shqiptare nga kultura e Volos»)

* Παρακαλείστε ν' απαντήσετε το ερωτηματολόγιο με ειλικρίνεια, βάζοντας στην απάντηση που σας εκφράζει(* Lutemi te pergjigjeni ne ryetzet me sinqeritet, duke vene ne pergjigjen ku ju perket).

1. Γενικά στοιχεία. (Te dhena te pergjithshme)

1.1. Φύλο (Seksi)	
1.1.1. Άνδρας (Mashkull)	
1.1.2. Γυναίκα (Femer)	
1.2. Ηλικία (Mosha)	
1.2.1. 11-17	
1.2.2. 18-25	
1.2.3. 26-35	
1.2.4. 36-45	
1.2.5. 45 και άνω	

2. Οικογενειακή κατάσταση. (Gjendja Civile)

2.1. Ιδιότητα	
2.1.1. Έγγαμος/η (Martuarí/e)	
2.1.2. Άγαμος/η (Beqar/e)	
2.1.3. Διαζευγμένος/η (Divorcuari/e)	
2.1.4. Χήρος/α (Ivie/Evie)	
2.1.5. Μόνος/η (Vetem/ Evetme)	
2.2. Με ποια άλλα άτομα κατοικείτε; (Me ke bashkejetoni)	
2.2.1. Μόνος/η μου (Vetem/Evetme)	
2.2.2. Με τους γονείς μου (Me prindrit)	
2.2.3. Με τον αδερφό/αδέρφια μου (Me vellain/ vellerzit)	
2.2.4. Με τον/την σύζυγο (me bashkeshortin/en)	
2.2.5. Με τον/την σύζυγο και το παιδί/παιδιά μου (Me bashkeshortin/en dhe jet/femijen)	
2.2.6. Με άλλα άτομα (Me persona te tjere)	

3. Κατοικία(Banesa)

3.1.Κατοικείτε (Banoni)	
3.1.1.Στο Βόλο (Ne Volo)	
3.1.2.Άλλού (Diku tjeter)	
3.2.Η κατοικία σας είναι(Banesa juaj eshte)	
3.2.1.Μονοκατοικία (Me nje kat)	
3.2.2.Διώροφο (Dy kate)	
3.2.3.Άλλο (Tjeter)	
3.3.Κατάσταση κατοικίας(Gjendja e baneses)	
3.3.1.Με ενοίκιο (Me qira)	
3.3.2.Άλλο(Tjeter)	

4. Εκπαίδευση-Γλώσσα. (Studimet-Gjuha)

4.1.Η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε (Studimet I mbaruat)	
4.1.1.Στην Αλβανία (Ne Shqiperi)	
4.1.2.Στην Ελλάδα (Ne Greqi)	
4.1.3.Άλλού (Ne vend tjeter)	
4.2.Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Αλβανία, έχετε τελειώσει(Neqofte se keni mbaruar shkollen ne Shqiperi keni mbaruar)	
4.2.1.Το οκτάχρονο ενιαίο σχολείο (Filloren-Tetevjeqaren)	
4.2.2.Την δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Gjimnazin)	
4.2.3.Πανεπιστήμιο(Universitetin)	
4.2.4.Άλλη σχολή(Tjeter shkolle)	
4.2.5.Δεν έχετε πάει σχολείο (Nuk keni vajtur fare ne shkolle)	
4.3.Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Ελλάδα, έχετε τελειώσει(Neqofte se keni mbaruar shkollen ne Greqi keni mbaruar)	
4.3.1.Το δημοτικό(Filloren)	
4.3.2.Την δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Gjimnazin)	
4.3.3.Το πανεπιστήμιο (Universitetim)	
4.3.4.Άλλη σχολή (Tjeter shkolle)	
4.3.5.Δεν έχετε πάει σχολείο (Nuk keni vajtur fare ne shkolle)	
4.4.Χρόνια εκπαίδευσης(Vjet Studimet)	
4.4.1.1-6 χρόνια (vjet)	
4.4.2.6-12 χρόνια (vjet)	
4.4.3.13-18 χρόνια (vjet)	
4.5.Γνώση ελληνικής γλώσσας(Njohurit e gjuhes greke)	
4.5.1.Προφορικός λόγος(Me goje)	
4.5.1.1.Ναι (Po)	1

4.5.1.2.Όχι (Jo)	0
4.5.2.Ανάγνωση (Pak)	
4.5.2.1.Ναι (Po)	1
4.5.2.2.Όχι (Jo)	0
4.5.3.Γραφή (Ne te shkruajtur)	
4.5.3.1.Ναι (Po)	1
4.5.3.2. Όχι (Jo)	0

5. Εργασία. (Puna)

5.1.Επαγγελματική κατάσταση(Gjendja profesionale)	
5.1.1.Εργαζόμενος/η (I/e punesuar)	
5.1.2.Άνεργος/η (I/e parune)	
5.1.3.Μαθητής/Σπουδαστής/Φοιτητής(Nxenes/Student)	
5.1.4.Οικιακά(Shtepiake)	
5.1.5.Συνταξιούχος (Pesionist/e)	
5.2.Εάν εργάζεστε, τι είδους επάγγελμα κάνετε;(Neqofte se punoni, cfare pune beni?)	
5.2.1.Επιστημονικό επάγγελμα(Pune zyre)	
5.2.2.Γεωργός-τεχνίτης-κτηνοτρόφος (Agronom-Usta-Murator)	
5.2.3.Εργάτης(Punetor)	
5.2.4.Οικοδόμος (Ne ndertim)	
5.2.5.Καθαρισμός σπιτιών(Pastrim shtepie)	
5.2.6.Φύλαξη παιδιών(Kujdeseni per femije)	
5.2.7.Φροντίδα ηλικιωμένων(Kujdeseni te moshuarit)	
5.3.Τύπος απασχόλησης(Tipi I Punes)	
5.3.1.Μόνιμη (E perhereshme)	
5.3.2.Περιστασιακή(E perkohesme)	
5.3.3.Εποχιακή (Sezonale)	
5.4.Είστε (Jeni)	
5.4.1.Εργοδότης (Punedhenes)	
5.4.2.Μισθωτός (I/e punesuar[me muaj])	
5.4.3.Ημερομίσθιος (I/e punesuar [me dite])	
5.4.4.Αυτοαπασχολούμενος (I/e veterpunesuar)	
5.5.Αν στο ερώτημα 5.1. απαντήσατε άνεργος/η, ο χρόνος της ανεργίας σας είναι(Neqofte se ne pyetjen 5.1. jeni pergjigjur i/e parune, atehere koha e parpunise sa eshte)	
5.5.1.Λιγότερος από ένα έτος (Me pak se 1 vit)	
5.5.2.1-2 έτη (vjet)	
5.5.3.Περισσότερος από 2 έτη (Me shume se 2 vjet)	

6. Κοινωνική Ασφάλιση. (Siguracionet)

6.1.Είστε ασφαλισμένος/η (Jeni i/e siguruar)	
6.1.1.Ναι (Po)	1
6.1.2.Όχι (Jo)	0
6.2.Αν ναι, ο ασφαλιστικός οργανισμός είναι το(Neqofte se po, ne ke zyre sigurazioni jeni te siguruar?)	
6.2.1.Ι.Κ.Α.(I.K.A.)	
6.2.2.Ο.Γ.Α.(O.G.A.)	
6.2.3.Άλλος (Tjeter)	

7. Εισόδημα. (Te ardhurat)

7.1.Το εισόδημά σας το χρόνο είναι (Te ardhurat tuaza ne vit jane)	
7.1.1.0-1000 Euro	
7.1.2.1000-4000 Euro	
7.1.3.4000-10.000 Euro	
7.2.Το εισόδημα της οικογένειας προέρχεται(Te ardhurat familjare vijne)	
7.2.1.Εργασία συζύγου(Nga te ardhurat e te shoqit)	
7.2.2.Εργασία συζύγων(Nga te ardhurat e te dyve)	
7.2.3.Δική μου δουλειά (Nga puna juaj)	
7.2.4.Επίδομα (Ndihma Sociale)	
7.2.5.Σύνταξη (Pensioni)	
7.2.6.Άλλο (Tjeter)	

8.Αποκλεισμός των Αλβανών οικονομικών μεταναστών από τον πολιτισμό στο Βόλο. Αν στην ερώτηση 3.1. απαντήσατε ότι κατοικείτε στο Βόλο, τότε (Nohurite e emigranteve shqiptare ne kulturen ne Volos. Neqofte se ne pyetjen 3.1 u pergjigjet qe banoni ne Volos, atehere)

8.1.Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;(Njihni mithujt per Volon?)	
8.1.1.Ναι (Po)	1
8.1.2.Όχι (Jo)	2
8.1.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99
8.2.Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;(Njihni historine e Volos?)	
8.2.1.Ναι (Po)	1
8.2.2.Όχι (Jo)	2
8.2.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99
8.3.Έχετε θαυμάσει κτίρια στο Βόλο για την αρχιτεκτονική τους;(Keni pelqyer ndertesa ne Volos per arqitekturen e tyre?)	

8.3.1.Ναι (Po)	1	
8.3.2. Όχι (Jo)	2	
8.3.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.4.Έχετε επισκεφτεί τα μουσεία του Βόλου;(Keni vizituar museun e Volos?)		
8.4.1.Ναι (Po)	1	
8.4.2.Όχι (Jo)	2	
8.4.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.5.Έχετε επισκεφτεί τα μνημεία που υπάρχουν στο Βόλο;(Keni vizituar perkujtimore ne Volo?)		
8.5.1.Ναι (Po)	1	
8.5.2.Όχι (Jo)	2	
8.5.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.6.Έχετε επισκεφθεί εκθεσιακούς χώρους στο Βόλο;(Keni vizituar vende kulturore ne Volo?)		
8.6.1.Ναι (Po)	1	
8.6.2.Όχι (Jo)	2	
8.6.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.7.Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;(Keni pare piktura ne Volo?)		
8.7.1.Ναι (Po)	1	
8.7.2.Όχι (Jo)	2	
8.7.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.8.Έχετε θαυμάσει γλυπτά στο Βόλο;(Keni pelqyer skulptura ne Volo?)		
8.8.1.Ναι (Po)	1	
8.8.2.Όχι (Jo)	2	
8.8.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.9.Έχετε δει φωτογραφίες φωτογράφων του Βόλου;(Keni pare fotografi te fotografeve ne Volo?)		
8.9.1.Ναι(Po)	1	
8.9.2.Όχι (Jo)	2	
8.9.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.10.Έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;(Keni vajtur ne biblioteka te Volos?)		
8.10.1.Ναι(Po)	1	
8.10.2.Όχι(Jo)	2	
8.10.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.11.Γνωρίζετε κάποιους από τους συγγραφείς του Βόλου;(Njihni ndonje nga shkrimtaret e Volos?)		
8.11.1.Ναι (Po)	1	
8.11.2.Όχι(Jo)	2	
8.11.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.12.Συμμετέχετε στα μαθήματα δημιουργίας παραμυθιών που γίνονται στο Βόλο;(Merrni pjesse ne krijimin e perallave qe behen ne Volos?)		
8.12.1.Ναι(Po)	1	

8.12.2.Όχι(Jo)	2	
8.12.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.13 Έχετε δει θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο;(Keni pare teater ne Volo?)		
8.13.1.Ναι(Po)	1	
8.13.2.Όχι (Jo)	2	
8.13.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.14.Γνωρίζετε ότι στο Βόλο καλλιεργείται η θεατρική παιδεία των πολιτών;(Njihni qe ne Volo krijohet kultura teatrale te qytetarit?)		
8.14.1.Ναι (Po)	1	
8.14.2.Όχι(Jo)	2	
8.14.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.15.Έχετε πάει σε κινηματογράφους του Βόλου;(Keni vajtur ne kinema te Volos?)		
8.15.1.Ναι(Po)	1	
8.15.2.Όχι(Jo)	2	
8.15.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.16 Έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;(Keni degjuar koncerte nga orkestra e Volos?)		
8.16.1.Ναι(Po)	1	
8.16.2.Όχι(Jo)	2	
8.16.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.17Γνωρίζετε ότι υπάρχει δημοτικό ωδείο στο Βόλο;(Njihni qe ka shkolle muzike ne Volos?)		
8.17.1.Ναι (Po)	1	
8.17.2.Όχι (Jo)	2	
8.17.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.18.Έχετε χορέψει κλασικούς και σύγχρονους χορούς στο Βόλο;(Keni kercyer vallezhim klasik dhe modern ne Volo?)		
8.18.1.Ναι (Po)	1	
8.18.2.Όχι(Jo)	2	
8.18.3.Δεν ξέρω (Nuk njoh)	99	
8.19Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;(Beni fiskulture ne Volo?)		
8.19.1.Ναι (Po)	1	
8.19.2.Όχι (Jo)	2	
8.19.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	
8.20.Γνωρίζετε τα ήθη και τα έθιμα του Βόλου;(Njihni traditat dhe zakonet e Volos?)		
8.20.1.Ναι(Po)	1	
8.20.2.Όχι (Jo)	2	
8.20.3.Δεν ξέρω(Nuk njoh)	99	

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ο σκοπός αυτής της σημείωσης είναι να σου δώσει γραπτή δέσμευση ότι το ερωτηματολόγιο θα τηρήσει αυστηρή εμπιστευτικότητα σε σχέση με τις απαντήσεις που επέλεξες και ότι τίποτα που μπορεί να υπονομεύσει αυτή την δέσμευση δεν θα γίνει χωρίς την προηγούμενη γραπτή αποδοχή σου. Σ' ευχαριστούμε πολύ για την συμμετοχή σου.

Υπογραφή: _____

Ημερομηνία: 21 / 9 / 2003.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Στατιστικά στοιχεία έρευνας για την διερεύνηση των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών δείγματος αλβανών οικονομικών μεταναστών και του αποκλεισμού τους από τον πολιτισμό στο Βόλο.

Frequency Table

Πίνακας 5.1. Φύλο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid άνδρας	34	68,0	68,0	68,0
γυναίκα	16	32,0	32,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.2. Ηλικία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 11-17	1	2,0	2,0	2,0
18-25	11	22,0	22,4	24,5
26-35	23	46,0	46,9	71,4
36-45	14	28,0	28,6	100,0
Total	49	98,0	100,0	
Missing System	1	2,0		
Total	50	100,0		

Πίνακας 5.3. Οικογενειακή κατάσταση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid έγγαμος/η	36	72,0	72,0	72,0
άγαμος/η	14	28,0	28,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.4. Άτομα νοικοκυριού

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid μόνος/η μου	4	8,0	8,0	8,0
με γονείς	2	4,0	4,0	12,0
με αδερφό/αδέρφια μου	5	10,0	10,0	22,0
με τον/την σύζυγό μου	12	24,0	24,0	46,0
με τον/την σύζυγο και παιδί/α	17	34,0	34,0	80,0
με άλλα άτομα	10	20,0	20,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.5. Κατοικείτε

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid στον Βόλο	50	100,0	100,0	100,0

Πίνακας 5.6. Η κατοικία είναι

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid μονοκατοικία	31	62,0	62,0	62,0
διόροφο	6	12,0	12,0	74,0
άλλο	13	26,0	26,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.7. Κατάσταση κατοικίας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid με ενοίκιο	46	92,0	92,0	92,0
άλλο	4	8,0	8,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.8. Η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid στην Αλβανία	46	92,0	92,0	92,0
στην Ελλάδα	4	8,0	8,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.9. Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Αλβανία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid οκτάχρονο ενιαίο σχολείο	3	6,0	6,5	6,5
την δευτεροβάθμια εκπαίδευση	33	66,0	71,7	78,3
παν/μιο	10	20,0	21,7	100,0
Total	46	92,0	100,0	
Missing System	4	8,0		
Total	50	100,0		

Πίνακας 5.10. Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Ελλάδα.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid την δευτεροβάθμια εκπαίδευση	3	6,0	75,0	75,0
το παν/μιο	1	2,0	25,0	100,0
Total	4	8,0	100,0	
Missing System	46	92,0		
Total	50	100,0		

Πίνακας 5.11. Χρόνια εκπαίδευσης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1-6	3	6,0	6,0	6,0
6-12	37	74,0	74,0	80,0
13-18	10	20,0	20,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.12. Προφορικός λόγος

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	2	4,0	4,0	4,0
ναι	48	96,0	96,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.13. Ανάγνωση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	14	28,0	28,0	28,0
ναι	36	72,0	72,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.14. Γραφή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	23	46,0	46,0	46,0
ναι	27	54,0	54,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.15. Επαγγελματική κατάσταση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid εργαζόμενος	42	84,0	84,0	84,0
άνεργος	5	10,0	10,0	94,0
μαθητής/σπουδαστής/φοιτητής	1	2,0	2,0	96,0
οικιακά	2	4,0	4,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.16. Τι επάγγελμα κάνετε

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	επιστημονικό	3	6,0	7,3	7,3
	γεωργός/τεχνίτης/κτην οτρόφος	11	22,0	26,8	34,1
	εργάτης	8	16,0	19,5	53,7
	οικοδόμος	11	22,0	26,8	80,5
	καθαρισμός σπιτιών	6	12,0	14,6	95,1
	φύλαξη παιδιών	1	2,0	2,4	97,6
	φροντίδα ηλικιωμένων	1	2,0	2,4	100,0
	Total	41	82,0	100,0	
Missing	System	9	18,0		
Total		50	100,0		

Πίνακας 5.17. Τύπος απασχόλησης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	μόνιμη	30	60,0	73,2	73,2
	περιστασιακή	9	18,0	22,0	95,1
	εποχιακή	2	4,0	4,9	100,0
	Total	41	82,0	100,0	
Missing	System	9	18,0		
Total		50	100,0		

Πίνακας 5.18. Είστε

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	εργοδότης	4	8,0	9,5	9,5
	μισθωτος	8	16,0	19,0	28,6
	ημερομίσθιος	25	50,0	59,5	88,1
	αυτοαπασχολούμενος	5	10,0	11,9	100,0
	Total	42	84,0	100,0	
Missing	System	8	16,0		
Total		50	100,0		

Πίνακας 5.19. Ποια είναι η διάρκεια της ανεργίας σας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	< 1 έτος	3	6,0	60,0	60,0
	>2 έτη	2	4,0	40,0	100,0
	Total	5	10,0	100,0	
Missing	System	45	90,0		
Total		50	100,0		

Πίνακας 5.20. Έχετε ασφάλεια

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	49	98,0	98,0	98,0
όχι	1	2,0	2,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

5.21. Ποιος είναι ο ασφαλιστικός φορέας

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ΙΚΑ	41	82,0	83,7	83,7
ΟΓΑ	5	10,0	10,2	93,9
άλλος	3	6,0	6,1	100,0
Total	49	98,0	100,0	
Missing System	1	2,0		
Total	50	100,0		

Πίνακας 5.22. Το εισόδημά σας είναι

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1000-4000	13	26,0	27,7	27,7
4000-10000	34	68,0	72,3	100,0
Total	47	94,0	100,0	
Missing System	3	6,0		
Total	50	100,0		

Πίνακας 5.23. Εισόδημα στην οικογένεια από

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid εργασία συζύγου	14	28,0	28,0	28,0
εργασία δύο συζυγων	11	22,0	22,0	50,0
δική μου εργασία	25	50,0	50,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.24. Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid δξ	6	12,0	12,0	12,0
ναι	20	40,0	40,0	52,0
όχι	24	48,0	48,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.25. Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid δξ	1	2,0	2,0	2,0
ναι	24	48,0	48,0	50,0
όχι	25	50,0	50,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.26. Έχετε θαυμάσει κτίρια στο Βόλο για την αρχιτεκτονική τους;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	40	80,0	80,0	80,0
όχι	10	20,0	20,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.27. Έχετε επισκεφθεί τα μουσεία του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	16	32,0	32,0	32,0
όχι	34	68,0	68,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.28. Έχετε επισκεφθεί τα μνημεία που υπάρχουν στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	26	52,0	52,0	52,0
όχι	24	48,0	48,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.29. Έχετε επισκεφθεί τους εκθεσιακούς χώρους που υπάρχουν στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	38	76,0	76,0	76,0
όχι	12	24,0	24,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.30. Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	84,0	84,0	84,0
όχι	8	16,0	16,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.31. Έχετε θαυμάσει γλυπτά στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	40	80,0	80,0	80,0
όχι	10	20,0	20,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.32. Έχετε δει φωτογραφίες φωτογράφων στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	38	76,0	76,0	76,0
όχι	12	24,0	24,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.33. Έχετε επισκευθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	18	36,0	36,0	36,0
όχι	32	64,0	64,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.34. Γνωρίζετε κάποιους από τους συγγραφείς του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	13	26,0	26,0	26,0
όχι	37	74,0	74,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.35. Συμμετέχετε στα μαθήματα δημιουργίας παραμυθιών που γίνονται στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid δξ	8	16,0	16,0	16,0
ναι	8	16,0	16,0	32,0
όχι	34	68,0	68,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.36. Έχετε δει θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	35	70,0	70,0	70,0
όχι	15	30,0	30,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.37. Γνωρίζετε ότι στο Βόλο καλλιεργείται η θεατρική παιδεία των πολιτών;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid όχι	4	8,0	8,0	8,0
ναι	28	56,0	56,0	64,0
όχι	18	36,0	36,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.38. Έχετε πάει σε κινηματογράφους του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	35	70,0	70,0	70,0
όχι	15	30,0	30,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.39. Έχετε ακούσει συναυλίες από οργήστρες του Βόλου;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	42	84,0	84,0	84,0
όχι	8	16,0	16,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.40. Γνωρίζετε ότι υπάρχει δημοτικό ωδείο στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	44	88,0	88,0	88,0
όχι	6	12,0	12,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.41. Έχετε γορέψει κλασικούς και σύγχρονους γορούς στο Βόλο;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	20	40,0	40,0	40,0
όχι	30	60,0	60,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.42. Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;

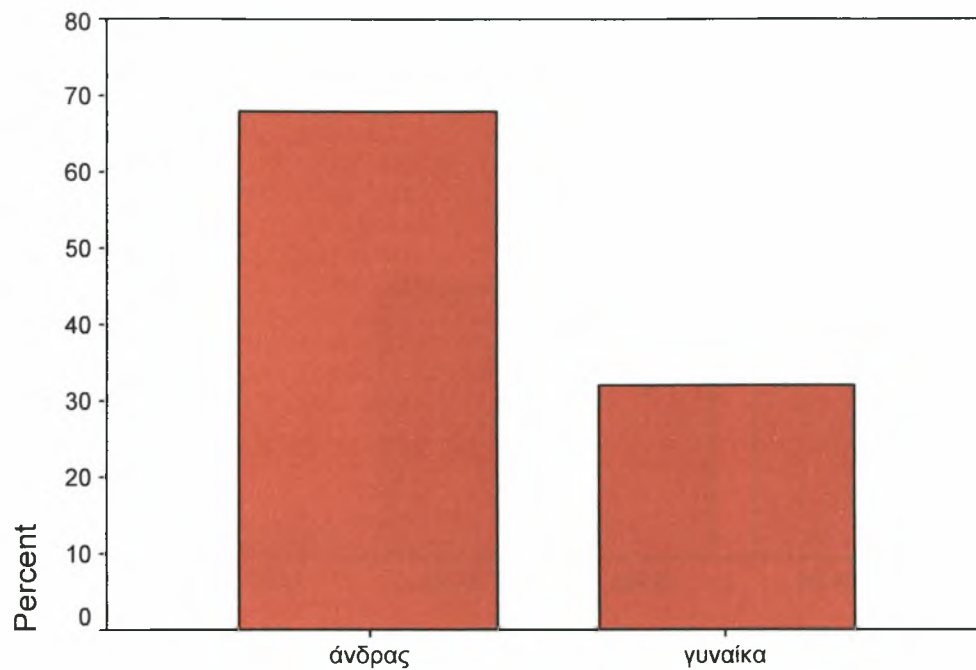
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	19	38,0	38,0	38,0
όχι	31	62,0	62,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Πίνακας 5.43. Γνωρίζετε τα ήθη και τα έθιμα του Βόλου:

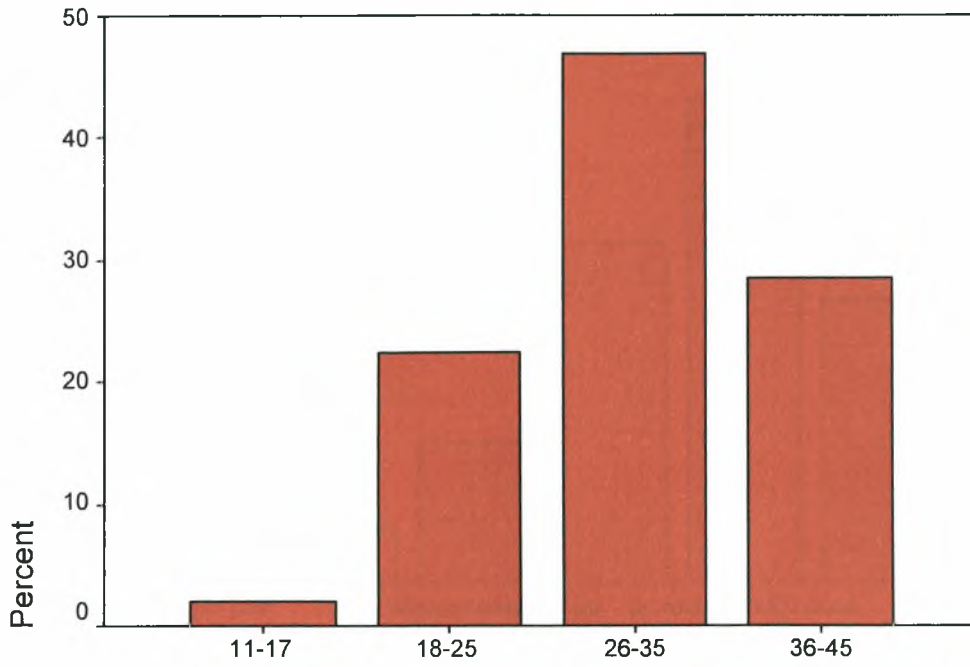
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ναι	29	58,0	58,0	58,0
όχι	21	42,0	42,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

Bar Chart

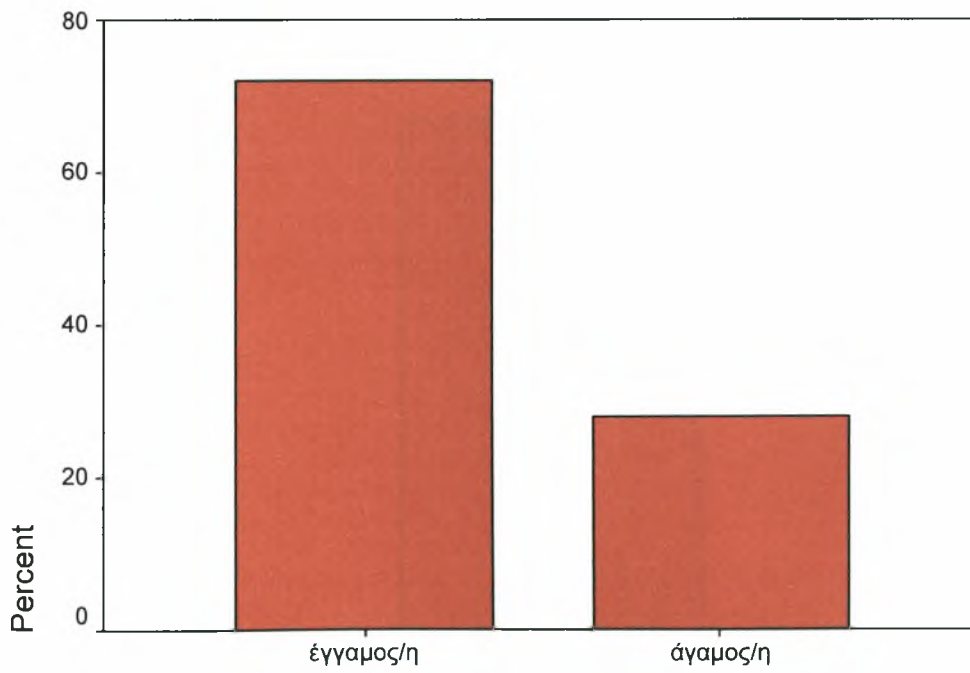
Γράφημα 5.1. Φύλο

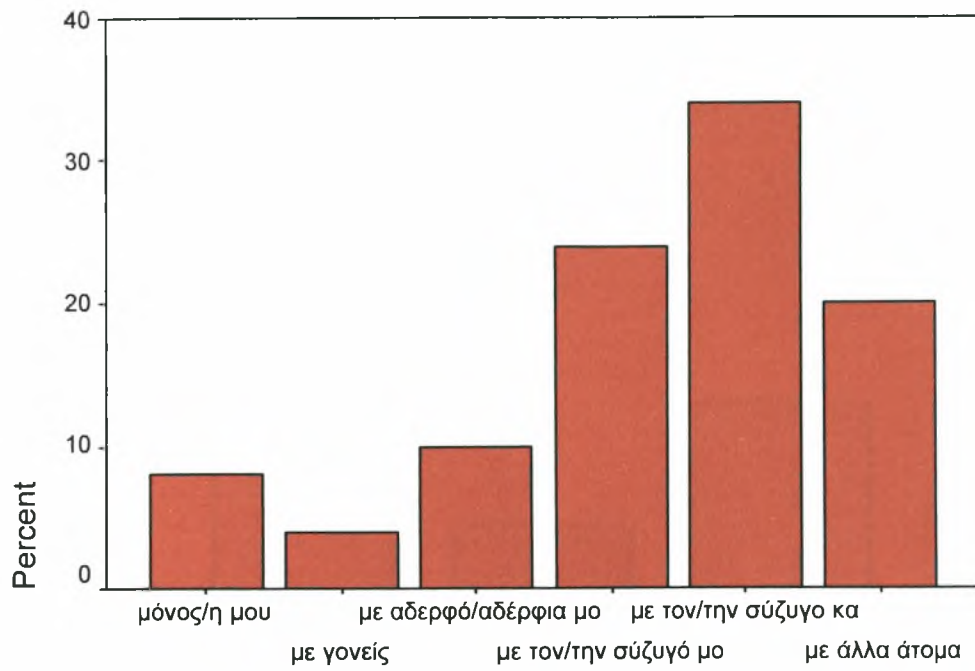
Γράφημα 5.2. Ηλικία

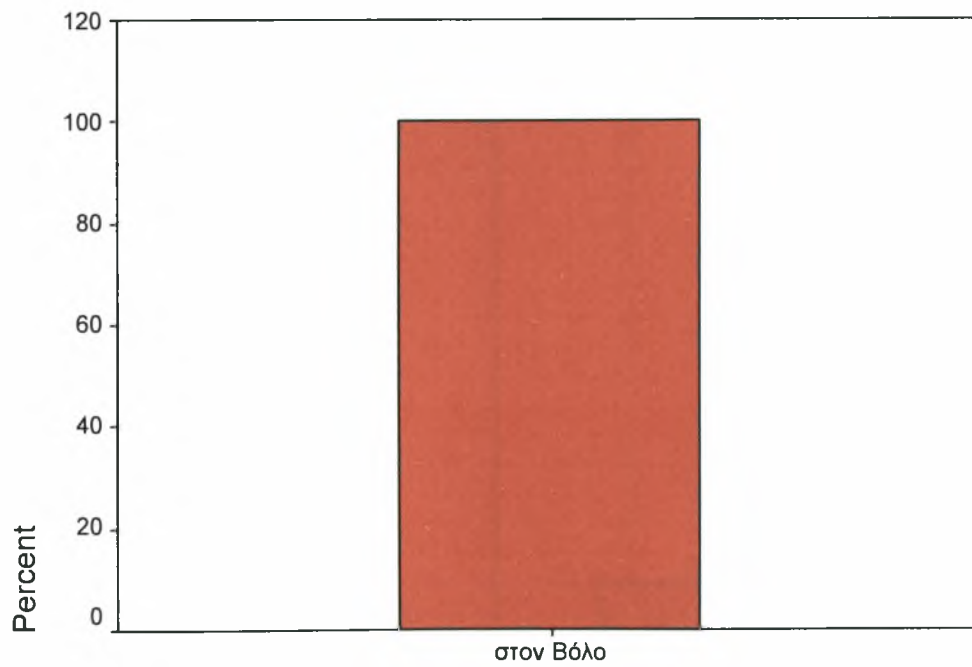
Γράφημα 5.3. Οικογενειακή κατάσταση

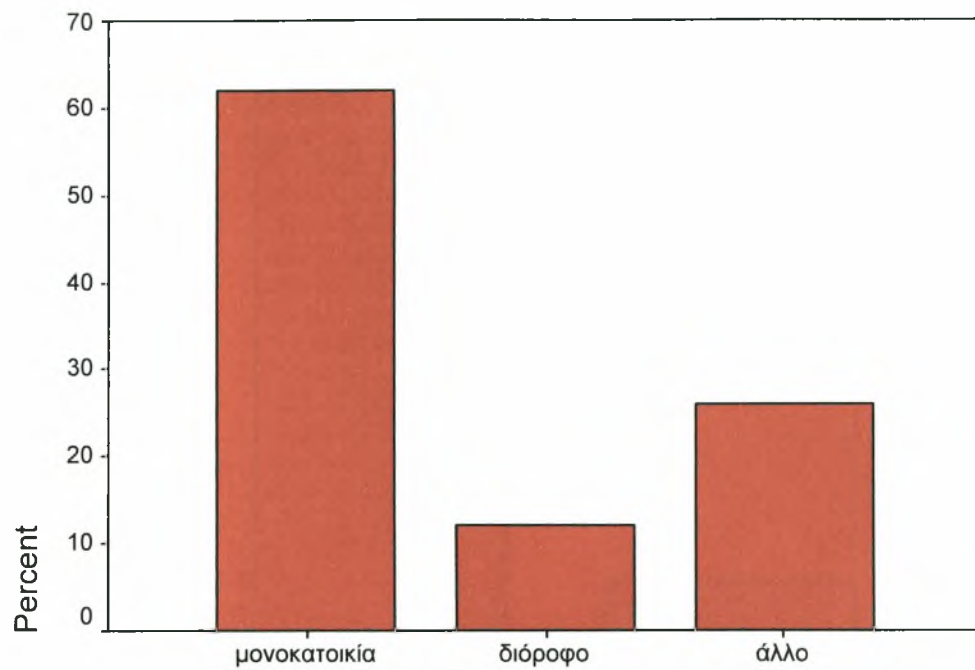
Γράφημα 5.4. Άτομα νοικοκυριού

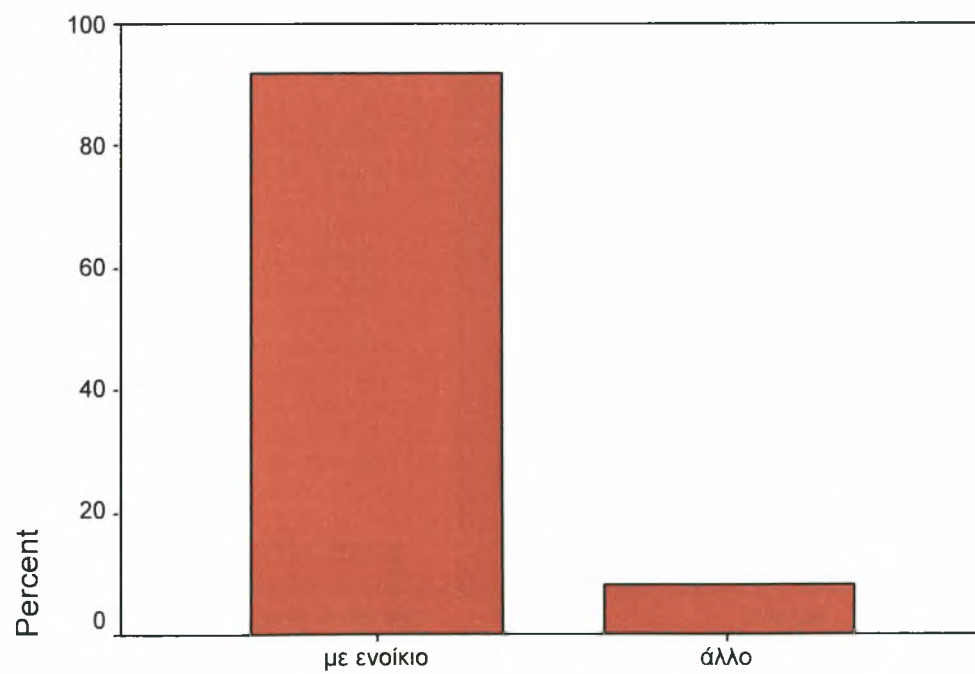
Γράφημα 5.5. Κατοικείτε

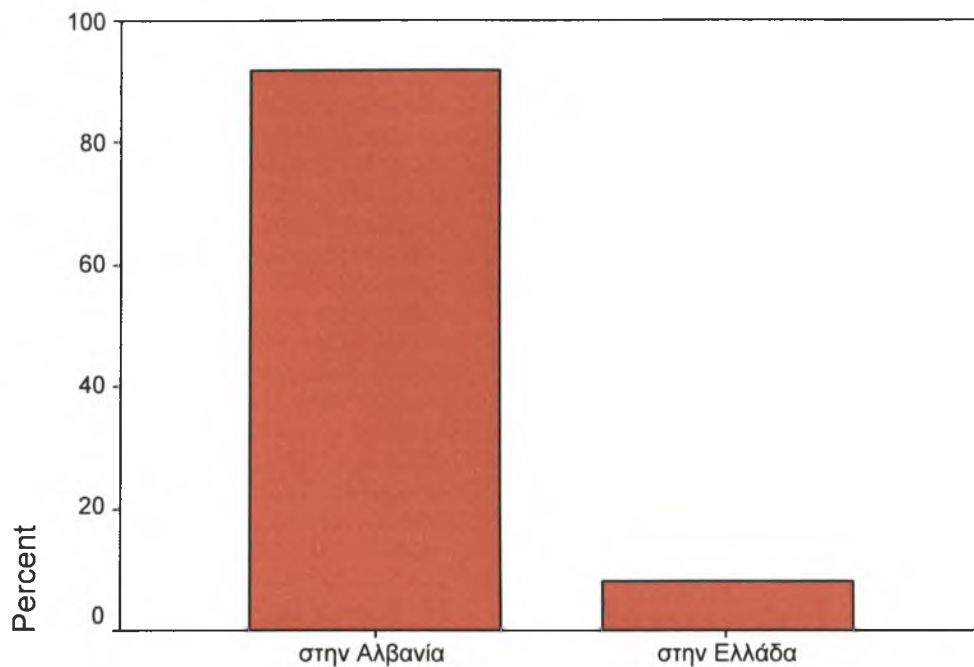
Γράφημα 5.6. Η κατοικία είναι

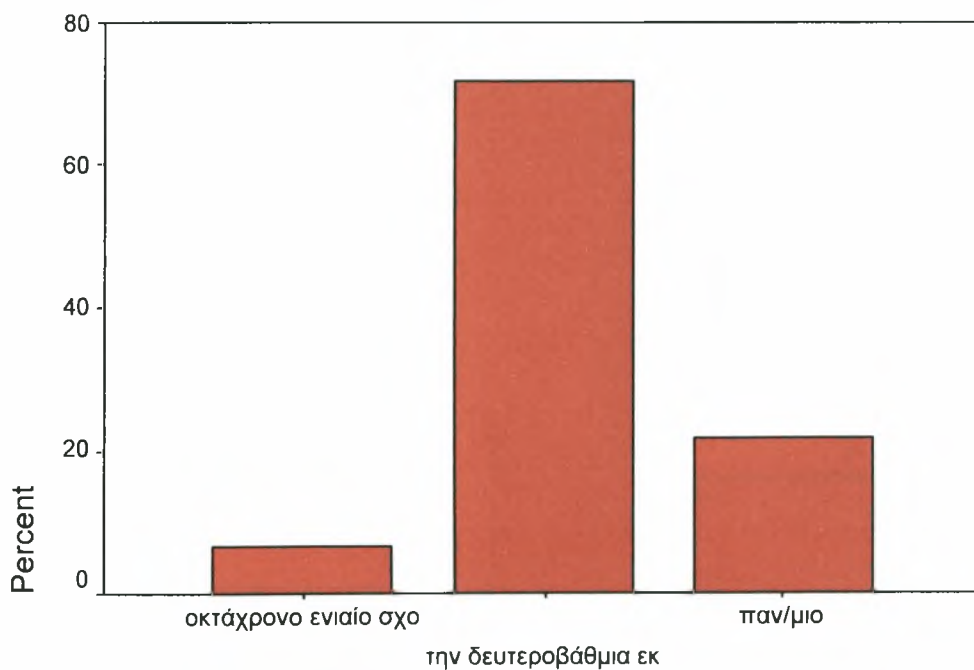
Γράφημα 5.7. Κατάσταση κατοικίας

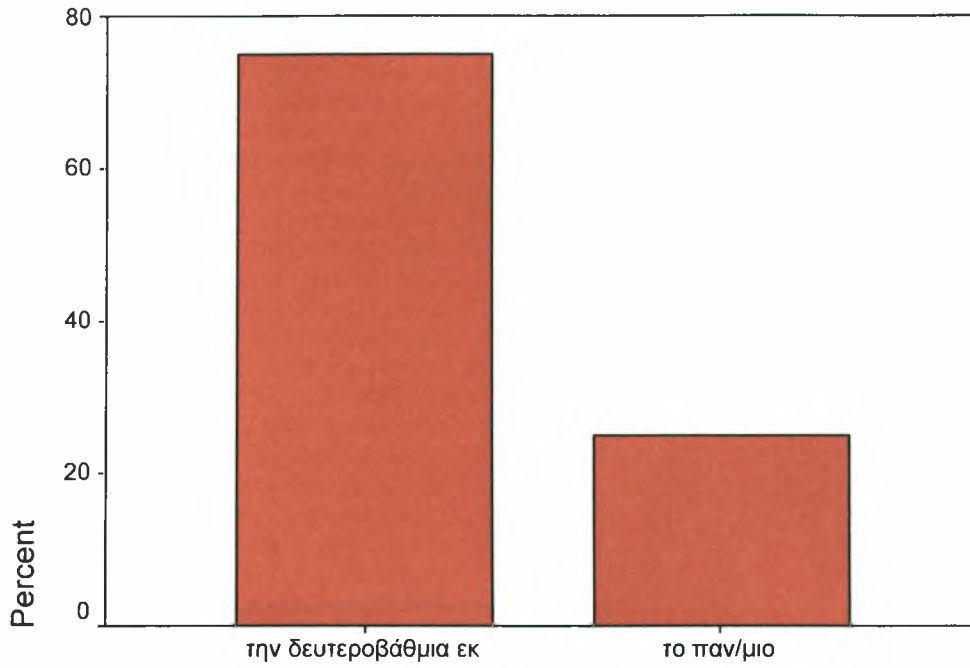
Γράφημα 5.8. Η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε

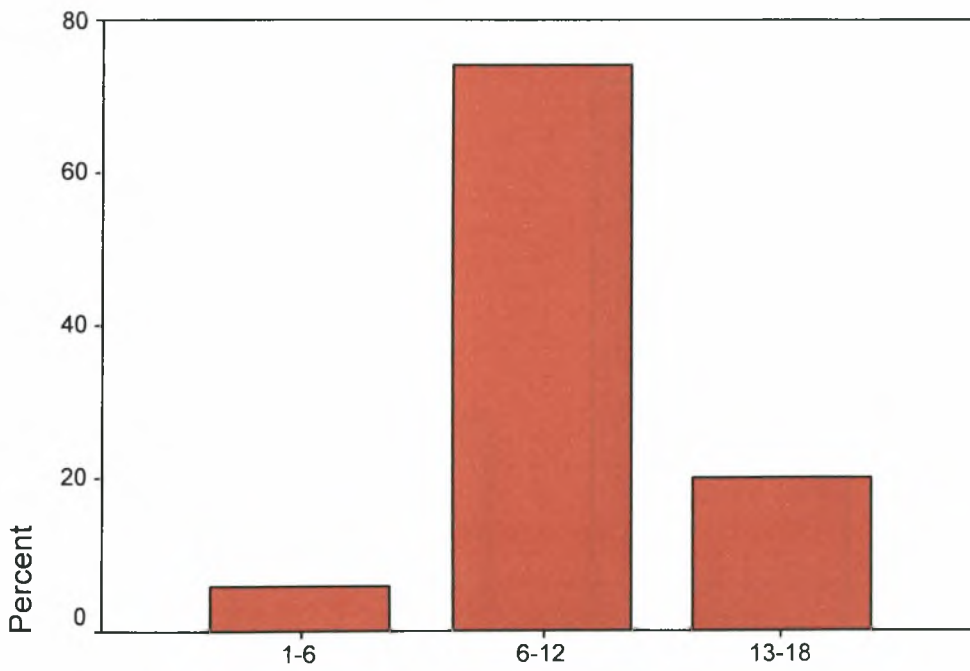
Γράφημα 5.9. Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Αλβανία

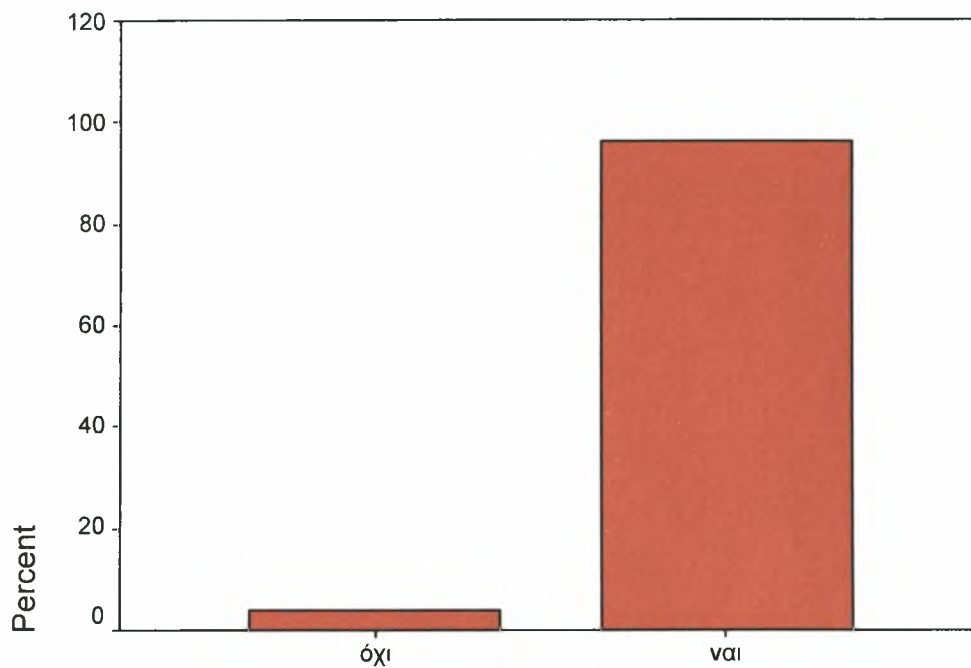
Γράφημα 5.10. Αν η εκπαίδευση ολοκληρώθηκε στην Ελλάδα

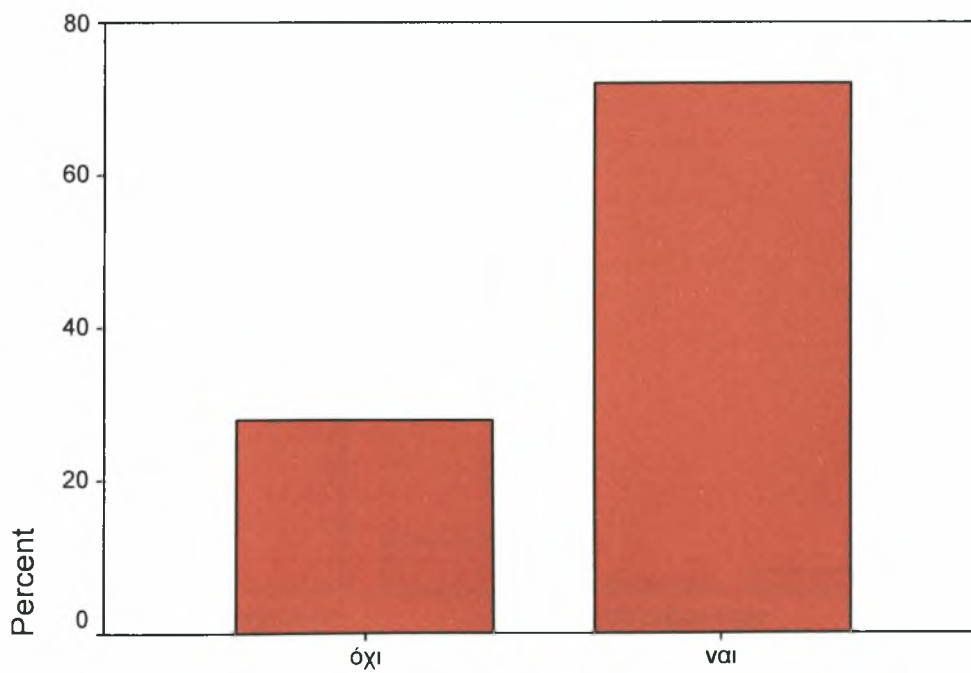
Γράφημα 5.11. Χρόνια εκπαίδευσης

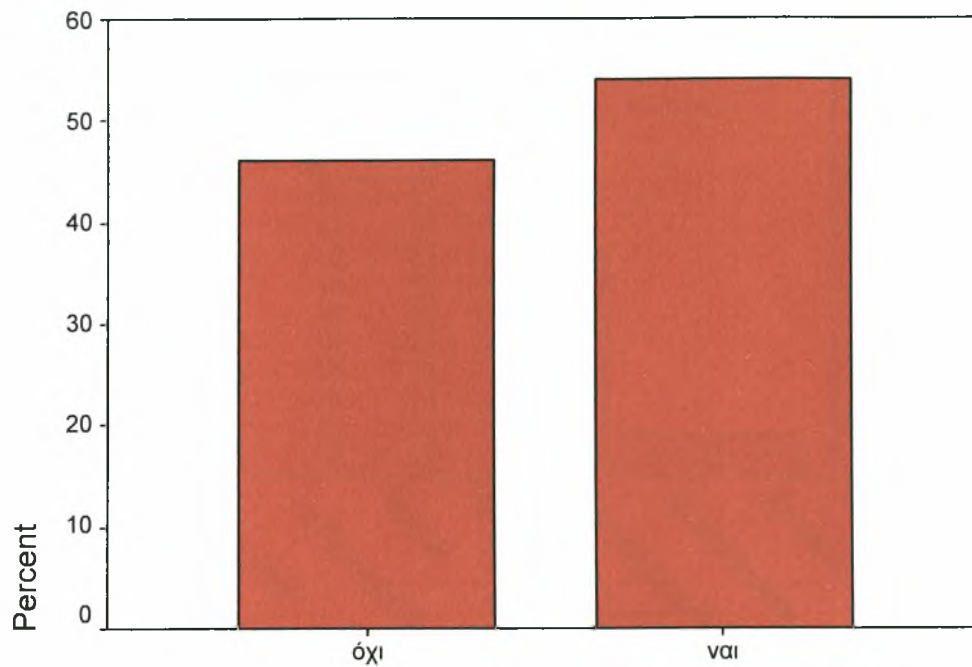
Γράφημα 5.12. Προφορικός λόγος

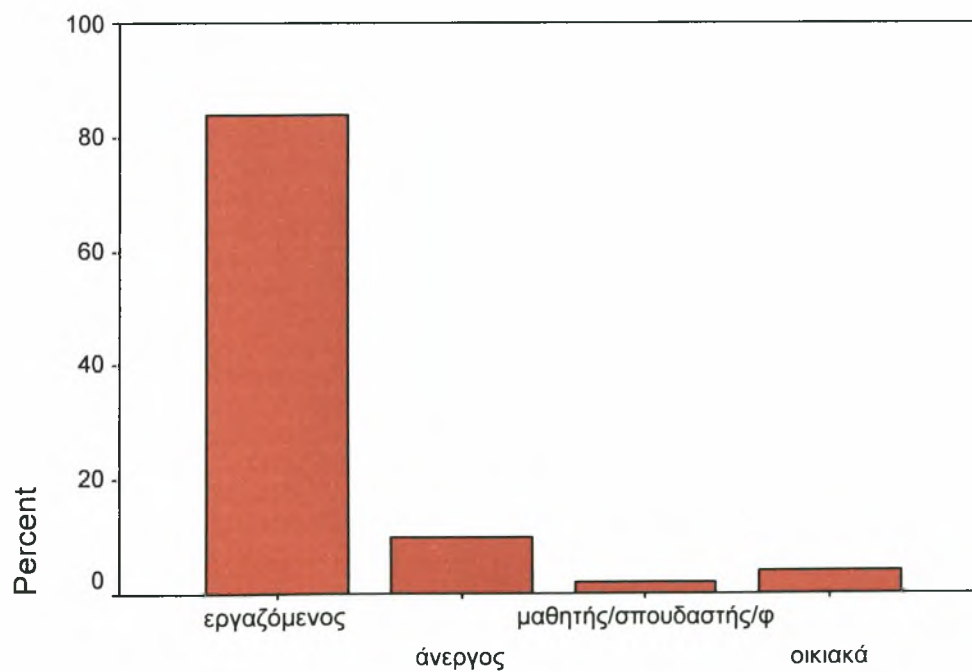
Γράφημα 5.13. Ανάγνωση

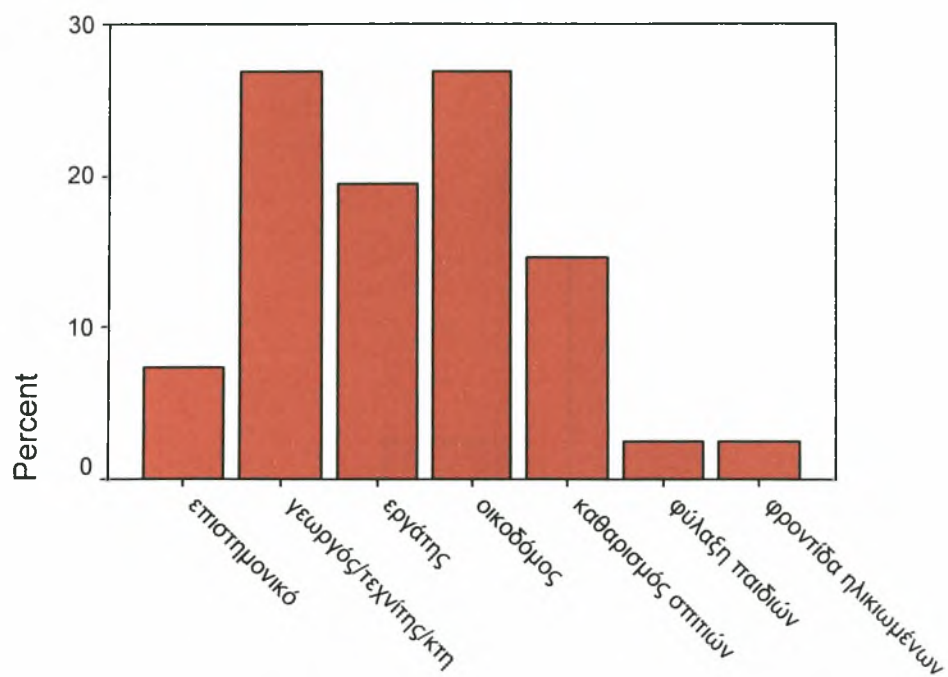
Γράφημα 5.14. Γραφή

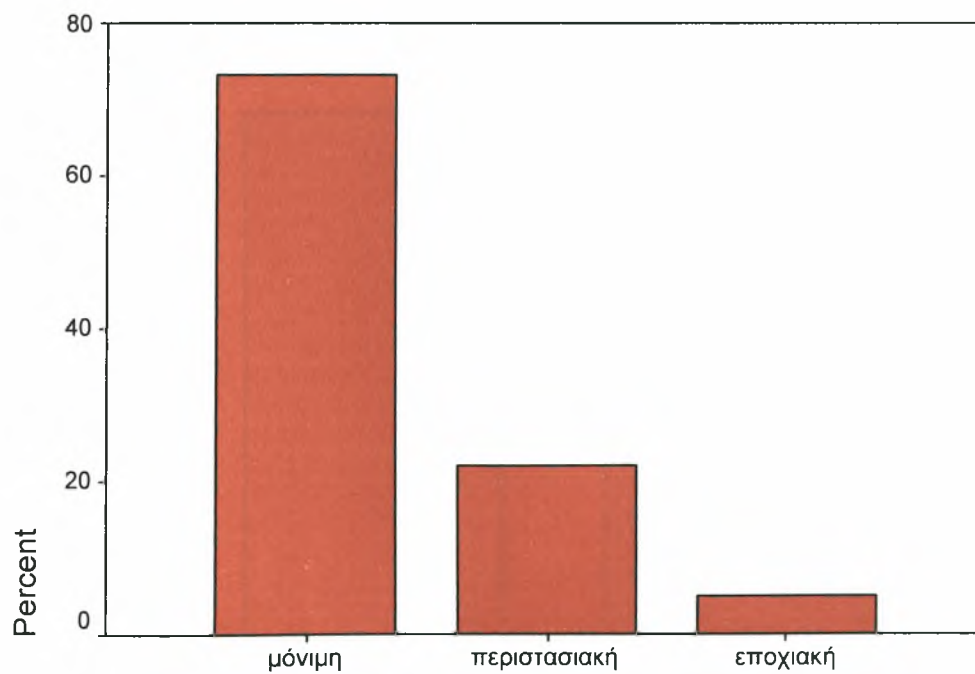
Γράφημα 5.15. Επαγγελματική κατάσταση

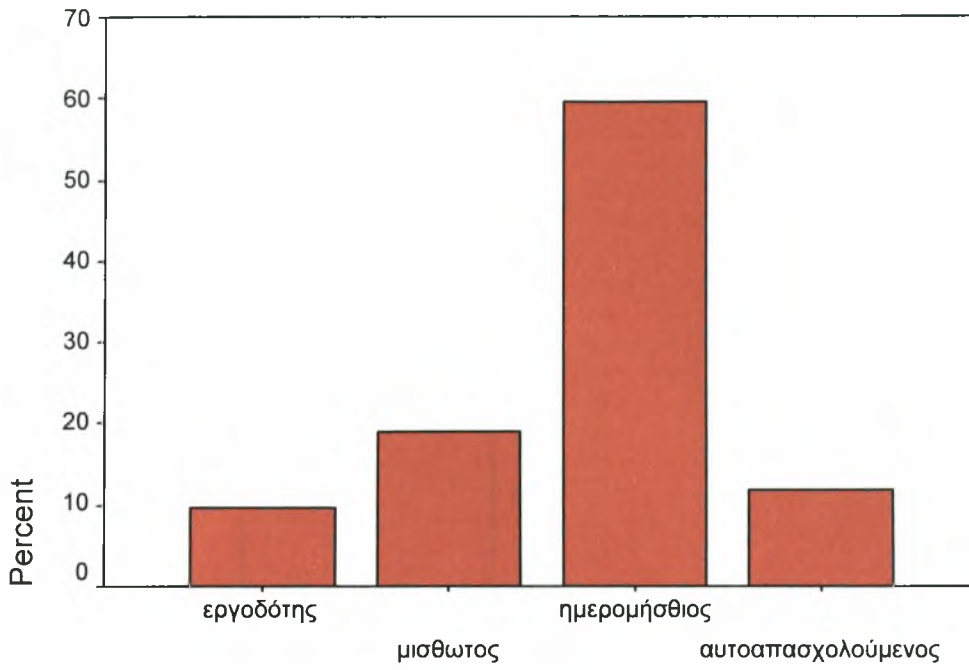
Γράφημα 5.16. Τι επάγγελμα κάνετε

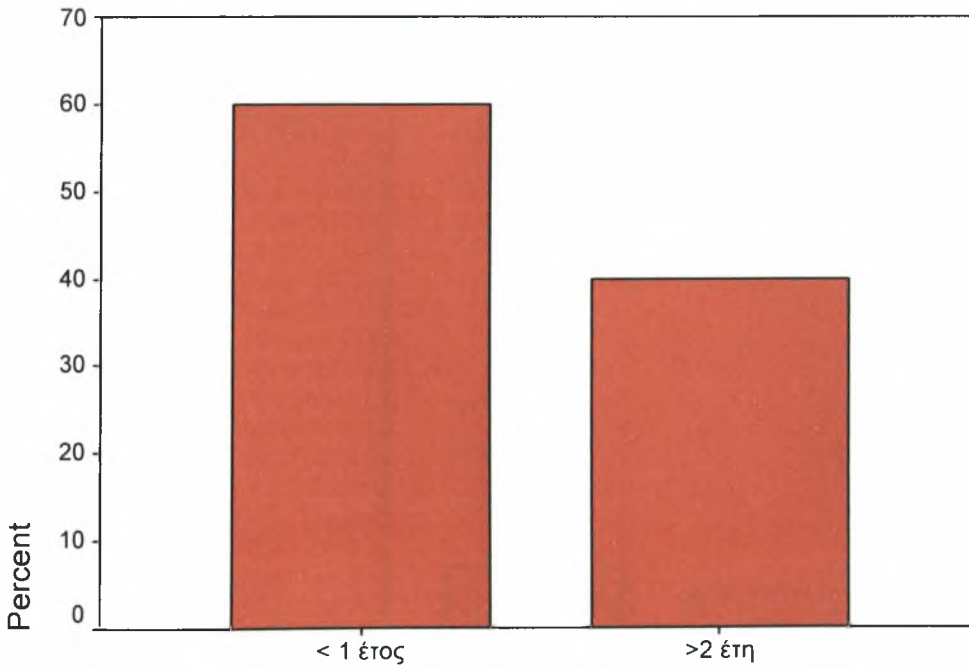
Γράφημα 5.17. Τύπος απασχόλησης

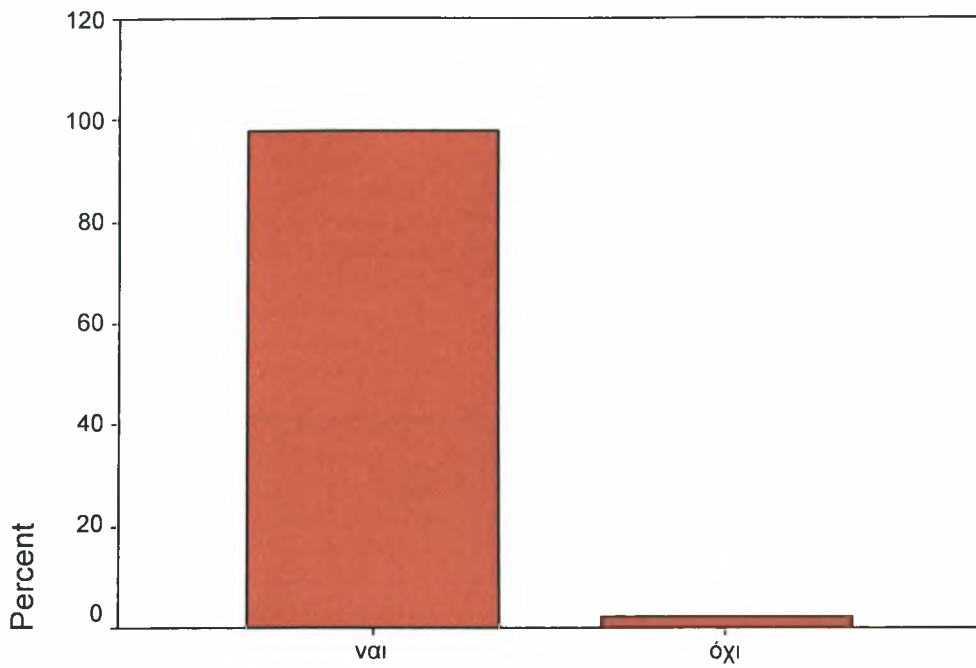
Γράφημα 5.18. Είστε

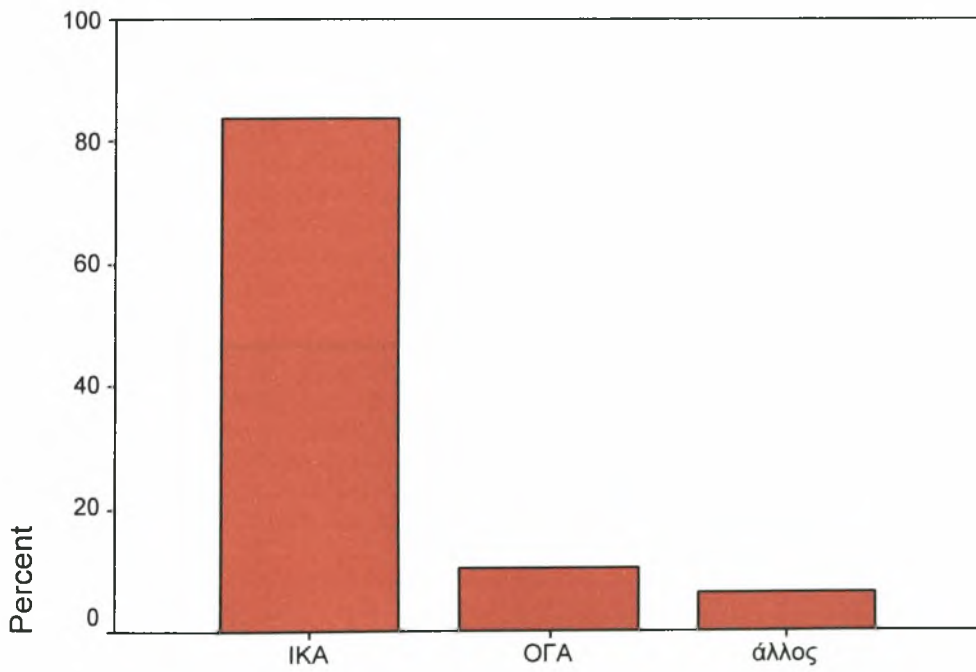
Γράφημα 5.19. Ποια είναι η διάρκεια της ανεργίας σας

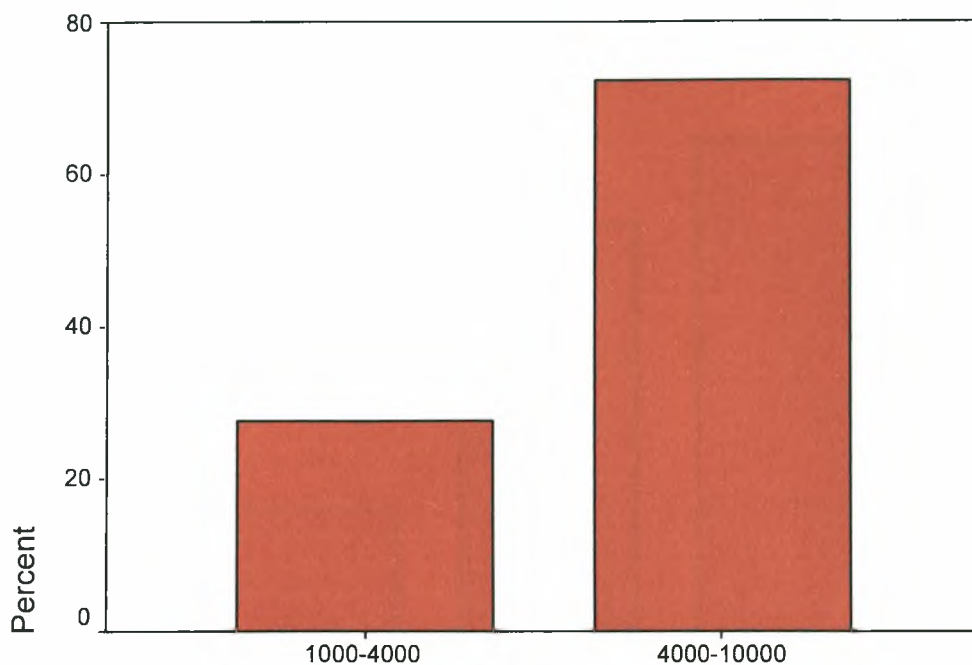
Γράφημα 5.20. Έχετε ασφάλεια

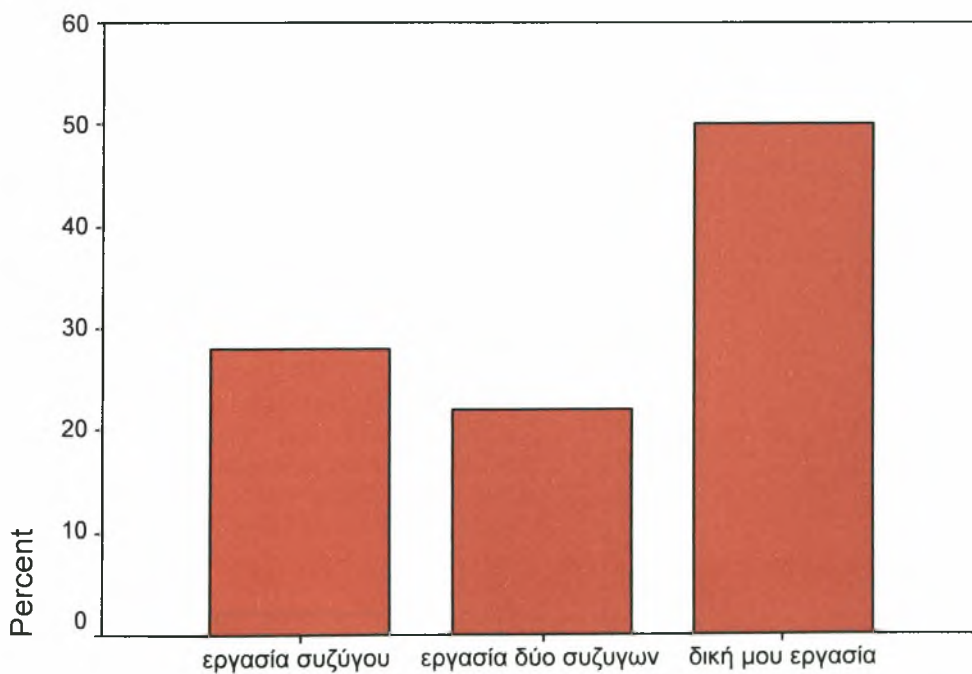
Γράφημα 5.21. Ποιος είναι ο ασφαλιστικός φορέας

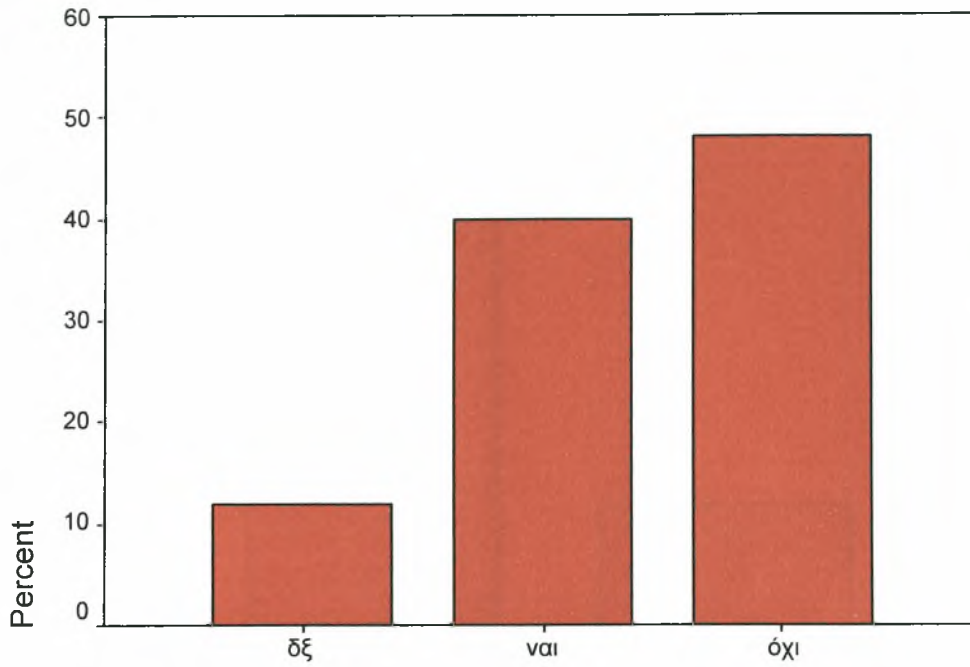
Γράφημα 5.22. Το εισόδημά σας είναι

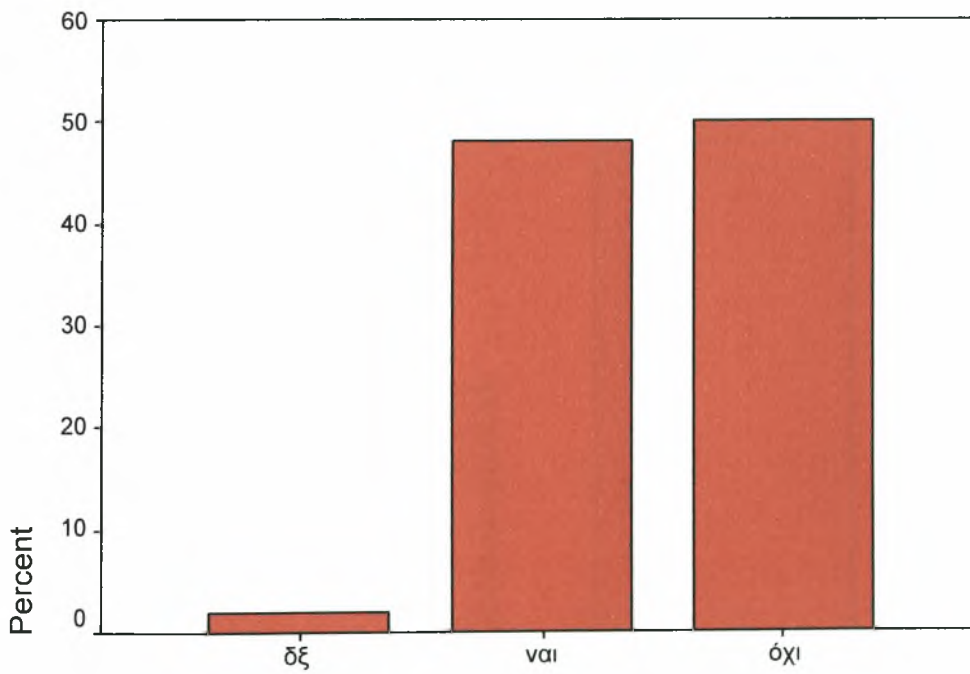
Γράφημα 5.23. Εισόδημα στην οικογένεια από

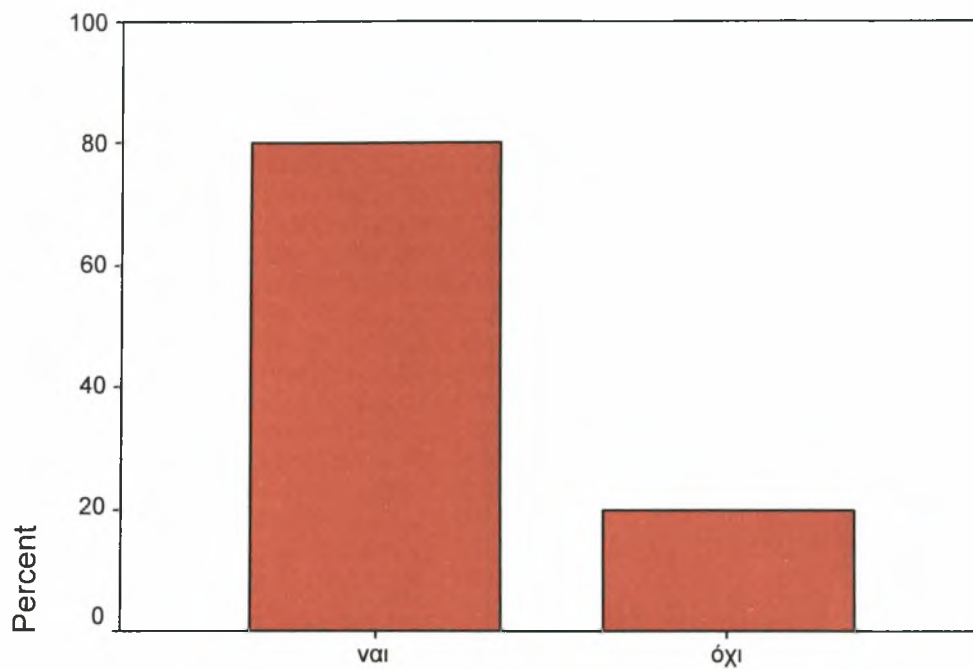
Γράφημα 5.24. Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;

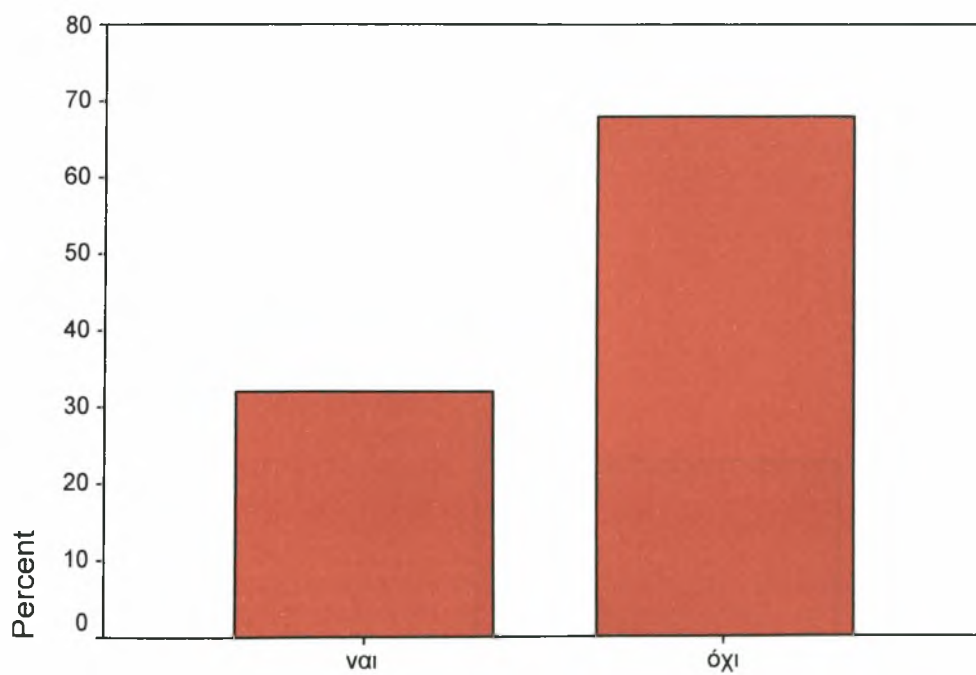
Γράφημα 5.25. Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;

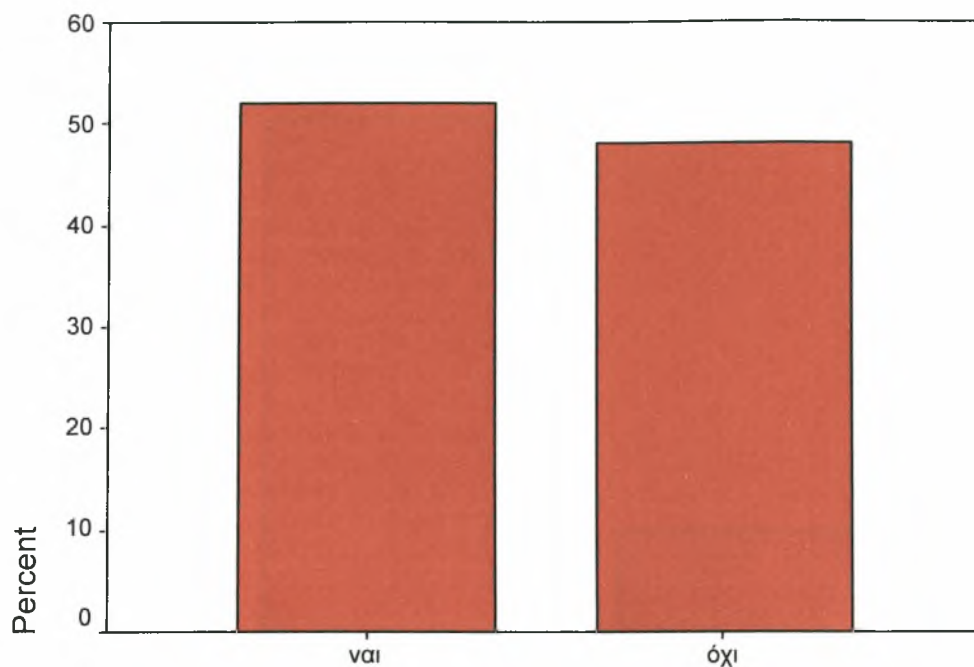
Γράφημα 5.26. Έχετε θαυμάσει κτίρια στο Βόλο για την αρχιτεκτονική τους;

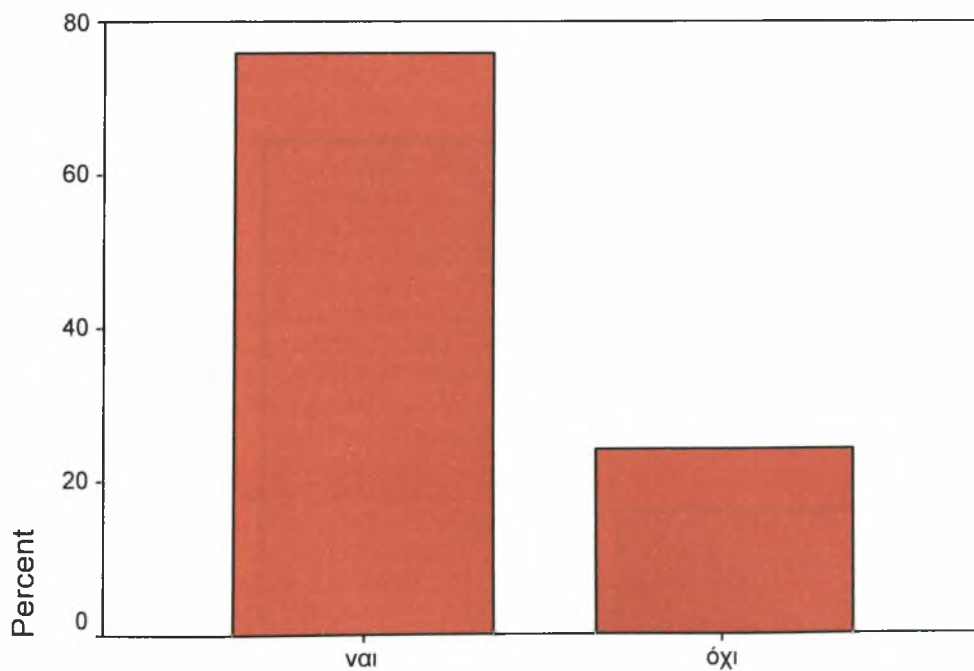
Γράφημα 5.27. Έχετε επισκεφθεί τα μουσεία του Βόλου;

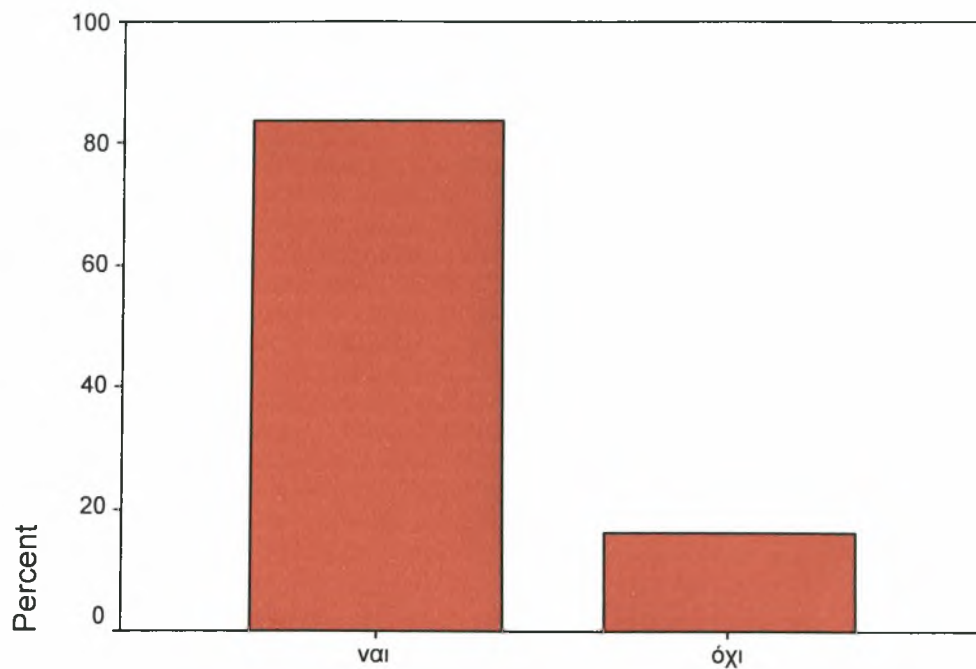
Γράφημα 5.28. Έχετε επισκεφθεί τα μνημεία που υπάρχουν στο Βόλο;

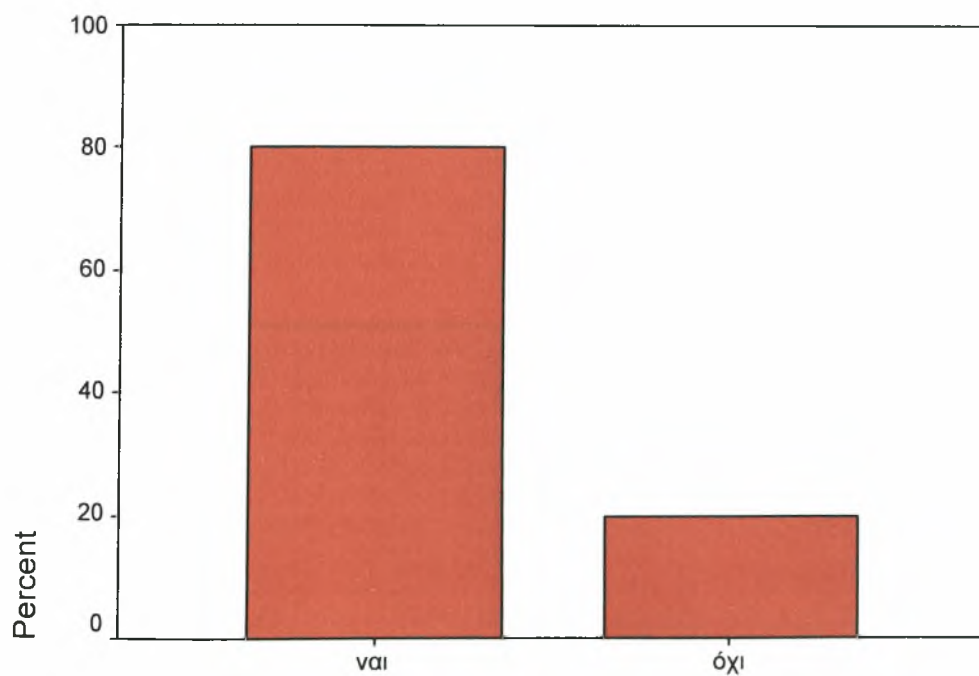
Γράφημα 5.29. Έχετε επισκεφθεί τους εκθεσιακούς χώρους που υπάρχουν στο Βόλο;

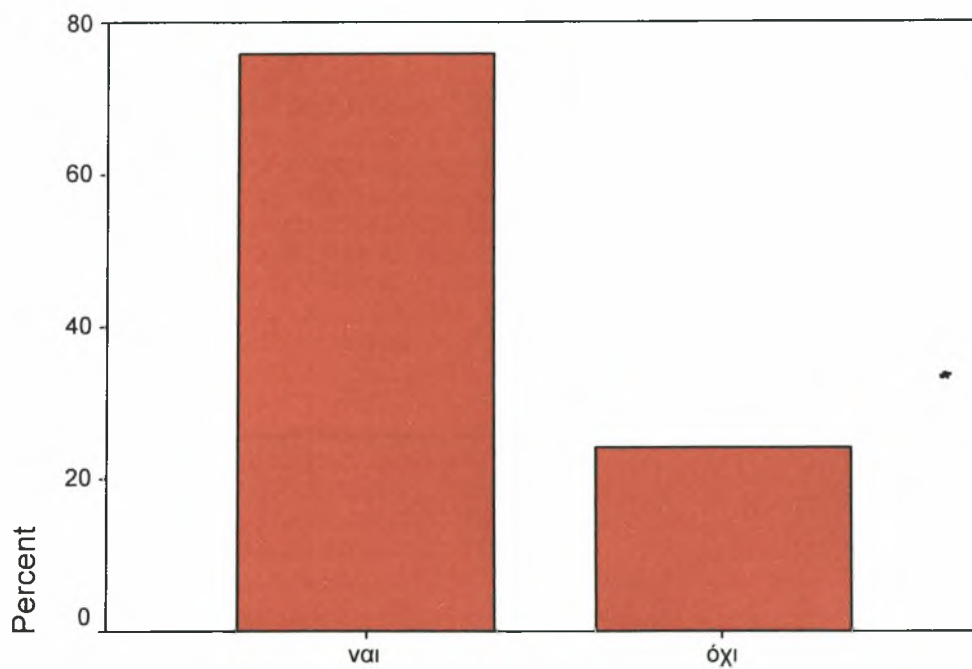
Γράφημα 5.30. Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;

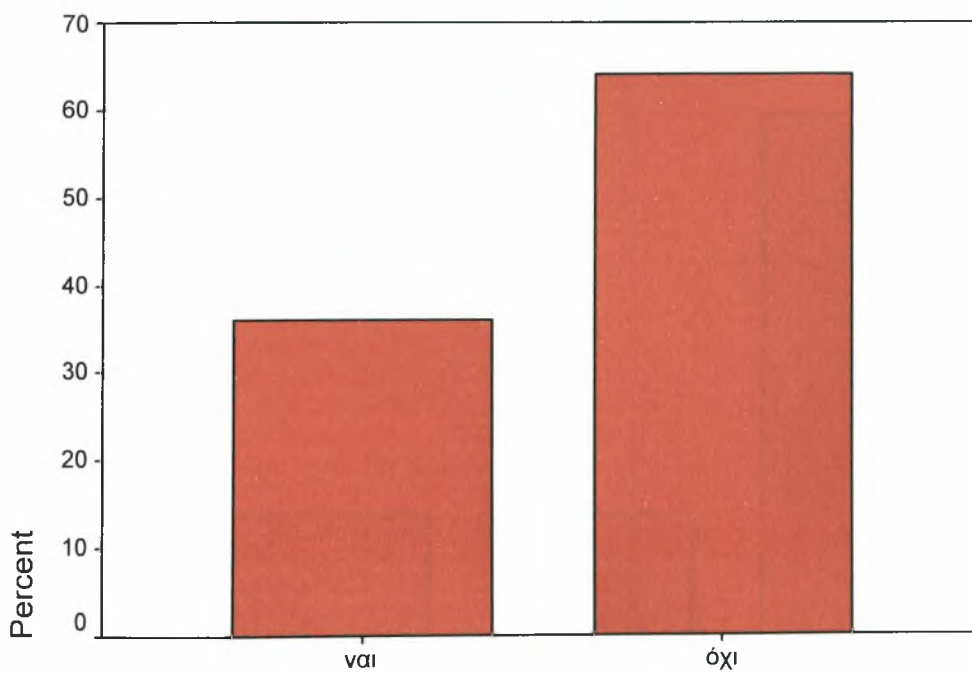
Γράφημα 5.31. Έχετε θαυμάσει γλυπτά στο Βόλο;

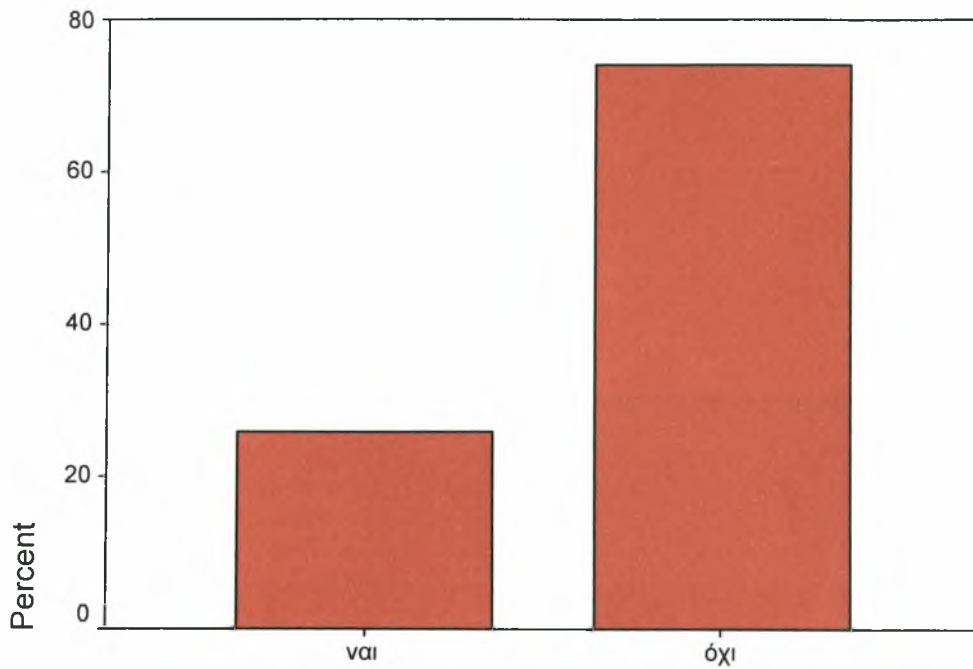
Γράφημα 5.32. Έχετε δει φωτογραφίες φωτογράφων στο Βόλο;

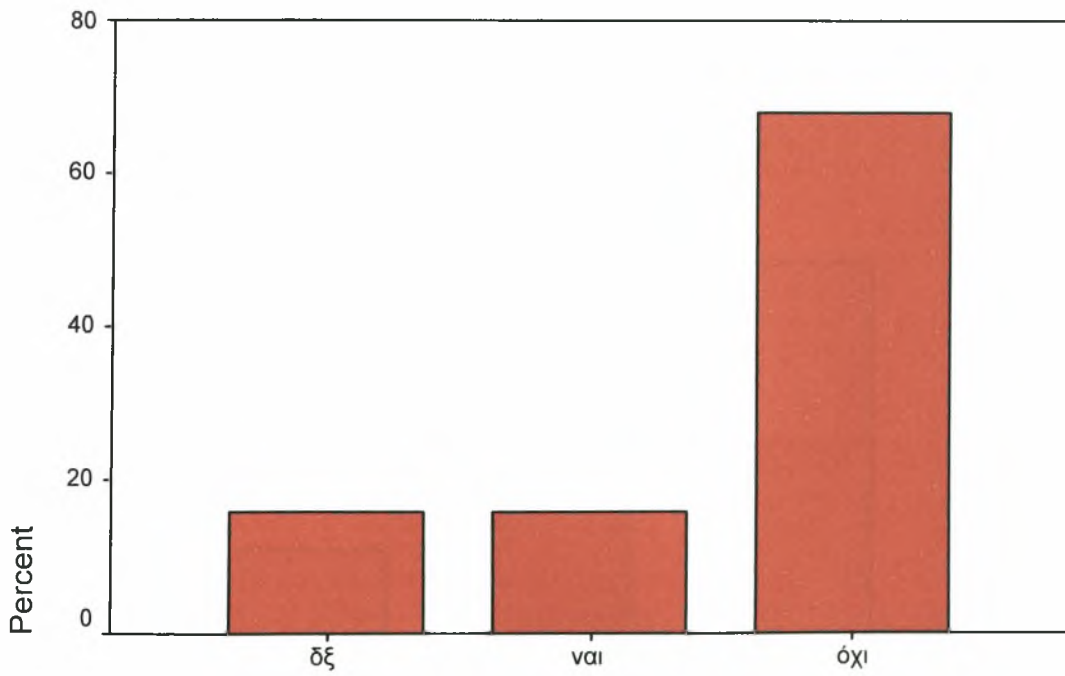
Γράφημα 5.33. Έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;

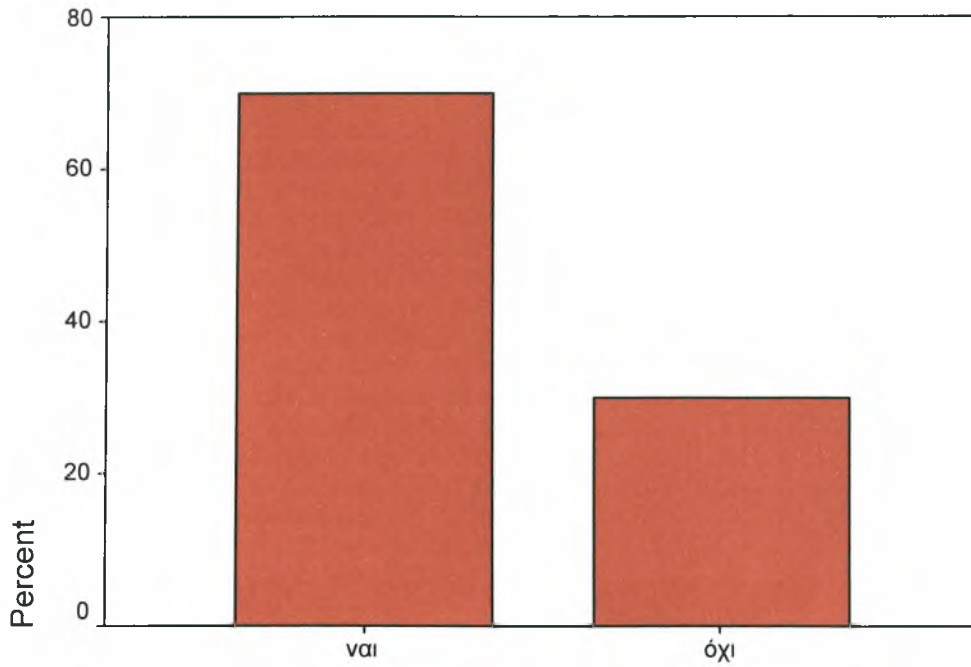
Γράφημα 5.34. Γνωρίζετε κάποιους από τους συγγραφείς του Βόλου;

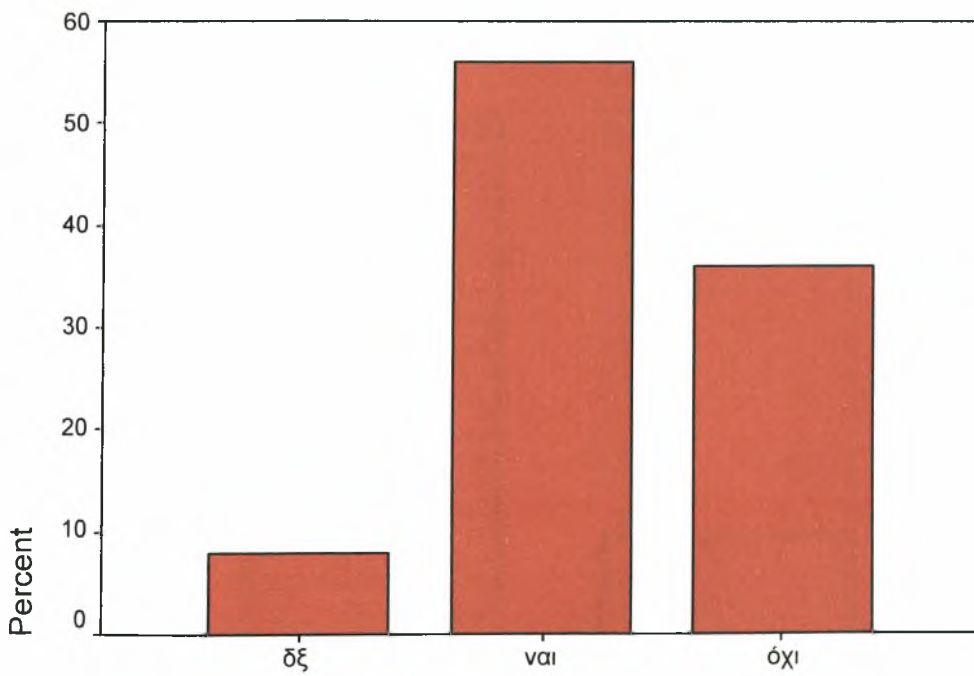
Γράφημα 5.35. Συμμετέχετε στα μαθήματα δημιουργίας παραμυθιών που γίνονται στο Βόλο;

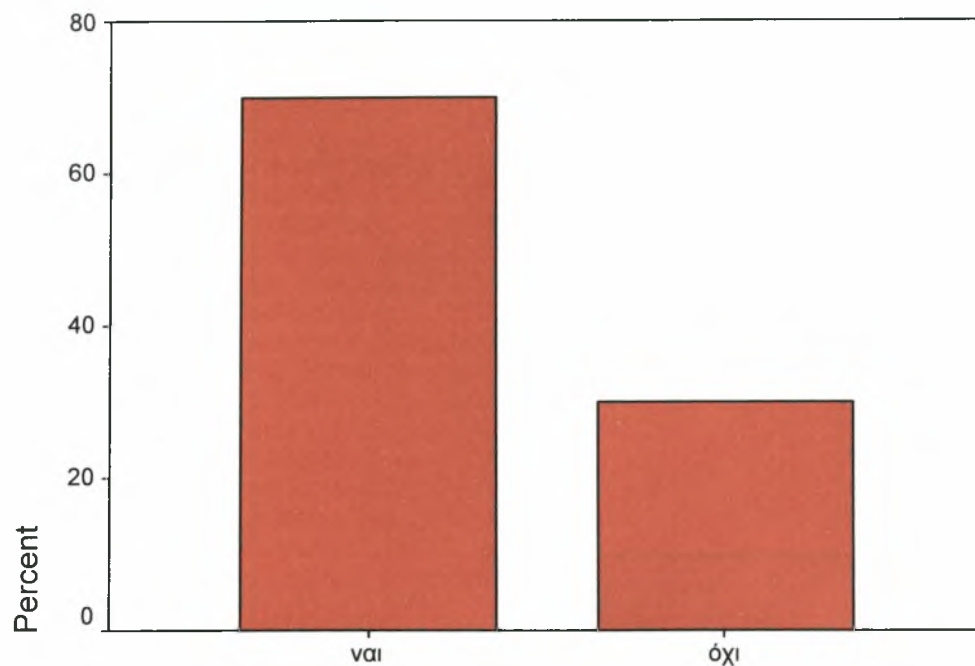
Γράφημα 5.36. Έχετε δει θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο;

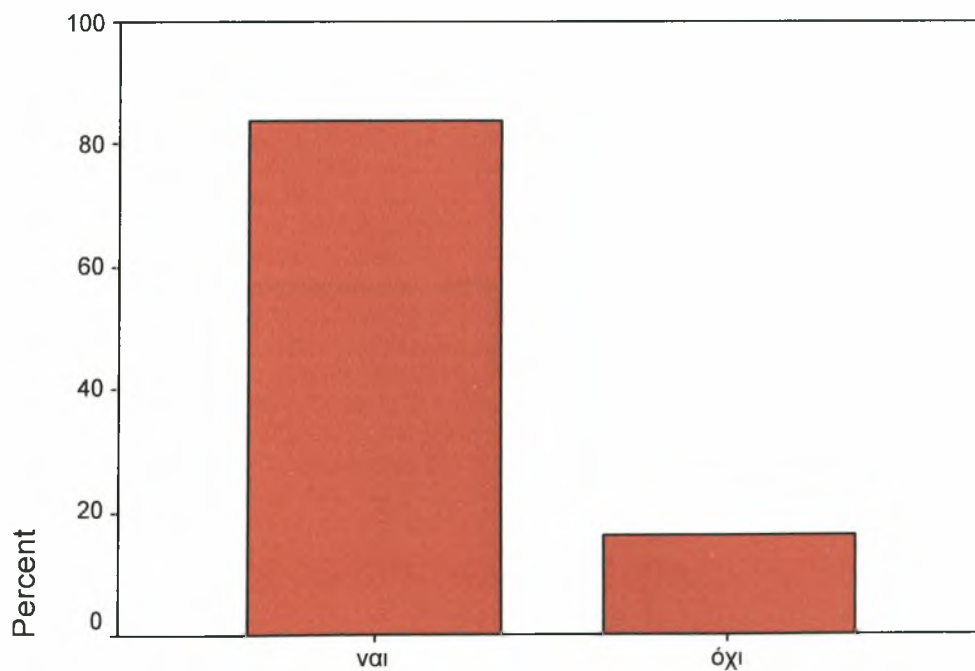
Γράφημα 5.37. Γνωρίζετε ότι στο Βόλο καλλιεργείται η θεατρική παιδεία των πολιτών;

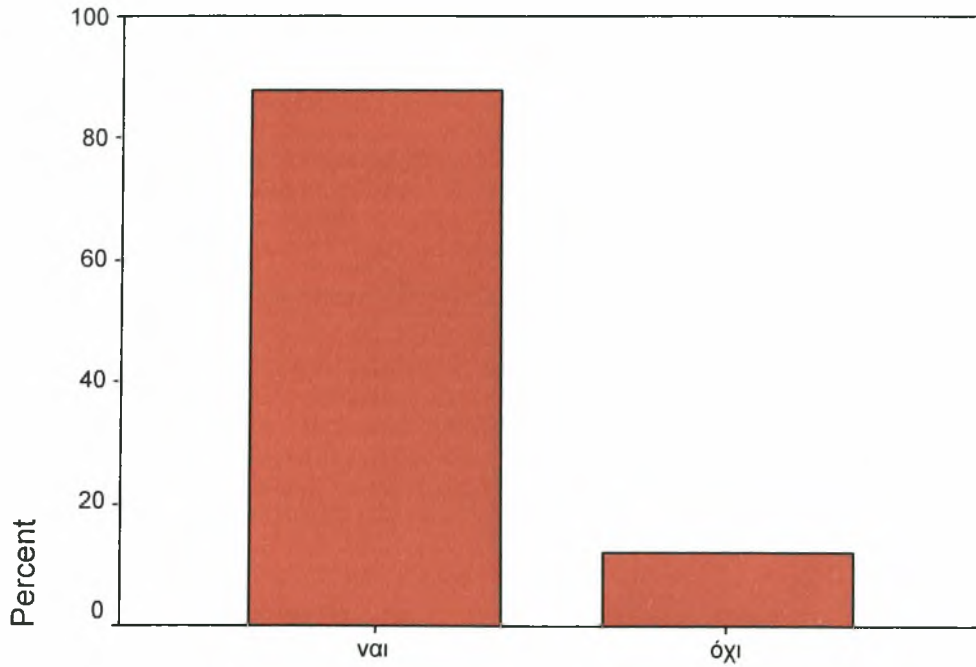
Γράφημα 5.38. Έχετε πάει σε κινηματογράφους του Βόλου;

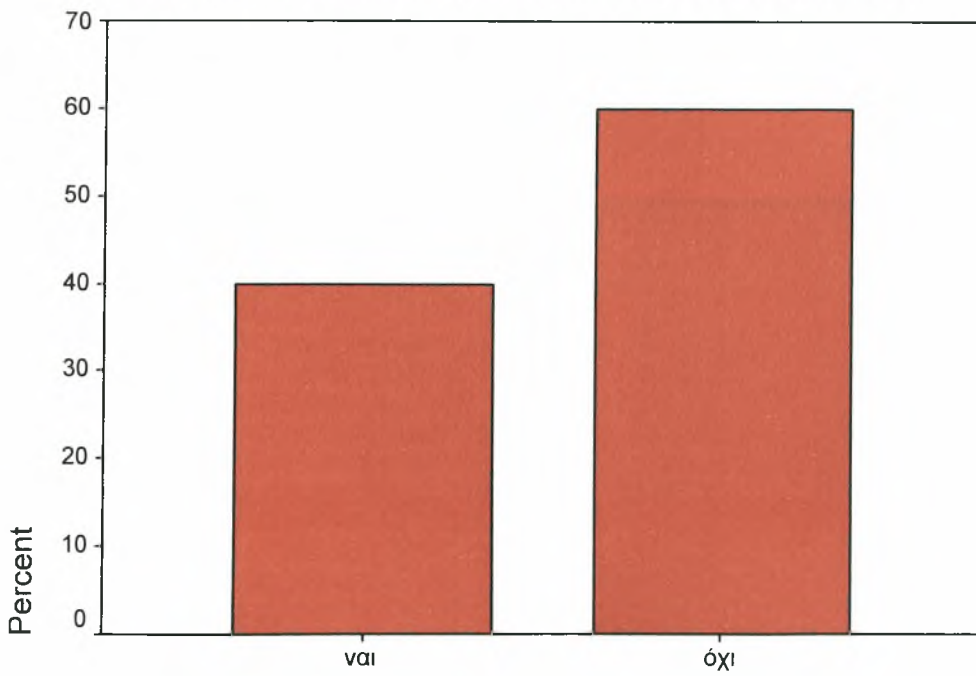
Γράφημα 5.39. Έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;

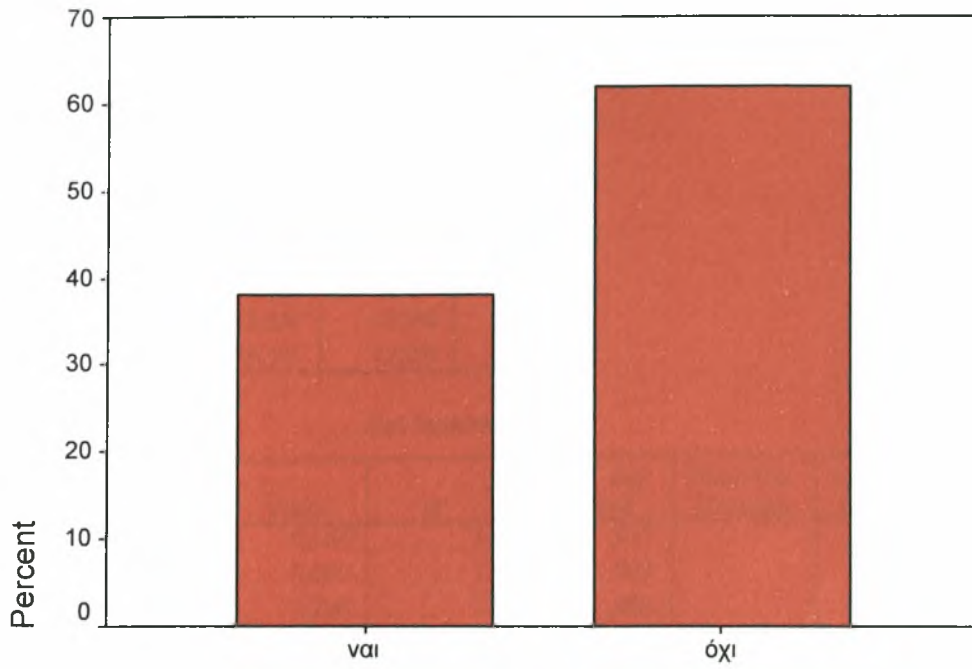
Γράφημα 5.40. Γνωρίζετε ότι υπάρχει δημοτικό ωδείο στο Βόλο;

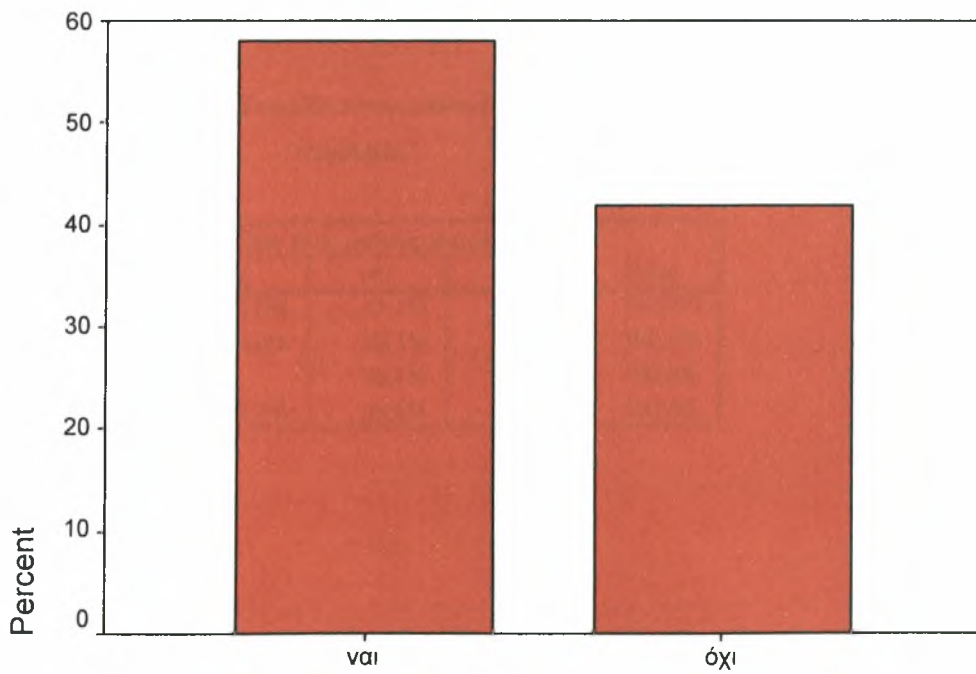
Γράφημα 5.41. Έχετε γορέψει κλασικούς και σύγχρονους χορούς στο Βόλο;

Γράφημα 5.42. Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;

Γράφημα 5.43. Γνωρίζετε τα ήθη και τα έθιμα του Βόλου;

Crosstabs

Πίνακας 5.44.1. Φύλο * Αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;

Crosstab

% within φύλο

		αθλείστε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Βόλου;		Total
		ναι	όχι	
φύλο	άνδρας	50,0%	50,0%	100,0%
	γυναίκα	12,5%	87,5%	100,0%
Total		38,0%	62,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6,494 ^b	1	,011		
Continuity Correction ^a	5,000	1	,025		
Likelihood Ratio	7,216	1	,007		
Fisher's Exact Test				,013	,010
Linear-by-Linear Association	6,364	1	,012		
N of Valid Cases	50				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,08.

Πίνακας 5.45.1. Ηλικία * Γνωρίζετε τους μύθους για το Βόλο;

Crosstab

% within ηλικία

		γνωρίζετε τους μύθους για τον Βόλο;			Total
		όχι	ναι	όχι	
ηλικία	-25	25,0%	41,7%	33,3%	100,0%
	26-35	13,0%	39,1%	47,8%	100,0%
	36-45		35,7%	64,3%	100,0%
Total		12,2%	38,8%	49,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,657 ^a	4	,324
Likelihood Ratio	6,014	4	,198
Linear-by-Linear Association	4,180	1	,041
N of Valid Cases	49		

a. 4 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,47.

Πίνακας 5.46.1. Χρόνια εκπαίδευσης * Έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;

Crosstab

% within χρόνια εκπαίδευσης

		έχετε ακούσει συναυλίες από ορχήστρες του Βόλου;		Total
		ναι	όχι	
χρόνια εκπαίδευσης	-12	92,5%	7,5%	100,0%
	13-18	50,0%	50,0%	100,0%
Total		84,0%	16,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	10,751 ^b	1	,001		
Continuity Correction ^a	7,822	1	,005		
Likelihood Ratio	8,793	1	,003		
Fisher's Exact Test				,005	,005
Linear-by-Linear Association	10,536	1	,001		
N of Valid Cases	50				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,60.

Πίνακας 5.47.1. Το εισόδημά σας είναι * Έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;

Crosstab

% within το εισόδημά σας είναι

		έχετε δει έργα ζωγράφων του Βόλου;		Total
		ναι	όχι	
το εισόδημά σας είναι	1000-4000	46,2%	53,8%	100,0%
	4000-10000	97,1%	2,9%	100,0%
Total		83,0%	17,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	17,254 ^b	1	,000		
Continuity Correction ^a	13,838	1	,000		
Likelihood Ratio	15,917	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	16,887	1	,000		
N of Valid Cases	47				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,21.

Πίνακας 5.48.1. Ανάγνωση * Γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;

Crosstab

% within ανάγνωση

		γνωρίζετε την ιστορία του Βόλου;		Total
		ναι	όχι	
ανάγνωση	όχι	14,3%	85,7%	100,0%
	ναι	62,9%	37,1%	100,0%
Total		49,0%	51,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	9,441 ^b	1	,002		
Continuity Correction ^a	7,597	1	,006		
Likelihood Ratio	10,245	1	,001		
Fisher's Exact Test				,004	,002
Linear-by-Linear Association	9,248	1	,002		
N of Valid Cases	49				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,86.

Πίνακας 5.49.1. Γραφή * έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;

Crosstab

% within γραφή

		έχετε επισκεφθεί βιβλιοθήκες του Βόλου;		Total
		ναι	όχι	
γραφή	όχι	13,0%	87,0%	100,0%
	ναι	55,6%	44,4%	100,0%
Total		36,0%	64,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	9,742 ^b	1	,002		
Continuity Correction ^a	7,985	1	,005		
Likelihood Ratio	10,434	1	,001		
Fisher's Exact Test				,003	,002
Linear-by-Linear Association	9,548	1	,002		
N of Valid Cases	50				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 8,28.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης του
προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης
και διερεύνησης της ένταξης ομάδας
αλβανών οικονομικών μεταναστών στον
πολιτισμικό ιστό του Βόλου.

**ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΚΑΙ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ
ΟΜΑΔΑΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΙΣΤΟ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ**

*Συμπληρώνοντας το παρακάτω ερωτηματολόγιο, αφενός συμβάλλεις στην βελτίωση του προγράμματος αφετέρου στην εκτίμηση της συμβολής ή της μη συμβολής του στην ένταξή σου στον πολιτισμικό ιστό του Βόλου.

-Το ερωτηματολόγιο είναι **ανώνυμο** και απόλυτα **εμπιστευτικό**.

-Απάντησε σε **όλες** τις ερωτήσεις, βάζοντας στο πλαίσιο της απάντησης που σε εκφράζει(Pergjigjuni ne pyetjet e meposhtme duke vene ne kutin ku ju deshironi)

-Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι **η γνώμη σου**.

Φύλο(Seksi)

Ανδρας(Mashkull)

Γυναίκα(Femer)

Τόπος κατοικίας(Vendbanimi)

Βόλος(Volos)

Νέα Ιωνία(Nea Ionia)

Αλλού(Tjeter)

Ποια είναι η άποψή σου για τα παρακάτω:(Kush eshte mendimi juaj per me poshte?)

1.Μέσα από το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω τον πολιτισμό του Βόλου(Brenda programit mu dha mundesija te mesoja per kulturen e Volosit).

Πολύ(Shume)

Αρκετά(Mire)

Λίγο(Pak)

Καθόλου(Asgje)

Δεν έχω γνώμη(Nukedi)

Δεν απαντώ(Nuk pergjigjem)

2.Μέσα από το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης, έμαθα να αποδέχομαι την πολιτισμική διαφορετικότητα (Brenda programit mesova se kultura qe kisha une eshte e ndryshme nga ajo qe gjeta ketu).

Πολύ(Shume)

Αρκετά(Mire)

Λίγο(Pak)

Καθόλου(Asgje)

Δεν έχω γνώμη(Nukedi)

Δεν απαντώ(Nuk pergjigjem)

3. Μέσα από το πρόγραμμα πολιτισμικής επιμόρφωσης, κατανόησα την σημασία της συνάντησης των πολιτισμών (Brenda programit mesova se sa e rendesishme eshte te vijne me afer dy kultura).

- Πολύ (Shume)
- Αρκετά (Mire)
- Λίγο (Pak)
- Καθόλου (Asgje)
- Δεν έχω γνώμη (Nukedi)
- Δεν απαντώ (Nuk pergjigjem)

Η συμμετοχή σου: (Pjesemarrja juaj)

1. Παρακολούθησα τις συναντήσεις στα πλαίσια του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης (Ndoqa takimet e programit per mesimin e kultures?)

- Πολύ (Shume)
- Αρκετά (Mire)
- Λίγο (Pak)
- Καθόλου (Asgje)
- Δεν έχω γνώμη (Nukedi)
- Δεν απαντώ (Nuk pergjigjem)

Βρήκα τις συναντήσεις του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης: (Si i gjeta takimet e ketij programi?)

1. Σημαντικές (Te rendesishme)
2. Ενδιαφέρουσες (Terheqese)
3. Χρήσιμες (Me vlere)
4. Ασήμαντες (Jo te rendesishme)
5. Αδιάφορες (Nuk me duhen)
6. Άχρηστες (Nuk vlejne)

Από τις συναντήσεις του προγράμματος πολιτισμικής επιμόρφωσης διαπίστωσα ότι: (Brenda programit kuptova se:)

1. Μπορούμε να ζούμε παρέα με τις διαφορές μας (Mund te jetojme bashke me nje kulture te ndryshme nga ajo e jona).
2. Οι άνθρωποι έχουν πολύ περισσότερα στοιχεία που τους ενώνουν παρά που τους χωρίζουν (Njerezit kane me shume gjera te jene bashke se sa te jene te ndare).

Δώσε το στίγμα σου στα παρακάτω: (Jep mendimin tuaj per me poshte:)

1. Η εμπειρία που απέκτησες από την γνωριμία και την επαφή με τον πολιτισμό του Βόλου, μέσω του προγράμματος, συνέβαλλε στην ένταξή σου στον πολιτισμικό ιστό του τόπου (Njohurite qe more per njohjen e kultures se Volosit brenda ketij programi ju ndihmoi per nje njohuri me te thelle te kesaj kulture?)

- Πολύ (Shume)
- Αρκετά (Mire)
- Λίγο (Pak)
- Καθόλου (Asgje)
- Δεν έχω γνώμη (Nukedi)
- Δεν απαντώ (Nuk pergjigjem)

2. Πιστεύεις ότι η εφαρμογή ενός μακροχρόνιου και ευρύτερου πολιτισμικού προγράμματος θα συμβάλει περισσότερο στην ένταξή σου στον πολιτισμικό ιστό του τόπου (Beson se mesimi ne nje kohe te gjate dote jape mundesine ne nje njohje me te mire te kultures?)

Πολύ(Shume)	☐
Αρκετά(Mire)	☐
Λίγο(Pak)	☐
Καθόλου(Asgje)	☐
Δεν έχω γνώμη(Nukedi)	☐
Δεν απαντώ(Nuk pergjigjem)	☐

Σε ευχαριστούμε πολύ για την συνεργασία!!!
Faleminderit shume per bashkerunimin tuaj!!!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102095